

55982

55982/122

**1982**

**1. szám**



**JEL**

# **kép**

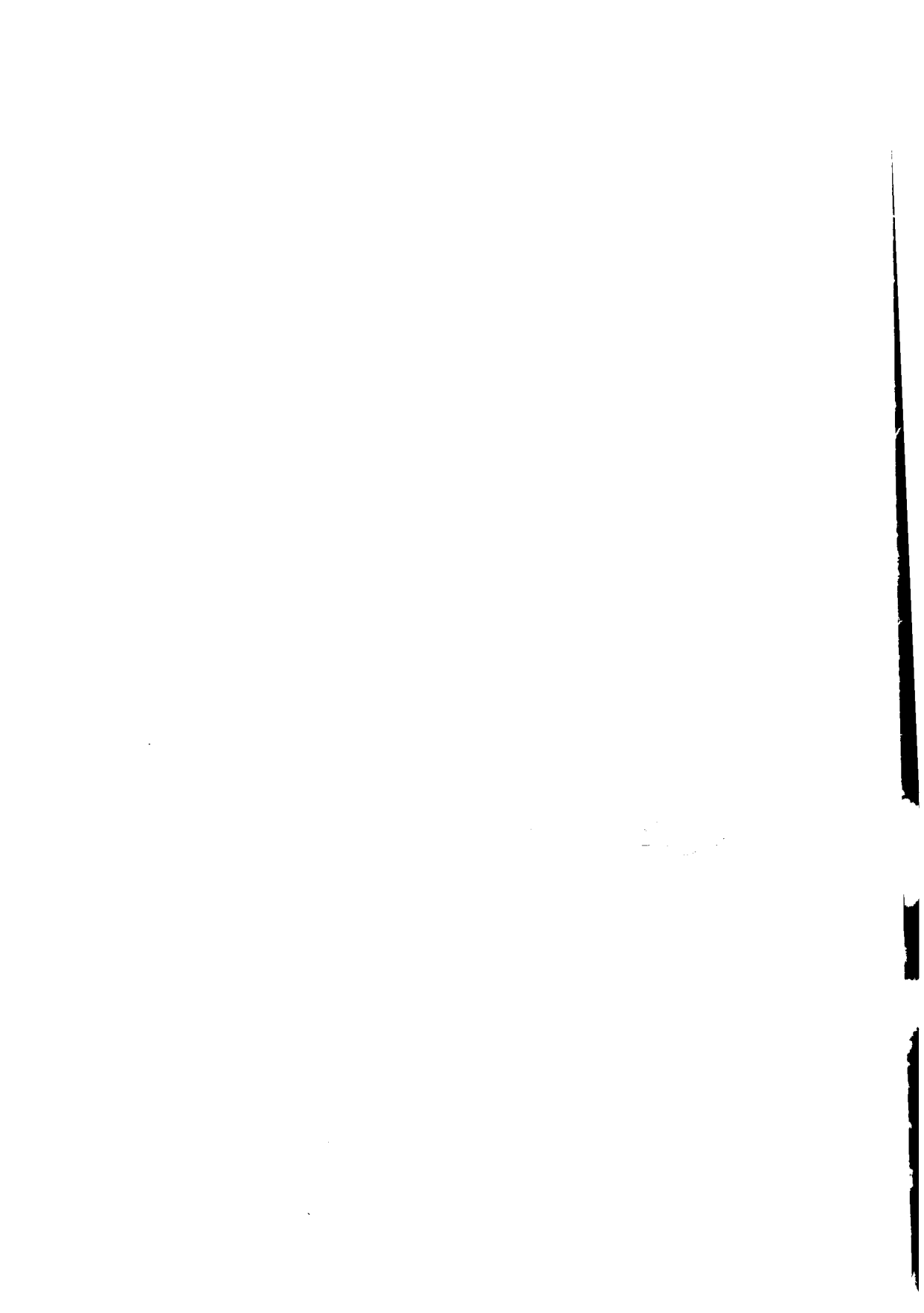


**TELEVÍZIÓ**

**RÁDIÓ**

**SAJTÓ**





55982

55982/423

**A JEL-KÉP 1982. évfolyamának  
tartalomjegyzéke**

## CIKKEK, TANULMÁNYOK

<i>Avar János</i> : Objektivitás — a távolban .....	1.	56—58.
<i>Bényei József</i> : Profil kerestetik .....	4.	5—11.
<i>Berkes Erzsébet</i> : A mi agóránk határai .....	1.	50—53.
<i>Boda Ildikó</i> : „Bálványnak lenni olykor gyötrelmes ...” .....	3.	95—102.
<i>Bozóki András</i> : Címnapviccek a Ludas Matyiban .....	2.	102—113.
<i>Csepeli György</i> : Viták, álviták, vitapótlékok .....	2.	5—13.
<i>Eco, Umberto</i> : Jaj annak, aki válaszol .....	3.	77—79.
<i>Faragó Vilmos</i> : Büntudat .....	3.	92—94.
<i>Fekete Sándor</i> : A sajtó és szabadsága .....	1.	5—20.
<i>Fodor Gábor</i> : A farizeusok nem kötnek kompromisszumot .....	2.	34—40.
<i>Földvári Éva—Hoffmann Márta, D.</i> : Az illúziókergetés vetélkedője .....	4.	62—66.
<i>Gaal József</i> : Elkötelezettségem szintje .....	2.	40—42.
<i>Hajdu András</i> : A lyoni fűszeres, avagy néhány szó a Magyar Rádió külföldi adásairól .....	3.	62—68.
<i>Hári Sándor</i> : Tiszán látni — megyehatáron innen és túl .....	1.	55—66.
<i>Heltai András</i> : Az ördög sajtóüggyvédje. Nádor Tamás interjúja .....	2.	76—83.
<i>Hoppál Mihály</i> : Hogyan cselekszünk a hiedelmekkel? .....	1.	25—32.
<i>Jakab Zoltán</i> : Hírérték és szakmai autonómia .....	2.	46—53.
<i>Jakab Zoltán</i> : „A tendencia még nem sors” Vagy mégis? .....	3.	149—157.
<i>Lendvay Judit</i> : A 80-as évek és a televízió .....	3.	57—61.
<i>Lendvay Judit—Tomka Miklós—Tölgyesi János</i> : Május elseje mint tömegkommunikációs esemény .....	4.	67—73.
<i>Malecz Attila</i> : A dzsessz hullámhosszán .....	4.	74—82.
<i>Nádor Tamás</i> : Az ördög sajtóüggyvédje. Beszélgetés Heltai Andrással .....	2.	76—83.
<i>Nej György</i> : „Nincs is ilyen, hogy szórakoztatás” .....	4.	34—39.
<i>Nógrádi Gábor</i> : Ariadné fonala, avagy milyen legyen a piktoqram? .....	3.	69—76.
<i>Páskándi Géza</i> : Szabadsajtó és szabadságszinonímák .....	2.	14—33.
<i>Pünkösti Árpád</i> : Miért istenkísértés főszerkesztőnek lenni? Bényei Józseffel beszélget P. Á. ....	4.	12—20.
<i>Rózsa Gyula</i> : Exkluzivitás kellene .....	2.	114—118.
<i>Rubovszky Kálmán</i> : Volt egyszer egy regény .....	4.	40—48.
<i>Szecső Tamás</i> : Cambridge — vizsgaidőszak .....	3.	3—4.
<i>Szecső Tamás</i> : „Csattanó” nélkül .....	2.	3—4.
<i>Szecső Tamás</i> : Az elektronikus regős .....	4.	55—61.
<i>Szecső Tamás</i> : Elemzés és eredetiség .....	1.	3—4.
<i>Szecső Tamás</i> : A szégyenlős beszéd .....	4.	3—4.
<i>Székely András</i> : Szép könyvek bajai .....	1.	75—82.
<i>Szinetár Miklós</i> : Mi is a szórakozás? .....	4.	21—33.
<i>Tamás Ervin</i> : Ilyen olcsók vagyunk? .....	1.	53—55.
<i>Tamás Pál</i> : Pártosság vagy társadalmi felelősségérzet? .....	2.	42—46.
<i>Virág György</i> : Bűn és bűnhődés a sajtóban .....	3.	26—36.
<i>Vitray Tamás</i> : Jaj annak, aki válaszol? .....	3.	80—83.



## KUTATÁSI EREDMÉNYEKRŐL

<i>Barcy Magdolna</i> : „A lakosság széles tömegeinek nagy öröme-re...”	3.	37—49.
<i>Hanak Katalin</i> : A rádióműsorok üzenetei a nőkről	1.	33—41.
<i>Hann Endre</i> : Enyhülés és konfrontáció között	2.	119—122.
<i>Hoffmann Márta, D.—Vásárhelyi Mária</i> : Élet a Lapály utcában	2.	69—75.
<i>Molnár Edit, S.—Pataki Judit</i> : Nincsenek „mesés” kívánságaink	1.	42—49.
<i>Pataki Judit—Molnár Edit, S.</i> : Nincsenek „mesés” kívánságaink	1.	42—49.
<i>Vásárhelyi Mária—Hoffmann Márta, D.</i> : Élet a Lapály utcában	2.	69—75.

## KÖZVÉLEMÉNY-KUTATÁS

A gazdasági közhangulat tendenciái 1981-ben	2.	124—125.
Ha a Nyugathoz mérjük magunkat	3.	162—163.
A háborús veszélyről és a szovjet—amerikai kapcsolatokról	1.	149—150.
A jövedelemfelhasználásról és a második gazdaságról	3.	158—162.
Kedvező fogadtatásra találtak a kisvállalkozók	4.	133—134.
Kül- és belföldi események visszhangja	2.	122—123.
<i>Lázár Guy</i> : A világhelyzet és helyzetünk a világban	4.	123—130.
A legfontosabb és a legérdekesebb külföldi és hazai események	3.	163—165.
A lengyel válsághoz vezető út	4.	130—131.
Mi lesz a világgal?	2.	126—129.
Mi történt itthon és külföldön?	4.	132.
<i>Nagy Lajos Géza—Virágh Eszter</i> : A fiatalok pesszimiztábbak, mint az idősebbek	3.	50—56.
Romlik a gazdasági közhangulat	4.	134.
Szadat után	1.	147—148.

## KITEKINTÉS

<i>Avar János</i> : Kraft, a „hétköznapi költője”	4.	138—141.
<i>Bajomi Lázár Endre</i> : A francia rádiót hallgatom	2.	160—166.
<i>Baló György</i> : Szemtől szembe... Walter Cronkite	2.	89—96.
<i>Bodor Pál</i> : A romániai magyar sajtóélet	3.	124—131.
<i>Böcz Sándor</i> : A szentségtörő Heikal	1.	121—129.
<i>Csala Károly</i> : Külföldi televíziós hírek	1.	112—120.
<i>Havas Ervin</i> : Bemutatjuk a Litveraturnaja Gazetát	4.	135—138.
<i>Horváth J. Ferenc</i> : Most nyomják a BILD-et	1.	137—143.
<i>Kulcsár István</i> : „Jó reggelt, Amerika!”	2.	155—159.

	Szám	Oldal
<i>Kulcsár István</i> : Ronda György és társai .....	4.	145—147.
<i>Márkus Gyula</i> : Jugoszláv törvénytervezet a tömegtájékoztatás-ról .....	2.	167—168.
<i>Nagy Kázmér</i> : Öt kontinens ezer lapja .....	3.	115—123.
<i>Passent, Daniel</i> : Mi újság a „Polityká”-nál? .....	3.	137—142.
<i>Szabó József, P.</i> : Tömegkommunikáció — kínai módra .....	3.	132—136.
<i>Szécsi Éva</i> : Új rendszer — új tömegkommunikáció? .....	1.	106—111.
<i>T. M.</i> : Rádiózás Ausztriában .....	1.	144—146.
<i>Ungvári Tamás</i> : Szubjektív jegyzetek az angol televízióról ...	1.	130—136.

## MÚLTUNK, VISSZAEMLEKEZÉSEK

<i>Csaba Imre</i> : Mennyit ér egy főszerkesztő? .....	1.	100—105.
<i>Heltai András</i> : „Nem jelenti azt, hogy a koronára kell törni.” Habsburg Ottóval készült interjú .....	2.	84—88.
<i>Marosán György</i> : Az élet újra indul. Rapcsányi László beszélget Marosán Györggyel .....	1.	89—94.
<i>Némedi Dénes</i> : A szociográfus és közönsége .....	2.	130—136.
<i>Polgár Tibor</i> : A névtelen „Mit üzen ...” .....	2.	137—140.
<i>Rapcsányi László</i> : Az élet újra indul. Beszélgetés Marosán Györggyel .....	1.	89—94.
<i>Szabó Miklós</i> : A proklamáció napja a Sándor utcai palotában ..	1.	95—99.
<i>Szabó Miklós</i> : Rádió, Budapest! .....	3.	103—104.
<i>Szabó Miklós</i> : Tájékp háború után .....	4.	110—122.
<i>Vásárhelyi Miklós</i> : Az Est-lapok .....	4.	95—109.

## MŰHELYEK, MÓDSZEREK

<i>Avar János</i> : Szűkebb pátriánk ügyei .....	3.	23—24.
„Elvont borzalom pedig nincs” .....	4.	49—54.
<i>Faragó Vilmos</i> : A székeszsiz látletelei. Nádor Tamás interjúja ..	3.	84—91.
<i>E. Fehér Pál</i> : A kollektív halhatatlanság mestersége. Nádor Tamás interjúja .....	1.	67—74.
<i>Feleki László</i> : Hogyan lettem tévékritikus? .....	4.	142—144.
<i>Füzes János</i> : Nézem, de nem hallom .....	4.	89—95.
<i>Gyertyán Ervin</i> : Dialektikus képnelyv. Magnósbeszélgetés Kö- ves Ivánnal .....	2.	60—68.
<i>Hanák Katalin</i> : Televízió és rituálé .....	3.	21—23.
<i>Hernádi Gyula</i> : Az én televízió — vízióm .....	3.	24—25.
<i>Horváth Adám</i> : Órizzük meg romantikáját .....	3.	20—21.
<i>Huszár István</i> : Tudjunk élni a lehetőségekkel .....	3.	14—15.
<i>Illésfalvi Béla</i> : A siketek jelbeszéde .....	4.	83—88.
<i>Kaján Tibor</i> : A karikaturista alkalmazhatatlan grafikus .....	2.	97—101.
<i>Kepes András</i> : Vár a keddre? .....	2.	54—59.
<i>Köves Iván</i> : Dialektikus képnelyv. Magnósbeszélgetés, készi- tette: Gyertyán Ervin .....	2.	60—68.
<i>Kudlik Júlia</i> : Kimegyünk a divatból .....	3.	15—17.

<i>Lénárt István</i> : A televízióknak jól szervezett intézménnyé kell válnia . . . . .	3.	18—19.
<i>Márványi György</i> : Az éter máris képekkel van tele . . . . .	3.	13—14.
<i>Nádor Tamás</i> : A kollektív halhatatlanság mestersége. Interjú E. Fehér Pállal . . . . .	1.	67—74.
<i>Nádor Tamás</i> : A szkepszis láttelelei. Beszélgetés Faragó Vil-mossal . . . . .	3.	84—91.
<i>Nyitrai Ferencné</i> : Technikai fogások helyett tartalom . . . . .	3.	19—20.
<i>Ordas Iván</i> : Visszhangtalan visszhang . . . . .	4.	148—150.
„Ötvenéves” a Magyar Televízió . . . . .	3.	11—25.
<i>Pünkösti Árpád</i> : Nem kell az ellentétes nézeteket egymásra va-salni. Interjú Márta Ferenc akadémikussal . . . . .	3.	5—10.
<i>Szepesi György</i> : A lényeg: a még szélesebb tömegkapcsolat . . . . .	3.	17—18.
<i>Tófalvi Gyula</i> : Megvalósul a világtelevízió . . . . .	3.	11—12.
<i>Vámos Tibor</i> : „Hogyan tudok én beszélni egy olyan képről, amit nem láttam eredetiben?” Wisinger István interjúja . . . . .	1.	21—24.
<i>Vitray Tamás</i> : Tengerre, magyar! . . . . .	1.	59—66.
<i>Wisinger István</i> : „Hogyan tudok én beszélni egy olyan képről, amit nem láttam eredetiben?” Beszélgetés Vámos Tiborral . . . . .	1.	21—24.

## TECHNIKA

<i>Jakab Zoltán</i> : A szomszédok közbeszólnak . . . . .	3.	143—148.
<i>Nagypál Endre</i> : Antennák nélküli városok . . . . .	2.	141—148.
<i>Székfi András</i> : Kábeltvé az Egyesült Államokban . . . . .	2.	149—154.
<i>Tófalvi Gyula</i> : Fénytávközlés . . . . .	1.	83—88

## KÖNYVEKRŐL

Cserépdarabok a 70-es évek Kelet-Európájáról. Weltsch, W. A.: Survey Research and Public attitudes in Eastern Europe and the Soviet Union (Tamás Pál) . . . . .	1.	153—155.
Az elit, a tömeg és a koalíció. Holloway, H.—George, J.: Public Opinion (Tomka Miklós) . . . . .	4.	158—160.
Ember és környezete. Kleineisel János: Házak, városok, társadal-mak. Hoffmann Istvánné: Lakáskörülmények. A. N. J. den Hollander: Az Alföld települései és lakói. (S. Nagy Kata-lin) . . . . .	1.	151—153.
A fotó nyelvén. Sontag, S.: A fényképezésről. (Gopcsa Katalin) . . . . .	2.	173—174.
Kommunikáció a nyolcvanas években. Robinson, G.: Commu-nications for Tomorrow. (Szekeres Péter) . . . . .	2.	175—176.
Középszerű bevezetés az elektronikus jövőbe. Communication Technologies and Information Flow. (Szekfi András) . . . . .	3.	171—172.
Lingua Tertii Imperii. Klemperer, V.: LTI. (Lukáts János) . . . . .	2.	171—172.

	Szám	Oldal
Mindennapi életünk babaházában, Goffmann, E.: A hétköznapi élet szociálpszichológiája. (Csepeli György) . . . . .	2.	169—171.
Politika a rádióban. Lerg, W.—Steinger, R.: Rundfunk und Politik 1923—1973. (Tomka Miklós) . . . . .	1.	158—159.
Propaganda a II. világháborúban. Balfour, M.: Propaganda in War 1939—1945. (Frank Tibor) . . . . .	4.	151—157.
A szemiotikai kultúra. Kultúra és szemiotika. (Pléh Csaba) . . . . .	3.	169—170.
A televízió az emberek életében. Frank, R.—Greenberg, M.: The Public's Use of Television (Szekeres Péter) . . . . .	1.	160—161.
Tömegkommunikáció és társadalmi változás. Katz, E.—Szecs-kő T. (ed): Mass Media and Social Change. (Jakab Zoltán) . . . . .	1.	155—158.
Történelem a televízióban. La storia in televisione. (Sarkadi Ilona) . . . . .	4.	160—162.
Tudós könyv a divatról. Klaniczay G.—S. Nagy K.: Divat-szociológia I—II. (Székely András) . . . . .	3.	166—168.

## KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOKBÓL

Adatok a képernyőn. (International Management) . . . . .	4.	171—173.
Audiovizualitás az oktatásban. (Communications) . . . . .	2.	184—185.
Betűk a képernyőn. (Der Spiegel) . . . . .	1.	172—173.
A CBS beruházásai (Fortune) . . . . .	4.	166—168.
Elektronika a szerkesztőségben (Rundfunk und Fernsehen) . . . . .	1.	171—172.
Az ezredmilliárd jenes ipar (Le Nouvel Observateur) . . . . .	2.	185—186.
Harmadik világ, 2001 (South) . . . . .	1.	175.
Harminc tévécsatorna Britanniában (World Broadcast News) . . . . .	3.	173—174.
A hatalom utolsó percei (The Listener) . . . . .	2.	181—182.
Jön a „hifi” televízió? (Intermedia) . . . . .	4.	170—171.
A kommunikáció-kutatás távlatai (Journal of Communication) . . . . .	1.	163—166.
Kopik a zománc (The Economist) . . . . .	2.	182—184.
Külföldi események lengyel tükrében (Przekazy i Opinie) . . . . .	1.	170—171.
Luxemburgi rádiós-tévé helyzetkép (Media Perspektiven) . . . . .	1.	166—169.
Mennyit kell dolgozni a műsorokért? (Media Perspektiven) . . . . .	3.	179.
Mennyit tévéznek Amerikában? (Media Perspektiven) . . . . .	4.	163—165.
Mi mindenre használható egy televízió? (The Listener) . . . . .	3.	174—176.
A múltból a mába a mából a jövőbe (Theorie und Praxis des Sozialistischen Journalismus) . . . . .	2.	189—192.
Miniadók (The Economist) . . . . .	3.	176—177.
Műzsák a háborúban (Televigyenije Radiovescsanyije) . . . . .	3.	181—182.
A műholdak árnyéka (Media Perspektiven) . . . . .	1.	187—189.
Műsorhold Nagy-Britannia felett (World Broadcast News) . . . . .	4.	163.
Nemzetközi szemlék a szovjet sajtóban (Vesztnik Moszkovszkovo Universziteta) . . . . .	2.	186—187.
Pontosak-e a tudományos hírek? (Journal of Communication) . . . . .	2.	178—180.
A repülő teknősbéka (Eurihon) . . . . .	4.	174—175.
A sajtó mint a vezetők információforrása (Zeszty Prasoznawcze) . . . . .	4.	169—170.
Shakespeare lézerlemezen (The Listener) . . . . .	4.	173—174.
Számítógépi eszperantó (The Economist) . . . . .	1.	169—170.
A televízió és az esztétikai kultúra (Przekazy i Opinie) . . . . .	3.	177—179.

	Szám	Oldal
A televízió és a valóság (Journal of Broadcasting) .....	2.	180—181.
Térhatású tévé (Funkschau) .....	3.	179—181.
A tévétársaságok szórják a pénzt (Der Spiegel) .....	4.	165—166.
Az UNESCO a szabad sajtóért (South) .....	2.	177—178.
Vezetékes rádió (Televigyenije Radiovescsanyije) .....	4.	168—169.
Vídeo a filmművészetben (TV World) .....	1.	173—174.

## RÖVIDRE FOGVA

Rövidre fogva .....	1.	176—180.
Rövidre fogva .....	2.	193—196.
Rövidre fogva .....	3.	183—188.
Rövidre fogva .....	4.	176—180.

## LAPOZGATÓ

Wallraff, Günter: Újságíróként a BILD-nél .....	1.	181—192.
Riesmann, David: Ébredés a bőség álmából .....	2.	197—208.
„Írják meg nekik magyarul, hogy szeretem őket” .....	3.	189—200.
Kraft, Joseph: A médiumok hatalma .....	4.	181—186.



# JEL kép

A TÖMEG-  
KOMMUNIKÁCIÓS  
KUTATÓKÖZPONT  
FOLYÓIRATA

MEGJELENIK  
NEGYEDÉVENKÉNT

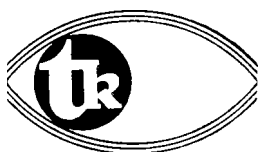
III. ÉVFOLYAM  
I. SZÁM

SZERKESZTŐ  
BIZOTTSÁG:

Békés Tamás  
Fodor Gábor  
Forgó Mihály  
Hajdú János  
Karcagi Sándor  
Lázár István  
Lisztkay Tamás  
Matúz Józsefné  
Márton Anna  
Márton Miklós  
Sándor György  
Szecskő Tamás  
*főszerkesztő*  
Takács Ferenc  
Tábori András  
Zentai János

A SZERKESZTŐSÉG  
MUNKATÁRSAI:

PüNKÖSTI ÁRPÁD  
*főszerkesztő-helyettes*  
Wisinger István  
*televízió*  
Mester Ákos  
*rádió*  
Balogh Elemér  
*írott sajtó*  
Hanák Katalin  
*kutatás*  
Zöldi László  
*kultúra*  
Bogdán Éva  
*könyv*  
Varga Zsuzsanna  
*folyóirat*  
Frank Ernőné,  
Nádai Ferenc  
*szerkesztés*



## TARTALOM

---

Szecső Tamás: Elemzés és eredetiség	3
Fekete Sándor: A sajtó és szabadsága	5
Wisinger István: „Hogyan tudok én beszélni egy olyan képről, amit nem láttam eredetiben?” — Beszélgetés dr. Vámos Tibor akadémikussal	21

## KÖZELKÉP

---

Hoppál Mihály: Hogyan cselekszünk a hiedelmekkel?	25
Hanák Katalin: A rádióműsorok üzenetei a nőkről	33
Pataki Judit—S. Molnár Edit: Nincsenek „mesés” kívánságaink	42

## ESZMECSERE

---

Berkes Erzsébet: A mi agóránk határai	50
Tamás Ervin: Ilyen olvasók vagyunk?	53
Hári Sándor: Tisztán látni — megyehatáron innen és túl	55
Avar János: Objektivitás — a távolban	55

## MŰHELYEK, MÓDSZEREK

---

Vitray Tamás: Tengerre, magyar!	59
A kollektív halhatatlanság mestersége — E. Fehér Pállal beszélget Nádor Tamás	67
Székely András: Szép könyvek bajai	75

## TECHNIKA

---

Dr. Tófalvi Gyula: Fénytvádközlés	83
-----------------------------------	----

# JEL kép

## SZERZŐINK KÖZÜL:

Berkes Erzsébet,  
*a Magyar Nemzet  
munkatársa;*  
Csala Károly,  
*a Filmvilág  
munkatársa;*  
Fekete Sándor,  
*az Új Tükör  
főszerkesztő-helyettese;*  
Hári Sándor,  
*a Zalai Hírlap  
főszerkesztő-helyettese;*  
Hoppál Mihály,  
*a Néprajzkutató  
Intézet munkatársa;*  
Horváth J. Ferenc,  
*a Tv-híradó  
főszerkesztő-helyettese;*  
Pataki Judit,  
*a Tömegkommuniká-  
ciós Kutatóközpont  
munkatársa;*  
S. Molnár Edit,  
*a Magyar  
Népességtudományi  
Intézet tudományos  
főmunkatársa;*  
Székely András,  
*az Új Tükör  
munkatársa;*  
Tamás Ervin,  
*a Népszabadság  
munkatársa;*  
dr. Tófalvi Gyula,  
*c. egyetemi tanár,  
a Távközlési Kutató  
Intézet tudományos  
igazgatója*

---

Szerkesztőség  
és kiadóhivatal  
Budapest V.,  
Akadémia u. 17. 1054  
Telefon: 327-745  
Levélcím:  
Budapest, 1054 — Pf. 587

## MÉG EGYSZER

---

Az élet újra indul — Marosán Györggyel beszélget  
Rapcsányi László 89

## MÚLTUNK

---

Szabó Miklós: A proklamáció napja a Sándor  
utcai palotában 95

Csaba Imre: Mennyit ér egy főszerkesztő? 100

## KITEKINTÉS

---

Szécsi Éva: Új rendszer — új tömegkommuni-  
káció? 106

Csala Károly: Külföldi televíziós filmek 112

Böcz Sándor: A szentségtörő Heikal 121

Ungvári Tamás: Szubjektív jegyzetek az angol  
televízióról 130

Horváth J. Ferenc: Most nyomják a BILD-et 137

Rádiózás Ausztriában 144

## SZONDA

---

Szadat után 147

A háborús veszélyről és a szovjet—amerikai  
kapcsolatokról 149

## TALLÓZÓ

---

Könyvekről — Lapokból — Rövidre fogva 151

## LAPOZGATÓ

---

Günter Wallraff: Újságíróként a BILD-nél 181



Szecső Tamás

## Elemzés és eredetiség

E számunkban is folytatjuk a vitát az objektivitás, az elkötelezettség és a társadalomkritika kérdéseiről. „Eszmecsere” rovatunkban a hozzászólók agóránk határait, az újságíró mozgáslehetőségeit latolgatják, közelről és távolról, tengeren túlról egyaránt. A szám lapozgatása közben az olvasó azt is észreveheti, hogy a vita tematikája bővült: Fekete Sándor nagyobb lélegzetű tanulmánya ugyan nem hozzászólás igényével fogalmazódott, az újságíró létének mégis ugyanazokat az alapkérdéseit közelíti meg, más oldalról, amelyeket az objektivitás-vita indításakor a „viszonyunk a valósághoz” kifejezés foglatatába szorítottunk.

A sajtószabadság fogalmának, történelmi formaváltozásainak és politikai intézményként való „itt és most” funkcionálásának elemzése ugyanis éppúgy elvezet az újságíró, a tájékoztatás, a tömegkommunikáció mozgásterének beméréséhez, a jogok, a lehetőségek és a szakmai (politikai, emberi) felelősség egymásra vonatkoztatásához, mint az objektivitás-elkötelezettség-kritika háromszögelési pontjától való indítás. Csak míg ez utóbbi megközelítés főleg ismeretelméleti, szociológiai és etikai szempontokat hangsúlyoz, a sajtószabadság körülményeinek szemrevételeével a történelmi, politológiai és jogi elemek válnak hangsúlyossá.

Politikai irodalmunk mindeddig meglehetősen visszafogott és szűkszavú volt a sajtószabadság elméleti feldolgozásában. (Fekete Sándor tanulmánya példázhatja, hogy a történelmi elemzés mily sok ponton kapcsolható legaktuálisabb, jelenkori vitáinkhoz.) Korszerű elemzésre vár a sajtószabadság klasszikus, liberalista fogalma. Részben azon a csapáson, amelyen az említett tanulmány is elindult: konkrét megjelenését, intézményes kifejeződését a polgári demokráciák hőskorának politikai folyamatai közé helyezve. Másrészt viszont azt is tüzetesebben szemügyre véve, hogy a klasszikus liberalizmusnak a szabad piac és az egyéni érdek-megvalósítás kettősére épülő gazdasági doktrínája az akkori társadalom nem-gazdasági szféráiban is mennyire matricalenyomatként hívott életre intézményeket, többek között a sajtószabadság jogi intézményét is.

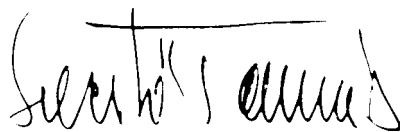
Igaz, hogy Adam Smith és John Stuart Mill, Mandeville, Puffendorf vagy Shaftesbury korban messze vannak tőlünk, de érveik éppúgy röpködnek az UNESCO vagy az ENSZ tömegtájékoztatási vitáiban, mint hazai töprengéseinkben, a tömegkommunikációs rendszer tartalmi-intézményes fejlesztését előmozdítani kívánó eszmecsereken. Úgy tűnik, a vitatkozók többnyire ott sem, itt sem igen tudják, hogy francia politikai filozófusok és brit moralisták XVIII. századi nyelvén szólnak!

És korszerű elemzésre vár az a történetileg hozzánk már közelebb eső problémahalmaz is, amelyet valahogy így lehetne körülhatárolni: adva van egy politikai mozgalom, amelynek a sajtószabadsághoz való kezdeti viszonyát az kondicionálja, hogy ki

van rekesztve a sajtószabadságból: a nyilvánossággal kapcsolatos politikai normáit „antinyilvánosság”, az illegálitás kalodájába szorítva kell, perspektivikusan is, végiggondolnia; elveinek gyakorlatba való átültetéséhez pedig később egy olyan történelmi-társadalmi környezetben láthat hozzá — Közép-kelet Európában —, amely a polgári demokrácia jogi intézményrendszerével csak meglehetősen futó viszonyban volt.

Innen már sorjáznak a problémák, amelyekre mind a sajtószabadsággal foglalkozó tanulmányban, mind pedig az objektivitás-vitában rábukkanunk: állami vagy társadalmi szolgálat-e az újságírás?; az újságírói magatartásban a kívülről vezérelt fegyelmeknek és a belülről vezérelt felelősségnek mily szerkezetben kell egymásba épülnie?; milyen érdekek kifejeződésének adhat — és adjon — teret a sajtó?; egyáltalán hogy állunk az osztársadalmi érdekek képviselésével, amikor a részérdekek többnyire osztársadalmi érdekként próbálják érvényesíteni önmagukat?; a tömegkommunikáció mennyiben eszköz csupán, mennyiben közeg is — amint Hermann István egy régebbi esszéjében kifejti —, és mennyiben a társadalmi nyilvánosság szerves alkotó eleme? És végül mindezek az egymásba rakott problémadobozok hogyan helyezhetők el a sajtószabadság, vagy (a teletext, a xerox-gépek, a műsorholdak és az elektronikus rögzítés világában kénytelenek vagyunk általánosabb kifejezéssel élni!) a „tájékoztatási szabadság” alkotmányjogi intézményében?

Kérdések egész sora vár tehát elméleti tisztázásra — de épp abból kiindulva, hogy a magyar tömegkommunikációs rendszer gyakorlata az elmúlt huszonöt évben már néhány eredeti válaszhoz közelebb jutott. Ezek a tapasztalatok is arra utalnak, hogy a tömegkommunikáció munkamódszerében legalább három megfontolást érdemes figyelembe vennünk. Egyrészt azt, hogy a kialakítandó modellünkben sem a polgári liberalizmus klasszikus elvei, sem az illegális munkásmozgalmi sajtó — ma már szintén klasszikus — normarendszere nem lehet közvetlen viszonyítási alapunk. Viszonyítanunk — és ez a második tényező — saját magunkhoz kell, hazánk fejlődőben levő politikai és gazdasági intézményrendszeréhez, az ezekben testet öltő történelmi hagyományokhoz, s a belőlük kinövő tömegtájékoztatási szükségletekhez. Végül pedig az elméleti (történelmi, szociológiai, politológiai) munka mellett a tömegtájékoztatás gyakorlatának állandó kritikai elemzése is szükséges, mégpedig — a szocialista nyilvánosság egyik intézményéről lévén szó — minél szélesebb nyilvánosság előtt.



Fekete Sándor

## A sajtó és szabadsága

„...csak a szabad sajtót adják meg,  
s nemzetem szabadsága, nemzetem boldogsága felől  
kétségbe nem esem.”

Kossuth Lajos, 1832

„Sajtószabadságot szereztetek.”  
Petőfi Sándor, 1848.

### A műfajról

Ha Petőfiről írok, nyugodt lelkiismerettel mondhatom magamról, hogy előzetes elfogultság nélkül, pusztán a történeti és filológiai tényekre igyekszem hallgatni. Most azonban, hogy ismét a sajtószabadság rejtelmes szövésével birkózom, egyáltalán nem lehetek ilyen bizonyos tárgyilagosságban, kétfelől is érdekeltnek kell vallanom magamat.

Először is – szerzőként. Épp negyven esztendeje, hogy a magyar költészet felrészítésének szerénytelen szándékával verseket kezdtem írni, s hamarosan tapasztalnom kellett, hogy még a gimnázium nyomtatott folyóiratocskájában sem lehetett kijátszani a kor-szellemet: a munkások nyomoráról kesergő szonettem vagy még a háború fölötti fiüstölgésem is megjelenhetett egy bátor tanár fedező szárnyai alatt, de a vallást firtató költői opusnak már meg kellett várnia a háború s ezzel a rendszer végét.

Ezután egy ideig a sajtószabadság megvalósulásának illúziójában éltem, hogy később egyre többször kijózanító falakba üsem kobakomat. Potyára írt, mert nem közölt s részben immár el is évült cikkeim *elfekvőnek* becézett dossziéjáról nem is beszélve, akadt könyvem is, mely 3, azaz három évig várt a nihil obstatra (mellyel aztán túlzott önérzetből nem éltem). Akadt

színdarabom, melynek bemutatója a premier előtt két héttel „technikai okokból elhalasztatott”, s azóta is ebben az állapotban leledzik, a másik azért nem került színre, mert „negatív” hőségét valahogy nem volt kedvem átpozitívizálni. Minek titkolnám, ifjabb koromban még a szamizdat könnyelműen türelmetlen műfajával is kísérleteztem, mely vétkemet csak az enyhítheti, hogy akkoriban még nem huzamos párizsi tartózkodásra feljogosító útlevéllel kezelték a forrófejűséget, hanem nyomósabb szigorral mérlegeltek, ennél fogva a kockázatok vállalásával legalább véleményilvánítási hajlandóságom komolyságát talán sikerült igazolnom. Nem halmozom a példákat, talán ennyi is elég annak bizonyítására, hogy elég sokféle *szerzői tapasztalatra* tehettem szert.

Másfelől viszont voltam ifjan *szerkesztő* is, és sajna, ma újra az vagyok. E minőségemben magam is állítottam s állítok korlátokat mások elé, s megessett bizony, hogy ezt fájó szívvel tettem, mert a visszaadott kézirat igazsága felől éppoly kevésbé volt kételem, mint közlésének lehetetlensége felől. Máskor nem értettem ugyan egyet az eltanácsolt szerzővel, de a vélemények lehető szabad nyilvánításának kedvéért teret adtam volna neki, ha friss és nyomós utasítások nem kötötték volna meg a kezemet. Szerkesztőként ugyanis majdnem mindig valamely, az

állami függés rendszerében működő orgánumnál dolgoztam, s ha erre szerződtem, a szerződés feltételeit is meg kellett tartanom.

Szerzői és szerkesztői tapasztalataimból egy időben könyvet szerettem volna írni, vagy legalább valami alapos, esetleg modern szociológiai és tömegpszichológiai fogalmakkal is megspékelte tanulmányt, hogy még a negyvenéves ifjak nemzedéke is figyelmére méltasson. De lehet-e és érdemes-e megírni ezt a könyvet vagy tanulmányt? Ha akár ez, akár az megjelenhetne, maga a tény jelezné, hogy a probléma immár megoldott, azaz nem élő probléma, s akkor minék fáradozék az ember, aki eredendően nem múzeumi témák vizsgálója, s a múlt iránt csak a jelen kedvéért érdeklődik? Ha viszont nem lehet megjelentetni egy ilyen opust, akkor minek megírni? Az utókornak? Ugyan, én nem álattom magam, utódaink mindent tudni fognak az én felvilágosításaim nélkül is. Bocsássam művemet a szamizdat szárnyaira? A dolog kockázata abban áll, hogy egy illegális útra irányított könyv vagy tanulmány mondanivalója azonnal megváltozik: a másik tábor fegyvertárában válik ingyen kapott propagandalöveggé.

Marad tehát az a lehetőség, melyet a jegyzetekben megkísérlek: mintegy *élménybeszámolót* tartani csaknem négy évtized szerzői-szerkesztői tapasztalataiból, megfogalmazni azt a *személyes* tanulságot, amit *gyakorlatias* megfontolásra mások elé lehet bocsátani. Ezért mellőzöm a teoretizáló körítéseket, még a divatos műszavakat is, mint ahogy rejtjelzett gondolati játékok görögütze mögé sem óhajtok elrejtőzni: egy szakmai folyóirat elég szűk keret ahhoz, hogy ezoterikus fejtegetésekkel ne akarjam még tovább szűkíteni esetleges olvasóim körét.

### Végletek nélkül

Talán jobb volna, ha ez csak a befejezéskor derülne ki, de hadd öntsek tiszta vizet a pohárba mindjárt az ele-

jén — ez a dolgozat kerülni fogja a szélsőséges megfogalmazásokat. A végletek, még a leghevesebbek is, adott esetben lehetnek hasznosak. A társadalmi harc kiélezett periódusaiban például általában mindig egyértelmű szélsőségek ütköznek össze, kékek és fehérek, vagy vörösek és fehérek, s az erősebb és igazabb igaztalanság legyőzi az elavult és gyengébb igaztalanságot. Ilyenkor bármiféle jóindulatú közvetítés kudarca van ítéle — a pápa és Luther elvadult harcában Erasmusra mindkét oldalról csak bizalmatlanul tekinthettek.

E jegyzetek írásakor abból indulok ki, hogy ma *nálunk* nem az ilyen végletek korát éljük. „Az ügy” már (még?) konszolidálódott, s ezért lehet esélye a meghallgattatásra annak is, aki nem elégedett a mával, ám azt sem hiszi, hogy illegális ideológiai portyázások eredményre vezethetnek.

A sajtószabadság dolgában nálunk két véletes álláspont érzékelhető. Az egyik, természetesen, az elégedetteké. A rendszer kialakulásának kezdeti időszakában harcos, sőt támadó alapállás jellemezte ezt a felfogást: a tőkés demokráciák szabadsága csak „formális”, „álszabadság”, a sajtó a monopóliumok eszköze, nálunk viszont a népe a sajtó, ennél fogva „elmondhatjuk, hogy a magyar demokrácia vállalta és valóra váltotta” Kossuth és Petőfi örökségét. Tehát a sajtószabadságot is. Révai, hisz őt idéztem, később odáig ment, hogy revizionistáknak nevezte mindazokat, akik kételkedtek az örökség „megvalósításában”, sőt ünnepelesen „a szabadság igazi rendjévé” avatta az 1956 előtti rendszert.

Mit mondjunk erre? Ha a törvénytelen perek, lesöpört padlások, s a nadrágszíjunk mércéje szerint lehangelőan hanyatló, de a párt központi lapjában szüntelen emelkedő életszívonal országá „a szabadság igazi rendje”, akkor természetesen nincs mit vitatkoznunk a sajtószabadság kérdéséről sem. De 1956 szétverte ezt az ön- és közállatató érvelést (bár Révai még 1958-ban is ezt vallotta).

Mivel 1969-ben a központi pártlap egyik cikke — épp a március tizenötödiki számban! — újra Révai szellemét ébresztgette, mondván, hogy „nemcsak az vált valóra, amit a márciusi ifjak megálmodtak, hanem annál sokkal több”, meg kellett kérdeznem a Kortársban, mi lehet az a „sokkal több”? Engem ugyanis, megvallom, tökéletesen kielégítene, ha már *mindaz* valóra vált volna, amit a márciusi ifjak vezére „megálmodott”. De nincs okom ilyen elégedettségre. A *bőség kosarából*, melyből mindenki *egyaránt* (!) vehet, még épp oly messze vagyunk, mint attól, hogy „minden ház ablakán” a szellem napvilága ragyogna.

Ha a költészet fennkölt régióiból leereszkedve Petőfi és Kossuth tényleges, hogy úgy mondjam, nem álombeli, hanem köznapri programjához, s benne a sajtószabadság dolgához akarunk hozzászólni, meg kell idéznünk ezt a programot, úgy, ahogy harminc-egynéhány év alatt nemigen szokták emlegetni, vagyis a maga teljes következetességében.

Kossuth egyik legelső politikai beszédében, egy Zemplén megyei közgyűlésen, 1832 nyarának végén kijelentette: „Vegyének el mindent tőlünk, csak a szabad sajtót adják meg, s nemzetem szabadsága, nemzetem boldogsága felől kétségbe nem esem.” S beszéde végén, a francia forradalom egyik hőségének szavait idézve, megismételte: „... vagy nyomtatási szabadság, vagy a szabadság elnyomása. Itt középut nincs, és a sajtó szabadságára voksolok.”

Kevés olyan tételt tudnánk idézni Kossuth politikai programjából, amelyet a költő fenntartás nélkül aláírhatott volna, de a fenti vallomás feltétlenül e kevesek közé tartozik. Alig több mint másfél évtizeddel a zempléni beszéd után, az országgyűléshez intézett versében teljesen Kossuth idézett szavainak szellemében fogalmazta meg a sajtószabadság jelentőségét:

*Hiába minden szép és jó beszéd,  
Ha meg nem fogjátok az elejét  
Ha a kezdetnél el nem kezdtétek...*

*Sajtószabadságot szereztek.  
Sajtószabadságot, csak ezt ide!  
Ez oly nagy, oly mindenható ige  
A nemzetben, mint az isten „legyen”-je,  
Amellyel egy mindenséget teremte.  
Hol ez nincs meg, bár másképp mindenek  
Eláradó bőségben termenek,  
S bár az utolsó szolgálja és a pór  
Zsebéből aranyat marokkal szór:  
Azon nemzetnek még nincs semmije  
Azon nemzetnek koldus a neve.  
S hol ez megvan, bár rongyban jár a nép,  
Nyomorg, tengődik mindenfélekép:  
Azon nemzet gazdag végetlenül,  
Mert a jövődöt bírja örökül.*

S mivel az a fajta ember volt, akinél a szó nem csatangol messze a szándéktól, amikor a történelem a tett lehetőségét kínálta számára, a pesti ifjakat legelőször is a Landerer-nyomda lefoglalására vezette, mert logikailag „a forradalom legelső lépése és egyszerűsmind fő kötelessége szabaddá tenni a sajtót...”

Az idézetek nagyjából jellemzik, miként gondolkodott Kossuth és Petőfi a sajtószabadságról. Sok mindent lehet mondani e nézetekről, akár mosolygathatunk is rajtuk, mint polgári-forradalmi illúziókon, csak egyet nem mondhatunk: az, hogy ezeket az eszméket „valóra váltottuk”.

Egyebek között így érveltem abban a bizonyos Kortárs-cikkben.

Kinos érzés cikkem „visszhangjáról” nekem szólni, de mivel mások ezt elfelejtették nyugtázni, kénytelen vagyok magam emlékeztetni rá: legjobb tudomásom szerint nálunk most először került sor (szocialista alapon és legálisan megjelent cikkben) a polgári demokratikus örökség és a szocialista gyakorlat kritikus szándékú szembesítésére. Ezt pedig nem dicsekvésből, csak azért említem, mert „ügy” lett a cikkből: a rendszer nevében megsértődött buzgólkodók azonnal ki akarták zárni abból a pártból, melynek jó ideje nem is vagyok tagja, fegyelmi vizsgálat készült, s egyik munkahelyi főnököm előre jelezte, hogy nem tud „megvédeni”. A másik oldalon viszont Illyés Gyula állt ki írásom mellett egy televíziós nyilatko-

zatában. Ennek ellenére elég kellemetlennek látszott helyzetem, amikor illetékes helyen váratlanul leintették a megfegyverezésemre indított kampányt, sőt elhangzott egy számomra nevezetes beszéd is, mely e vitát természetesen nem hozta szóba, de határozottan rögzítette, hogy még nem valósítottuk meg a márciusiak minden államát...

Nagyjából ez volt az az időpont, melytől kezdve meglehetősen nehézé vált hazánkban a Révai-féle érveléssel elintézni a szabadságjogok körüli disputákat. El-elhangzottak még kendőző nyilatkozatok, de egyre szórványosabban, s a teoretikus tér helyett kevésbé komoly terepeken tűntek fel azok, akik szerint nálunk a legtökéletesebb problémátlanság honol a szólás szabadsága körül.

Az 1979-es humorfesztivál szellemi előkészítése során tetőzött az új dicsekévi hullám. Egyébként érdemes humoristák egymás után léptek fel politikai nyilatkozatokkal, melyek szerint az „*ezt nem szabad*” kérdése nálunk immár fel sem merül, „*ilyen szempont nincs*”. Olvashattuk azt is, hogy „*nálunk nincsenek tabutémák*”, „*nincs olyan titkunk, olyan gondunk, amelyet ne tárhatnánk a közvélemény elé*” és így tovább.

A politikai humornak szentelt váci konferencián kénytelen voltam emlékeztetni arra, hogy igenis vannak még tabutémák. Sőt, a kulturális politika sem állítja, hogy nálunk az „*ezt nem szabad*” szempontja nem létezik. Ellenkezéleg, e politika a támogatás-tűrés-tiltás egységbe fogott hármast követi. Ne mondjuk tehát, hogy mindent szabad. Örüljünk annak, hogy a társadalom fejlődésével egyre többen egyre többet bírálhatunk, mégpedig nem egyszerűen úgy, hogy valahol fent a magasban valakik egyre többet engedélyeznek, hanem úgy, hogy a magyar valóság legegetőbb problémáira felelősen figyelő tudósok, írók, művészek és politikusok *közös erővel* tárják fel új meg új vadászterületeket nemcsak a politikai humornak, hanem általában magának a társadalmi kritikának is.

Hozzászólásom lényegét egy idevágó cikkben is megismételtem, de a korreferensi szövegemet egyébként részletesen ismertető rádiós beszámolómból már kimaradtak a „*nálunk nincsenek tabuk*” közalatózó szövegét bíráló fejtegetéseim. Ebből levonhattam, hogy még mindig tartják magukat a régi beidegzések, s a szólás szabadságának nyílt vitatásától némelyek ugyanúgy óvakodnak, mint tíz évvel azelőtt.

### És a másik szélsőség

Ha a fent bírált felfogásnak az a jellemzője, hogy teljesen megvalósulnak hirdet valamit, ami csak részben valósult meg, az ellenkező szélsőség megtestesítői a *végcélt* kéri számon egy *follyamattól*, melynek még csak a közepe táján (?) tartunk. Vagyis amíg az előbbi nézet teoretikus szempontból üres, s pusztán propagandisztikus, az utóbbi felfogás egyfajta történelmietlen megközelítés terméke: a sajtószabadság elvont követelményét szegezi szembe a történelmi valóság fölöttébb változó, konkrét viszonyaival.

A dolog természetéből s helyzetünkből egyaránt következik, hogy e szélsőség a magyar sajtóban ritkán szólalhat meg, inkább csak allúziós sejtetések jelzik az idevágó nosztalgiákat. Ezek egy etikai-politikai követelményrendszerre utalnak, amely egyfelől kategorikusan elveti a mai magyar sajtó gyakorlatát és irányítási elveit, másfelől nem hagy kétséget afelől, hogy a nyugati polgári demokráciák sajtóviszonyait tartja eszményének. (Az utóbbi évek egyetlen érdemleges idevágó tanulmánya, mely ezoterikus nyelven, de határozottan és lényegre törően szolt a sajtószabadság elvi problémáiról, elhárította ugyan a polgári illúziókat, de a történelmi elemzést megkerülte, s szintén az elvont kategóriák felől ítélte meg és el a szocialista országok sajtópolitikáját.)

Mivel a legutóbbi harminc-egynéhány esztendő alatt e tárgyban a cikkezgetések főleg abban merültek ki, hogy a nyugati államok sajtószabadsága mennyire formális, s milyen durva

nyomást fejtenek ki e tekintetben is az uralkodó gazdasági erők, úgy tekinthetem, kellően fel vagyunk világosítva arról, hogy a felett tőkés demokráciák viszonyai sem tökéletesek. Emlékeztőtől mégis hadd utaljak néhány tényre.

Mindenki tudja, hogy például az angol királynőt nem szabad gúnyolni még a különben szabadjára eresztett brit sajtónak sem, hogy a francia baloldal ugyan eselen bírálhatta Giscard elnököt, de csak annak bukása után kerültek terítékre a sajtóban olyan ügyek, mint a de Broglie herceg megölése körüli politikai szövevény, vagy azok a hírek, melyek szerint a volt elnök állítólag tudott volna egy Khadafi meggyilkolására szőtt titkosrendőri cselszövevről. S ha a sztrájkoló amerikai légi irányítók szakszervezetének vezetője a NBC televízióban vitatkozhatott is Reagan elnökkel, ami nem lebecsülhető tény, egy pillanatig sem vált kétséssé, hogy a tévéállomás az elnök politikáját követi ebben a viszályban.

Ugyanígy eléggé ismert, milyen hatalmas van a tőkés monopóliumok csúcsain trónoló maroknyi embernek az egész sajtó fölött — pusztán gazdasági eszközökkel is jelentékenyen kormányozni tudják a tömegkommunikáció egész rendszerét. Hajdan Kossuth tűrhetően megélt a Pesti Hírlap ötezer előfizetőjéből, sőt a kiadó, Landerer megszédte magát az újságon. Ma már elképzelhetetlenek az ilyen csodák — a sajtó a nagyvállalatok, a pártok (vagy az állam) pénzügyi segítsége nélkül nem tud létezni. A mai technikai felszerelések, a rendkívül magas példányszámok, a papír- és festékárak olyan terhet hárítanak a kiadókra, hogy direkt támogatás vagy a reklámból származó bevételek nélkül érdemleges hatósugarú lapot Nyugaton nem is lehet megjeleníteni.

Ezért küszködnek még a nagy baloldali pártok is szüntelenül lapkiadási nehézségeikkel, ezért szűnt meg az érdeemes múltú *Lettres françaises*, s több kommunista párt nem is tud *napilapot* megjeleníteni. Még a tőkés világ legnagyobb kommunista pártja sem bírja e gazdasági nyomást; most, amikor e jegyzeteket fogalmazgatom, olvashat-

tam a *L'Europeóban*, hogy az Olasz Kommunista Párt második napilapjának számító *Paese sera* egy korlátolt felelősségű társaság kezébe megy át, s nemcsak azért, mert bizonyos párton belüli nézeteltérések miatt — úgy látszik — a lap már nem részesült egységes támogatásban a vezetés részéről, hanem mindenekelőtt a 27 milliárdos deficit miatt, melyet a párt tovább már nem növelhetett.

De nemcsak a kommunista sajtóra nehezedik ez a nyomás. Az amerikai sajtótörténet egyik leghíresebb orgánuma, a *Washington Star* is a gazdasági csőd miatt múlt ki 1981 nyarán, miután több nagyvállalat is a hirdetések megvonásával fejezte ki nemtetszését. Reagan elnök a *final edition*-be meghatónak szánt nekrológot írt a lapról, kiemelte a 128 esztendőért mégért újság nagy érdemeit, ecsetelte az olvasók szomorúságát, ünnepélyesen deklarálta, hogy a *freedom of the press* a köztársaság megalapítása óta *first principle* Amerikában, csak azt az egy kérdést nem tette föl, hogy egy ilyen „első elv” hogyan lehet kiteve a gazdasági hatalmak erőszaktevésének?

Ha már Amerikánál tartok (s ha már az élménybeszámoló műfaját választottam), hadd térjek ki egy tiszteletre méltó észak-amerikai kollégámnak, hajdani honfitársunknak Sulyok Dezsővel megesett disputájára. Kollégám, mint ő maga mesélte, egyszer fölöttébb megneheztelt az Államokba frissen áttelepült Sulyokra, mert az valamely cikkében csúnyán megtámadott egy szenátort, ki történetesen a lap egyik anyagi támogatója volt. Sulyok egy ideig tűrte a kioktatást, azután indignálódva felkiáltott: „De kérek, hogy beszélj Magyarországot leendő miniszterelnökével . . . ?” Mivel e személyes argumentáció nem hatott, az önjelölt kormányfő a sajtószabadság magasztos elveire hivatkozott, amire kollégám így vágott vissza: „A sajtó szabad, de nekem mint lapszerkesztőnek, nem szabad olyan bolondnak lennem, hogy magam alatt vágjam a fát.”

Amiből levonható a tanulság: az újságíró Nyugaton is csak addig füg-

getlen, amíg nem keresztezi a laptulajdonos érdekeit. A francia kommunista újságíró például elszántan bírálhatja a polgári politikusokat, még a kormányt is, kivált ha az is polgári, de nemigen teheti meg, hogy mondjuk az Ellenstein kontra Marchais vitában a pártlapot ez utóbbi ellen tüzelje. Ís fordítva: egy polgári lap munkatársa kedve szerint gúnyolódhatott Marchais fölött, de amikor az elnökválasztási küzdelembe egy Giscard d'Estaing-re nem túlzottan hízelgő címlappal kapcsolódott be, az Express gazdái egy pillanatilap sem haboztak, tüstént útilaput kötöttek fegyelmetlenül szerkesztőjük talpára.

Vagyis azt mondhatnánk, egy kis szatirikus túlzással, hogy a *független* vélemény kifejtésére Nyugaton olykor kevesebb remény van, mint bárhol a világon. Amikor néhány éve, negyedszázados szünet után, újra ellátogathattam Párizsba, Voltaire szobra mellett el kellett nevetnem magam, mert egy rendőri felhívásra, mely a plakátok kiragasztását és a falak telefirkálását tiltotta, e drámai kifakadást karcolta egy ismeretlen kontesztáló: „Piszkok, hát már a falakon sem mondhatjuk el a véleményünket?!”

A kifakadás komikusan hatott, mert ha valahol, akkor Párizsban a legkülönbözőbb politikai pártok vélekedéseinek tarka palettáját kínálja a sajtó. Alaposabban belegondolva, mégis el kellett magamban ismerni, hogy lehet némi igaza e fali filozófusnak, hiszen a sajtó uralkodó lapjaiban erősen *kötött* vélemények jutnak kifejezésre, s aki azok közül egyikkel sem ért egyet, kénytelen hallgatni, netán kérészetű, kis példányszámú, s ezért hatástalan zuglapokban megváltani a világot. Vagy ha ebbe nem törődik bele, a falak és járdák rendőrileg tiltott fórumain panaszkodhat, ügyelve, hogy kellő távolságot tartson a legközelebbi *flic*-től, vagyis zsarutól.

A népek tavaszának mámoros napjaiban Petőfi még azt hihette, hogy azé a nemzeté a jövő, amelyben a sajtó szabad. De mi már ismerünk olyan országokat, amelyekben a szabad tájékoz-

tatás rendszerét éppen nem a nemzet jövőjének biztosítására, hanem jelenének megmerevítésére használják fel, amelyekben e tájékoztatás nem az ember jogainak csodálatos érvényesülése, hanem pusztán a rendszer egyik irányítási eszköze, sőt a tömegek manipulálásának gépezete. A történelmi ábrándok gyakran önmaguk karikatúrájaként valósulnak meg — a szabad tájékoztatás nyugati csúcsa ma az amerikai televízió, amely egyfelől csakugyan hallatlanul sok információt ad az egész világról, másfelől viszont mindent elkövet annak érdekében, hogy nézőit az információk önálló feldolgozására képtelen gyermeteg bábokká fokozza le.

Ha igaza volt Vasvárinak, s még eddig „tökéletes köztársaság” nem létezett, nyugodtan megállapíthatjuk, hogy tökéletes sajtószabadságot sem láttunk eddig sehol.

Gondolom, mire idáig ért a sajtószabadság iránt érdeklődő olvasó, kellően felingerlődött, s én hallom is lelki füleimmel az érvet: „De azért mégis csak van különbség a között, hogy ott lehet bírálni a minisztereket is, de nálunk mindaddig érintetetlenek, amíg funkciót viselnek!” Készséggel elismerem, van különbség. Köntörfalazás nélkül kijelentem azt is, hogy feladatunk nem e sajtóosság elhallgatása (ez úgysem sikerülhet), nem is az agyonmagyarázása (ez még kevésbé hatásos), hanem fokozatos felszámolása. Ehhez viszont egyebek közt arra van szükség, hogy elvont kategóriák helyett történelemben gondolkodjunk, s felfogjuk: ha például a mai Franciaországban a sajtó a maga egészében az ellentétes vélemények sokféleségét tükrözheti, ez nem valamiféle örök etikai parancs érvényesülése, hanem az osztályküzdelmek történelmi eredménye.

### Egy kis történelem

Itt az ideje annak, hogy némi múltidőzésben való közreműködésre kérjem a t. Olvasót.

Mint tudjuk, sajtó nem volt mindig,



ennélfogva nyugodtan mondhatjuk, hogy mind a sajtó, mind annak szabadsága „történelmi kategória”. Kialakulásuk felvázolását itt nem kezdhethük Ádámnál-Évánál, az egyszerűség kedvéért annál az „ancien régime”-nél álljunk meg egy pillanatra, melyet a nagy forradalom söpört el. Ez a királyi önkényuralom huszadik századi tapasztalataink felől nézve nem is volt olyan szörnyűséges rendszer, mint amilyennek a felvilágosítók vélték. Diderot, Voltaire és más írástudók kényszerkirándulásai a különböző börtönerődökben rövid ideig tartottak, s távolról sem emlékeztettek az inkvizíciós kezelésekre, melyek során a szeretet vallásának helyes felfogását tüzes fogókkal segítették elő erre a célra kellően kiképzett lelkiatyák. Az emberi természet mégis olyan, hogy azt a szenvedést érezzük elviselhetetlennek, amely bennünket sújt, s ezért a felvilágosítók elszántan verekedtek a gondolat szabadság mellett, a cenzúra ellen.

Nem sokkal azután, hogy a felkelők bevették a Bastille-t, mely a szólás szabadság elfojtásának is jelképe volt, az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata „a gondolatok és vélemények szabad közlését” is „az ember legértékesebb jogai egyikének” határozta meg: „minden állampolgár szabadon szólhat, írhat, nyomtathat!” Ha nem is előzmények nélkül, de hatásában minden korábbi forradaloménál messzebbhangzón így hirdette meg a győzelmes francia polgárság a sajtó szabadság elvét. Ez nagy tett volt, még akkor is, ha az elv belső ellentmondásaira utaló módon a cikkely arra is figyelmeztet, hogy mindenki felelősséggel tartozik „a szabadsággal való visszaélést a törvény által meghatározott esetekben”.

E záró figyelmeztetésnek eleinte nem érződött a fontossága. Épp ellenkezőleg, minden olyan magától értetődőnek, egyszerűnek látszott: a sajtó és a szabadság frigyre lépett, s íme, elég volt világgá kiáltani ezt a frigyet, máris a legszebben alakult minden: a király ügyét is védik lapok, az egyiket a fényes tehetségű Rivarol szerkeszti, de a legkülönbözőbb demokratikus irány-

zatok is újságot adnak ki, s Brissot-tól Desmoulins-ig sőt Marat-ig korábban ismeretlen emberek hatalommá fejlesztik újságjaikat. Furet és Richet nagy képes forradalomtörténetében láthatunk egy metszetet, amely derűs rikkancsokat és fénylő tekintetű újságvasárlókat ábrázol, isten békéje lengi át a jelenetet — megvalósult a vélemények békés egymás mellett élése, mondhatták volna, ha e fogalmat már akkor ismerték volna.

Az irányzatok e tarkasága mintha a mai Franciaország sajtóját előlegezné — itt is, ott is százféle hang és irányzat. De az idill nem tartott sokáig. Mert még semmi sem dőlt el, a Bastille csatája óta még csak a hetűk csatáztak, a társadalom mélyeiben forrongó főerők még nem ütköztek össze. Mivel az udvar, az arisztokrácia és a klérus nem törődött, nem törődhetett bele kiváltságai elvesztésébe, s mivel a burzsoáziának és a népnek nem volt oka arra, hogy félmegoldásokkal érje be, elkezdődött az igazi harc. De amily mértékben elvadult az osztályok küzdelme, olyan mértékben kezdte korlátozni a forradalmi hatalom a szabadságot általában, s ezen belül kivált a sajtó szabadságát. Jó oka volt erre: belül a polgárháború, kívül az országra támadó idegen ellenség — a forradalom nem engedhette meg magának a fényűzést, hogy ellenségei a sajtó fegyverét ellene fordíthassák.

A konvent 1793-ban még jóváhagyja a történelem első, minden ízében demokratikus, a népnek sosem volt jogokat biztosító alkotmányát, de csak azért, hogy érvényességét a harc idejére mindjárt fel is függessze. A Közjóléti Bizottságnak nincs elég kormányzási tapasztalata, s apparátusa is ki-kihagy, de szándékai a sajtót illetően egyértelműek: a vélemények szabad ütköztetése helyett a véleménynyilvánítás korlátozására és irányítására törekszik.

Az igazsághoz tartozik, hogy a forradalmi tömegek maguk sem kívánták fenntartani a sajtó szabadságát. Még nem alakult meg a Közjóléti Bizottság, amikor a király megbuktatása utáni második napon felfüggesztik az alkot-

mányos monarchista *Journal de Paris-t*, ahová a költő Chénier cikkeket írt, s este már égetik a lapot az utcákon. Két hét múlva egy ellenforradalmi újságíró már a nyaktiló alá kerül, s Chénier, aki a nálunk elterjedt vélekedéssel ellentétben nem a köztársasági Gironde embere volt, hanem alkotmányos királypárti, menekülni kénytelen. Sokáig bújdosik, de végzetét nem kerüli el — néhány nappal Robespierre bukása előtt éri utól a guillotine: újságcikkeiért fizet életével. Lukács György szerint a nagy forradalom „jogosan végezte ki Chénier-t”. Én a joghoz nem értek, de politikailag nem fogadom el, hogy bármilyen elvadult helyzetben nyaktilóval szabadna válaszolni újságcikkekre.

Mihelyt egyszer bevezették e módszert, alkalmazását nehéz volt korlátozni: a királypártiak után az elhajló forradalmárok következtek. A forradalom legnagyobb újságírója, „az utca Voltaire-jé”, Camille Desmoulins is a vérpádon végezte.

Halálának egyik oka épp az volt, hogy lapjában harcot indított a sajtószabadság helyreállításáért. Íme egyik érve: „Esztenedeje teljes joggal gúnyolódunk az angolok állítólagos szabadságán, mert hiszen nincs meg a korlátlan sajtószabadságuk; ma azonban hol az a jóhiszemű ember, aki sajtószabadság dolgában Franciaországot Angliához merészelné hasonlítani? Nézzék csak meg, hogy a Morning Chronicle milyen bátran támadja Pittet és a hadműveleteket! Ki az az újságíró Franciaországban, aki merészelné leleplezni bizottságaink, tábornokaink, és a jakobinusok, a miniszterek, s a községtanács balfogásait, ahogyan az ellenzék szelőlőzteni a brit kormányt? És én, aki francia vagyok, én Camille Desmoulins ne lennék épp oly szabad, mint egy angol újságíró . . . ?”

Desmoulins 1793 utolsó hónapjaiban indította meg a *Vieux Cordelier-t*. A lap első számát kinyomatás előtt — érdeemes ezt hangsúlyozni — nemcsak elbarátjának, Dantonnak mutatta meg, hanem egykori lelki társának, Robespierre-nek is, s a Megvesztegethetetlen nem tiltakozott. Sőt, amikor a forra-

dalom balszárnyán elkezdtek berzenkedni a békülékenynek minősített újság ellen, Robespierre még egy ideig védte hajdani barátját: „. . . ő egy rossz társaságba tévedt gyermek. El kell pusztítani az iratait . . . és megtartani személyét. Én azt indítványozom, hogy égettessenek el az ő lapjai.”

„Brûler n'est pas répondre . . .”. „Az elégetés nem válasz” — vágott vissza Desmoulins gúnyosan, s e szavakra, Voltaire halhatatlan szavaira a tömjénezéshez szoktatott Robespierre arca elkomorult. Már nem az az ember volt, aki az ilyen hangot elviseli. Desmoulins vétke, ha volt, amelyet — elnézést műkedvelő jogászkodásomért — jó esetben izgatásnak vagy sajtóvétségnek lehetne ma minősíteni — a rendkívüli időkben nem ritka metamorfózis ez —, összeesküvéssé hizott a Danton-per során. Maga a per pedig egyik okozójává lett Robespierre bukásának: „Danton vére fojtogat” — mondták neki nemsokára, amikor thermidor idején rekedten próbálta védeni magát.

Robespierre bukásának fő oka persze nem ez volt. A konvent összeesküvői úgy vélték, nincs szükség többé Robespierre terrorkormányára — a fleurus-i győzelem után érkezettnek látszott az idő, hogy a forradalmat plebejus kitérőről a burzsoázia fő útjára tereljék vissza. A polgárság újra felfedezte a sajtószabadság jelszavát: „liberté illimité de la presse” — követelte Fréron a sajtó korlátlan szabadságát.

S nemcsak a burzsoá politikus gondolkodott így, a kommunista Babeuf is e címen alapított újságot: *Journal de la Liberté de la Presse* — A sajtószabadság lapja. Hamarosan megtanulhatja, hogy az ütközet még nem ért véget, s ennél fogva a szabadság napja sem érkezett el — amikor *Tribun du Peuple-re* átkeresztelt lapjában támadásokba kezd a thermidoriánus burzsoázia ellen, le tartóztatják. Hamar szabadul ugyan, de mivel folytatja harcát, sőt annyi koholt összeesküvés után ő az Egyenlők győzelméért csakugyan konspirációt kezd, ismét börtönbe majd a vérbíróság elé kerül.

A sajtószabadságból pedig hosszú időre nem marad semmi sem, mert a válság elől „egy kardhoz” menekül a burzsoázia, s Bonaparte nem teketóriázik az írókkal és újságírókkal — nem szereti s nem is tűri a bírálatot. Mondjam tovább a leckét? Újabb és újabb felkelések — köztük a X. Károly szigorú sajtótörvénye miatt is kirobbant 1830-as forradalom — után végre a múlt század hetvenes éveitől kezd megszilárdulni az a polgári demokrácia, amely — kisebb visszaesésekkel, de — végül is létrehozta a mai sajtóviszonyokat. Talán fölösleges is levonnom a tanulságot: a sajtó szabadsága nem egyszeri „kikiáltás” műve, hanem csak egy társadalmi rendszer kibontakozásáért és megszilárdításáért vívott hosszú történelmi harc eredménye lehet.

*Közben* pedig, míg e célt szilárdan meg nem ragadják, a sajtószabadság mint egy kiméra, csupán történelmi pillanatokra jelenik meg az emberek között, hogy újra elmeneküljön tőlük: a felvilágosítók álmai megvalósulnak, de szinte csak hónapokra, e szabadság segítségével is Robespierre-ék magukhoz ragadják a hatalmat, s mindjárt kénytelenek megszüntetni azt, thermidoriánus megbuktatják újra lobogójukra tűzik a korlátlan sajtószabadságot, de hamar kiderül, hogy Babeufékre eszük ágában sincs érvényesíteni — és így tovább. Az egész kísértetiesen hasonlít Karinthy Frigyes humoreszkjére: aki fel akar tolakodni a villamosra, egészen másként beszél, mint aki már feljutott, s foggal-körömmel vissza akarja tartani az utána nyomakodót . . .

### A „tökéletes” dilemmája

A forradalmárok „csak” csinálták a forradalmat, amely legjavukat el is pusztította, s így nem maradt idejük módjuk arra, hogy saját tetteik tanulságán elgondolkozzanak. Robespierre utódai és követői pedig, a XIX. század forradalmárai, kevés kivétellel jóhiszeműen hitték, hogy az önkény egyetlen rajtautéssal megdönthető, s a szabad-

ságjogok, köztük a sajtóé, „kikiálthatók”. Idézett versében ilyen, már-már misztikus eltökéltséggel hirdette Petőfi is, hogy a sajtószabadság „oly mindenható ige A nemzetben, mint az isten legyen-je . . .”

Nehéz volna itt még csak röptében is jelezni, milyen forrásokból fakadt Petőfi szabadság-hite, de egy nemigen emlegetett hatásra utalni kell, mert épp e költemény, *Az országgyűléshez* című, szinte visszhangozza Tánicsics Mihály egyik illegálisan kiadott könyvét: a *Sajtószabadságról nézetei egy rabnak* már 1844-ben s 1846-ban — ugyanúgy, mint Petőfi verse — a szabad sajtó törvényének megteremtését várja az az országgyűléstől, mindkét mű ezt tekinti az „első” (!) teendőnek. „Magyarok! ha nem divat mozgatja lelketeket — érvel Tánicsics —, egy országgyűlésen csak egy-két törvényt hozatok, s e jelen gyűlésen legyen első: «Magyar hazánkban magyar nyelvű minden polgárra nézve a sajtó örökre tökéletesen szabad.»”

Tánicsics tehát csak egy korlátozást ismer „tökéletes” szabadsága alól: a magyar haza nem magyar ajkú polgárait kirekeszti ez örök emberi, sőt általa istentől levezetett jogból: „Az idegen ajkiúk iránt az nem jogtalanság; ők nem vesztenek abból, a mivel most bírnak.” (Ti. semmi joggal sem bírtak.) Az érvelés egy kicsit farizeus, de szá munkra most az az érdekes, hogy ez az egyetlen mozzanat, mely arról árulkodik, hogy Tánicsics a maga tökéletesnek, semmi módon „nem csorbíthatónak” leírt sajtószabadságát s az *abból* fakadó társadalmi átváltozást *félti* valakitől. Mögötte a nagy francia forradalom története, s nem gondol arra, hogy nemcsak az idegen nemzetiség élhet vissza a sajtó szabadságával, hanem például a monarchia, az arisztokrácia pártja is . . .

Tánicsics eredeti, de igen naiv gondolkodó volt, Petőfi pedig nem teoretikus, még ha olykor annak is akarják mutatni. Illúziójuk mégsem az értelmi belátás gyengéségével magyarázandó, hanem mindenekelőtt arról van szó, hogy *nem állt érdekükben* a sajtószabadság

bonyolult ellentmondásainak felismerése, mert szükségük volt az illúzióra, hogy harcolhassanak, hogy feláldozhassák magukat az ügyért. Értelmes lény nem vetheti kockára az életét valami viszonylagos értékért, csak a „tökéletesért” — égi vagy földi paradicsoméért. S hiába a mások tapasztalata, az ember, úgy látszik, csak a saját kárából tanulhat.

A sajtószabadság illúziójának másik forrása egy még hatalmasabb illúzió — a nagy felvilágosítók rajongó hite abban, hogy az ember észlény, s ha egyszer megismeri az igazságot, magáévá is teszi azt. S akkor a fejedelemtől az egyszerű pörig mindenki boldogan fog élni a lehető legértelmesebb társadalmi rendben. De hát az ember nem elsősorban értelmi belátásai szerint cselekszik, hanem elsősorban a társadalmi léte által meghatározott érdekek, a társadalom uralmi intézményei által belénevelt mitológiai parancsa szerint. Egy-két arisztokratát meg lehet győzni arról, hogy ossza fel birtokait, de az arisztokraták egész osztályát ezer Voltaire és Tánácsics egyesített logikája sem fordíthatja önmaga ellen. Ha a forradalom rájuk támad, védekezni fognak, ellentámadást indítanak, s a „tökéletes” sajtószabadságot is fegyverül fogják használni. Úgy, ahogy ez a francia forradalmakban is történt.

Tánácsics mindenáron el akarta hitetni könyvecskéjében, hogy a szabad szó mindig fenntartja a hitet, s „a törvényszerű rend” épp általa fog fennállni. Ez az érvelés megint illúziós, mert abból indul ki, hogy a hatalmat meg lehet győzni olyasmiről, ami nem áll érdekében; s persze propagandisztikus is: szeretné megagítani a fejedelmeket, ne féljenek a sajtószabadságtól, mert nem az vezet forradalomra, az ellenkezője sokkal inkább.

Ákár Voltaire filozófiai lexikonából vette érvét Tánácsics, akár más forrásokból, az eszme kétségtelenül a felvilágosodásból ered. A *Gondolkodás szabadsága* című remek kis dialógusában arra az ellenvetésre, hogy a vélemények szabad kifejtése „rendkívüli zűrzavarra” fog vezetni, Voltaire szócsöve így

felel: „Épp ellenkezőleg. Amikor az ember részt vesz egy előadáson, mindenki szabadon megmondja a véleményét, s a békét nem zavarják meg; ha azonban egy rossz költő valamely szemtelen védelmezője mindenkit arra akar kényszeríteni, hogy jónak találják azt, amit ők rossznak ítélnék, akkor füttyök hallatszanak majd, s a két párt le fogja pocskondiázni egymást. A szellemi zsarnokok azok, akik a világ szerencsétlenségeinek egy részét okozzák.”

A tanmese kedves, de a történelem azt mutatja, vannak helyzetek, amelyekben épp a másik vélemény pusztá megengedése „zavarja meg a békét”. A forradalmak, ellenforradalmak, polgárháborúk zaklatott időszakai elég példával bizonyítják ezt.

A felvilágosítók, akik az önkénnyel álltak szemben, nem láthatták előre, mi lesz a győzelem után; a forradalmárok java pedig nem érthette meg, hogy a harcok tanulságait levonhassa — a jóhiszeműség ártatlanságával ragaszkodtak illúzióikhoz akkor is, amikor a körülmények nyomása alatt már tetteik megcáfolták elveiket.

A polgári forradalmak sajtószabadság-dilemmáját szinte jelképes erővel fejezi ki Pálffy Albert sorsa. 1849-ben, szabadságharcunk utolsó időszakában a kormány eljárást indít a *Marczius Tizenötödike* ellen — a forradalom úgy ér véget, hogy a kezdő napjára, a sajtószabadság kikiáltására címével isörökké emlékeztető újság szerkesztőjének becsületszóra elengedett fogolyként kell követni a menekülő forradalmi kormányt . . .

Némcsak uralkodni lehetetlen ártatlanul, mint Saint-Just mondta — az illúziók ártatlanságát a forradalmár is elveszti, amikor azért vívja ki a sajtószabadságát, hogy mindjárt korlátozza is azt.

### Az ártatlanság elvesztése

Az első kivétel a múlt század szent forradalmárai között, aki legalább egy-két dologban kegyetlen következetességgel tudott túladni illúzióin, egy

olasz – francia prekommunista, a nagy Michelangelo egyenesági leszármazottja, Philippe Buonarroti. Rejtélyes alakját a szaktudósok mindig is számon tartották, de a szocializmus történetének kutatói körében (itt nem elemezhető, sokrétű okok miatt) e század közepe óta irányul rá megkülönböztetett figyelem.

Fő művében, az 1828-as dátumot viselő *Conspiration-ban* elmondja a Babeuf-féle összeesküvés történetét, de úgy, hogy közben végig kommentálja a nagy forradalmat is, s kifejti, miért látja szükségszerűnek a kommunizmust, mint amely a társadalom ellentmondásait végleg kiküszöböli. Témánk szempontjából az a fontos, hogy a forradalmárok közt elsőnek meri kimondani a lezajlott osztálykizdelmek egyik meghatározó tanulságát: a győzelem érdekében „az egyenlőség természetes ellenségeit meg kell fosztani a félrevezetés, megfélemlítés és kényszerítés eszközeitől”, mert „a rendkívüli és kényszerítő rendszabályok nélkülözhetetlenek” a nagy változás életbeléptetéséhez.<sup>1</sup> Mindez óhatatlanul magában foglalja a közlési jog korlátozásának elvét is, de ami érdekesebb, Buonarroti a győzelem után kialakuló új társadalmi rend sajátját is meglehetősen szigorral fogja fel. Szerinte a felkelési bizottság elé terjesztett elvek a „sajtószabadságot” illetően egyfelől hangsúlyozták, milyen nagy fontossága van a nyomtatásnak a nép nevelésében, a közrend fokozatos javításában stb., másfelől úgy akarták biztosítani a sajtó szolgálatát, hogy közben „ne kockáztassák ismét az egyenlőség igazságát és a népjogokat . . .”, nem akarván kiszolgáltatni a köztársaságot „a végeérhetetlen és gyászos vitáknak”. Ezért már az első cikkely így fogalmaz: „*Senki sem fejthet ki olyan véleményeket, amelyek ellentétesek az egyenlőség és a népfeltség szent elveivel.*”<sup>2</sup>

Ami magyarán annyit tesz, hogy mindenkinek szabadságában áll egyet-érteni az uralkodó elvekkel, de senkinek sem szabad vitatnia azokat. Vagyis a sajtószabadságról hozandó törvény első cikkelyében *de facto* megszünteti magát a sajtószabadságot. A többi pont ezek

után nem is érdekes, legfeljebb még a negyedik cikkelyt hadd idézzem: „Mind den irat kinyomtatható és terjeszthető, ha a nemzeti akarat őrzői úgy ítélik, hogy annak közlése hasznos lehet a köztársaságnak.”<sup>3</sup> (A kiemelés természetesen tőlem ered. F. S.)

A sajtószabadság ilyen felfogása tökéletesen elfogadhatatlan lett volna Petőfinek, ha ismerte volna. (Ez is jelzi, mennyire megalapozatlan a költő állítólagos buonarrotizmusáról házánkban született elmélet, de ez itt most mellékes.) Viszont nagyon is elgondolkodtathatta mindazokat a forradalmárokat, akik a romantikus illúzióktól igyekeztek eljutni a társadalmi cselekvés valószínűsítő törvényszerűségeiig. Sajnos Marx (aki bizonyíthatóan ismerte Buonarroti alapkönyvét) csak ifjan foglalkozott részletesebben a sajtószabadsággal, s feltétlenül kiállt mellette, de későbbi műveiben, egyébként sem kívánva recepteket adni az eljövendő forradalmaknak, nem elemzte érdemben, milyen szerepet játszhat a sajtó az általa proletárdiktatúrának nevezett átmeneti államforma idején, vagy később, a kommunizmus megteremtése után. (Amiből az is levonható, mennyire komolytalanul érvelnek azok, akik a mai sajtógyakorlat ellenében az ifjú Marx nézeteit lobogtatják, nagyvonalúan mellőzve annak vizsgálatát, hogy ezek összhangban állhatnak-e a proletárdiktatúra későbbi elméletével.)

Buonarroti mindenesetre őszinte volt, amit a későbbi forradalmárokról nem minden esetben lehet elmondani. Auguste Blanqui például, akinek emberi bátorságát, rendíthetetlen elhűségét csak csodálhatjuk, 1848 március másodikán a Központi Köztársasági Társaság nevében üzenetet intézett az új, forradalmi kormányhoz, s kilenc pontjának első helyén követeli „a sajtó teljes és korlátlan szabadságát”. A második pont a gondolat műveinek teljesen szabad terjesztését követeli „minden megszorítás nélkül” és így tovább.<sup>4</sup> Értékelhetjük e lángolóan forradalmi üzenet szellemét, de némely tény zavaróan hat: tudjuk, hogy Blanqui remekül ismerte a nagy forradalom történetét,

nem lehetett titok előtte, hogy a „korlátlan” sajtószabadság a thermidoriánus Fréron jelszava, s hogy az előkommunista Buonarroti viszont egészen másként vélekedett, s hogy ő lelke mélyén Buonarrotival tartott, hiszen kommunistává válását is jórészt az ő könyvének köszönhette . . . Blanquinál tehát, ne szépítsük, új mozzanat kezdődik a sajtószabadság történetében: az uralkodó renddel szemben nyíltan követelik a korlátok ledöntését, de egy pillanatnyi kételyük sincs a tekintetben, hogy a győzelem kivívása után a maguk részéről nem fognak habozni új korlátokat emelni.<sup>4</sup>

Ugorva egy kicsit a történelemben, nem állhatom meg, hogy emlékezetbe ne idézzem Révainak egy Illyéssel folytatott régi vitáját. „Illyés Gyula . . . — mondja Révai 1938-ban — egyik cikkében a magyar kormány egyik sajtószabadság-ellenes intézkedésével kapcsolatban azt írta, hogy védi ugyan a sajtószabadságot, de csak nagy utálkozással. Mintha bizony a sajtószabadság védelme a burzsoá sajtó védelmét, nem pedig a népjogok védelmét jelentené! Utálkozva pedig nem lehet a népjogokat védeni, csak lelkesedéssel. Petőfi életrajzírójának mi magyarazzuk, hogy érdemes a sajtószabadságért lelkesedni?”<sup>5</sup>

Az idézett lábjegyzet bentmaradt a könyv későbbi kiadásaiban, olvasható az 1949-es Révai-gyűjteményben is. Kérdés: mit tett volna a szerző, ha akkor valaki csakugyan fellelkesedik e buzdításon, s szót emel mondjuk az ártatlanul meghurcoltak jogainak érvényesítéséért? Nem nehéz kitalálnunk, hiszen emlékszünk még, milyen választ kaptak azok, akik — sokkal kisebb ügyekben — szelid óvást mertek tenni.

Bár egy időben elég közlelről figyelhettem Révait, nem tudnám megmondani, hogy Illyés elleni polémiajában mennyi volt a taktika, illetve mennyire hitte őszintén, hogy Horthyék megbuktatása után csakugyan a sajtószabadság lelkesítő korszaka következik? Annyi tény, hogy ezt ígérte. S nemcsak ő, hanem a párt vezére is, Rákosi, aki 1943-ban az *Igaz Szó*ból üzenté haza, hogy

„Mi a magyar demokrácia?”, annak első ismervét így határozta meg: „A demokrácia elengedhetetlen feltétele, hogy a magyar nép minden rétege szabadon szólhasson, szabadon mondhassa ki véleményét. A minden cenzúrától és ügyészi, rendőri beavatkozástól mentes, teljesen szabad sajtó nélkül nincs demokrácia.”<sup>6</sup>

Tudta-e Rákosi, hogy Petőfi és Tancsics elvét ismétli, amikor a demokrácia első ismervét a teljes sajtószabadságban jelöli meg? Lehet. De azt minden bizonytalansággal tudnia kellett, hogy a szocializmus addigi története nem tanúskodik „minden réteg” véleménynyilvánításának teljes szabadságáról. Ezt olyannyira tudnia kellett, hogy a népi demokrácia első éveinek sok tekintetben imponálóan szabad sajtóviszonyait egy általa pontosan ismert modell követelvényeihez tudta átigazítani „a fordulat évének” néhány hónapja alatt . . . Mely átigazítás után még a május elseji meteorológiai jelentést is a „minden korábbanál szín pompásabb” ünnep rendezőinek érdekeihez kellett szabni, s ez volt a tömegkommunikáció legszerényebb fogyatékosága az ötvenes évek első felében.

### Ars publicistica

*Az a sajtó* nem is lehetett más, mint amilyen volt, hiszen elvi kérdéseit sohasem teoretikusan, mindig csak propagandisztikusan tárgyalták, s maguk a történelmi feltételek nem is kedveztek az elvek tisztázásának, még kevésbé a ténylegesen szabad tájékoztatásnak.

Azóta sok minden történt, s a fejlődés e tekintetben is vitathatatlan, vagy legalábbis az idősebbek szemében meg nem ingatható példák igazolják. Nem utolsósorban az a tény, hogy újabban nem csupán agitációs és propagandisztikus célzattal vitatkozunk a tömegkommunikációról, hanem egyre többször az elméleti tisztázás céljából is. Immár a saját történelmi tapasztalatainkon is lemérhetjük, hogy a sajtószabadság nem „kikiáltások”, törvénycikelyek és ünnepélyes deklarációk műve,

hanem történelmi folyamat, amelyben minden érdekeltnek mindennap meg kell tennie a magáét. Ha Lenin a megismerést úgy határozta meg, mint végtelen közeledést a valósághoz, a sajtószabadságot legyen szabad olyan fejlődési folyamatnak felfognunk, amelynek során az egyre jobban megismert valóság egyre szabadabb és igazabb megfogalmazásához is közeledünk.

Mivel e fejtegetések mindvégig az egyéni tapasztalatok és élmények megfogalmazására törekedtek (hiszen számomra a történelem is élmény, amely éppúgy foglalkoztat, mint a saját múltam), befejezésül hadd foglaljam néhány pontba személyes tanulságaimat. Sztálin és Mao művei ugyan azt bizonyítják, hogy a valóság túl bonyolult s pontokba nem szedhető, ennek tudatában mégis hadd rögzítsek legalább néhányat a sajtómunkában követett elveimből.

1. Mivel nálunk (a külön esetet képező, s szempontomból mellőzhető egyházi lapokat kivéve) minden újság és folyóirat a párt, az állam vagy az állam érdekeit képviselő vállalatok tulajdona, munkát vállalni ezekben az orgánumban annyit tesz, mint *szereződni* ezeknek az érdekeknek a képviselőjére (is).

Ebben a helyzetben az írástudó kétfeleképpen járhat el tisztességesen: ha úgy látja, hogy a saját meggyőződése és a vállalandó érdekek között megvan a lehetőség a teljes összhangra vagy legalább a becsületes kompromisszumra, részt vehet „a tömegkommunikációban”. Ha nézeteivel ez a tömegkommunikáció szögesen ellenkezik, vagy hallgat vagy ellenállását szamizdat irodalom formájában kifejezésre juttatja s vállalja a kockázatokat. Ha ez utóbbit teszi, elveivel, meglehet, nem fogok szolidarizálni, de kész vagyok méltányolni logikai vagy morális bátorságát. De csak erkölcsstelenségnek tudom tartani, ha valaki állami szolgálatot vállal, ám esze ágában sincs elkötelezettségének eleget is tenni.

S itt persze nem pusztán a szerkesztői funkció vállalásáról lehet szó. Önáltatás morálisnak képzelni azt, hogy valaki „elvi okokból”, „erkölcsi intranzigen-

ciából” elutasítja a tájékoztatás adott rendszerét, de szerzőként megengedi magának, hogy *részvételével* támogassa ezt a sajtót; még ellentmondásosabb etikailag az, ha valaki állami orgánumban, állami honoráriumért az állam érdekei ellen lép fel. A morál ilyen értelmezése számomra túlságosan is laza, hisz öntörvényűség címén itt a legszubjektívebb erkölcsi relativizmust prédikálják.

2. Az állam érdekeinek képviselője nem vezethet pusztán propagandafeladatokat ellátására. „Dicsér eléggé e hitvány sereg” — mondja Lucifer, s joggal, mert ha a teremtés nem tökéletes, s nem az, akkor a teremtő ódái körüllekedése — hazudozás.

Az állam érdekeit nem nézhetem békaperspektívából sem, a történelmi haladás (igenis kitapintható!) nagy folyamataiban kell gondolkodnom. Vagyis nem az a dolgom, hogy a létező reklámfőnöke legyek, hanem az, hogy támogassam mindazt, ami a jelentől a jövő felé vezet. A támogatásnak pedig adott esetben az a legjobb formája, ha bírálom azt, ami akadályozza e haladást.

Valamikor Lenin a párt-sajtó és pártirodalom embereit kerekéhez, csavarokhoz hasonlította. De ez a felfogás az illegális idők kegyetlen viszonyait tükrözte, s egyszerűen nem alkalmazható arra az időszakra, amikor az önkényuralom megdöntése után magát az új rendet kell megteremteni, illetve továbbépíteni. Farkas Mihályék megpróbálták, hogy csavarokká tegyenek bennünket, de hamar belebuktak, mert egy anakronisztikussá lett elvet akartak életben tartani.

Mint ahogy nem felel meg az idők követelményeinek az sem, ha a propaganda, agitáció és organizáció hármasság elvére szűkítjük le a sajtó tevékenységét. A tárgyilagos *tájékoztatás* és a társadalmi *kritika*, saját keserű tapasztalatainkból tudjuk, oly nélkülözhetetlen, hiányuk oly károkat okozhat, hogy a sajtó fő feladatai közé kell sorolnunk mindkettőt.

Szerkesztőként akkor érzem jól magam, ha egyszerre kétfelől támadnak: jobbról „az öntörvényű” értelmiség

hívei, s balról azok, akik a sajtót közönséges propagandaeszközzé szeretnék degradálni, mert félnék a demokratikus fejlődéstől. Én József Attilára hallgatok, aki büszkén mondhatta: „az én vezérem bensőmből vezérel”, de azt is mondta, hogy „kiállunk érte, mint a kémény, lássák . . .” Aki csak a belső vezérlést követeli, ezer meg ezer felelőtlen individualista seregévé változtatná a sajtót és az irodalmat. Aki csak a kiállást igényli, akaratlanul is elárulja, hogy szolgának vagy zsoldosnak tekinti az újságírókat.

3. A hírátal nélkülözhetetlen, de nem különülhet el a sajtó feladatainak összességétől. Erről azért érdemes szólni, mert újabban néhány kollégánk mintha valamiféle sajátos munkamegosztást fundált volna ki a sajtó és az államhatalom között: azt hiszik, hogy az ő dolguk pusztán a hibák leleplezése. Amolyan fizetett ostorozóknak képzelik magukat, akik ironikusan mosolyognak, amikor a teljes valóságot kéri számon tőlük. (Nemrégiben már elméleti eligazítást is kaptunk idevágólag, mely deklarálta, hogy a „pozitívumok” megmutatása csökkenti a hatást, ezért mellőzhető.)

A munkamegosztásnak ez az elképzelése, mely szerint az állam és a párt a hibákat követi el, mi pedig, mint sajtó (s mint irodalom, művészet) azok ostorozásával fogunk bátor hősök pózában tetszelegni, több szempontból is téves. Először is, hogy úgy mondjam, filozófiailag, hiszen „a hibák” ritka eseteiktől eltekintve általában egy szerves valóság részei, s nem szakíthatók el a lét „pozitív” vonásaitól. Egyszer-egyszer az élesebb elemzés kedvéért kiemelhetők, de az elítélendő jelenségek önmagukban való elemzése nem tehető rendszerre. Nem vonzó ez az eljárás morálisan sem (lásd a fentebbi fejtegetést a szerződésről), de legnagyobb gyengeje ennek a módszernek, hogy politikailag *nem reális*: a belőle fakadó gyakorlatnak csak rossz vége lehet, s azok malmára hajtja a vizet, akik a sajtótól valóban csak „a pozitívumok” állandó reklámozását s legfeljebb az alibikritikák szállítását várják.

4. De hol van ennyi szempont között az a fogódzó, amelybe kapaszkodva az újságosináló (író, szerkesztő) morálisan megóvhatja magát? Azt hiszem, ez nem olyan nehéz ügy, mint amilyennek látszik, csak tartsuk meg a fő szabályt: aki ad magára, tudatosan nem hazudhat. Legfeljebb tévedhet, amit köteles kiigazítani. Ettől nem kell félni, országainkban nem az újságírók azok, akik a legvaskosabb és legveszélyesebb tévedéseket elkövetik. Megvallom tehát, vannak olyan kérdések, amelyek érdemleges tárgyalására jelenleg nem látok módot, s ezekkel én elvből nem foglalkozom.

De nem hazugság-e hallgatni bizonyos dolgokról, s csak arról beszélni, amiről meggyőződésünk szerint szólhatunk? Morális maximalistaként természetesen az ilyen magatartást is hazugnak lehet minősíteni. A magam részéről mégis a legnagyobb magyar szerkesztő elvét fogadom el. „Én megértem azt — mondta Kossuth —, ha a tollam nem is írhat meg mindent, mit gondolok, de mást nem írhat, mint amit érzek és gondolok.”

#### A szókimondó költő esete a goromba tábornokkal

Van megalkuvás e fenti jelmondat moráljában? Aligha tagadható. Petőfi erkölcsana például sokkal szigorúbb volt, amikor így mennydörgött ránk:

*Ha férfi vagy, légy férfi,  
Legyen elved, hited,  
És ezt kimondd, ha mindjárt  
Véreddel fizeted.*

Senki sincs a világirodalomban, aki Petőfinél elszántabban törekedett volna a szó és a tett egységére, de azért szerencsére nem ámokfutó módjára fogta fel saját vezérelvét. Jól mutatja ezt a katonai vezetéssel lezajlott afférai közül épp az, amelyik a sajtószabadság kérdésével is érdemben függött össze. Mint ismeretes, ő fordította magyarra és tette közzé Bem utasítására azt a levelet, amelyben a lengyel vezér nem



jogtalanul, de igen kemény modorban bírálta meg Vécsey tábornokot.

A hadsereg és a kormány vezetői persze felismerték Petőfi stílusát, s rögtön arra gondoltak, hogy a költő nem csupán fordította, hanem fogalmazta is a vádló jelentést, majd természetesen minden vizsgálat nélkül hinni is kezdtek saját gyanakvásuknak. Klapka György, mint frissen kinevezett helyettes hadügyminiszter, Debrecenben „a sajtóvali ezen visszaélés miatt kérdőre vonván” Petőfit, otromba gesztusok kíséretében kétségbe vonta a költő igaz magyarázatait. Petőfi erre lemondott.

Két napig füstölgött magában, s aztán lemondó levelét egy második, bővebb és elvi levéllel, mintegy ultimátummal tetézte meg. Ebben gúnyosan emlékezteti Klapkát, ne képzelje magáról, hogy „Petőfinek korlátlan ura, mint voltak a Nemzetnek a Habsburgok, kik azt előleges censura alá vetették”, majd áttér követelésére: „... nekem meg kell írnom a magam igazolása végett, egész találkozásomat s beszélgetésemet Önnel s ha megírom igen élesen fogom megírni, mert az én tollam oly éles, mint akármelyik kard a hadseregben...” Kellően ecsetelve, miként íthet ki egy ilyen Petőfi-opus Klapkára nézve, így folytatja: „Akarja Ön ezt? Ha igen, úgy jól van, ha nem akarja, van egy mód reá, hogy e szomorú dolgok nyilvánosságra ne kerüljenek...” S követeli őrnagyi kinevezésének közzétételét, s szabadsága hivatalos engedélyezését.

Klapkának persze esze ágában sem volt, hogy az ultimátumnak engedjen, és sietett a költőt bepanaszolni Görgeynél. Sőt, a derék katonáknál nem ritka korlátoeltsággal Petőfi vétkei közt méltatlankodva hánytorgatta fel azt is, hogy ő már „két ízben sérté meg büntetést érdemlő módon nyilvános lapokban előljárói iránt tartozó tiszteletét és nem átalla szint illymódon tisztelettel megöszült volt hadügyminiszterünk Mészáros altábornagy úrra egy gúnykölteményt közrebocsátani”. (Mintha Görgeynek annyira fájt volna Mészáros kicsúfolása...)

Petőfinek ezek után — a saját adott szavának foglyaként — nyilvánosságra

kellett volna hoznia az egész affért. Anál is inkább, mert Klapkához intézett levelét „számos honvédtiszt” előtt felolvasta, s ők is a párbaj vagy a nyilvános elégtétel követelésére ösztönözték a költőt. Petőfi mégsem így járt el, találkozását nem írta meg, sőt a Klapka elleni kegyetlen versét, az *Egy goromba tábornokhoz* című vádiratot sem adta ki. Miért nem váltotta be fenyegetését? „Nem tudjuk” — mondják a textológusok. Én sem tudom, s nem is akarok tudósabb lenni a tudósoknál, de meggyőződésem szerint igen egyszerű oka lehetett ennek: a költő pontosan fel fogta, hisz Klapkának is megírta, hogy nem magukkal, „hanem az ellenséggel kell” küzdeniük, s ezért dönthetett a hallgatás mellett. Ő komolyan vette, hogy elvének, hitének kimondását az életénél is többre tartsa, de nem tarthatta többre a haza érdekénél.

Az *Egy goromba tábornokhoz* kéziratában a cím fölött áthúzva egy másik verscímet láthatunk: *A haza végveszélye*. Ebből akart-e kiindulni Klapkát leckéztető költeménye írásakor, vagy ez egy másik, ugyanakkor tervezett vers indítása lett volna, ezt már csakugyan nem tudhatjuk, de ebből is világos, mennyire megragadta Petőfit már 1849 májusában a nemzeti veszélytudat. S ezért ő, a sajtószabadság hőse, az elvhűség mintaképe, az ultimátumban tett fogadalmánál, meghurcolt becsületénél, a szabad szólás jogánál is többre tartott egy magasabb érdeket.

Nem kell persze kisszerű-kényszerű kompromisszumainkba belekevernünk a jellem óriását. Nem is azért idéztem fel e nevezetes esetet, mintha bárki is felmentést találhatna benne a saját megalkuvásaira. De annyit a leghitelesebb ember példájával mindenesetre bizonyít ez az ügy, hogy a véleménynyilvánítás szabadságát nem lehet az emberi értékek semmi által sem korlátozható non plus ultrájának tekinteni.

A köznapi életben, kivált a mai békés időkben, amikor élet-halál kockázatokkal nemigen kell farkasszemet néznünk, akkor tarthatjuk erkölcsi fogódzónak Kossuth fent idézett jelmondatát, ha

nem nyugszunk bele abba, hogy nem írhatunk meg mindent, amit gondolunk, ha szüntelen arra törekszünk, hogy újra és újra odébb toljuk a falakat, időről időre egy-egy tabu ledöntésével tágítsuk a szólás határait.

Az a publicista, az a szerkesztő, aki csak a már kitaposott ösvényeket jár-

ja, társadalmilag hasznos munkát végezhet, de hivatásunk végső erkölcsi igazolását csak abban lehetjük meg, ha tehetségünktől és viszonyainktól telhető módon részt veszünk abban a sokszázados küzdelemben, amely az embert az értelmes és lehetséges szabadsághoz közelíti.

### Jegyzetek

<sup>1</sup> Nem akarom jegyzetekkel megspékelni írásomat, így is elég hosszú. De a kényesebb történelmi passzusok forrásait hadd adjam meg. Ph. Buonarroti *La conspiration pour l'égalité dite de Babeuf* című könyvének 1957-es párizsi kiadását használtam. Az idézett rész I. k. 45. oldalán található.

<sup>2</sup> Lásd Buonarroti i. m. I. k. 209. 1.

<sup>3</sup> Uo. 210. 1. A szerző szerint Babeufék a kormányról és a közigazgatásról szóló könyvek kinyomtatását a könyvtárak számára tartották hasznosnak. Itt közel kerülnek az Index congregatio eljárásához, amely bizonyos, különben elítélendő műveket „pro utilitate Reipublicae Christianae”, vagyis a „kereszténység általános javára” megőrzendőknek ítélte. L. Hilgers: *Index der verbotenen Bücher Freiburg*, 1894. 451. 1.

<sup>4</sup> L. A. Blanqui: *Ecrits sur la Révolution*, Oeuvres complètes I. Paris, 1977. 161. 1.

<sup>5</sup> Révai József: *Válogatott történelmi írások* Bp. 1966. II. k. 140. A szerző a *Marxizmus és népiesség* c. művében vitatkozott Illyés fejtegetésével, mely a *Magyarok* c. kötetben jelent meg. 1938. 277. 1.

<sup>6</sup> Rákosi Mátyás: *A magyar jövőért* Bp. 213. 1.

*Wisinger István*

# „Hogyan tudok én beszélni egy olyan képről, amit nem láttam eredetiben?”

*Beszélgetés dr. Vámos Tibor akadémikussal*

A tudományos közeletnél lényegesen szélesebb körben is nagy visszhangot váltott ki az az előadás, amelyet dr. Vámos Tibor akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia Számítástechnikai és Automatizálási Kutató Intézetének igazgatója tartott Hazánk és a műszaki haladás címmel az Akadémia idei közgyűlésén. Szerkesztőségünk munkatársa azért kereste fel Vámos Tibort, hogy az előadás néhány megállapítását, gondolatát trambulinként használva szót ejtsünk a tájékoztatási eszközök és a műszaki fejlődés technikai kérdéseiről, összefüggéseiről. A beszélgetés azonban meglepő fordulatot indult, az első kérdés helyébe az interjú egészét meghatározó eredeti nézőpont került.

— Attól félek, hogy kiábrándulást fogok okozni. Részben azért, mert műszaki oldalról viszonylag kevés mondanivalóm van erről a témáról, részben pedig azért, mert a műszaki feltételeken túl sokkal fontosabbnak tartom az információ szétsugárzásának folyamatában a tartalmi összefüggéseket. Ráadásul, pillanatnyilag azon kevés ember közé tartozom, akinek nincs napi kapcsolata a televízióműsorról, mert nincs televízióm. Nagyon régi készülékünk volt otthon, elromlott és nem vettem újat, mert sajnálom rá az időt. Számomra, ha szabad időm akad, ez a sorrend: zene, szépirodalom, igényeim szerint erre is kevés időt fordíthatok, de minden egyéb csak ezután jöhet. Ez nem azt jelenti, hogy egyáltalán nem nézem és nem tudom, hogy hol tart ma a televíziózás, de tény, hogy napi élményeim nincsenek róla.

— *Ez elég konzervatív álláspont egy olyan műszaki szakembertől, aki hivatalos tennivalói közben talán a leggyorsabban fejlődő tudományággal — a számítástechnikával — van napi kapcsolatban.*

— Nem akarom lebecsülni a technika szerepét, de azt hiszem, hogy ma az információt közvetítő és az információt sugárzó emberek számára a minőség — tehát a tartalom — kérdése a legfontosabb, s ez már-már megoldhatatlan gondként jelentkezik. Vegyünk egy konkrét példát: az iráni eseményeket. A dolgok lényegét képtelenség a kérdés összetettségéhez méltó háttér-információ nélkül közvetíteni. Könnyű dolga volt azoknak a kultúráknak, amelyek idején rendelkezésre állt egy nagyon jól körüljárható információs háttér — mondjuk a Biblia —, amelyet nagyjából az a kör, akihez szóltak, jól ismert. Ma, hogy az iráni példánál maradjunk, szinte senki sem ismeri a Koránt, amely nem hogy magyarul, de még angolul is alig hozzáférhető. Így aztán képleteink végtelenül leegyszerűsödnek, és az információ találatértéke igencsak kétségesse válik, még ha a mennyisége látványosan eltereli is az értékekről, a minőségről a figyelmet. Fülep Lajos művészettörténész híres mondása jut erről a helyzetről az eszembe: „Hogyan tudok

én beszélni egy olyan képről, amit nem láttam eredetiben?” Ennek a kijelentésnek a tartalma roppant mély, és ehhez képest bármilyen technikai jellegű ellentmondás lényegtelennek tűnik. Persze ugyanakkor szeretném hangsúlyozni, hogy fejlett műszaki színvonalal sok mindent lehet produkálni, szükség is van erre. Egyébként a mi rádióink és televízióink jól csinálja a dolgát, szerintem olyan színvonalon, mint kevés helyen a világon. Így azután, ha külföldön vagyok — mivel ott többnyire mindennap bekapcsolom a tévékészüléket — magamon is jókat derülve, boldogan állapítom meg, hogy az általam nem nézett Magyar Televízió műsora mennyivel jobb. Különösen érvényes ez akkor, ha figyelembe vesszük annak a nyitásnak a mértékét, amely a mi tájékoztatói eszközeinkről az utóbbi két évtizedben elmondható.

— *Biztos, hogy az információs színvonal javulásáról van szó, vagy pedig egyszerűen csak bizonyos lemaradást sikerült csökkentenünk, miközben a torlódó információs anyag mennyisége is olyan érzést kelt, hogy minőségi változás történt?*

— Erre határozottan igennel kell felelnem. Már csak azért is, mert az információ mennyiségi gazdagodása szükségszerűen szegényedéssel is jár. Ha azokat a legnagyobb tekintélyű világlapokat vesszük, amelyek célul tűzik ki minden közreadásra érdemes hír publikálását, akkor világos, hogy az áttekinthetőség ára olyan mértékű válogatás az információkban, amely már mindenképpen a teljesség rovására megy. Vagyis: a teljesség komolyan vételével azonnal le kell mondani arról az igényről, hogy el is igazodjunk abban az információmasszában, amely bennünket körülvesz. Ami pedig a nyitás lényegét jelenti, ez lehet csak igazán a nemesebb értelemben vett „gazdagodás”, amely valóban elvezet a minőségi változáshoz is. A másik oldalon viszont vannak a világon még ma is olyan országok, ahol a tömegek nem tudják, hogy az ember a Holdra lépett, mert ott ez az esemény az „amerikai imperialisták bűnszövetkezetének figyelem-

elterelő hadmozdulata”. Tehát az elzárkózásnak és a nyitásnak is vannak fokozatai, és ami nálunk történt és történik, szerintem egészséges folyamat, és valóban olyan színvonalat képvisel, amely mellett kár lenne kézlegyséssel elmenni. Ettől mi még pontosan tudjuk, hogy mi az, amivel aligha büszkélkedhetünk. Sőt — ami a mi műsorainkat illeti — nálunk jobban kevesen tudják.

— *Ebből a szempontból mi az, amit döntőnek érez?*

— Minden eddigi információs csatorna az egyirányú áramlásra épül. Az igazi változást — s erre kell elsősorban műszaki oldalról is odafigyelni — az az információs rendszer hozza meg, ahol dialógus alakul ki az információt fogyasztó, tehát az állampolgár és a szervezet között. Ez az, ami valóban magasan fejlett és nagykiterjedésű technikai bázist feltételez, és ami gyökeresen megváltoztathat egy sor viszonylatot. Például a mindannyiunk számára fontos, átlátható közigazgatás folyamatát. A mai szervezetek lényegében az egyirányú kommunikációra épülnek fel, pedig a döntések és választások ellenőrzéséhez állandóan szükség lenne a mai gyakorlatnál szélesebb körű információ-visszacsatolásra. Ez nincs ellentétben társadalmi érdekeinkkel sem, tehát megvalósításáért a jelenleginél lényegesen többet tehetnénk. A dialógus lehetőségeiben bizony már komoly műszaki lemaradásunk van, elég ha csak a telefonhelyzetre utalok. Ha adva van a lehetőség, hogy a szervezet döntéseiben az állampolgár kellő súlylyal részt vehessen, indokait áttekinthe, akkor megszűnik az igazgatás misztikuma. Tudom, hogy ez szép ideál és azt is tudom, hogy el lehet indulni ebbe az irányba és hiszek benne, hogy gyökeresen más társadalmat fog eredményezni. Ezt nevezem igazi információs forradalomnak.

— *Milyen veszélyei vannak, ha mégsem ebbe az irányba vezet a további út?*

— Az ország egész szervezetségi kultúrájában, a piacon való megjelenésének színvonalában, gazdasági helyzetében behozhatatlan lépéshátrányba

kerül. Ezért válik a telefon nem pusztán a technikai lemaradás kérdésévé. Tessék megnézni, milyen anyagi károk keletkeznek abból, hogy amit a telefonnal jól ellátott országokban egy egyszerű beszélgetéssel meg lehet oldani, ahhoz nálunk ma még általában egy teljes napot kell utazni. Arról már nem is beszélve, hogy sok helyen megszokott dolog, hogy ha valamit telefonon megbeszélnek, akkor az megbízható megállapodás. Olyan társadalmi megegyezés, amelynek gazdasági konzekvenciái vannak. Sajnos, a komoly lemaradás miatt hajlamosak vagyunk ezt a kérdést is csak a „nem lebecsülendő”, az „élet minősége”, vagy „erre most nem jut, meg kell érteni” kategóriába helyezni, pedig hát minőségileg egészen másról van szó. Vagyis, én elfogadom, ha valamire azért nem jut pénz, mert másra kell – például lakásépítésre –, de nem fogadom el, ha nem figyelünk oda rá, mert megszoktuk, hogy ez az a kategória, amelyre „nem szokott pénz jutni”.

A versenyképességet ez több irányból határozza meg. Itt nemcsak arról van szó, hogy a mi információs eszközeink valamit előbb mondjanak, mint a másik – hanem, a dialógus nyomán gyorsan szülessen olyan helyzet, amelyben a döntést a kellő időpontban meghozhatják. Ha erről lemondunk, akkor – az adott esettől függően – több hónapos vagy akár több éves késésbe is kerülhetünk. Márpedig az idővesztés rövid távon gazdasági érdekeket sért, hosszú távon pedig politikai érdekeink érvényesülését is gyöngítheti. Így válik az információáramlás – illetve nem áramlás – kérdése közvetlen élet-színvonal- és társadalomformáló tényezővé.

Nálunk a dolgok alapvetően helyes irányban mennek, és ez kötelez bennünket arra, hogy felvessük, mit veszíthetünk. A kockázat: lehetséges-e a helyenként még mindig feudális Kelet-Európában kimászni ebből az elmaradottságból, és felépíteni egy olyan valószínűs alapokon nyugvó társadalmat, amely éppen létezésével bizonyító ere-

jű. Ebben a tömegkommunikációnak kulcsszerepe van.

– *Pontosan miben?*

– A válasz nagyon egyszerű, mégha esetleg kicsit bombasztikus is: egy új Magyarországot kell felépíteni, de ez elsősorban az emberanyagra vonatkozik. Tessék megnézni Japán példáját. Közismert, hogy nincs jelentős mezőgazdaságuk, nyersanyaguk, de van céljaiknak igencsak megfelelő emberanyaguk, amely egy társadalmi folyamat és közszellem eredménye. Mi más vállalhatná inkább magára egy mélyen szocialista indíttatású társadalomban az emberanyag formálását, mint a tömegkommunikáció?

– *Sok szempontból ez is műszaki fejlettség kérdése. Arra gondolok, hogy előbb olyan helyzetbe kell hozni az adott tömegkommunikációs rendszert, amely ennek a célnak megfelel.*

– Nem vitatom, de sajnos még nem ez a legnagyobb probléma. Nagyon triviális példát hozok, de az elmaradás érzékeltetésére azért szemléletes. Semmiféle műszaki színvonal hiányán nem múlik az, hogy a vécék koszosak, a közterületek feldúltak. Áruink minősége nem olyan, hogy minden ember kínosan ügyelne arra, hogy amire ráírják, hogy „magyar gyártmány”, az a világpiacon ne rontsa az ország hitelét. Tömegkommunikációnk jelenlegi technikai színvonala még jócskán elegendő ahhoz, hogy a tudati dolgokban igényt gerjessen a változásra. Eközben persze lépést kell tartani a műszaki világszínvonallal, de döntő feladatait a tömegkommunikáció ettől függetlenül is elvégezheti. Vagy legalábbis el kellene végeznie. És ha ebben egyetértünk, akkor jöhetnek a műszaki fejlettség kérdései, amelyek valóban életően fontosak.

– *Például?*

– Például nem tartom helyes dolognak, hogy nálunk egy színes televízió ára egy átlagmunkás féléves fizetése, miközben pár száz kilométerrel arrább, égtájaktól függetlenül, ennél lényegesen kevesebb; nálunk ha a keresethez

viszonyítjuk, legalább hat-nyolcszor drágább, mint másutt. Ezek tények és ehhez hasonló példákat bizonyára a tömegkommunikáció más területéről is hozhatnánk. A lényeg, hogy a műszaki lemaradás akkor jelent igazán problémát, ha halmazati gondként jelentkezik. Ekkor már én sem helyezem a tartalmi kérdéseket előbbre.

— *Végül, minek kell történnie ahhoz, hogy megint vegyen egy tévékészüléket?*

— Nem véletlenül hoztam szóba a színes készüléket. Én színrajongó vagyok, rettenetesen izgat a képzőművészet, és nagyon elégedetlen vagyok a mai készülékek színhűségével. Várok egy olcsóbb és élethűbb színes készülékre.

RECOMMENDATION: The lecture titled „Our Country and Technological Development” held by Dr. Tibor Vámos, director of the Research Institute for Computer Science and Automation of the Hungarian Academy of Sciences at the annual meeting of the Academy was hotly discussed in a circle much larger than that of scientific life. Our reporter visited the director of the Institute to have a conversation about the technical problems, the consequences of technological development, starting from some of the statements, ideas of his lecture. However, the conversation began in a surprising way, the first question was replaced by the original viewpoint determining the interview.

Hoppál Mihály

# Hogyan cselekszünk a hiedelmekkel?

A régi falusi életforma maradványai között fellelt saját gyűjtési adatok elemzésével vizsgálja meg a szerző a hiedelemrendszer működését. Következtetése: a hagyományos hiedelemrendszer az ember életének minden apró mozzanatára döntési mintákat adott, vagyis irányította az egyén cselekvését.

A hiedelmek természetéről adott munkadefiníciókat<sup>1</sup> tovább gazdagíthatjuk és újabb jegyekkel egészíthetjük ki, amikor megállapítjuk: a hiedelem olyan tudatállapot, amely cselekvésre indít, anélkül, hogy meggyőződésnek igazságtartalmáról.<sup>2</sup> Ez akár a hiedelem leg-egyszerűbb, legsűritebb meghatározása is lehetne, mert egy sor kutató éppen ezekkel a tulajdonságokkal határolja körül a hiedelmeket. A mi törekvésünk a továbbiakban éppen az, hogy kibontva a definíciót, megismerjük és jellemezzük a hiedelem fogalmát. A meghatározás két legfontosabb eleme az, hogy egyfelől tudatállapotnak tartjuk a hiedelmeket, másfelől pedig az, hogy akciót involválnak, abban a közvetlen mindennapi társas helyzetben, amelyben a közösség tagjai életre kommunikálják hiedelmeiket. A meghatározás második felét – az igazságtartalomról szólót – akár zárójelbe is tehetnénk, mintegy jelezve ezáltal, hogy amennyiben az egyén nem-kommunikált tudattartalmáról van szó, akkor lehet *in abstracto* a hiedelmeket vizsgálni, azt, hogy mi a tudáshoz való viszonya a hiedelemnek, vagyis hogy mennyi az igazságtartalma, és más hasonló logikai-filozófiai vetületű kérdések vehetők fel. Mindezek fontosak, de a működő rendszer egészét kutató modellünk szempontjából csak mint egy összetevőt vesszük figyelembe, s

most részletes vizsgálatukra nem térünk ki.

Úgy véljük, hogy a mindennapi társadalmi gyakorlat számára a hiedelmek sokféle arculata közül talán az a legfontosabb, amelyet a kutatók szinte egyöntetűen kiemelnek, az, hogy a hiedelem teljességgel elválaszthatatlan bizonyos cselekvések sorától,<sup>3</sup> mintegy irányítják az akciókat<sup>4</sup>, rendezik az egyén cselekvéseit.<sup>5</sup> Talán éppen az a néprajzi, illetve a szociálintropológiai kutatás egyik „történelmi” feladata – mondja egy kutató<sup>6</sup> –, hogy feltárja a hiedelmek és a viselkedés alapvető kapcsolódását és leírja az egyes csoportokra leginkább jellemző viselkedéseket és hiedelmeket. Egészen egyszerűen fogalmazva arról van szó, hogy az ember világméretű felépítő hiedelmei azok, amelyeket a mindennapi gyakorlatban sajátított el, és amelynek segítségével igazodni akar környezetéhez, meg is akarja változtatni azt, át akarja alakítani szükségleteinek és igényeinek megfelelően.

Fontos azonban újra kiemelni, ami az idézett kutatásokban, valamint a fenti meghatározásban egyformán megfogalmazásra kerül, nevezetesen azt, hogy mindig valamilyen *akcióval* kapcsolódnak össze a hiedelmek. Más szavakkal a *hiedelem, mint program működik*, vagyis irányítja az egyén cselekvéseit. Világosan megfogalmazta ezt már

jó száz évvel ezelőtt egy nálunk kevésbé ismert amerikai filozófus S. Peirce'. Az a tény, hogy a kutatók többek között egymástól függetlenül feltételezték és kimutatták, hogy a hiedelem mint a cselekvést vezérlő, szabályozó mechanizmus működik, értékessé teszi számunkra azt a rendszerelméleti tételt, amely szerint egy komplex rendszerben „bármely szabályozónak modelleznie kell azt, amit szabályoz... sőt bármely szabályozónak, amely maximálisan egyszerű és eredményes, a szabályozó rendszerrel izomorfnak kell lennie”.<sup>8</sup> Ha elfogadjuk a Conant és Ashby által kidolgozott tételt, amelyet egyik dolgozatuk címében fogalmaztak meg, hogy „egy rendszer valamennyi jó szabályozója, modellje is a rendszernek”<sup>9</sup>, akkor ebből az is következik, hogy a hiedelemrendszereket azért kell vizsgálni, mert modellálják azt a kulturális-társadalmi rendszert, amely felhasználja őket. Ezáltal tehát magáról az adott kultúráról és társadalomról tudunk meg többet!

A hiedelemrendszer azonban másként is modellál. Mivel egyfajta „tudás” (tudattartalom) azt is modellálja, hogy mit hisz a közösség (illetve az egyén), vagyis magát a hiedelemtudást éppen úgy modellálja, mint ahogy arra is programot ad, miként kell cselekedni egy bizonyos élethelyzetben. Vagyis nemcsak annak modellje, hogy mit hiszünk, hanem annak is, hogy miként kell hinni<sup>10</sup> – különösen fontos jellemzője ez a vallási és politikai hiedelmeknek.

Ha megpróbáljuk az aktuális viselkedésnek az összetevőit elrendezni, akkor a következő egyszerűsített ábrát állíthatjuk össze. Ebben igyekeztünk legalább néhány jól meghatározható oppozíció-párt beépíteni a modellbe, azonkívül az objektív és a szubjektív tényezőkre is figyelemmel lenni (lásd az 1. ábrát).

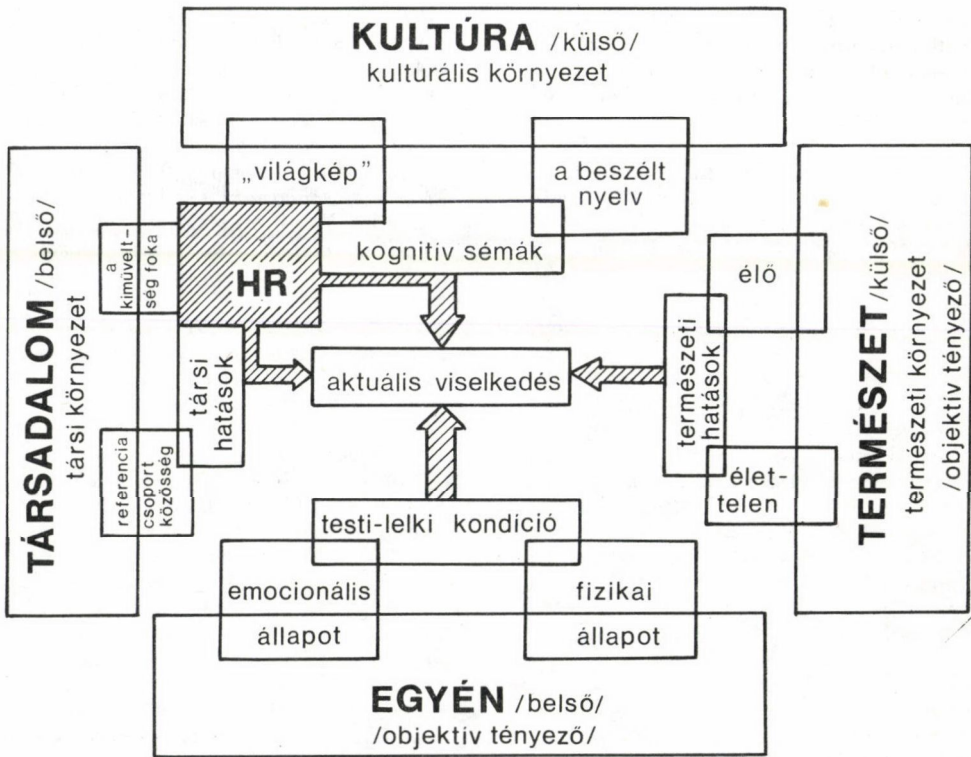
Sémánkból kitűnik, hogy nem hanyagolhatók el a környező természet külső, sem az egyén belső (testi-lelki) kondíciójából származó befolyásoló tényezők a pillanatnyi akciók megszerve-

zésében, mégis elsősorban a kultúra átfogó és a szűkebb társadalmi környezet hatásain keresztül érvényesül a hiedelemrendszer hatása. A hiedelemrendszernek az aktuális viselkedés a látható oldala, olyan kulturális jelenség, amelynek hordozója és továbbvivője az egyén.

A hiedelem – és általánosabban fogalmazva vonatkozik ez a hiedelemrendszerre is – éppen a beszélt nyelvvel és a kommunikációval való szoros kapcsolata miatt mélyen társadalmi gyökerű. A társadalmi beágyazottság kulturális, nyelvi, történeti és osztálybeágyazottságot jelent. Az amerikai társadalompszichológiai kutatásokból a mi számunkra és általában a kulturális rendszerekkel foglalkozók számára, az a fontos, hogy megállapították, az ember még mint gyermek a kontextusban tanulja meg használni a jelentéseket a kultúrában, vagyis a helyes szövegkörnyezetet és viselkedésének pontos „beágyazását”<sup>11</sup> tanulja meg. Egy másik kutatási ágazat tudósai ugyanezt mondják a szocio-lingvisztika újabb eredményei alapján: „a nyelv funkcionális alapját azok a konkrét jelentések alkotják, amelyek a tipikus mindennapi élethelyzetekben előfordulnak, és amelyek a kulturális kontextus kiépítésének elsődleges forrásaivá válnak”<sup>12</sup>. Azt lehet ehhez hozzátenni, hogy a nyelvi rendszer helyes társadalmi használata teszi lehetővé a kultúra továbbadását, más szavakkal a szabályok ismerete, vagy amint már utaltunk rá és a következőkben bemutatásra kerülő példákból kitűnik, a hiedelmek felfoghatók, mint szabályok, illetve szabálykészletek.

Igen szemléletesen magyarázza az ilyen hiedelem/tudásszerű szabályok létezését egy finn nyelvész – elgondolása véleményünk szerint a hiedelmekre is alkalmazható: arról van szó, hogy egy adott közösség bármely tagja számára  $X$  ismerete a közös tudás része, legyen  $X$  fizikai tárgy vagy egy tényállás. A „köz-tudat” számára minden szabály a következő hármas szinten jelenik meg:





HR = hiedelemrendszer

1. ábra

1.  $A$  tudja<sub>1</sub>  $X$
2.  $A$  tudja<sub>2</sub> hogy  $B$  tudja<sub>1</sub>  $X$
3.  $A$  tudja<sub>3</sub> hogy  $B$  tudja<sub>2</sub> hogy  $A$  tudja<sub>1</sub>  $X$

Ha egy szabály megszűnik a „köztudat”<sup>55</sup> része (tárgya) lenni, akkor elveszti reguláló funkcióját, s ugyanez áll a hiedelemre is.<sup>13</sup>

Nem lehet véletlen, hogy a hiedelmek legtöbbször valamilyen

- tanács
- tiltás

jóslás  
megerősítés  
parancs formájában jelennek meg. Különösen jó példákat találhatunk ezekre a hagyományosnak nevezett falusi életforma maradványai között. A következőkben ezekből mutatunk be néhányat, hogy általuk közelebről szemléltessük a rendszer működését.

A mindennapi hiedelmek köréből egyik leggyakrabban használt tudáskör a népi gyógyítással kapcsolatos hiedel-

mek voltak. Ezek közül egyet választottunk ki, mint meglehetősen általános jelenséget: a kisgyermek hirtelen rosszullétének magyarázatául szolgáló *igézés*<sup>14</sup> hiedelmkörét.

„Szenesvizet is csináltunk, meg füvet szedtem. Ugaron van olyan fű. Olyan magas, a végén meg olyan kerek bubolyka, olyan szúrós vót. Amikor mentem az ugaron, még el is mentem keresni – tanáltam is, kihúztam.

Mikor a kisgyerek szemverésbe' volt, akkor megfőztem. Napfölkelte előtt hoztam három kútból vizet, aztat még napfelkelte előtt megfőztem, napkelte előtt megfürdettem egyszer (a gyereket). Másodszor megfürdettem 12 óraker, harmadszor, mikor a nap nyugodóban volt, de még fenn volt. Oszt ez valóságos igaz volt, hogy használt.

(Hová kellett kiönteni a vizet? – a gyűjtő kérdése.)

– A vizet kiöntöttem a gát szélire. Oda öntöttük, ahol nem jártak.”

(Varsány, Nógrád megye – saját gyűjtés)

Ezt a hármas fürdetést még vagy tíz asszony mondta el ugyanígy a faluban (a nógrádi Varsányban), így összevetve más adatokkal is, általános viselkedési mintának tekinthető. Érdekes megjegyezni, hogy a községben működő himzőkör fiatal tagjai is szinte kivétel nélkül el tudták mondani az ide vonatkozó hiedelmeket. Nyilvánvalóan élt és ma is él egy program a közösség tudatában arra nézve, miként kell ezeket a cselekedeteket meghatározott sorrendben a ritualizáció szintjén megvalósítani ahhoz, hogy helyesen generálják, ez esetben a szemverés vagy igézés elleni gyógyító eljárást.

Vagy lássunk egy másik bonyolultabb példát. Hosszasabban idézünk a szövegből, amelyet magnetofonnal rögzítettünk és itt pontos lejegyzését adjuk:

„Egyszer minálunk is elgyütt egy cigányasszony, pontosan a halotthó' készültem – akkor halt meg Sámuel Pista – volt nála egy rózsafüzér. Elke-

dett nekünk a rózsafüzérről beszélni. Nem akartunk vele sehogy foglalkozni. Azt mondja édesanyámnak: Mit tagadja Mari néni – azt mondja, mint aki mindig ismerte – a komrában fel vannak aggatva a sonkák! Adjon nekem egy sonkát – aszongya – mindent elintézek magának. – Aszongya édesanyám: Nekem nincs is sonka, meg ha sonka volna is nem neked adnám, volna nekem ezt kinek adnyi! De a cigányasszony nem ment el. – Akkor legalább egy tojást adjon! – Hát adott neki az édesanyám egy tojást. Fogta a cigányasszony a tojást, beletette egy kendő sarkába, oszt így összecsavargatta. – Leheljen rá, Mari nénje! – aszongya. Nézze Mari néni megvan maga nagyon rontva! – aszongya és feltörte a tojást, de abba a világon volt kigyó, hangya, voltak olyan békák, olyan apruskák, abba a világon minden volt – kétségbe akartam tőle esnyi. – Azt mondja oszt édesanyámnak, hogy adjon neki egy lepedőt. – Hát jóasszony, én nem adok semmit, de menjen is addig, míg az ember haza nem gyün, mer' ha az ember hazagyün az magábúl csudát csinál! – Úgy hogy minket a cigány kétségbe akart ejteni, de ő mindig csak a rózsafüzérről beszélt. Aszonta oszt eccer édesanyámnak: Ha nem ad nekem semmit, el fogom hnyi magáért éjjel tizenkettőkor a tátosokat – aszongya – és el fogom vinni a keresztútra magát! – Hát összenéztünk édesanyámmal együtt, hogyhát tényleg ez igaz vóna? Nem tudott vele mit csinálni édesanyám, aszongya: – Adok egy darab szalonnát, csak mennyen innen, ne ejtsen kétségbe bennünket! – Úgyhogy oszt a cigányasszony nagynehezen elment. Tudja a keresztúton, így monták, hogy a boszorkányok ott szoktak találkozni a keresztúton. Hogy oszt igaz vót-e?!

(Hogy lehetett megfigyelni? – a gyűjtő kérdése.)

Vót itt, aki csinált ilyen Luca-széket – hogy osztán tényleg látott-e valamit, nem tudjuk. Azt monták, hogy látott, hogy alig tudott tőlük szabadulni, mákot szórt, meg mindent.

*(A mákot miért kellett szórni? — a gyűjtő kérdése.)*

*Hát hogy aztat nem győzte szennyi a boszorka, oszt így nem érte utól.”*

*(Varsány, Nógrád megye — saját gyűjtés.)*

Az adatgyűjtő szerint az elbeszéltek az 1940-es évek elején történtek. A kéregető cigányasszony egyfelől a vallásos hitre (pontosabban egyik kellékére, a rózsafüzérre), másfelől pedig a babonás hitre hivatkozott (a rontástól, a boszorkányoktól, a táltosoktól való félelemre, akik a keresztúton szoktak találkozni). Tökéletesen érezhető még ebből a töredékes emlékeket egymáshoz illesztő elbeszélésből is, hogy a cigányasszony olyan asszociációs technikát választott, amely felidézte a hiedelmeket (pl. kigyó, béka, illetve a keresztút, mákszórás) — s ezáltal mintegy összefoglalta számunkra a kérdéses hiedelmkör elemeinek implikációját.

Lássunk egy másik történetet, hetvenesztendős juhász elbeszélését, mert igen szemléletes jó példa arra, hogyan is „működik” az ún. hiedelemrendszer.

*„Éz megint valóság, ezen én mentem keresztül. Gyűttem hazafelé itt a temető sánca, sötétes is volt. A temetőben volt egy gyalogút — keresztül — arra szoktam járni. Hallottam, hogy a temetősáncaiban valami gyereksírás van. Odamegyek, megnézem... ahogy mentem a sánca... figyelek... hát ütten sír! A föld alatt lehetett hallani, hogy sír! Nézem gyufával, hát ott egy kis sirocska, de már bevót növe gazzal. Tudja isten hány esztendő is lehetett már!*

*Én oszt megkeresztöltem — így mondják: Megkeresztellek az Istennek (Ha lány vagy legyél Éva | Ha fiú, akkor legyél Ádám!) — Azóta nem is hallottam semmit, de az biztos, hogy gyereksírás volt. Régi öregektől hallottam, hogy azok a gyerekek, akik előbb születtek, s nem keresztelték meg, minden hét évben sírtak.”*

*(Varsány, Nógrád megye — 1973. febr. Jekkel István saját gyűjtés.)*

Gondoljuk újra végig az események és a hiedelmek viszonyát. A történés időpontjában — az 1920-as években — a húsz-egynéhány éves fiatalember megy át a temetőn. A temető kitüntetett hely a hiedelmek szerint — ott mindig történhet valami az emberrel, hiszen az a holtak „birodalma”, a falutól elkülönített másik világ. Egy esetleges hallucináció, a megfeszített figyelem, vagy egyszerűen a fáradtság képzelődései megmozgatják a temetőhöz kapcsolható hiedelmek egy részét. Ezek közül két összefüggő asszociációs részrendszer a következő: 1. a keresztetletlen gyerekek hétévenként felsírnak, — 2. a keresztetletlen gyereket a temető árkába szokták eltemetni. Ha tehát a hallucináció sírás, akkor ez csak keresztetletlen gyerek lehet, akkor pedig ilyenkor kötelező a következő cselekvést elvégezni: megkeresztelni a kicsit, méghozzá a meghatározott szöveg elmondásával!

Mint az elbeszélésből kitűnt, az akkor még fiatal juhászbojtár nemcsak ismerte a hiedelemrendszernek ezt a részrendszerét, hanem elismerte az elemek által implikált szokás-cselekvések kötelező végrehajtásának parancsát is. A hiedelemrendszer — egy nyelvészeti analógiát használva — mint a helyes hiedelem-mondatok létrehozásának, generálásának szabálya működött, mint valamiféle mély struktúra, amely a felszíni szerkezet érzékelhető jelsorozatait létrehozza. A fenti esetben ez egy konkrét cselekvés volt, a keresztelés.

Egy amerikai szociálpszichológus helyesen állapította meg szintén nyelvészeti analógiák említésével, hogy egy helyesen végrehajtott társadalmi esemény („well-formed social event”) közvetlen összetevői éppen annyira valóságosak pszichológiailag, mint egy jól formált mondat közvetlen összetevői.<sup>15</sup>

Kitűnő példákat sorolt fel Kunt Ernő Hiedelemrendszer és társadalmi parancs<sup>16</sup> c. értékes gondolatokat tartalmazó dolgozatában, amelyben a magyar nép halotti szokásainak társadalmi vonatkozásait vizsgálta, keres-

ve a hiedelemrendszer működésének törvényszerűségeit. Kutatásainak központi kérdése: a halállal, halottal, túlvilággal kapcsolatos magyar hiedelmek újjászerveződése hogyan valósul meg a halotti szokásokban. Ezek különféle parancsokat tartalmaznak az adott szociokulturális szervezet — pl. egy faluközösség — egyéni és társadalmi intézményei számára, amely végérvényesen elveszítette egy tagját.<sup>17</sup> Vizsgálódásainak egyik célját abban látja, hogy a szimbolikusan kódolt viselkedési parancsokat megértse és rendszerességiüket bemutassa.

A halotti szokások egységeinek vizsgálatakor különös figyelmet fordított minden egységben azon feladatok elemző leírására, melyeket a hagyomány az egyén vagy a közösség, férfiak és nők, rokonok és nem-rokonok számára előír. A halál beálltának pillanatában megindul egyrészt a „rituális-ceremoniális játék”, másrészt a „társadalmi esemény”. Mindkettő a faluközösség egészét érinti, míg azonban az előző a hagyományokhoz kötve különösebb szélsőségek nélkül folyik le, az utóbbi gyakran nem követi a hagyományos rendet, hanem a faluközösség pillanatnyi társadalmi és vagyoni erőhelyzetének megfelelően alakul. Ezen egységben kap a közösség szerepe fokozott hangsúlyt. A temetés és a tor során a nők és a férfiak gyakran egymástól szigorúan elkülönített — munkákat végeztek: rituális, egyéni és társas munkát.<sup>18</sup>

A halottakhoz kapcsolódik a mindennapi hiedelmek között egy különlegesen szemléletes jó példa, amelyik *tiltás* formájában szolgál az elvárt viselkedés programjaként.

*„A fürdővizet oda nem öntötték amerre jártunk. Vagy estére is, ha valaki vizet öntött ki — akkor úgy mondta, már édesapámnak az anyja: Jányom, ha este öntessz ki vizet, csak ahol a víz lecsepeg a tetőről, oda öntsél! Vagy ha ki akarod önteni az udvarra, akkor szóljál, aki ott áll menjen el, mert vizet öntök! — Mert a halottak hazamennek, aki kiönti naplemente után*

*a vizet, az leönti a halottját, mert a halottak eljárnak haza.”*  
(Varsány, Nógrád megye — saját gyűjtése.)

Világos utalás a szövegben az idősebb nemzedék, a nagyanya által továbbadott hiedelemre, aki nemcsak megfogalmazta a helyes viselkedés szabályait, de meg is magyarázta a cselekedeteket, illetve a tiltás értelmét, mert a halottak, az ősök tiszteletéről van szó tulajdonképpen.

Még egy példa arra, hogy a hálószerűnek elképzelt hiedelemrendszer mintegy ráterül a mindennapi praxis cselekvéseire és szabályozza azokat. A palócok lakta vidéken ismerték a következő félig „pogány imádságot”, amelynek elmondását, mint cselekvéseket, vagy ha úgy tetszik performatív beszédaktusokat,<sup>19</sup> (mert ilyen az imádkozás) — egy természeti jelenség, mint jel váltotta ki:

*„Ha meglátták az új holdat, mindig letérdeltek és mondták:*

*’Új hold, új király,*

*Téged köszöntelek,*

*Eleven fővel, holt lélekkel*

*Boldogasszony ígéjével’*

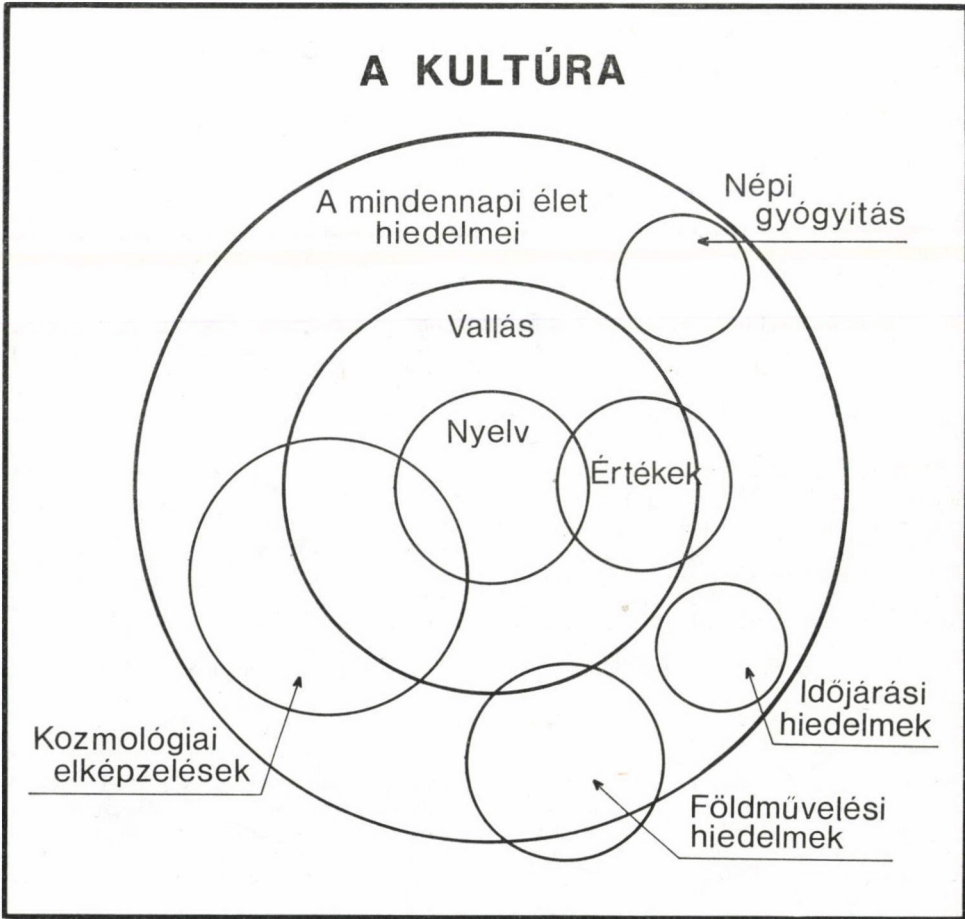
*— ezt háromszor mondták el, és vetették magukra a keresztet.”*

*(Visonta, Heves megye — 1967.*

*Saját gyűjtés.)<sup>20</sup>*

A fenti példák — úgy gondoljuk — meggyőzően bizonyítják, hogy valóban van egy belső programja a kulturálisan determinált viselkedésnek — s ezek a hiedelmek. (lásd a 2. ábrát).

A modern néprajztudomány, a kultúra különböző jelenségeit, ha újabban rendszerként szemléli,<sup>21</sup> akkor az egyszerűen azt jelenti, hogy a jelenségcsoportok szoros kölcsönviszonyban állnak egymással. A jelenségek éppen kapcsolódásaik által magyarázzák egymást. Például a földműveléshez kapcsolódó tudás és hiedelemanyag elválaszthatatlanul összefüggött egyfelől az időjárás ismeretekkel, másfelől pedig a munkafolyamatok technikai ismeretével, amelyben a racionális, az



2. ábra

ésszerű alapokon álló gyógymódok keverednek az irracionális, mágikus hiedelmekkel. Vagy gondoljunk arra, hogy milyen szerteágazó ismeretanyagra volt szükség egy lakodalom vagy egy temetés „helyes” – a szó társadalmi értelmében *helyes*, vagyis a közösség értékrendjének megfelelő – megszervezéséhez. Kezdve a főzés tudományán, folytatva magának a szokásnak (a rítusnak) az egyes részletein, a dalok és táncok ismeretén, nem is beszélve a rokonsági viszonyok pontos értékelésé-

ről, mert ennek fontos szerepe van pl. az ültetési sorrend meghatározásakor. Mindezek az apró részletek felfoghatók, mint a kultúra egészének alrendszerai, s az egyes jelenségek csak a kapcsolódások ismeretében válnak igazán érthetővé!

A hagyományosnak nevezett hiedelemrendszer talán éppen azért volt hatásos, mert az élet minden apró mozzanatára meghatározott cselekvési programot adott, „előregyártott” döntési mintákkal segítette az egyént.

*Jegyzetek*

<sup>1</sup> vö. FRANK Tibor—HOPPÁL Mihály (szerk. 1980.) Hiedelemrendszer és társadalmi tudat. I—II. Budapest: Membrán könyvek, 5. kötet.

<sup>2</sup> HAJNAL Albert—HOPPÁL Mihály 1980. A hiedelmek természetéről. in: FRANK Tibor—HOPPÁL Mihály (szerk.): Hiedelemrendszer és társadalmi tudat, I: 66—96. Budapest.

<sup>3</sup> MAYO, B. 1967. Belief and Constraint. in: GRIFFITH, A. P. (ed.) Knowledge and Belief 147—161. London.

<sup>4</sup> HAMPSHIRE, S. 1969. 159. Thought and Action. London.

<sup>5</sup> PARSONS, T.—SHILS, E. A. (eds.) 1962. 169.—Towards a General Theory of Action. New York.

<sup>6</sup> SALER, B. 1968. Beliefs, Disbeliefs, and Unbeliefs. Anthropological Quarterly 41:29—33.

<sup>7</sup> „Belief as guiding our desires and shaping our actions, . . . belief puts us in such a condition that we shall behave in a certain way, when the occasion arises” — idézik MARANDA, P.—KÖNGAS—MARANDA, E. 1974. Myth as a Cognitive Map. in: BURGHARDT, W.—HÖLKER, K. (eds.): Text Processing 253—272. Berlin—New York.

<sup>8</sup> TURGUT, M. F. 1973. An Evolution of Computer Simulated Models of Human Problem Solving. in: ELITHORN, A.—JONES, D. (eds.): Artificial and Human Thinking. Amsterdam—London.

<sup>9</sup> CONANT, R. C.—ASHBY, R. W. 1975. Egy rendszer valamennyi jó szabályozója modellje is a rendszernek. *Fordítás az International Journal of System Science* 1:2:89—97. 1970-es évf.-ből. Bpest. (Sokszorosított.)

<sup>10</sup> GEERTZ, C. 1966. 29. Religion as a Cultural System. in: BANTON, M. (ed.): Anthropological Approaches to the Study of Religion. London.

<sup>11</sup> BATESON, G. 1972. Steps to an Ecology of Mind. London.

<sup>12</sup> HALLIDAY, M. A. K. 1972. 25. Towards a Sociological Semantics. Working Papers No 14. Urbino

<sup>13</sup> ITKONEN E. 1977. The Relation Between Grammar and Sociolinguistics. — *Forum Linguisticum* I:3:238—253.

<sup>14</sup> Az igézés hiedelemkörének elemzését lásd HOPPÁL Mihály 1970. Az „igézés”-hiedelemkör alkotóelemei. *Népi Kultúra-Népi Társadalom* 4:259—286. Budapest.

<sup>15</sup> BROWN, R. 1965. 303.-Social Psychology. New York.

<sup>16</sup> KUNT Ernő 1980. Hiedelemrendszer és társadalmi parancs. in: FRANK Tibor—HOPPÁL Mihály (szerk.): Hiedelemrendszer és társadalmi tudat I: 324—331. Budapest.

<sup>17</sup> KUNT Ernő 1981. A halál tükrében. Gyorsuló Idő. Budapest.

<sup>18</sup> Ugyanez a rituális munkamegosztás jellemző a lakodalomra is. — vö. HOPPÁL Mihály 1982. Technika és ritus. — Egy lakodalom jelrendszerei. *Népi Kultúra — Népi Társadalom* (sajtó alatt)

<sup>19</sup> PLÉH Csaba — TERESTYÉNI Tamás (szerk.) 1979. Beszédaktus — Kommunikáció — Interakció Budapest: MRT Szakkönyvtár

<sup>20</sup> HOPPÁL Mihály 1975. Visontai hiedelmek. in: BAKÓ Ferenc (szerk.): Visonta. Fejezetek egy falu történetéből 103—122. Eger

<sup>21</sup> HOPPÁL Mihály 1978. Hiedelemrendszer, világkép és mitológia. in: A társadalom jelei. Szemiotikai tanulmányok 69—75. Budapest

RECOMMENDATION: The author examines how the system of beliefs operates by analysing the data he collected about the vestiges of the old rural way of life. His conclusion: the traditional system of beliefs gave models of decision for every moment of people's life, i. e. it directed the activities of the individual.

*Hanák Katalin*

## A rádióműsorok üzenetei a nőkről

A Jel-Kép 1981/4-es számában megjelent, A nő képe a rádióban c. írással együtt a tanulmány összefoglaló képet ad arról, hogy egy kísérleti jellegű vizsgálat során milyen nőkép rajzolódik ki a magyar rádió szinte teljes műsorstruktúrájából. Az előző számban megjelent tanulmány a férfi és a nő kommunikátorok arányával, tartalmi szerepeivel, kommunikátori attitűdjeivel foglalkozott. A most közölt írás a rádióműsorok férfiakra és nőkről közvetített nyílt és rejtett üzeneteit elemzi. Végző soron azt, hogy a tömegkommunikáció mennyire járul hozzá a nemi szerepek alakításához.

1980-ban (nem számítva az akadémikusokat) a tudományos fokozattal rendelkezők mintegy 87 százaléka volt férfi, 13 százaléka nő. Az utóbbiak szóródása meglehetősen eltérő a különböző tudományágakban. Mindenesetre jellemző, hogy amíg a pedagógiai pálya egyre inkább „elnőiesedik”, addig a pedagógiai fokozattal rendelkezők alig egyötöde nő.

### A tudományos népszerűsítés

E háttéradatok ismeretében nem különösebben lepődhetünk meg a Tudományos Ismeretterjesztő Szerkesztőség műsoraiban szakértőként megszólaló férfiak és nők arányán. Az 1980. I–XI. hónap között elhangzott 266 adás 91 százalékában férfi, 9 százalékában nő szakértő hallatta tudományos kérdésekben a hangját.

E műsorok valamennyi szereplőjét nézve, a programok 78 százalékában csak férfi, 3 százalékában csak nő, 19 százalékában vegyesen, férfi és nő szerepelt.

Felróhatjuk-e a tömegkommunikációs politikának e szélsőséges arányeltolódást? Aligha. A hivatásos kommunikátor — s ezt nem győzzük elégszer hangsúlyozni — érdekes, színvonalas műsort kíván készíteni, s ehhez keresi a megfelelő partnereket. Nem, illetve nemcsak rajta múlik, hogy ezek nagy

többségét a különböző tudományágakban jeleskedő férfiak között találja meg. De az is valószínűnek tűnik, hogy a megszokás, a rutin, a kockázattól való félelem is közrejátszik abban, hogy a tudományos, ismeretterjesztő programok elsöprő többsége főként a férfiakra épül. S ez az arány egyben (alig) rejtett üzenet is, amely azt sugallja, hogy a tudomány elsősorban a férfiak világa.

Idáig a tények. De Örkény István szavaival élve, „senmi sem hamisítja meg annyira az igazságot, mint a tények”. Mármost abban az értelemben, hogy a kiragadott tények elkendőzik azokat az objektív gazdasági-társadalmi, pszichológiai tényezőket, amelyek következtében a társadalom anyagi, szellemi reprodukciójában a nők gyakorlati a „második nem” összezsugorodott szerepeibe szorulnak. Ebből is következnek egyes, sajátos nemi szerepvázlatok.

Erre nem véletlenül térünk ki a tudományos ismeretterjesztésnél. Mert nem ritka jelenség, hogy a tudós „nő” nőiességének bevetésével kíván előnyökhöz jutni, amikor kifogy a tudományos érvekből. Múskor meg akkor is „tudósként” lép fel, amikor elsősorban „nőnek” kellene lennie, amikor az általános emberin belül is fel kellene vállalnia — a férfiénál semmivel nem alacsonyabb rendű — nemi szerepét.



## Témák — szerepek — sztereotípiák

A vizsgált héten az *aktuális politikai, társadalmi, gazdasági, kulturális műsorok* több mint kétötöde foglalkozott valamilyen speciális nőkérdéssel. Ezeknek zöme a nők családi szerepét tárgyalta. A munka és a család a műsorok alig egyötödénél fonódott össze.

A „Jó reggelt!” szinte mindennap érint valamilyen nőproblémát, ha nem is speciális nőkérdésként. Ez lényegében helyeseltető törekvés, hiszen az esetek többségében a nők társadalmi, családi helyzete szerves része az általános társadalmi jelenségeknek. A Déli Krónikában már jóval kevesebb nyomát látjuk a nőknek és a nőkkel összefüggő kérdéseknek; az Esti Magazin pedig még kevesebb helyet hagy a nők számára. Összefüggést ez természetesen a műsoridő hosszával, belső struktúrájával is. Mindenesetre az, aki inkább csak este rádiózik, elszótan s esetlegesen kap aktuális információt a nők helyzetéről.

Az aktuális műsorok sokoldalú képet szeretnének nyújtani a nőkről. Ennek érvényesülését azonban több minden korlátozza. Ezek közül csak néhányat említenék.

A műsorok jelentős része a nők egyenjogúságának kérdését egyfelől a nők (szinte) teljes foglalkoztatására szűkíti le, másfelől egyfajta statisztikai nőegyenlőséget tart ideálisnak a nők nem biológiai alkatára szabott (nehéz fizikai) munkaterületeken is. Az aktuális műsorok nem csekély hányadában tovább élnek az 50-es évekből átöröklött nőegyenlőség-modellek, értékek, amelyek a nő egyenjogúságának megvalósítását szinte kizárólag a női munkavállalásban látják. A nő családi tűzhelyen kívüli munkája valóban az egyenjogúság egyik fontos előfeltétele. De nem minden gond megoldása.

Ha a műsorok nem figyelnek — „házi feladatként” — tudatosan a nőpolitikai program irányelveire, akkor az általuk sugárzott kép közelebb áll a nők valóságos társadalmi helyzetéhez. Ha „odafigyelnek”, akkor nemritkán didaktikus illusztrációkat nyújtanak, s

megkeresik azokat a kuriózumokat, amelyek az egyoldalúan értelmezett nőpolitikai célokat támasztják alá. A foglalkozásokban elérhető statisztikai egyenlőség természetesen úgy oldható meg, ha a nők betörnek a hagyományos férfi munkakörökbe. S fordítva, a férfiak átáramlanak a hagyományos női foglalkozásokba. Így ismerkedhetett meg a hallgató e héten a férfias sztereotípiákat öntudatosan vállaló szolnoki cukorfőzőnővel, az új esztergapadot kipróbáló esztergályos munkásnővel és az óvóbácsival. Az utóbbi a gyerekek iránti szeretettől vezérelve adta fel műszaki képzettségének megfelelő pályáját, s lett — a munkájával igen elégedett — óvó bácsi. Az egyik riport arról tudósított, hogy Budapesten a több, mint százezer gyes-en lévő anya mellett már harmincöt (!) családapa is igénybe veszi a segílyt. De arról nem esett szó — s enélkül a jelenség sem értelmezhető —, hogy alkalmasint mindössze harmincöt család akad, amelyben a feleség fizetése jelentősen magasabb a férjénél, vagy amelyben a nő munkájának (hivatásának) különösen nagy presztízserővel rendelkezik.

Az a jelenség, amelyet a szakirodalom a nők tömegkommunikációs eszközök általi „szimbolikus megsemmisítésének” nevez, csupán halvány tendenciaként jelentkezik az aktuális műsorokban — ha csak a nők előfordulásának arányait nézzük. Ha viszont bevonjuk a vizsgálódásba a két nem közti alá- s fölérendeltség dimenzióit is, akkor már előtűnnek a „szimbolikus megsemmisítés” jelei.

Ennek a mechanizmusára klasszikus példát szolgáltatott a heti Körmikrofon, amelyben négy férfi s egy nő vitatkozott az üzemvezetés demokratikus lehetőségeiről. „A vitában — írta egyik nő műsormegfigyelőnk — a négy férfi szinte ösztönösen szorítja sarokba a nő résztvevőt, holott a nő ugyanazt az igazságot, de más aspektusból közelíti meg. A férfiak . . . mintegy kirekesztik, kiszorítják a vitából a nőt, mi több, lekezelik. A vita hangja itt, ezekben a percekben forrósodik át,



válak élővé a kirekesztés, a lekezelés perceiben.” E mechanizmus érvényességét még inkább kidomborította az, hogy történetesen a műsorban szereplő nő korántsem félnék típus, szellemi habitusa, vitakészsége ugyancsak „férfias”. A példa egyébként jól érzékelteti a „szimbolikus megsemmisítés” bonyolult, nem ritkán „csavart”, rejtett üzenetekbe bújtatott műhelytitkait. Az említett műsor a demokratizmusról szólt. Csak épp a nyilvánosság előtt szerveződött antidemokratikus, „férfiuralmú” fölényé a vita nő résztvevőjével szemben.

Összességében azt mondhatjuk, hogy az aktuális műsorok java – ellentmondásaik, értelmezési körük szűkössége, némelykor a realitástól elrugaszkodó didaktikus célnéző beállítáaik ellenére – érzékelteti a nők tényleges emberi-társadalmi egyenjogúsága megvalósulásának nehézségeit, buktatóit, s keresi a megoldás lehetőségeit.

A hét 17 önálló *riport- és dokumentum-műsora* közül négy tárgyalta valamilyen speciális nőkérdést, nyolc program érintette a nők helyzetét. Öt műsrot kizárólag a férfiak sajátítottak ki (témában, riportalanyban egyaránt). A tematikai arányok tehát lényegében kedvezőek.

A riportok közül kiemelkedően fontos és aktuális kérdéssel foglalkozott – finom társadalmi érzékenységgel – az a beszélgetés, amely egy, a gyerekeit egyedül nevelő asszony helyzetének, sorsának konfliktusait villantotta fel (Néhány szó).

A nő egyenjogúságát közvetlenül (explicit módon) a Kézdy Györggyel készített riport fejezte ki. „Kétfülű a kosár” – idézte a művész Karinthy Frigyes metaforáját –, együtt fogják az élet-kosár fülét férfiak és nők. Azt várja a nőtől – nyilatkozta a művész –, hogy egyenrangú partner legyen az életben, a szerelemben.

Ez a műsor azért is érdemel külön említést, mivel – igaz, egy szubjektív hangvételű pályakép ismertetésében –

egyáltalán szó esett benne a szerelemtől. Mert úgy tűnik, hogy a szerelem, ahogy sok millióan nap mint nap átélik, mint meglévő értéket vagy mint hiányt, nem „közügy”. Közüggé inkább csak akkor válik, ha a férfi s nő viszony alakulása a válási statisztikát rontja, ha eltér az uralkodó társadalmi normáktól, tehát ha valami „baj” van vele. „Szabadság, szerelem, E kettő kell nekem” – tanulja meg e sorokat minden magyar iskolásgyermek. Lehet, hogy mire felnő, ez a 19. századi élet-szemlélet és életérés az avult rekvizitumok lomtárába kerül? Mindenesetre tény, hogy a tömegkommunikáció meglehetősen fukaron bánik a két érték együttes kezelésével s népszerűsítésével.

A magánélet és munka meglehetősen sajátos összefonódását érintette egy riport\*, amely egy darun dolgozó munkáshelyi balesetét ismertetette. A megszólaltatott munkahelyi vezetők – mind férfiak – szerint a zavaros (netán feslett?) magánéletű, korábban már két öngyilkossági kísérletet elkövető nő szándékosan – feltételezhetően szerelmi csalódása miatt – esett ki a daruból, ezért nem kaphat kártérítést. A hallgatónak el kell fogadnia a határozott férfiúi véleményeket. De nem lett volna bölcsőbb, ha legalább egy nőt is meghallgattak volna az ügyben? S vajon az eset csak paragrafusú reflexiókat válthat ki? Nem sugallhatja-e azt is, hogy magánéletek zűrzavarában vergődő nők, ha tetszik, ám legyetek öngyilkosok, de nem egy termelőüzemben, amelynek munkáját megzavarjátok holmi „privatizálással”. A riport jelest érdemelt szakszerűségben, és egyfajta antihumánus attitűdben egyaránt. S itt az utóbbira helyezném a hangsúlyt. Alkalmasint egy nehéz életű, daruból kieső férfi esetében is ugyanígy foglaltak volna állást a munkahelyi vezetők s a szakértők?

Hogy miképp valósul meg a tömegkommunikációban a nők háttérbe szorítása, azt egy göcseji faluról készített

\* Az adás határeset: önálló riportként és szervíz-műsorként is értelmezhető.

riport világitotta meg. A falucskából elvándorolnak a fiatalok (férfiak és nők). A tipikus jelenségről csak férfiak beszéltek. Az egyik interjúalany felesége is szeretett volna erről valamit mondani, de „közbekotyogását” hangfoszlánnyá keverte el a riporter. Noha a faluban ma már csak főként idősebb nők laknak, megmutatóban néhány korosabb férfi.

A férfi–nő egyenlőség egyensúlyzavarait egy könyvtári olvasókkal készített riport billentette helyre. A két nembeli olvasók, a megszólaltatott férfiak és nők műveltsége, művelődésbeli igénye, intelligenciája nagyjából azonos volt.

E rövid írás keretében nem lehet részletesebben beszámolni az egyéb *magazinműsorok* női témáiról s szerepeiről. Ezekre is az jellemző, hogy főként a nők családi szerepével foglalkoznak. E műsортípus jó néhány „kis színesből” mintha Madách kettős nőképeiből negatív, a kisszerű, a földhözragadt, a prédáló Éva köszönt volna vissza, 1980-ban. Ezt sugallta egy „guberálásról” szóló minirport. A guberálók, a „szerzők” a férfiak. A nők pedig megdöbbenéssel kidobálják — a tárolásra alkalmas lakásokból — még a használható szerkentyűket is.

Ísmét Madách negatív Évájának szelleme lebegett egy színházi bemutatóról szóló riport felett. A minszki színház műsorra tűzte Madách Tragédiáját. A riporternő az Évát alakító színésznőt kérdezte, hogy mennyire teszi neki a szerep. A válasz tömör: „nagyon!” Arra a kérdésre, hogy esetleg tudott-e segíteni a (férfi) rendezőnek ötletekkel a darab színpadra vitelésében, a válasz: „Ó, ő olyan filozofikus alkat, úgy hogy én jól tudtam segíteni neki az én nőies megérzésemmel”. Tehát „a Nő nem gondolkodik, mint a Férfi, hanem érzelmei szerint cselekszik, nem gondolatai vannak, hanem legfeljebb megérzései”. (Férfi műsormegfigyelő. Ugyanezt indulatosabban fogalmazta meg műsormegfigyelő párja, akit „szíven szúrtak” az Évát alakító színésznő „nőies megérzései . . .”)

A Táskarádió férfias profilú. Kilenc részegysége közül egy sem foglalkozott speciális nőkérdéssel, de háromban is megszólaltak nők. Az egyik riportban fiatalok, egyetemi hallgatók vitatkoztak arról, hogy miért oly nehéz jó közösséget kialakítani. A megszólaló ifjú férfiak és nők vitakész, egyenrangú partnerek voltak. A riport után Ancsel Éva szólalt meg, emberien, kerülve a tudós nő (a la Moliere) szerepét. Lám, a műveltség meg a bölcsesség nemcsak férfierény!

De az efféle riport ritka a magazinműsorokban. Az általános képre inkább jellemző, hogy „komoly” dolgokról férfiak beszélnek, amint „komoly” kérdésekre szakértő válaszokat ugyancsak férfiak adnak. A nők „szimbolikus megsemmisítése” tehát úgy is bekövetkezhet, hogy a nő autentikussága többnyire a „kisvilágra” szűkül le.

Az ismeretterjesztő műsorok nagy többsége — érthetően — nem foglalkozik speciális női kérdéssel. Egy ismeretterjesztő program viszont valóságos gyöngyszeme volt a nőkkel szembeni — nyílt és rejtett — diszkriminációnak. A műsorban férfi műsorvezető beszélgetett három férfi irodalmárral a krimiről. A krimiszerzők természetesen férfiak, de szó esik Agatha Christie-ről is, mint a kevésbé értékes művek szerzőjéről. Szóba került az is, hogy Babits Mihály mennyire szerette a kimit, éjjeliszekrényén mindig volt belőle egyegy. S itt jön a diszkriminatív (vagy csak suta?) csattanó: de természetesen a kimit másképp olvasta, mint a rántáskeverő háziasszony! A férfiak részéről kivétel nélkül lelkes helyeslés. Hiszen: a rántást keverő nő nem jut el a kombinatív logikáig, ami a klasszikus, a színvonalas krimi igazi élvezetéhez szükséges. A hallgató pedig levonhatja a tanulságot: a krimi logikájához a nő nem ér fel, így jobb, ha mindkét kezével a rántást keverő fakanalat ragadja meg, s leteszi a bűnügyi regényt, amely őt (a nőt) csak még csacsakábbá teszi. . . (Mondanom sem kell, hogy e beállításon egyformán háborogtak a férfi és a nő műsormegfigyelők.)

A rádió tevékenységének egyik legfontosabb területe a *szervíz* (a szolgáltató) *műsorok*, amelyek egyrészt a legközvetlenebbül ápolják a közönséggel való kapcsolatot, másrészt az egyéni bejelentésekre, panaszokra válaszolva is közérdekű információkat közölnek.

A Csúcsforgalom, az Útközben a férfiak terepe (mintha csak ők közlekednének). A Csúcsforgalomban nők is megszólaltak, mellékszereplőként. A vizsgált héten leginkább a közlekedési eszközön elhagyott holmijukat keresték. Viszont a forgalom, az autózás valamennyi „szakmai” kérdése férfiügy.

A Válaszolunk hallgatóinknak betartja az egy férfi, egy nő megszólaló szabályát. Ugyanakkor a műsorokból kirajzolódtak bizonyos „tipikus” férfi- és női panaszok. Tehát a társadalmi szerepek nemenként különböznek, s gyakran bizonyos férfi- vagy nőies sztereotípiákhoz kötődnek.

A héten a nő tanácskerők számát jócskán szaporította a Nem mondhatom meg senkinek . . . c. műsor, amelyben hat nővel szemben csak egy férfi kért tanácsot életének valamilyen komolyabb kudarcáról. Az arányok itt közvetve a tematikára s a nemi szerepekre is utaltak. Ha nem is arra, hogy a nőket több kudarc éri, mint a férfiakat, de arra igen, hogy több nő hajlandó „mindenkinek” (a rádióban) elmondani életének valamilyen fájó gondját, mint ahány férfi.

A *verseny s kvíz játékokban az egyenlő* „súlycsoportba” tartozó férfiak és nők nagyjából egyformán állták meg a helyüket. De a játéktér nemritkán válik poronddá, ha nők és férfiak (vagy vegyespárosok) versenyeznek egymással. A koedukált versenyekben a férfiaké a vezérszólam, ők mondják meg a helyes válaszokat, az ő szájukból hangzanak el talmi s rosszízű sztereotípiák a nőkről (pl. a női hiúságról, amely „örök”, ellentétben a férfi hiúsággal, amely a nőkénél semmivel nem tűnik mulandóbbnak).

A *reklámok* — amelyek a nyugati vizsgálatok szerint a tömegkommunikáció alkotta nő-kép (image) fontos

meghatározói —, a rádió műsoraiban fellázadtak a nemi jelleg ellen; „nem-telenekké” váltak.

Ha olykor feltűnik a néminemű nemi különbség a reklámok címzettjei között, akkor a hirdetések valamelyest nagyobb arányban szólnak a nőknek. Valahogy így:

- Olesőbb, divatos textiliák („Ez a reklám a hölgyeknek szól!”)
- Kvarclámpa (Zenei aláfestés: Álomarcú lány . . .)
- Ultra Marina mosószer („A közelgő ünnep előtt bőven akad dolga a háziasszonynak”.)

### A nyitott és rejtett üzenetekről

Adorno már az 50-es évek végén felfigyelt a tömegkommunikáció közvetítette tartalmak, struktúrák, üzenetek kettős szövedékére, a nyitott és a rejtett üzenetek szerveződésére. A rejtett üzeneteknek tekintette a konformitás és a konvencionizmus, a sztereotípiák eluralkodását, a színlelt álfkonfliktusokat. A művészet autentikus alkotásainak közlendőit sohasem lehet egy félreérthetetlen „üzenet”-re lefokozni. A kulturális ipar is kialakítja a több szintű, rejtett struktúrát. Sőt — figyelmeztet Adorno — a rejtett üzenet fontosabb is lehet, mint a nyílt.

A tömegkommunikációs tartalmak elemzésénél — úgy vélem — nemcsak az explicit (közvetlenül kifejezett, nyílt) és *implicit* (közvetve kifejezett) üzeneteket szükséges megkülönböztetni, hanem az implicit üzenetek egy fontos altípusát, a rejtett üzeneteket is. Kivált az ún. non fiction (tehát képzelet szülte, szépirodalmi) tartalmaknál, műsoroknál. Implicit tartalommal (holdudvarral) bír minden művészi alkotás, de nincs minden művészi alkotásban rejtett üzenet. (Előfordulhat, de nem szükségképp.) Minél eredetibb egy művészi alkotás, annál gazdagabb az implicit üzenetekben. Ezzel szemben minél tudományosabb egy munka, annál kevésbé élhet többféleképp értelmezhető, kódolható fogalmakkal, a (sejtelmes) implicit üzenetek holdud-

varával. (Feltételezve, hogy tudományos gondolat explicit kifejtésének nincs akadálya.) Egy matematikai dolgozatnak aligha lehet implicit közlendője.

A nyitott és a rejtett tömegkommunikációs üzenetek szisztematikus, empirikus elemzése az ún. kultivációs megközelítéshez (milyen értéket kultivál a társadalom), G. Gerbner és köre munkásságához fűződik. Gerbner több tanulmánya – főként a tartalmi elemzésből kirajzolódó kultivációs értékek arányaival – mutatta ki a tömegkommunikációs tartalmak mögöttes, rejtett üzeneteinek tartományát. Ezt a módszert alkalmazta a tömegkommunikáció közvetítette nőkép feltárásánál is.

Magyarországon elsősorban Hankiss Ágnes foglalkozott a rejtett üzenetekkel. Megkülönbözteti az ún. műveleti (az egyes magatartásformákhoz, viselkedésmódokhoz, a konfliktusok lejátszásához mintát adó) és az elsősorban az értékek elsajátításában szerepet játszó rejtett üzeneteket. Mi e tanulmányban a rejtett üzenetek e kettős típusának figyelemmel kísérését a rövid megfigyelési perióduson kívül azért sem követhettük, mert valójában igen nehéz elhatárolni az ún. műveleti és értékközvetítő rejtett üzeneteket.

A tömegkommunikációban egyébként a rejtett üzenetek sokféle típusával találkozhatunk. Ezek egy része voltaképpen – a szó teljes értelmében – nem is rejtett üzenet, hanem meghonosodott publicisztikai formula. Ha azt olvassuk az újságban, hogy valaki tragikus körülmények között halt meg, tudjuk, hogy öngyilkos lett. Itt tehát csak a formulát kell megtanulni az értelmezéshez. A tényleges rejtett üzenetek ennél bonyolultabban szerveződnek, s megfejtésükhöz nem elegendő bizonyos konvencionális formulák ismerete. De ezért ne higgyük, hogy csak a vájtfülűek képesek kihámozni a nyílt üzenetek közt megbúvó rejtett üzeneteket. A tömegkommunikáció életmódmintákhoz, életmódmodellekhez, magatartásmintákhoz való hozzájárulásában egyszerre jelen vannak, hatnak a tömegkommunikáció nyílt és

rejtett üzenetei. (Hogy mit „üzen” a rádió, a televízió, az újság, ennek értelmezése természetesen szubkultúránként, a szociális percepciótól függően is különbözhet.)

### Rejtett üzenetek a nőkről

A tömegkommunikációs kutatás már rég túljutott azon a naiv elképzelésen, illúzión, hogy önmagában egy-egy tömegkommunikációs program képes szemléletet, értékrendet, magatartáskultúrát, életmódmintát, társadalmi csoport- és egyéni önismeretet, „helyzetfelismerést” formálni. De a tömegkommunikációnak való folyamatos „kittetés” (hogy e rút szakszóval éljünk), a tömegkommunikáció közleményeinek tartós, folyamatos fogyasztása már valóban beépül(het) az elsődleges (a gyermek s ifjúkor) és a másodlagos (a felnőttkori) szocializáció folyamatába.

A röpke, egyhetes műsormegfigyelés természetesen csak igen korlátozott érvénnyel tudja bemutatni a folyamatot. De azért néhány lényeges tendenciára hívta fel a figyelmet.

A nőkről szóló rejtett üzenetek – ha hinnék a „számmissztikában” – azt mondhatnám, hogy legközvetlenebbül az arányokból, a struktúrából állapíthatók meg. De munkánk csődjének tekinteném, ha megragadnánk ezen a szinten.

Egyébként az arányok mind a kommunikátornők, mind a rádióban megszólaló nők „alulreprezentáltságát” bizonyították. A rádió tehát – ha műsortípusonként különböző mértékben is – jóval nagyobb teret biztosít a tájékoztatásban a férfiaknak, mint a nőknek.

A rejtett üzenetek másik típusa ahhoz kötődik, hogy milyen típusú társadalmi, családi stb. problémákról milyen mértékben szólnak meg férfiak és nők a társadalom autentikus képviselőiként. Míg a férfiak inkább a „nagyvilág”, addig a nők főként a „kisvilág”, a család, az intimszféra ügyeiben lépnek a nyilvánosság elé.

Rejtett üzenet az is, amikor a program a nőket olyan helyzetbe hozza, amely őket eleve kisebb – vagy egyoldalú – teljesítményre szorítja. Így jutnak el ahhoz a rejtett üzenethez, hogy a nő elsősorban nem gondolkodó, hanem érzelmei által vezérelt lény.

Több „csavart” formája van a rejtett üzeneteknek. Például, amikor úgy erősíti vagy cáfolja meg a nyitott üzeneteket, hogy a nő – már a jelen társadalmi gyakorlatában is – minden munkában, társadalmi tevékenységben egyenrangúan felveheti a férfiakkal a versenyt, amikor egyszerre sugall hagyományos női foglalkozási mintákat, egyidejűleg a foglalkozási extrémításokat is magától értetődő jelenségként értelmezi.

Rejtett üzenet az is, amikor a műsor megkérdőjelezi (zárójelbe teszi) a nyitott üzenetet. Pl. az üzemi demokrátiázmust hangoztatva – alig palástolt kéjjel – igyekeztek a férfiak „lesöpörni” a pályáról az egyébként „férfias” gondolkodású nő vitapartneret.

A rejtett üzenetekbe sorolhatjuk a nőkről elhangzott értékek rendszerét. „Ó, az én nőies megérzéseim” csacsogta a mikrofonba a nő egyik sztereotipikus „ős-típusát”, a Madách (egyik, a földhöztapadt) Évjáját megjelenítő színésznő. S a hallgató könnyen elhiheti: a „megérzés” női, míg a „gondolkodás” férfitulajdonosság.

Rejtett üzenetként fogható fel az is, hogy a férfiak általában pallérozottabban fejezik ki magukat a mikrofonban, mint a nők. Csakhogy ez alkalmasint azzal is összefügg, hogy a nőknek többnyire kevesebb gyakorlatuk, lehetőségük van a nyilvánosság előtti szereplésben.

S természetesen a nőkről szóló rejtett üzenetek gazdag tárházát fejezik ki a nőkről és a férfiakra kialakított sztereotípiák. Ezekre „semleges” témákban is rábukkanhatunk. Íme erről a hét egyik ragyogó gyöngyszeme, a jugoszláv tavak varázslatosan szép táját bemutató útijegyzet. A „szokvány” turisztikai ismertetésben a következő szerény mondat hangzik el: „Kövér olasz lányok sóvárognak lovag

után a kávézó teraszán.” Ennyi az egész. De mi bújik (bújhat) meg mögötte?

1. A látott olasz nők kövérek.

2. Mármint az eset, a konkrét látvány megfelelhet a valóságnak. De kiemeléssel (hogy említésre érdemes) megnő az egyébként érdektelen közlés információtartalma. Mögötte ugyanis az a feltételezés (sugallat) húzódhat meg, hogy a „kövér”, tehát a mai izlésünk szerint a „másodosztályú” olasz nők keresik fel előszeretettel a számukra olcsó, másodosztályú jugoszláv üdülőhelyeket. Bezzeg a karcsú s kívánatos honfitársnőik – köztük is a gazdagabbak – az olasz vagy francia Rivierán, vagy a salernói öböl luxusüdülőhelyein üdülnek.

3. Mit csinálnak egy kávézó teraszán az olasz nők? Lovag (?) után sóvárognak. S ezt ugyan miből tudja a tisztelt riporter? Hiszen lehet, hogy az olasz hölgyek az itáliai művészetről, az abortusztilványról, az ózibarackbefőtt tartósításának rejtelméről vagy egy terrorakcióról beszélgetnek. Hogy az olasz hölgyek lovag után sóvárognak, ennek – a közölték alapján – egyéb alapja nincs, minthogy a riporter a benne lakozó sztereotípiákat vetíti ki a valóságra. Mert az ő feje úgy működik, hogy a „platz”-on ücsörgő nők szándéka mi más lehetne, mint a férfifogás?

4. Miért üldögélnek közszemlére kitéve, férfi (lovag?) után sóvárognak az olasz hölgyek? Mert kövérek. Ha nem lennének kövérek, akkor találnának „lovagot”. S innen már csak egy ugrás az asszociatív, „rejtett” olvasat: bezzeg a kövér (olasz és nem olasz) férfiak nemi, szexuális vonzerejét és sikereit nem csorbítják a felesleges kilók. Csak a nőket!

Az idézett ártatlan („semleges”) mondatokra egyébként ez is példa, hogy miként terjednek, szerveződnek olcsó, talmi értékű sztereotípiák a különböző nemzetiségű és nemű emberekről. Aztán méltatlankodunk, amikor messzi tájakról – pl. Japánból – hozánk vetődő emberek nem épp hízelgő

véleményt mondanak — az ő ízlésük szerint — tenyeres-talpás (ráadásul elhanyagolt, slamos, ápolatlan) magyar nőkről . . .

### A kétfülű kosár

Elsőként is azt állapítottuk meg, hogy a hét rádióműsorainak mintegy 60%-a nem tartalmazott semminő értékelhető nőképet. A nőkép tekintében értékelhetetlen műsортípusok a következőképp oszlottak meg. Nem tartalmazott bemutatott sugallt nőképet az aktuális műsorok 44%-a, a riport- és dokumentumműsorok 59%-a, a magazinműsorok 26%-a, az ismeretterjesztő adások 93%-a, a drámai, prózai műsorok 10%-a, a szervizműsorok 67%-a, a verseny- s kvízprogramok 70%-a, a gyermekműsorok 39%-a, a hirdetések 90%-a.

A lecsökkent elemszám miatt értelmetlen lenne, hogy műsортípusonként mutassuk be a nők portréját, beállítását, ezért csak összefoglaló adatokat közlünk. Eszerint a hét rádióműsorai közül a programok közel fele (49%-a) tradicionális nőképet közvetített, reálisan korszerűt a műsorok kétötöde (40 százaléka) és idealizált, a valamilyen távoli jövőt a („sollen”-t) a jelennek (a „sein”-nek) sugalmazó képet a programok egytizede (11 százaléka) sugározott.

Nincsenek objektív fogódzóink, amelyekhez pontosan kötni tudnánk a fenti arányok társadalmi érvényességét. Ennek ellenére nem méltánytalan feltenni a kérdést, hogy a rádió bemutatta, sugallta nőkép nem járulhat-e maga is hozzá a nő társadalmi szerepének konzerválásához, a nőkkel kapcsolatos tradicionális sztereotípiák megerősítéséhez, továbbéléséhez? Objektív támpontunk nem lévén, a kérdést — egyelőre — hagyjuk nyitva.

A kétfülű kosár — Karinthy Frigyes alkotta — metaforáját a vizsgált műsorhét egyik riportjából kölcsönöztük, mintegy mottóként.

A kép szemléletesen fejezi ki, hogy amiként a szerelem, úgy az élet is kétfülű kosár: létrejöttéhez, örömeihez s terheinek viseléséhez férfiak és nők keltenek.

Az elmúlt három évtizedben gyökeres változások következtek be a fejlett ipari társadalmakban élő nők, így a családok helyzetében. E változások fő vonulatát kifejezi (bár teljesen nem magyarázza) a nők növekvő részvétele a munkaerőpiacon, a modern családtervezés elterjedése, a termékenység és a vállalási arányok alakulása. A család változatlanul a társadalom alapintézménye. De a modernizáció folyamatai számos területen gyengítették a családok — vallás és tradíció szentesítette — stabilitását.

Az elmúlt években mind erősebbé válik nálunk is az a felismerés, hogy nincs külön gazdaságpolitika és nincs külön sem család- sem nőpolitika. Hiszen a gazdaságpolitikai döntések — ha prioritásuk továbbra is megmarad — közvetlen hatást gyakorolnak a család intézményére, a nők társadalomban elfoglalt helyére. S fordítva: mindez, ami a családdal történik, visszahat a társadalom anyagi-gazdasági helyzetére, a népesedés alakulására.

Elvárható a tömegkommunikációtól, a rádiótól, hogy e komplex folyamatokat a magunk teljességében, megannyi ellentmondásukkal egyetemben tükrözze? Egy-egy műsортól semmiképp nem. De a műsorfolyam egészével kapcsolatban már nem irreális követelmény, hogy mind több program járuljon hozzá a „kétfülű kosár” vitelében jelentkező egyensúlyzavarok fokozatos felszámolásához. S ezzel nem fogalmaztunk itt meg mást, mint a tömegkommunikációs tájékoztatás, minta- és modellyújtás alapvető követelményét a valóság tükrözésében s formálásában.

Ez egyszerűs mind kifejezi azt is, hogy vizsgálatunkat korántsem önmagában a férfi, nő kérdés foglalkoztatta, hanem mindenekelőtt az, hogy a tömegkommunikáció mennyiben járul hozzá a nem szerepek értelmezésével az életmód mintáihoz.

*Irodalomjegyzék*

- Adorno, T. W.: A televízió és a tömegkultúra mintái In: A televíziós jelenség (Válogatta Szecskó Tamás) Gondolat, Budapest, 1976. 44. o.
- Beuvoir, de S.: A második nem. Gondolat, Budapest, 1969.
- Buda Béla: Az empátia — a beleélés lélektana. Gondolat, Budapest, 1978.
- Bandura, A.: Social Learning. In: Contemporary Research in Social Psychology — (Ed.: Lingren, H. C.) John Wiley and Sons, Inc: New York, 1969.
- Blumler, H.: Symbolic Interaction. Prentice Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey, 1969.
- Családgondozási konferencia, Pécs, 1979. Családgondozási füzetek. I. (Szerk.: Gayer Gyuláné)
- Cseh-Szombathy László: Családszociológiai problémák és módszerek. Gondolat, Budapest, 1979.
- Downing, J.: The Media Machine. Pluto Press, 1980.
- Gallagher, M.: The Images Reflected by Mass Media Stereotypes. Images of Women in the Mass Media. International Commission for the Study of Communication Problems. 59.
- Gerbner, G.: The Dynamics of Cultural Resistance. In: Hearth and Home—Images of Women in the Mass Media. (Eds.: Tuchman, G.—Daniels, K. E. — and Binét, J.) Oxford University Press, New York, 1978. 46—50. pp.
- Gerbner, G.—Signorelli, N.: Women and Minorities in Television Drama 1966—1978. University of Pennsylvania, The Annanberg School of Communication. Philadelphia, 1979.
- Hankiss Ágnes: Az álcázás geometriája. In: Dialógus és interakció (Szerk.: Radics Katalin és László János) TK Budapest, 1980.
- Hoffmann Márta—Jakab Zoltán: Kik kapnak szót a Rádió műsoraiban? TK. 1981. (Kézirat, kiadás alatt)
- Land, H.: The Changing Place of Women in Europe. Daedalus, 1979. No 2.
- Reports and Papers on Mass Communication, No. 84. — Mass Media: The Image Role and Social Conditions of Women. UNESCO.
- Philips, E. B.: Magazine Heroines: Is Ms. Just Another Member of the Family Circle? In: Hearth and Home, id. m.
- Sas Judit, H.: Normák és sztereotípiák a nőkről. TK Műhely, Budapest, 1980. 1. sz.
- Tuchman, G.: Introduction: The Symbolic Annihilation of Women by the Mass Media. In: Hearth and Home, id. m.
- Vágó Gábor: Az otthoni munka és a társadalmilag szervezett tevékenységek viszonyának alakulása, az e területen várható főbb fejlődési tendenciák, KSZKI, Budapest, 1980. (Sokszorosított.)

RECOMMENDATION: Together with the article titled „The Image of Women in the Radio” published in the 1981/4 number of Jel-Kép this study offers a comprehensive picture about the image of women that could be revealed in the almost complete program structure of the Hungarian Radio by an experimental investigation. The study published in the previous number dealt with the proportions, the content roles, the attitudes of male and female communicators. This article analyses the open and hidden messages transmitted by radio programs about men and women trying to explore to what extent mass communication contributes to the formation of the social patterns of way of life.

*Pataki Judit—S. Molnár Edit*

# Nincsenek „mesés” kívánságaink

*Az elégedettség összetevői*

Ha a városi lakosság osztályozza, hogy mennyire elégedett életével, átlagosan 3,73-at, vagyis erős közepes osztályzatot ad. Feltűnő, hogy a válaszadók kevéssé éltek a lehetőséggel, hogy korlátozás nélkül, bármit kívánhattak. Sokan azt felelték: „Csak maradjon minden így!” „Ne romolják a helyzet!”.

A hatvanas években bontakozott ki az „elégedettségvizsgálatok” sajátos reneszánsza. Mögötte az az elméleti-módszertani vita húzódott meg, hogy melyek a társadalmi jólét kritériumai, illetve hogyan lehetséges azokat mérni. E vitákban kristályosodott ki az az álláspont, hogy a társadalmi jólét kritériumainak objektív mutatói (mint pl. az egy főre jutó nemzeti jövedelem stb.) mellett olyan szubjektív mutatók kidolgozására is szükség lenne, amelyek annak mérését szolgálják, hogy az emberek miként értékelik, érzékelik saját helyzetüket.

Vizsgálataink során olyan módszert alakítottunk ki, amely a hazai viszonyokra, lakosságunk gondolkodásmódjára alkalmazható. Az első próbára 1980-ban került sor — a városi népesség körében végzett —, más témaköröket is magában foglaló közvélemény-kutatás keretében. A következőkben ennek tapasztalatairól számolunk be.

## „Erős közepes” átlag

Az eredmények értelmezésénél mindenekelőtt azt kell figyelembe venniünk, hogy a vizsgálat városi népesség körében folyt, amelynek egyes társadalmi-demográfiai jellemzői az országos helyzetenél valamivel kedvezőbbeknek

mondhatók. Saját mintánk ezeket a kedvezőbb körülményeket még valamelyest felül is reprezentálta, amennyiben például a városi lakosságra általánosan jellemző magasabb iskolai végzettség a mintába került személyeknél gyakoribb volt az átlagosnál, s ami a lakáshelyzetet illeti, a mintába került tulajdonosok és főbérlok aránya is meghaladta az átlagot. Nem alaptalanul gondolunk tehát arra, hogy a városi lakosság általános elégedettségének, közérzetének szintjéről beszélve valamivel alacsonyabb értékeket kapnánk, ha mintánk jobban reprezentálná az alacsonyan iskolázott és kimondottan rossz lakáskörülmények között élő városi népességet is.

Általános elégedettségüket kérdeztjeink az iskolai osztályozáshoz hasonlóan ötfokú skálán jellemezték, amelyben az egyes jelentette a teljes elégedetlenséget, az ötös pedig a teljes elégedettséget. Az osztályzatok megoszlása így alakult:

osztályzat	százalék
1	2
2	3
3	30
4	37
5	19
nem tudja	9
	100



Az osztályzatok tehát „erős közepes” átlagot jeleznek, az átlagos érték 3,73. A módszertani szakmai irodalomból is, saját tapasztalatainkból is jól ismertek azok az aggályok, amelyek a metrizált formában kifejezett értékelések interpretációs nehézségeire utalnak. S mivel a kérdezett személyek absztrakciós készsége rendkívül különböző, egy-egy azonos osztályzat mögött igen eltérő tartalmú és értékű tényezők sorozata húzódhat meg. Mégis arra kell gondolnunk, hogy a 3,73-as átlag meglehetősen magas lehet: az egész mintának csaknem fele (49%-a) nyilatkozott úgy saját magáról, hogy elégedettebb, mint az emberek többsége, 33%-uk azt találja, hogy körülbelül annyira elégedett, mint általában az emberek többsége, s csak 13% érzi elégedetlenebbnek magát a többségnél.

A kérdezettek társadalmi-demográfiai hovatartozása a véleményeket nem nagyon húzta szét. A férfiak és a nők ún. elégedettségátlagja csaknem teljesen egybeesik. Nagyobb szórás tapasztalható életkor tekintetében, amennyiben a 3,73-as átlaghoz képest a 18–30 éves életkorúak általános elégedettségének átlaga 3,53, a legidősebbeké, a 61 éven felülieké pedig 3,87. Az előzőt a fiatalok pályakezdesi és családalapítási nehézségeivel hozhatjuk összefüggésbe, az utóbbit pedig az idősebb generáció „megállapodottságával”.

Érdekes összefüggésre és további, részletesebb vizsgálat indokoltságára hívja fel a figyelmet az elégedettség-átlagok iskolai végzettség szerinti szóródása: a 8 általánosnál kevesebb osztályt végzettek és a diplomások magasabban osztályoztak, mint a 8 osztályt, illetve középiskolát végzettek. Míg a két szélső csoport osztályzatainak átlaga 3,90, illetve 3,80 – a „középmezőnyé” 3,64, illetve 3,63. Mögötte az iskolai végzettség tekintetében legeléesebben különböző két társadalmi csoport eltérő értékeit, aspirációit vélhetjük felfedezni.

Alig van különbség a gazdaságilag aktív és inaktív városi lakosság elégedettségátlagai között: az életkorra jellemző tendenciának megfelelően az

inaktív osztályzatai valamivel magasabbak.

Mintánkban az életszínvonalbeli, életmódbeli különbségek eleve nem túlságosan nagyok. (Így például jövedelem tekintetében: az alsó és felső decilis jövedelemcsoportok között csak kis, mintegy 2,5-szeres különbség van.) Ez is oka lehet annak, hogy az elégedettségátlagok nem túlságosan húzódnak szét.

Részben az elégedettség-vizsgálatok nemzetközi tapasztalatai, részben pedig mélyinterjúink tanulságai szolgáltak alapul azoknak a mezőnyöknek, tartományoknak kialakításához, amelyekről feltételezhetjük, hogy az általános elégedettséget meghatározó, legfőbb tényezőket jelentik. E tartományok a következők: szabad idő, családi élet, jövedelem, szexuális élet, baráti kapcsolatok, lakás, egészségi állapot, munkahely, mindennapi ügyintézés, előreljutás a munkában, az életben.

A kérdezettek azt a feladatot kapták, hogy először mindegyik területről mondják meg: fontos-e ahhoz, hogy elégedettek legyenek az életükkel, majd – ugyancsak ötös skála segítségével – osztályozzák, mennyire elégedettek az egyes területekkel.

A válaszadók számára az egyes területek értelmezése nem jelentett különösebb nehézséget, kivéve a „kiegyensúlyozott szexuális élet” szerepének megítélését. Minthogy ezt a tartományt igen kevesen választották az általános elégedettséget meghatározó tényezők közé, arra kellett gondolnunk, hogy az ezzel kapcsolatos tartózkodó magatartás a kérdezési szituációban különösen éreztethette hatását, így az erre vonatkozó további adatok „szavahihetőségét” is bizonyos fenntartásokkal kezeljük.

A tíz tartomány osztályozásai alapján számított egyéni átlagok összértéke 3,77 volt. Mivel ez csak alig valamivel tér el az általános elégedettség átlagától (3,73), számunkra ez azt valószínűsített, hogy ezek az általános elégedettségek, a jó közérzetnek fő alakító tényezői lehetnek.

### Sorrendek

Annak gyakorisága alapján, hogy a válaszadók mely tényezőket választották elégedettségük meghatározó területei közé, egy — a nemzetközi tapasztalatokkal lényegében megegyező — fontossági rangsor alakult ki, s az egyes tartományokban a válaszadók külön is osztályozták elégedettségük szintjét.

Ha összehasonlítjuk az egyes tartományok „fontossági sorrendjét” azzal a sorrenddel, amely ugyanezen tartományok „elégedettségi szintje” szerint állítható fel, megtudhatjuk, melyek

azok a tartományok, amelyek fontossága és elégedettségi szintje között legnagyobb az eltérés. Vélhető ugyanis, hogy különösen frusztráló helyzet az, amikor az elégedettség, a közérzet szempontjából nagy fontosságú tartományokban igen alacsony az elégedettség szintje. (A legegyszerűbb példája ennek: az egészség egyike a legfontosabb elégedettségmeghatározó tényezőknél, s így a tartósan rossz egészségi állapot vagy a rossz egészségügyi ellátottság különösen frusztráló helyzet.)

A két sorrend a következőképpen alakul:

#### Az elégedettséget meghatározó tartományok

##### fontossági sorrendje (százalékban)

1. egészség	(82)
2. családi élet	(82)
3. lakás	(75)
4. jövedelem	(73)
5. munkahely	(68)
6. baráti kapcsolatok	(66)
7. munkahelyi előrejutás	(45)
8. szabad idő	(41)
9. mindennapi ügyintézés	(36)
10. szexuális élet	(36)

##### elégedettségi szint szerinti sorrendje

1. családi élet	(4,23)
2. munkahely	(4,02)
3. szexuális élet	(4,01)
4. lakás	(3,90)
5. baráti kapcsolatok	(3,89)
6. munkahelyi előrejutás	(3,74)
7. egészség	(3,59)
8. szabad idő	(3,57)
9. mindennapi ügyintézés	(3,47)
10. jövedelem	(3,40)
(átlag:	3,77)

A sorrendek két fontos dologra hívják fel figyelmünket. Az egyik, hogy legnagyobb a távolság az egészség és a jövedelem tartományában: mindkettő fontos meghatározója az elégedettségnek, a jó közérzetnek, s az elégedettség szintje mindkét tartományban jóval elmarad az általános elégedettség szintjétől. A másik, hogy a megállapodottabb, megfelelő munkahellyel és lakással rendelkező városi népesség számára az elégedettséget leginkább frusztráló tényezők: az egészségi állapot — és/vagy az egészségügyi ellátottság —, a nem elegendő szabad idő, a mindennapos ügyintézés nehézségei, a kevésnek tartott jövedelem, illetve a munkahelyi előrejutás akadályai.

A jövedelem terén bizonyos kontroll elvégzésére is nyílt lehetőségünk, amennyiben a kérdőívvel ezzel kapcsol-

latban több kérdés is szerepelt. A kontroll arról győzhetett meg bennünket, hogy az a mód, ahogyan válaszadóink a jövedelmükkel való elégedettségüket osztályozták, reálisnak mondható. Az egyik ilyen kérdés így szólt: „A család jövedelme elegendő-e vagy sem ahhoz, hogy megfelelően megéljenek?” A városi minta 68%-a találta elegendőnek a jövedelmét a megfelelő megélhetéshez, elégedettségük osztályzatátalaga 3,67 volt. A jövedelmet nem elegendőnek tartó 31% átlaga csak 2,83-at ért el.

Egy másik kérdés arról érdeklődött, hogy a család a rendelkezésre álló jövedelemből hogyan jön ki; éppen hogy, beosztással jól kijön vagy pedig gondok nélkül él. A válaszolók megoszlása és az adott válaszlehetőséget választók elégedettségetalaga a következő volt:

A jövedelméből	Elégedettségátlag	
éppen hogy kijön	31%	2,80
beosztással jól kijön	58%	3,54
gondok nélkül él	10%	4,36

### Három kívánság

Az elégedettség tényleges szintjéről, valóságos tartalmáról sokat megtudhatunk annak révén is, hogy milyen vágyaik, kívánságaik vannak az embereknek. Ebből az irányból elemezni az elégedettség szintjét, tartalmát, sajátos, hierarchikus szerkezetét már csak azért sem mellőzhető, mert éppenséggel a vágyak, kívánságok, tervek, aspirációk hordozzák azokat az életmódmintákat, értékeket, amelyeket az adott kor kultúrája (szubkultúrája), a „kor-szellem” közvetít az emberek számára, s amelyek elérhetőségének esélyei az elégedettség szintjét is szabályozzák. A válaszadókat arra kértük, mondják meg: ha teljesülhetne három kívánságuk, mik lennének azok. Nem mondható persze, hogy ez a kérdésmegfogalmazás mindenfajta kockázattól mentes. Ami a legfőbb, hogy népmesei elemet hordoz, nagy hát az esély arra, hogy a válaszadók teljesen elrugaszkodnak a valóságtól, mesebeli dolgokat kívánnak maguknak: kacsalábon forgó várat, kolbászból font kerítést, és ezeket sehogyan sem tudjuk majd az „előzményekkel”, az élet egyes tartományaiban mért elégedettségi szintekkel kapcsolatba hozni.

A megfogalmazott kívánságok főbb tartalmi csoportjai nem is fedik teljes mértékben az elégedettség korábban bemutatott tartományait. A legnagyobb eltérés, hogy „új” tartalmak is felkerültek a listára. A válaszadók igen előkelő aránya, csaknem egyötöde ugyanis három kívánsága egyikeként a világ békéjének megvalósulását, a békes, nyugodt nemzetközi helyzetet óhajtana, s mintegy 5%-uk a „három lehetőségből” egyet az *ország gazdasági helyzetének stabilizálására* szánna.

A privat szférán belül új tartományként merült fel a kívánságok között a

„nyugodt élet”, illetve a „hosszú élet” is, amit a kérdezettek 8%-a óhajtana magának. A kívánságok zömét módunkban állt a korábban bemutatott tartományokkal egybevágóan tipizálni, bár esetenként célszerűnek látszott egy-egy tartományt tartalmilag megbontani. Ezt főként az indokolta, hogy az egyes tartományok talán túlságosan is általános, átfogó kategóriáin belül esetenként nagy intenzitással jelentek meg olyan tartalmi elemek, amelyek a mai életforma, értékek, szükségletek kívánságokban is megnyilvánuló tudatosulásáról árulkodtak. Ilyen volt például a „családi élet” tartománya — a válaszadók közel 40%-ának egyik kívánsága ide tartozott —, ezen belül azonban 18% kifejezetten a gyerekek jövőjének biztosítására gondolt. Mögötte az a — napjainkra erőteljesen jellemző — jelenség található, hogy az általános iskola utáni továbbtanulás arányának növekedése következtében a „gyermekstátus” meghosszabbodott. Vagy említhetnénk az „anyagiak”, a „jövedelem” tartományát — a kívánságok rangsorában ez a második helyen szerepel —, amelyben a legsűrűbben előforduló „több pénz”, „magasabb jövedelem” kívánása mellett a gyarapodás egyéb formái is megjelennek (köztük napjaink státusszimbólumai, az autó, a színes tévé, a nyaraló), de óvatoskodóbb megfogalmazás is felbukkan: „maradjon így”, „ne romoljék a helyzet”, amely mögött a 70-es évek gazdasági nehézségeinek életszínvonalra gyakorolt kedvezőtlen hatását, illetve az ezzel kapcsolatos, visszafogott propaganda nyomait is sejthetjük.

Nagyobb minta esetén érdemes lett volna tipizálni azokat a kívánságokat is, amelyeket ezúttal az „egyéb” kategóriába soroltunk. Nemcsak azért, mert — ha egy-egy típusok igen kisszámú is — összességében elég sok kívánság került ide (a válaszadók 23%-ának egyik kívánságát kategóriarendszerünk „nem fogta be”), hanem azért is, mert általuk a kívánságok tartalmi csoportjai, tartományai tovább gazdagodhatnak. Ebbe a csoportba kerültek az ún. „irreális” kívánságok (pl. azt kíván-

ná, hogy éljen a férje, aki meghalt; hogy 20 évvel fiatalabb legyen stb.), az egyedi bosszúságoktól való szabadulás vágya (pl. „szűnjék meg az építkezés az utcában), bizonyos jogszabályok bírálata, megváltoztatásának igénye (pl. emeljék fel — szállítsák le a nyugdíjkorhatárt stb.), s említésre méltó, hogy viszonylag gyakran fordul elő a három

kívánság egyikeként a — most ugyan-csak „egyéb” kategóriába sorolt — katonáskodás említése is („csak már túl lennék rajta”, „ne kelljen katonának menni” stb.).

Gyakoriságaik alapján a kívánságok főbb tartalmi csoportjai a következő sorrendet mutatták:

A kívánságok főbb tartalmi csoportjai

Említési gyakoriság

		(%-ban)
1. Egészség		52,6
2. Anyagiak, jövedelem		44,2
pénz, jövedelem	36,1	
gyarapodás	8,8	
„ne romoljék a jelenlegi”	2,3	
3. Családi élet		37,9
saját család	20,3	
gyerekek jövője	17,6	
4. Lakáshelyzet		28,1
5. Béke		19,1
béke	17,6	
nyugodt nemzetközi helyzet	1,5	
6. Munkahely		10,0
7. Jó kapcsolat az emberekkel		7,7
8. Hosszú élet, nyugodt élet		7,6
9. Előrejutás a munkában és az életben		6,6
előrejutás	2,3	
megértés, jó kapcsolatok, barátság	2,6	
„másokért élni”	2,3	
10. Az ország gazdasági stabilitása		5,3
11. Szabad idő		5,3

Mint hogy a kívánságok is legsűrűbben az egészségi állapotra, a családi életre, az anyagi helyzetre, illetve a lakáshelyzetre vonatkoztak — ezek voltak az elégedettséget legnagyobb mértékben meghatározó tartományok is —, azt mondhatjuk, hogy a velük kapcsolatos értékek, szükségletek érték-hierarchiánk csúcsán foglalnak helyet. A kívánságokat tekintve e négy tartományhoz csatlakozik a világbéke, a békés nemzetközi helyzet kívánása, amely, úgy tűnik, jelenünkben tudatosult, alapvető emberi érték.

Ami pedig a kívánságok és az egyes tartományokban mért elégedettségi átlagok kapcsolatát illeti, ott azt találtuk: a kívánságlista első két helyén éppenséggel azok a tartományok foglalnak helyet, amelyekben a fontosság és az elégedettség „osztályzatátlag” kö-

zött legnagyobb volt a távolság, amelyek legfontosabbak az általános elégedettségérzéshez, de amelyekkel az emberek legkevésbé elégedettek, vagyis az egészség és a jövedelem tartománya.

A szabadon fogalmazott kívánságok finomabb tartalmi elemzését szántuk annak eszközeként, hogy az elégedettség egyes tartományain belül képet kapjunk arról: milyen keretek között gondolkoznak az adott tartományról az emberek. Másképpen fogalmazva: kicsit az értékelés, az osztályozás kontrolljának is tekintettük a kívánságokat.

Jövedelemvizsgálatokból jól ismert jelenség, hogy az alacsonyabb jövedelmű családok lényegesen kisebb növekedést tartanak szükségesnek élet-színvonaluk érzékelhető javulásához,

mint a magas jövedelműek. Ezzel egybehangzottak az „ideális lakás”-ra vonatkozó vizsgálódásunk tapasztalatai is: a kifejezetten rossz lakáskörülmények között élők igényei — még a lottófőnyeremény kecsegtető háttérrel is — meglehetősen szerények voltak, s a luxusigények főként a hazai viszonyok között jó lakással rendelkezőknél jelentkeztek.

Most azonban azzal az első olvasásra, bevalljuk, zavarba ejtő helyzettel találunk szemben magunkat, mintha a kérdezettek „nem akartak volna élni” a felkínált, mesebeli lehetőséggel. Az egyik oldalról abban mutatkozott meg, hogy igen kevés volt az ún. „irreális” kívánság, ezért is voltunk kénytelenek az irreális kívánságokat „egyéb” kategóriába sorolni. Másik oldalról pedig abban, hogy a kívánságok az egyes tartományokon belül nem különböztek jelentősen (a kifejezetten szerénytől a luxusigényig), hanem azokra általánosan egyfajta visszafogottság, mértékletesség volt jellemző. Karakterisztikus példa erre, hogy milyen gyakori volt viszonylag a „négyes lottótalálat” kívánsága, hiszen semmi sem tartotta vissza a válaszadókat a főnyeremény óhajától sem. Az érthetőség kedvéért még néhány példa:

*Pénz, jövedelem:*

„kicsivel több pénzt”

„emeljék fel a fizetésemet”

*Gyurapodás:*

„azért egy rádió jó volna, mégis”

„színes tévét venni”

*Lakáshelyzet:*

„ne legyen vizes”

„bevezethetném a gázfűtést”

„lejjebb (emelet) legyen”

*Család:*

„ne legyenek idegesek”

„a fiam és a menyem béküljenek ki”

Ez az egységesen érvényesülő, józan mértékletesség azonban nem egyformán mutatkozik meg az egyes szférákban. Ami a privát szférába tartozó kívánságokat illeti — mint a fentebbi példák is illusztrálják —, azok többnyire rendkívül konkrétak, kézzelfoghatók. A privát szférától az általánosabb szférák

felé haladva azonban a kívánságok mintha jelentősen veszítenének konkrétságukból, mintha egyre jobban „hasonlítani kezdenének” a „mesés” kívánságokhoz: a „jó főnök”, a „szeressék egymást az emberek”, a „legyen megértés egymás iránt”, a „szeretnék másokért élni”, a „legyen béke a világon” — megfogalmazások sűrűsödnek, s egyre ritkábban, szinte csak elvétve fordulnak elő konkrét kívánságok (pl. a nemzetközi helyzetben belül: „oldódjék meg a lengyel helyzet”). Ám a tüzetesebb vizsgálódás után egyre inkább az tűnik ki: az általánosabb szférák igen ritkán járnak együtt ún. közösségi értékek megjelenésével — mint pl. a „másokért élni”, „jól együttműködni másokkal” —, ami közismerten égető hiánya kulturális környezetünknek, ellenben szinte valamennyi, általánosabb szférában megfogalmazódott kívánság mögött az *érzelmi biztonság, a szeretetigény, a külső frusztrációktól való védettség* nagyon is konkrét kívánsága fedezhető fel.

### Idilli modell

Ha megkíséreljük összerakni a különböző szférákban és szinteken deklarált kívánságok mozaikjait, akkor egy igen sajátos modell tárul elénk, ami — úgy tűnik — nem más, mint a válaszadók fejében élő „idilli életmód”. Próbáljuk meg jellemezni, milyen is ez a modell:

A család tagjai egészségesek, hiszen „ha egészség van, minden van”. A családtagok harmonikusan élnek együtt, nem veszekednek, nem idegesítik egymást. A szülők addig gondoskodnak gyermekeikről, míg azok ki nem tanulnak valamilyen szakmát, családot nem alapítanak. A pénz elegendő a megélhetésre, de külön öröm, ha időnként több is csurran-cseppen, fizetésemelés vagy más formában, olyan összeg, amiből kicsit gyarapodhat a család, vásárolni tud ezt-azt, lakása nivóját emelheti. Fontos, hogy az ember jó munkahelyen dolgozzék, ahol — ha tanul, képezi magát — előrejuthat. Nem árt, ha van annyi szabad ideje, hogy közös családi prog-

ramokat szervezhet, vagy — olykor — baráti kapcsolatokat ápolhat. Egyáltalán — kívánatos más emberek megértésére törekedni, de ez mások részéről is elvárható. Egy ilyen életmód nyugodt és hosszú életet biztosíthat, ha a külső feltételek is megvannak hozzá, főként az, hogy béke legyen a világban, bár az sem elhanyagolható, hogy az ország gazdasági helyzete elég stabil-e.

Ennek a minden különösebb zökkenőtől és kitűnni vágyástól mentes, idillikus életmódnak — úgy tűnik — két fő mozgató értéke: a lassú, mértékletes előrehaladás és az érzelmi biztonság, a frusztráció-mentesség.

A kis mintaelemszám és az életmód tekintetében meglehetősen homogén minta miatt sajnos nem tudunk olyan elemzéseket végezni, amelyekből a modellnek, a kívánságoknak strukturális sajátosságaira, dimenzionáltságára következtethetnénk. Mégis nyilvánvaló, hogy eléggé uniformizált életmódmintáról lehet itt szó. (Nem találunk például különbséget a párttagok, illetve funkciót viselők és a pártonkívüliek privát szférába, illetve országos, osztársadalmi szférába tartozó kívánságainak arányai között.)

Még mielőtt megkísérelnénk felfejteni azokat az okokat és körülményeket, amelyek a fentebb vázolt életmódmódel elérésének vágyát táplálják, gondolnunk kell arra is; nincsenek-e kifejezetten kérdés-metodikai okai annak, hogy válaszadóink nem éltek a „mesebeli kívánság” lehetőségével. Valószínűnek tűnik, hogy mintánknak lehetett egy olyan része, amely egészen egyszerűen nem fogékony a kérdésmegfogalmazásban szereplő népmesei elem iránt, nem érti meg, hogy most az a dolga: „játsszon el egy gondolattal, egy lehetőséggel”, és így — ha már megkérdezték — az éppen aktuális problémáinak megoldási esélyeit kezdi latolgatni, felsorolni.

Lehetett szerepe egy sajátos választási stratégia érvényesülésének is. Például többen úgy gondolhatták: „komolyságuk”, „józan felnőttség” mi voltuk válik kétségessé a kérdezőbiztos előtt, ha olyan dolgokat kívánnának,

amelyek az irrealitás világába tartoznak. E kérdezős effekttusok azonban azt nem magyarázzák meg, hogy miért éppen ez az életmódmódel rajzolódott ki a szabadon megfogalmazott kívánságokból.

Ennek megértéséhez az adja a kulcsot, hogy jól tudjuk: a vágyak, kívánságok, szándékok, tervek, aspirációk nem függetlenek attól a kulturális környezettől, amely a viselkedés számára értékeket, mintákat nyújt, megszabja ezek elérésének normatíváit, illetve kézbe adja azokat az eszközértékeket, amelyekkel azok elérhetőek. A mikro-környezet éberben örökös a normatívák betartásán, s így deklarálni ezeket a vágyakat, kívánságokat — bármilyen tartalmú felszólításra is történik az — nem más, mint „örökös feszült figyelem, aggodalmas igazodás a közvéleményhez, a siker szoros kistársadalmi követelményeihez”. (Lásd: Márkus István: Nagyköros, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979., 389. old.)

Merjük-e remélni, hogy a kívánságokból kirajzolódó életmódminta általános érvényessége erősen megkérdőjelezhető? Vagy pedig egy, az 1960-as évek gazdasági fellendülése után, a 70-es években fokozatosan kialakuló, „magyar jelenséget” érhetünk-e tetten benne? Túlmenni lehetőségeinken, ha erre a kérdésre éppen e vizsgálat alapján próbálnánk felelni. De hipotetikus válaszunk az „is-is”. Hogy a vázolt életmódminta általános érvénye kétségbevonható, azt — sajátos mintaösszetételünk miatt — szinte kötelegszerűen is állítanunk kell. Nem beszélhetünk általános érvényességről, ha a vizsgálat eleve nem terjed ki a falun élő népességre, amely az elmúlt évtizedek talán legnagyobb mérvű életmódváltozását élte-éli át. Azoktól a társadalmi jelenségektől, amelyek az életmódbeli különbségeket leginkább meghatározzák a mai magyar társadalomban — a társadalmi mobilitás (faluról városba áramlás, fizikaiból szellemi munkakörökbe kerülés, szakképzettség-növekedés), valamint a közösségi települések nagyságrendbeli különbségei — úgyszólván teljesen mentes az általunk

alkalmazott minta. Így éppenséggel azok az értékek, amelyek e társadalmi mozgások mögött állnak — a sikerre, teljesítményre orientáltság, a társadalmi egyenlőség, társadalmi igazságosság —, az általunk vizsgált vágyakban, kívánságokban csak igen-igen halványan kaptak hangot. Ráadásul még a városi népesség mintáján belül is a legrosszabb helyzetben levő rétegek (a legalacsonyabb jövedelműek, a legrosszabb lakáskörülmények között élők) alulreprezentáltak.

Mindazonáltal igaz lehet az, hogy van a városi népességnek olyan „középcszőnye”, amely a leginkább tudott

élni az 1960-as évek kedvezőbb gazdasági és kulturális feltételeivel, s amely jelenleg — a nehezebb gazdasági körülmények között — a bonyolult és feszültebb nemzetközi helyzetben, tudva azt, hogy „van mit veszíteni”, egy mértékletesebb, óvatoskodóbb életvezetési stratégiával inkább a már elért pozíciók óvására, frusztráció-menteségre törekszik, semmint „irreálisnak tűnő tervek” építgetésére. Hogy ennek a szemléletmódnak milyen az elterjedtsége — túl az általunk vizsgált városi rétegen, a hazai népesség egészében — erre érdemes lenne tovább keresni a feleletet.

**RECOMMENDATION:** If the urban population marks how they are contented with their lives they generally give 3.73 i. e. a fairly satisfactory mark. Although respondents could wish anything they wanted, many of them only answered: „Everything should stay so!” „If only things were not getting worse!”

Objektivitás, elkötelezettség, kritika — e fogalomhármásról mondták el véleményüket a rádiós műsorkészítők lapunk előző számában. Az eszmezsere — rádión innen és túl — folytatódik.

*Berkes Erzsébet*

### A mi agóránk határai

A valóság megismerése és megváltoztatása minden emberi közösségnek létkérdése. Ez nem az emberiségbe illesztett transzcendens akarat következménye, hanem az élet evidenciája: minden eleven arra törekszik, hogy környezetéből elsajátítsa azt, amire szüksége van a léte fönntartásához. Ha a növény „megtéveszti önmagát” és víz helyett sósavat szív föl — elpusztul. Ha az állat „megtéveszti magát”, és hús helyett követ eszik, elpusztul. Ha az ember megtéveszti magát és szárazföldnek hazudja a tengert — nem kél át rajta száraz lábbal; s viszont: bajosan navigál mégoly feszes vitorlakkal is a száraz homokon. Mindezzel pedig csak azt akarom példázni, hogy az élet megjelenésétől fogva szükség van tárgyilagos ismeretekre, s azok osztályozására: kell — nem kell; jó — nem jó, való és értünk való.

Mindezt bajosan lehet kétségbe vonni mindaddig, amíg a természeti törvényeket vizsgáljuk. A gravitáció van, lekiüzdeni csak úgy lehet, hogy számolunk vele, fölérősítve az ellenében lehetséges másnemű erőket. A valóság megismerése és kategorizálása akkor válik problematikusává, amikor megbomlik az emberek érdekközössége,

azaz különféle közösségek érdeke szembekeverül egymással. De azonos érdekű közösségek tagjai egymás előtt nem titkolhatják sem a megismert valóságot, sem a valóság értékelésének — érdekeiket szolgáló — rendszerét. A szabad pártai akkor is tudta, hogy gyűlölik őt a helóták, ha naphosszat csak olyan dalokat hallgatott, melyeket helóta költők a dicséretére zengtek.

A közös érdek tudatosításának módja, a megismert valóság osztályozásának rendje máig athéni példára megy vissza. Pontosabban az athéni demokráciára. Itt a köz, a polisz ügyeit választott személyek intézték, számot adva választóiknak. Az ügyvitel nyilvánosságát az agórán összegyűlt szabad férfiak tárgyalták. Városérdek, döntés, ellenőrzés nyilvánvaló kölcsönösségben álltak. A polisz sorsát, a politikát széles körű informáltság jelentette, különben sem a választók felelősségéről, sem a választott testületek felelősségéről nem lehetett volna beszélni. Az információ pártossága tehát nem abban jelentkezett, hogy lebecsülték a perzsa haderőt, hanem abban, hogy tudták: akkora perzsa erő rossz nekünk, ekkora hajóhad kevés nekünk, ilyen kereskedelmi feltételek mellett nem érdemes Küproszig hajónunk stb.

Anarchia, monarchia, sőt alkotmányos monarchia, különféle totális rend-



szerek jöttek a történelemben. Egy aligha változott: a közös érdekűek — osztályok, rétegek — egymás között igényt tartottak a valóság ismeretére, kölcsönös informáltságra, a szerzett tapasztalatok egyértelmű rendszerezésére. Amikor ez megbomlott — amikor „megtévesztette magát” valamelyik osztály —, akkor vagy elvesztette uralmi helyzetét, vagy még mélyebbre süllyedt a politikai élet befolyásolásában.

Informálódni annyit jelent, mint megtudni, hogy mi egy osztály, réteg, népcsoport érdeke, s mi az a közeg, amiben ez az érdek érvényesíthető. Az információ megjelenése olyan közegben, ahol többfélék az érdekviszonyok, szükségképpen dezinformációs kényszert is szül. Monarchiák esetében: mást tud az udvari ember és mást a rendek; alkotmányos monarchiák esetében: mást az alkotmányozó rendek és mást a harmadik rend; polgári demokráciák esetében: mást az uralkodó polgárság s mást a dolgozó osztályok. Föjlép az információk manipulálása, a dezinformálás, mint az elnyomás eszköze. De soha nem a közös érdekű csoportok között, soha nem az azonos osztályállásúak között; vagy ha mégis, akkor abban az önmegtévesztésben a csoport, az osztály minden egyes tagja részt vesz. Az információk beszerzése, értelmezése és a belőlük levont cselekvési program alapján keletkeznek a politikai pártok, azaz a polisz ügyeire befolyással közvetlenül hatni törekvők csoportja. A „hírhozó”, az informátor szerepe, alkalmazása és nyilvánossága már a legelső marathóni futó óta nyilvánvaló. Ő ugyan csak annyit pihegett: győztünk, s ez tény volt; Marx olyan információkkal szolgált, hogy győzhettünk, ha... S ez akkor még nem tény, hanem program volt.

A tényeket felismerő, elemző, belőle tervet teremtő személy néha egy és ugyanaz, néha több személy vagy csoportok. A munkamegosztás folytán ma külön szervezeteket is jelent. A szocialista hírközlésben pedig különös munkamegosztásról kell ennek kapcsán beszélnünk.

A szocialista demokráciában egyfelől visszatér az athéni demokrácia kettőssége: a választott testületek működéséről informál a tömegkommunikáció, illetve a tömegek helyzetéről, tudatáról, a testületek által hozott döntések visszhangjáról tudósít az informátor. A hajdani agóra nyilvánosságát ma a sajtó, a rádió, a televízió tölti be. Ha csak az irányító testületek akaratát közvetíti, miben különbözik a totális rendszerek eljárásától (t. i. falragaszokon adták hírül, mit követelnek a tömegektől), ha csak a tömegek szócsövei, alig különbözik a hajdani — s nem véletlenül devalválódott — demagógoktól. A valóságot közvetíteni s a valóság megváltoztatásának „tervét”, a tények minősítését átadni nyilván csak olyan személy képes, aki tudja, hogy *mi van*, s tudja azt is, *mi volna jó*. Ez egyfelől félelmet nem ismerő stratégiát követel. Másfelől olyan szabad embereket, akik elkötelezettek. Paradoxonnak hat ez? Csak a grammatika szintjén. A történeti dialektika felől nézve nem. A történelem ugyanis azt igazolja, hogy az élet dialektikája folytán a valóságot megismerni, ellentmondásait föltárni, ezekből cselekvési programot formálni csak az a személy, csoport, osztály képes, amelyik alkalmazkodni tud a változó körülményekhez; magáévá asszimilálja a legszélesebb rétegek érdekeit, uralmát önmaga újjító revíziója révén újrászüli, meghaladja. A szó etikai aurája ugyan nem tetszetős, genetikai jelentése azonban kétségtelen: alkalmazkodni, ez a létezés titka.

A szocialista nyilvánosság, a mi agóránk éppen ebben az alkalmazkodni tudásban bizonyul hitványnak. Összekeveri a szó etikai tartalmát a genetikával. Mindenáron kontinuuus akar maradni, jóllehet éppen diszkontinuitása jelenti az élet képességét. Azaz alkalmi alkalmazkodásokra redukálja, napi érdeké degradálja a valóságról alkotható értékítéletet. Ebben nem a szocialista demokrácia bizonyul elégtelennek, hanem azok, akik szocializmusunkban hírközlők, hírértelmezők, híreket, információkat cselekvési prog-

rammá asszimiláló. A szocialista demokráciának ideológiai szinten van egy információja. Jelesül a kizsákmányolástól mentes, nemzeti, sőt nemzetközi munkásosztály uralmának képe. Ehhez, mint egy aszimptóthoz közeledik. Ehhez közelítendő különféle függvényeket veszünk föl; a hamis komponensek vagy a valóságok kényszerű — néha emberöltőnyi kitérőket jelentő — kunkorait kell megjárunk. Hogy az ideálok, a távlati stratégia sérelmet ne szenvedjenek, lehazudjuk a komponensek felét, eltagadjuk a rossz összetevőket, a helytelenül felvett viszonyszámokat, a négymezős koordinátát — vagyis a valóságot. A belátott hibákért elsősorban, és nemegyszer kizárólagosan, a hírhozó által egymással közlekedő két fél csakis a hírhezót kárhóztatja: ha elébb jelzett volna a tömegek rossz—jó közérzetéről, akkor bizonyos rendelkezésekre nem került volna sor; ha elébb értelmezi bizonyos rendelkezések várható következményeit, akkor bizonyos tömegtiltakozásokra nem került volna sor; ha alaposabban tájékoztat nemzetközi eseményekről, akkor...; ha nem túlozza el bizonyos nemzetközi komponensek jelentőségét, akkor...; ha nyilvánosságot adott volna kritikai hangoknak, akkor...; ha nem ad nyilvánosságot a fölkorbácsoló kritikai hangoknak, akkor... És a sor végtelen. Nemegyszer úgy tetszik, mintha az információ bősége, illetve megszűrése okozná azokat az eseményeket, amelyek bekövetkeznek a szocialista demokrácia sérelmére, illetve helyreállítására.

Magam úgy látom, hogy a hírközlésben, a tömegkommunikációban dolgozni gyönyörű — lehetne akkor —, ha a szocialista demokrácia nyilvánossága, konfliktustűrő képessége dolgában megközelítően egységes álláspont alakulna ki választott tisztségviselők, hivatalnokok, hivatásos „informátorok” és hírt adó-befogadó tömegek között. Egyelőre ott tartunk, hogy deklarált eszményeink, fönnen nyilvánított stratégiánk egységesek; és látszólag ennek az egységnek a védelmében egymásnak ellentmondó taktikák, nyilvánosság-

tagadás, értelmezés a gyakorlat. Hiszen a konkrét esetek — az aszimptóthoz közelítő vonal értékelhető pontjai — alkalmával mindig a konkrét személyek, cselekedetek kerülnek a tömegkommunikáció révén nyilvánosságra. Ezen eseteknek élő emberek az alkotói, s az ő konkrét, pillanatnyi érdekhálózatuk nemcsak nem ér a stratégiáig, de kifejezetten tagadja is azt. Minthogy egzisztálásukat mégis a stratégiai törekvés látszatának köszönhetik, megkövetelik, hogy a nyilvánosság segítsen az átmaszkírozásban. S mert a nyilvánosság, a hírközlés a valóság — vagy annak látszata — föltárása már hivatali munka, szakma, egzisztencia: a hírközlő napi érdekei szerint meg van fogva. A napi gyakorlat leválik az aszimptóta felé tartó vonalról; az érdekek szövevénye új függvényt, függelmi viszonyokat szül, a nyilvánosság irányító és ellenőrző funkciója elidegenedik a megszülető felelőtlenségben. A polisz közös ügyei egyes érdekekre esnek szét. A politika mezében öncélúság mozog.

A mi agóránk — a szocialista demokrácia — legfőbb akadályának az így korlátozott nyilvánosságot tartom. Demokráciát gyakorolni suttyomban, a benne érdekelt, az érte felelősök tájékoztatása, számonkérése nélkül nem lehet. De tetteiért, terveiért csak az lehet felelős, aki ismeri a valóságot és eszményei érdekében mozgósít. Amíg egyfelől vannak az eszmények, másfelől a valóság, s e kettő szorításában a cselekvő, akiről szorongásainak szellemében nem is tudósít a tudósító — addig csak zavar van, önfeladás van, kiábrándult felelőtlenség munkál.

Ékes példája mindezeknek — hogy a számomra ismertebb területem térjek — a szépirodalom gyakori értékvesztése. Az alkotó nem azt látja, láttatja, ami van, hanem ami „szívesen láttatik” a társadalom stratégiáját hivatalosan képviselők szemében; nem amellet voksol, ami a közösségéül választottak valódi fölhajtó, valódi teremtő ereje, hanem beléjük disputál olyan képességeket, amiktől ők maguk viszolyognak (még), de a programalkotók honorálják;

ha pálcát a közösségek karakteres vonása felett, ahelyett, hogy e vonások teremtő kohézióját értetné — mint a magyar parasztság földszeretete — akkor elveszti a hirhozó méltóságát, társadalmi megbízatását, önéletét ma s kivált a jövőben.

Az irodalomtörténet könnyebben belátható eseményei — t. i. a társadalomtörténetnél könnyebben belátható — arra tanítanak, hogy nem érdemes hazug híreket elhítenni. Nem érdemes nemes célokért hamis eszközökkel manipulálni. Nem érdemes kétségeinket elhallgatni. Az olvasó — a hallgató vagy bárminemű hír befogadója — kortársunk. Ezer szemű cézár, ezer kezű mecénás, ezer és egyetlen esélyünk: a polisz. Részünk lehet a diadalmenet vagy a bürrök-pohár — az demagógok, zsarnok monarchák dolga. A mi városunk — demokrata, tehát sem hazugsággal, sem taktikával, sem elhallgatással, sem öncélból félre nem vezethető. Ez nekünk, újságíróknak *csak* annyit jelent, hogy az Akropolisz felé, az agóra felé egyként mondjuk, közvetítjük a tények, meggyőződések, hangulatok és remények jellemzőit. Szabad polgárok-ként vállalva a szolgásgót az örök Athén érdekében.

Tamás Ervin

## Ilyen olcsók vagyunk?

Filozofikus hajlamtól mentes újságíró vagyok. Az elvont tételek a mi szakmánkban földközeli módon érvényesülnek, a fennkölt fogalmakat kikezdi a napi tapasztalat. Az újságíró örök konfliktusa: *össztársadalmi* érdekek hírvivőjének kell lennie a *helyi* gyakorlatban és nem *általában*, hanem nagyon is *konkrétan*. A hétköznapok ezernyi ügyével-hajával, munkasikereivel és termelékieséseivel, kinevezésekkel, leváltásokkal, bontással és építéssel, kiténtetésekkel, fegyelmeikkel, notorius hozzászólókkal, sértődött feljelen-

tőkkel — és a véleményeket illik beágyaznia a világpolitika és a belpolitika éppen aktuális folyamataiba; szelektálni is kell, hogy mivel kinek árt, vagy használ; illik önálló gondolatokat felvetni, kiutat mondani, példát adni, tanulssággal szolgálni: természetesen mindezt objektíven, elkötelezetten és kritikusan. . .

Csoda-e hát, ha gyakran kicsorbult a kritika éle, ha az egyoldalúság háttérbe szorítja az objektivitást, ha az elkötelezettséget sokan összecserélik a lekötöttséggel? Tévedés ne essék: az újságíró nem Simon Templar, nem Jézus Krisztus, hanem társadalmi lény — ha néha Don Quijote-i pózba kényszerül is. Mert azok a bizonyos *elvárások* — melyeket a napi gyakorlatban nem eszmék, hanem hús-vér emberek képviselnek — sokszor inkább a bántortalanságra, az egyoldalúságra, az elvtelenségre ösztönöznek, és nem a vitában szereplő fogalmak valamiféle megtestesítésére. Nem a cenzúra köti pórásra a megfáradt újságíró gondolatait, hanem az öncenzúra — egyfajta védekező reflex, mely korántsem eszmék és eszmények, hanem személyek megsértésétől tart. Ezek a bizonyos személyek azonban éppen hatalmuknál, kapcsolataiknál fogva képesek érdekeiket *politikai jelmezbe* öltöztetni, össztársadalmi ügyé dagasztani — ideológiai béklyókba verni a tényeket. Mert nagyon is materialista világunkban időnként elég néhány varázsszót hangoztatni — pl.: „nem aktuális”, „nem politikus” —, hogy a sajtó, a rádió és a televízió meghátráljon. Hogy miért nem aktuális, miért nem politikus a valóság bemutatása, arra már nem kíváncsi a telefon túlsó felén ülő. Pedig e *taktika* csak úgy meggyőző, ha alaposan kidolgozott *stratégia* húzódik mögötte — de sajnos agitációs és propagandamunkánkra ez még ma sem jellemző. A hideglelős bakikra csak egyetlen — régi — példa: Vályi Péter halálának közlése (?). Egy ország sajnálta a miniszterelnök-helyettest és osztozott hozzátartozói gyászában — és egy ország volt kíváncsi rá, hogy mi is történt tulajdonképpen. Rémhírek,

pletykák szálltak, sokan a Szabad Európa adásaira hivatkoztak, mert féltünk a tárgyilagos információtól. Az emberek számos forrásból informálódhatnak, így cigánykerekét hány az az érvelés, hogy amiről nem írunk, szólunk — az nincs. Persze, könnyebb valamiről *nem írni, szólni*, mint azon töprengeni, *hogyan írjunk, szóljunk*. És könnyebb az illetékeseknek is hallgatni, mint nyilatkozni — különösen ha nem dicsekedni kell —, viszont minduntalan megpörgetjük az imamalmot, deklaráljuk: a társadalom igényli a bátor kritikát. *Általában*. Ezért annyi az inkognitós riport, mintha hazánkban csupán fiatalok követnének el visszaéléseket, ezért annyi a moralizáló tárca, tanmese, a névtelenség homályába vesző példalózás, ezért dívik az „egyrészt, másrészt” nyelv, ezért használjuk a felmentés szót a leváltás helyett, ezért foghíjasok sokszor híreink. Eszünkbe sem jut, hogy a befolyásolás általunk nem kívánt hatásai éppen e szemérmes stílusnak köszönhetőek: az inkognitós riportok az olvasók (hallgatók, nézők) szemében kitaláltakká válnak, a moralizálásra legyintenek, a példalózások pedig sémákká laposodnak. Míg mi *általában* beszélünk, addig a befogadó *általánosít* és gyakran olyasmit is jelenségnek vél, amely nem az. (Példa: az „érdemei elismerése mellett” bunkóként csap le azokra is, akik *valóban* érdemeik elismerése mellett távoznak posztjukról.)

Persze, vannak „címkezett” kritikák. (A bennfentesek ilyenkor tudni vélik, hogy a bírálat megrendelt, az illetőt „leírták”, „döglött oroszlánba rúgott” az újságíró.) Akad ilyen is, de a kritikák zöme inkább kemény csaták eredménye, mintsem fentről érkezett kérelem megvalósítása. A szerkesztő fázik, a szerző izzad, érdekek csapnak össze, és minden attól függ, ki kiket képes mozgósítani. Több éves vidéki tapasztalatom, hogy egy-egy helyi érdek bármelyik pillanatban országossá nőhet, ha megfelelő protektorra talál. És rendszerint talál! Ha nem itt, akkor ott — néhány vezetőnek van bátorsága az ügy ismerete nélkül is mentőakcióba

kezdeni, bizonygatva, hogy ő ágazatot, irányzatot, közösséget, és nem személyt véd!

X. — lám én is betűjellel intézem el a nevet — visszaéléseiről egy egész megye tud, de valamilyen oknál fogva mégis mentesül a nyilvánosságtól, és jó állás várja a fővárosban. Az a vállalati igazgató, akinek „segítségével” a házát építette, börtönben csücsül. Kollégáim közül ki ne tudna rám licitálni további példákkal?! Gazdasági nehézségeinkről valóban sokszor — néha talán túl sokszor — esik szó a tömegkommunikációban, személyi következményeiről viszont alig-alig. Etikailag kódexekkel sokszor találkozhat a közönség, ám ezek magas poszton tevékenykedő megsértőiről csak pletykák útján értesülhet, holott szerintem csak a konkrét szereplők konkrét történetei gondolkodtatnak el bárkit is, csak azok bírnak — esetleg — visszatartó erővel. A sajtó agitációs munkájának szűk értelmezése az a fajta objektivitás, amelyik a *valóságot csupán mesélni képes*. Lehet, hogy számunkra kényelmesebb, ha a befogadóval végeztetjük el a behelyettesítés kényes műveletét, de sokan éppen ezért nem válnak befogadókká!

Ne hallgassuk el: akad olyan téma, amely nem időszéri, nem politikus, mivel országnyi érdeknek ártana, ha megjelenne. Csakhogy a gyufának túl nagy a skatulya! És legalább annyi kárt okoz egy-egy felszínes, megalapozatlan dicséret, mint amennyit egy elkapkodott bírálat — az előbbiért viszont nem jár fejmosás, holott hitelrontó egyik is, másik is . . . Szoros hálót sző hát munkánk köré a vitaindító három szava, amely néha erősíti, néha gyengíti egymást — és munkakedvünket. Mert nem reklámszakembernek szegődtünk, hanem politikai munkatársnak, aki napról napra éli a közéletet az újságok hasábjain, a rádiók hangszóróin, a televíziók képernyőin. Ezért resteltem, ha arról olvasok a MUOSZ-értesítőben, hogy az Országos Takarékpénztár vagy az Állami Biztosító sajtópályázatot hirdet (ilyen olcsók vagyunk?), ezért idegesít, hogy a tömegkommunikációs intézmények úgy

egészítik ki szűkös utaztatási keretüket, hogy gyárakkal, vállalatokkal *utaztatják* munkatársaikat (ilyen olcsók vagyunk?), ezért nem értem, hogy egyik-másik készséges és elvtelen íródeák miként csinálhat karriert, szerezhet nagyobb nevet és tekintélyt, mint azok a kollégák, akik sziszifuszinak tetsző munkával építik életművüket — nem pedig reklámszonglorködéssel.

Látom már: ez a felszólalás sem lesz tárgyilagosa. Elragadtak az indulataim, feketébbre festettem a képet, mint amilyen. Mert most meglehetősen *szürke*. (A rózsaszínen hál' isten túljutottunk.) De eszembe jut egy nemrégiben lezajlott epizód. Magasrangú tisztviselő látogatott a vidéki gyárba, és miközben dült a protokoll, a szomszédos üzemszarnokban baleset történt — az egyik munkás kezét elkapta a gép. Természetesen azonnal hívták a mentőket, de a központtól azt kérték, hogy ha a gyár közelébe ér az autó, ne szirénázzon. A vendég mit sem sejtve írta a dicsérő sorokat az előkészített brigádnaplóba.

Ez a példa talán menti és megmagyarázza kifakadásomat. Mert ha valahol baj van, szirénázni: kötelesség.

*Hári Sándor*

## Tisztán látni — megyehatáron innen és túl

Magasabb pozícióból szemlélve tágabb a látóhatár. Ha a rádiónál és más országos sajtószerveknél sem könnyű az érdekek bonyolult szövevényéből kiemelni az össztársadalmi érdeket és annak prókátorává válni, mennyivel nehezebb ugyanez az alacsonyabb pozícióban szemlélődő megyei lapoknak? Az objektivitást szűkebb látóhatár korlátozza, az elkötelezettség általános ismerveit pedig az úgynevezett helyi érdek képviselőiténél követelménye egészíti ki. Az újságíró állásfoglalásának „politikussága” vagy „nem politikussága”,

„értelmessége” vagy „értelmetlensége”, a bírálat „jogossága” avagy „hangsúlytévésztése”, az elkötelezettség „helyes értelmezése” vagy „helytelen értelmezése” igen gyakran éppen ennek az utóbbinak a szolgáltatásától függ. Lehet ezt nevezni vidékiségnak vagy még pejoratívabb hangzású szóval provincializmusnak, el is lehet ítélni, küzdeni is lehet ellene, csak éppen megszüntetni nem lehet, mert valóságos érdek, és fejlődésünk gazdasági alapjában gyökerezik.

A megyerendszer teljesen helyesen területi felelősséget ró a vezető szervekre. Területi felelősséget a lakosság foglalkoztatásában, ellátásában, közbiztonságában, hangulatának befolyásolásában stb. Elsőrendű politikai feladat vállalni ezt a felelősséget, tehát senki sem vethet követ arra a vezetőre, aki minden erejével igyekszik teljesíteni ezt a politikai feladatot, iparkodik kihasználni a lehetőségeket, ügyeskedik, kezdeményez, arra törekszik, hogy országos hatáskörű szervek képviselőinek jóindulatát megnyerve küzdjön valamely cél megvalósulásáért. Ebben a törekvésben óhatatlanul is egyre nagyobb teret kap a szubjektivitás: sokszor a személyi kapcsolatok válnak az elhatározások, döntések meghozatalában elsősorú tényezővé. Várható-e, hogy a megyei sajtó munkatársa ilyen körülmények között hű marad az objektivitás követelményéhez? Hiszen az objektív megközelítés nemkívánatos, sőt mi több, károsná válik. A vállalat kihelyezett részlegének jogos bírálatára rányomhatja a „nem politikus” bélyegzőt az illetékes megyei vezető, ha a bírálat a vállalat központjának esetleg nem tetszik, jóllehet éppen rajta múlik, hogy vajon folytatják-e az elkezdett fejlesztést, vagy megmaradnak a jelenlegi szinten. „Hangsúlytévésztés” lesz a minősítése a cikknek, amely az új irodaház értékeit taglalva megemlíti egy-egy fényűzőnek tűnő megoldást. Tudniillik ebből a kormányzati esetleg kedvezőtlen következtetéseket vonhatnak le a megyében uralkodó szemléletre vonatkozóan, és a lakosság sem szívesen vesz tudomásul ilyet a

„mai nehéz gazdasági viszonyok között.” Ebben a feje tetejére fordult okoskodásban ott munkál a kiszolgáltatottság érzése is, és sajnálatosképpen vannak a felsőbb szerveknél emberek, akik élnek és visszaélnék ezzel. Itt most nem a különféle előnyök elfogadásáról, gyakran kiköveteléséről beszélek, csak arról, ami témánkkal szoros kapcsolatban van. A múlt években geofizikai mérések címén az érés előtt széttúrt gabonátábla ügye a megyei sajtóból a televízió nagy nyilvánossága elé kerülve országos érdeklődést keltett. A felsőbb kormányzati szervek fontos jelzéseként fogadták, és vizsgálatot rendeltek el az ügyben. Ez igen kínosan érintette a megyét, hiszen az anyagilag erős, gazdag ipari vállalat jóindulatát befolyásolhatta a megye irányában. Meg is kapta a cikkíró a „nem politikus” jelzót, az értelmi képességeit, általános tájékozottságát kétségbe vonó megjegyzések mellett. Ám az ügy elsimítására összehívott tanácskozáson mégis az a vélemény alakult ki, hogy az ilyen fölényes, a termelőszövetkezet érdekét és a gabona fontosságát tekintve a népgazdaság érdekét veszélyeztető ipari magatartást el kell ítélni, különösen, ha olyan elhazsítható tevékenységről van szó, mint amilyen egy geofizikai mérés. Ennek tudniillik teljesen mindegy, hogy június elején, vagy egy hónappal később végzik el. Ám az érdekelt iparági miniszterhelyettes ekkor megkockáztatta a következő kijelentést: „Ha így bánunk velünk a megyében, akkor kivonulunk innen.” Ehhez természetesen sem joga, sem felhatalmazása nem volt, nem lehetett, a kijelentés mégis elegendő volt ahhoz, hogy a tanácskozást elnémitssa, a megyei szervek képviselőit visszavonulásra készítse.

Igen, az újságíró a párt mindenkori politikája mellett elkötelezett. De ez a politika az ugyancsak elkötelezett emberek tevékenységén keresztül, a hétköznapiok sok-sok kisebb-nagyobb ügyében valósul meg. A másképp látás joga akkor is magától értetődő volna, ha az érdekek nem befolyásolnák a látás élességét. Mégis a magyar közéletet még mindig, az érdekviszonyok elvi el-

ismerése ellenére is terheli a gondolati uniformizáltság igénye, s ez kétségtelesen akadályozza a sajtó társadalmpolitikai munkáját. Általában is, de a vidékiség terheivel birkózó megyei sajtót különösen. Elvben azokkal értek egyet, akik szerint az objektivitás teszi igazán hatékonyvá az elkötelezettséget, de a gyakorlatból tudom, hogy elkötelezettségen sokan olyan pártosságot értenek, amelyben megfér a tekintélyelv, a társadalmi hierarchia gondos figyelembe vétele, az egyéni, helyi és csoportérdek szolgálata, a vidékiség, szóval mindaz, ami az objektivitást gátja. Ezt a gátat ma még nem lehet áttörni. Esetleg meg lehet kerülni, ha az újságíró maga is közéleti személyiség, tekintélye van, munkájában mindig minőségre törekszik. A kisebb-nagyobb bosszúságokat, a kínos, nyugtalanító vitákat természetesen nem kerülheti el, de hát ez a hivatásához tartozik.

*Avar János*

## Objektivitás — a távolban

A vita távoli résztvevőjének előnye, hogy összegezve olvashatja az elhangzottakat, hátránya viszont, hogy nem érzi eléggé a léghört. Legfeljebb sejtí. S a saját hangulatom érzékeltetésére hadd említsem meg, hogy e sorok megírása előtt láttam Amerika első számú tévészemélyiségének, Walter Cronkite-nak a Varsóban készített riportját. Mintha csak leckét kaptam volna „objektivitásból” és „problémából”. Az idézőjel természetesen nem Cronkite teljesítményét óhajtja minősíteni, csupán eszembe juttatta a vita kulcsszavait.

Amíg olvastam a Jel-Kép vitájának szövegét, újra meg újra eltöprengtem rajta, mitől a nagybetűvel írott Objektivitás Walter Cronkite az amerikaiak elsópró többsége számára, és vajon

menyire elkötelezett ember ő, ebben a társadalomban? S miért számít többet tucatnyi lengyelországi beszámoló, amit Cronkite mond el mindössze négy percben? (Egy héttel korábban Budapestről jelentkezett, s hasonló terjedelemben mondott értéktételeket hazánkról; a Magyarországról az idén elhangzottakhoz képest sem újat, sem meglepőt nem mondott, csupán megállapította, hogy benyomása szerint „a rendszer nagyon jól működik”, és úgy látszik, ez megfelel az embereknek, akiknek persze ő nem láthat a szívébe. A gyomrukról mindenesetre tényszerűen jelentette, hogy kellően telve.) A CBS tévéhálózat adóállomásai előzőleg — mindkét riport esetében — naponta többször, illetve már az előző este is felhívták a figyelmet arra, hogy „Walter Cronkite jelentkezik Varsóból (Budapestről)”. Vagyis nem csupán egy riportot mutatnak be, hanem „a lehető legtárgyilagosabb helyzetjelentést”. Pedig hát a terepet nem ismerő Cronkite csak jó, de egyáltalán nem különleges „profimunkát” végzett. Aminek szinte hódoltak, az Cronkite tekintélye. A megszerzett és féltve őrzött presztízs. Azt hiszem, vitánk lényege Walter Cronkite tekintélye.

Talán sehol sincs akkora szerepe az egyéniségnek, mint az amerikai információáradatban, amelyben oly nehéz megkapaszkodnia az embernek. Az írott sajtó munkatársai gúnyos irigységgel beszélnek tévés és rádiós kollégáik valóban meghökkentő jövedelméről, mármint a műsorvezetők, sztárriporterek fizetéséről. Az utóbbiak hitelképessége ugyanis a társaság tulajdonosai számára is készpénzben mérhető. Amerikából nézve, és tévét-rádiót itt nézve hallgatva, azt hiszem, fel sem vetődik a kérdés, hogy befolyásolva informáljunk-e, avagy inkább informálva befolyásoljunk. „Minden hír, amely megérdemli a nyomdafestéket” — hirdeti fejlécén a New York Times. Ez természetesen korántsem igaz, a lap helyzetének, mondjuk így: elkötelezettségének megfelelően válogat a világ híreiben. De olvasóinak nagy többsége elfogadja, hogy minden benne van, ami kinyomta-

tásra érdemes, és — ez a fő! — semmi sem maradt ki, ami fontos. (A nagy oldalterjedelem persze jócskán megkönnyíti a szerkesztők dilemmáját.) A kérdés: mitől hiszik el a New York Timesnak és ekként a CBS tévéhíradónak (ma ugyan kevésbé, mint Cronkite márciusban véget ért műsorvezetői korszakában), hogy közölte maradéktalanul, amit közölnie kellett? S miért csak a politikai színpék bal- vagy jobboldalán (és ez Amerikában kisebbséget jelent) kifogásolják ezt a tárgyilagosságot? S vajon joggal bírálják-e? Azt hiszem, nem.

Ezek a tekintélyes polgári sajtó fórumok tökéletesen objektívak, mert teljesen elkötelezettek: a szakma legkiválóbb művelői dolgoznak itt, akik szavakba képesek önteni a rendszer lényeges érdekeit. S amikor egymással vitatkoznak, az olvasónak, nézőnek, hallgatónak nem kell töprengenie rajta: ugyan melyik a rendszer szempontjából jobb vélemény, és melyik rendszerellenes. Mivel az utóbbi *egyik sem lehet*, a legjobb az, amelyik a befogadóra a legnagyobb hatást teszi. Persze hosszú távon, ettől a cronkite-i presztízs. Ezért közlik rendszeresen a lapok, a tévék is a munkájukat olykor gorombán bíráló olvasói-nézői véleményeket: fel sem vetődhet, hogy a lap nem tökéletes elkötelezettje a rendszernek magának. Viszont „senkinek” a rendszer képviselői közül. (Persze szó sincs arról, hogy a valóságban is ekkora volna az objektivitás, hiszen közismertek az újságírók jó részének ilyen-olyan kapcsolata; Cronkite szintjén viszont ez elképzelhetetlen, mert őt legfeljebb elnökök próbálták — többnyire sikertelenül — megnyerni; James Reston ellenben attól az írott sajtó pápája, hogy őt ugyan — eleinte — mindig leveszi a lábáról a mindenkori elnök, de sohasem tartósan.) A lapnak tehát *bárkit* meg kell bírálni ahhoz, hogy *akárkit* megdicséressen. Semmire sem reagálnak érzékenyebben a polgári sajtóban, mint arra, ha valaki a bíráló „rendszerhűségét” vonja kétségbe. A mccarthyizmus embereknek többnyire csak állásukba került és nem közvetlenül az életükbe, ám

emléke oly elevenen él, hogy manapság még a szélsőjobbon is felidézük, ha gorombább támadást kapnak.

Valószínűleg fiatal rendszerek betegsége, hogy oly könnyen meg lehet kérdejezni a kritikus alapvető hűségét. Természetesen minden társadalomban felvetődik naponta, hogy ugyan ki látja jobban, helyesebben ezt vagy azt a kérdést, kinek van igaza, a kormány vagy a sajtó emberének. De azt hiszem, nem eretnokség megállapítani, hogy hivatalból a hivatalnak sincs mindig igaza. Korántsem a polgári sajtó dicsőségét óhajtom zengeni, csupán azt próbálok érzékeltetni, hogy talán újra végig kellene gondolni a sajtó szerepét a szocialista társadalomban. Olvasván a vitát, úgy éreztem: minden felszólalónak ez a fő gondja. A sajtó még mindig elsősorban a propaganda, tehát a közvetlen értelemben vett ráhatás feladatával van megbízva, tájékoztató-, pláne kritikus funkciói inkább mellékesek. Tudom: kollektív propagandista, agitátor, szervező. Sikamlós talajra értem, de megkockáztatom: ha örökkön és változatlan formában ragaszkodunk e meghatározáshoz, akkor mintegy állandósítjuk a „felállást”: a tömegeket az idők végezetéig terelni kell. Holott a saját szocialista és kulturális forradalmunk változtatta meg e tömegeket; még mindig divat becsmérlni a politizáló kávéházi konradokat, miközben tömegek „külpolitizálnak” és mellesleg isszák a kávé a legeldugottabb falvakban is! Különösen a fiatalok nem szeretik az „eligazítást”: véleménynek, hogy véleménynek alkotassanak.

A sajtónak tehát tanulnia kell azoktól, akik a polgári rendszerekben oly tökélyre fejlesztették az elkötelezettséggel nem hivalkodó, de valójában nagyon is rendszerszolgáló (mert egyúttal bíráló!) tájékoztatást, és ki kell alakítanunk egy szocialista demokratikus sajtót, amely a hatalmat azzal segíti, hogy nemcsak szolgálja, hanem kritizálja is. Szerintem, ha egy miniszternek valóban tartania kell a következő rádióriporttól, és azt nem tilthatja le hatalmi szóval, akkor az végső elem-

zésben nem annyira a riportert teszi jobbra, hanem — a minisztert. Viselkedni tudni kell, tartja a mondás, pedig helyesebb volna úgy fogalmazni, viselkedni kell, mert tudják, megtudják. Régen fenyegetésnek számított, hogy „megírom a Szabad Népek”. Manapság nincs valami nagy tekintélye a lapok levelezési rovatának. Hadd mondjam el, hogy Amerikában bizony hatásos fenyegetés, hogy „megírom a Postnak”. Szabadjon elmondani egy személyes élményt. Pár éve (odahaza) „szakérteni” kértek fel a Keselyű három napja című filmhez, a fordítás — és annak politikai összefüggései — hitelesítésére. S a végén kisebb vita lett, mert némelyek módosítani akarták a végszót, a film utolsó mondatát, amelyben a titkosszolgálati akarki azzal próbálja eltántorítani Redfordot, aki a New York Timeshoz akar fordulni, hogy „és biztos benne, hogy leközlök?” A javasolt változat megölte volna a filmet: „Ügysem fogják leközlölni!” Mert valóban nem biztos, hogy a Times leközli, legfeljebb valószínű. A hatvanas években az FBI akkori, hírhedt igazgatója, J. Edgar Hoover — törvénytelen lehallgatással szerzett — terhelő anyagot próbált rátukmálni a nagy lapokra Martin Luther King magán(szexuális)életről. Senki sem közölte, ám senki sem pakolt ki, és senki sem leplezte le — a mindenkiről mindent tudó — FBI-főnököt, amiért megengedhetetlen módszerekhez folyamodik. Viszont amikor Nixonék a saját uralkodóosztályuk tagjainak telefonjait kezdték lehallgatni, a Washington Post mindjárt harciassá vált. Azt hiszem, nálunk hovatovább már mindenki az uralkodóosztályhoz tartozik.

Valószínűleg akkor jó egy sajtó, és akkor szolgálja igazán a saját rendszerét, ha a riporterek „sem istent, sem embert nem ismernek” — csakis a saját főszerkesztőjüket. Aki ugyan ismer ezt-azt, ám egyetlen főszerkesztő sem ismer mindenkét, és — ami a fő — senki sem ismer minden főszerkesztőt. S ekként a „megírásról” való kollektív félelem alakítja ki az íratlan játékszámbályokat.



Vitray Tamás

# Tengerre, magyar!

Öt magyar televíziós — csupa olyan, aki még eddig sohasem — hatvan napra tengerre szállt. Illés Tiborné gyártásvezető, Szalay András operatőr, Tisztartó Gábor hangmérnök, Simon László asszisztens és Vitray Tamás. Utóbbi a stáb vezetőjeként is. S mit tehet ebben a minőségben? Tengeren nem járt; arról, hogy mit és hogyan kéne itt filmezni (itt, mármint a legnagyobb magyar tengerjáró hajón és annak hét tengeren át vezető útján), fogalma sem volt. Fontoskodást, blöffölést már annyit látott és hallott, kínjában hát az úton levélformában érintkezett kollégáival, barátaival. Abban a reményben, hogy ez a mód nem tűnik fontoskodásnak, és abban a ravasz tudatban, hogy látja társai gunyoros mosolyát, forgatási tervnek álcázott episztolái olvastán. Eredmény: januárban négyszer egy óra „képes útinapló”. A többi: az „istenek tenyerén . . .”

*I. forgatási terv 1981. május 11.*

Mélyen tisztelt Barátaim!

Egyáltalán nem ígérem, hogy a vad tengeri hányattatás (mindkét értelemben) közepette is ilyen módon „diszponálunk”, most mindenesetre igen. Lévé, hogy írógép van, idő van, kedvünk is töretlen, meglehetősen szabadon asszociálva leírom, mit kéne forgatnunk az amszterdami tartózkodás hátralévő napjaiban. Ehhez természetesen még nagymértékben számítok ötleteitekre stb.

Tehát: 1. Az esti fogadás és vacsora. (Hétfő.) Ki kéne próbálni (itt még nincs nagy kockázata), hogy el tudunk-e helyezni olyan „általános” világítást, ami nem zavarja a vendégeket, mégis elegendő fényt ad, anélkül, hogy lámpával kéne sétálgatnunk fel s alá. Ugyanez fokozottabb mértékben vonatkozik a hangra is. Lehet-e úgy elhelyezni mikrofont (mikrofonokat), hogy érthető és élvezhető hangot kapjunk? Ez a fogadás jó alkalom erre, mert negatív eredmény esetén is csak az idegen nyelvű beszédet veszítettük, amit úgy is utószinkronnal kell „helyrehozni”-lefordítani.

Tehát: általános fény és előre elhelyezett hang.

2. Pontosán meg kell tudni, hogy a kirakodás meddig tart, mert feltétlenül kell egy valamilyen pozícióból totál,

valamint sok kis közelebbi kép a hajó „üres gyomráról”, valamint arról a pillanatról, amikor rácsukódik a tetősor a raktárrekeszekre.

Hogy ez mikor van, hogyan a legalkalmasabb, azt Évának kéne megtudnia és bennünket diszponálnia (nem szeretném külön, a mi kedvünkért eljátszani). A képhez tökéletesnek látszik a hajó saját darujának fiülkéje, az szépen körbe is mozog.

Ugy gondolom, hogy Balogh János fedélzetmester — akit titokban az egyik portré hősének szánok — lehetne a gazdája ennek a fedélzeti mókának, így „hangos” kalauzunk ő legyen. Arra gondolok, hogy Simon kolléga — ha részt vállal a munkában — lehetne a riporter, miközben Balogh fedélzetmester bemutatja a hajó rekeszeit és mindazt — de nem többet és mást! —, ami a rakományhoz, az üres rekeszek takarításához, egyszerűen ehhez a munkafázishoz tartozik.

Jó kép lehetne, ha az interjú egy részlete a hajó nyitott fenekének mélyén látható (fenti totálból is!).

Ehhez és valamennyi elképzelésünkhöz, legalábbis addig, amíg biztonságosan nem mozgunk a hajón, producerünk szerezze meg a parancsnok szóbeli beleegyezését.

3. A már többször enlegetett kikötői motorosónak-utazás forgatása teljesen, vagy legalábbis túlnyomórészt az And-

rás jogköre. Magyarul azt forgat, amit hasznosnak és jónak tart, legfeljebb mi rissz-rossz ötleteinkkel járulunk hozzá.

Mindenképpen kellene, sőt kell, a Vörösmartyról a víz felől mindenféle — valamint egy olyan képsor a magas ház tetejéről, ami vagy a hajóról indul, vagy arra húz rá.

Egyébként minél kikötőibb, minél tengeribb képsorok . . .

4. Egy olyan autós fahrt, ami valahol a buszvégállomás tájáról vagy előbből indul, és a kikötő felől, a farakások közül megérkezik a hajóhoz. „Megérkezünk a Vörösmartyhoz” — folytatása lehet az otthoni reptéri felvételeknek . . .

5. Miután többször is elhangzott, hogy a hajó este indul, este lesz a zsilipelés is, fel kell készülnie Andrásnak is, nekiünk is, hogy meg nem ismételtető jelenetsort kell megcsinálnunk: a zsilipelést. De kell a hajó itteni elindulásának minden fázisa. Legfeljebb azok a közeli, amelyek egy „elkötés” és „kikötés” — részletei, nem most készülnek — de amszterdami elindulás több nem lesz!

Ezek annyiban hangos anyagok, hogy az „atmoszféra” egyedi és megismételhetetlen, tehát Gábornak ott kell lennie, ahol a dolgok történnek. Legjobb, ha a kamerához alkalmazkodik, amíg jobb hely nem akad.

6. Tekintettel a hatalmas anyagmennyiségre rendkívül fontos, hogy minden megkezdett kazetta elejére „esapózzunk”, még akkor is, ha a felvétel nem hangos, szájszinkronos. Nincs jelentősége annak sem, ha a sorszámot éppen nem tudjuk rámondani, de Évának vezetnie kell, hogy melyik kazettára mit vettünk fel, mit hol keressünk, különben a vágó megbolondul.

Évától kérem, hogy ezt a listát — mondjuk kétnaponként — adja ide, én pedig ennek alapján végiggondolom, hogy mi van meg, mit kell még megcsinálni. Tehát minden kazettára „rácsapózni a számát”!

7. Tisztelettel kérem kollégáimat, hogy menet közben tudassák minden felmerülő ötletüket, és az se szegje kedvüket, ha nem mindegyik valósul

meg. Öten többet látunk a hajón, az úton, mintha egy szemével kell látnunk.

8. Lehet, hogy az ilyen írásos értesítés-rögzítés-tervezgetés feleslegesnek tűnik, mégis — ha csupán magamnak is — jó, ha összegezhetem, összegezhetjük, mi a közeli teendőnk. Rossz időben, hányósan-félősen úgysem csinálom, de kell valamilyen munkarend (nekem kell), ami szerint lassan belevölünk a tennivalókba.

9. Még egy apróságot:

Ez az öt ember egy stáb. Egy! Megbeszélés után egy egységként tevékenykedik a hajón. Étkezésnél és munkánál *pontosan* jelenik meg, lehetőleg — már, ami a munkát és az ahhoz tartozó dolgokat illeti — kifelé közös véleményyt és érdeket képvisel. Hosszú lesz ez az ötven nap, mindenkitől rengeteg alkalmazkodást igényel. De ez az egyetlen lehetőség . . . Még odahaza sem érdemes majd egymásra panaszkodnunk.

Köszönöm a figyelmet!

*II. forgatási terv. 1981. május 13.*

*Május 13.* Kishajóval végig a kikötőn. Szalay Andris belátása szerint minél több, jó képi anyag.

Kell: A Vörösmarty mindenféle „pózbán” a víz felől, egészen közletről, szinte a hasa alól, totalban a környezetében satöbbi.

Ha a kishajó a csatornába is be tud menni, feltétlenül kellene jó kis hangulatos városképek.

*Május 13.* Délután és este szabad. Érdeklődés esetén: Anna Frank-ház és Rembrandt-ház. Opoldusz Jánost kérjük meg, jelölje be a térképen.

*Május 14.* Ez a hajó indulásának napja. „All hands aboard!” — mindenki a fedélzetre! Vagy spontán, vagy külön kérésre, kell az összes raktártető lecsukódása, mégpedig valamelyik darunak a kezelőhelyiségéből. (Évát kérem, szervezze meg!) Ugyancsak Évától kérem, tudja meg, hogy az elindulási manőver alatt hol lehetünk olyan helyen, ahonnan minden jól látható és felvehető! Ha ez esetleg a parancsnoki híd, Andrist kérem, nézze meg, hogy

az adott időben (?) kell-e oda lámpa stb. Legyen velünk megfelelő mennyiségű nyersanyag is.

Ugyancsak ez vonatkozik a zsilipelésre is. Honnan lehet legjobban látni, hova lehet ennek megfelelően elhelyezkedni stb?

**FONTOS!** Mivel a portrék közül már biztosnak látszik a kapitány, a fedélzetmester — Andrist arra kérem, hogy külön megbeszélés nélkül, vagy figyelmeztetés nélkül is minél többet szerepeljenek. (Ti. igen sok olyan nagyon jó „csak hang” anyag is lesz a végére — részben már van is —, ami „főlé” kellene a jó képek. Ezek akkor használhatók, ha nem vágókép hosszúságúak, hanem egy-egy folyamatot mutatnak végig nyugodtan.) Tehát a fedélzetmester és a parancsnok!!!

*Május 15.* Már az előző napon is minél több „meneti” kép a hajóról. Sajnos a víz felől a haladó hajót még nem tudjuk megcsinálni, de majd. . .

Mint az elindulási manőver, nagyon fontos a heroyai kikötés is! Megtudni, hol történnek a dolgok!

\*

*Általánosan:*

1. Gabit kérem, hogy nézze meg, valamennyi magnószalagjára rámondta-e, hogy *pontosan* melyik számú filmkazetta hanganyagának felel meg, vagy, ha csak hang, és nem tartozik filmkazettához, rajta van-e, hogy „csak hang”. Ha bármelyikről hiányzik, tessék pótlólag rámondani! Nem elég, ha tudja, pontosabban, ha ő tudja, félreérthetetlenül rajta kell lennie!

2. A Heroya utáni, nyugalmas tengeri napokra ki kell dolgozni elképzelésünket a „gépház”-ra, valamint olyan filmre vett körsétára, ami a hajó többi fantasztikumába is elvisz: alagutak, betegszoba, sportterem — persze mérkőzés közben (mondjuk Lajos veri pingpongban Simont).

3. Szeretnék hallani Gábor felvételeiből (mondjuk Simon—Balogh anyag), továbbá a speciális atmoszférák előtt fontos, hogy rámond, Gabi:

locsolás, atmoszféra a 7-es kazettához! stb. Mondjuk nem fontos, hogy mind-egyikre ugyanezt mondd, lehet variálni.

4. Apropos 4! Még nem csináltuk meg az I-es forgatási tervezet 4-es számú pontját! Lásd ott, ha el nem dobtá az I-es remekművem! Ha igen, mint remélem, nálam olvasható.

Különben is, mivel meglehetősen szklerotikus vagyok, jó volna, ha rajtam kívül többen is ellenőriznék, hogy legalább saját „kitalációimat” nem felejtettem-e el... Saját dolgaimról nem is beszélve...

Köszönöm a türelmet!

Barbapapa

*III. forgatási terv 1981. május 19.*

A gépház. I. rész.

1. A különböző indulási manőverutasítások szimulált változatai. Magyarul: amikor fenn a parancsnoki hidon a gépekre — és nem az irányra vonatkozó utasítások hangzanak el (dead slow, slow stb.), mi történik lenn...

Ehhez odafentről egy matróz — kormányosmatróz állítgatja a mi telefonkérésünk alapján a „telegráfot”, lenn pedig filmre kerül a telegráfállás módosulása, az ennek megfelelő „parancs” végrehajtása, továbbá esetleg hangos riport a közbejött rendkívüliségekről (duda, lámpa stb.).

Elképzelhető továbbá, hogy a vezérlő asztal előtti műszerfalról is megcsináljuk, ha már lenn vagyunk, a felvételt — riporttal. Ebben igen jó képi lehetőség az áramfejlesztő automatikus „munkamegosztó” tevékenysége.

Ha még mindig van időnk, kedvünk, a komputer is befényképezhető.

2. A szokásos indítás előtt 15 perccel van egy előre-hátra próba, amit — tán a kedvünkért — ma megcsinálnak. Ennek is megcsinálhatjuk a gépek felőli változatát. (Azt hiszem, egyszerre mindkettőt; tehát gépek és műszer-szoba, de mivel együtt nem tudjuk, az

utóbbi utólag kell szimulálva csinálnunk.)

*Május 20.* Ébresztés 6 órakor! (Indulás ti. hétkor van.) Azt az indulást, illetve annak megfelelő munkamódot, amit a parancsnoki hídról már megcsináltunk, most odalentről forgatjuk. Kb. 6.35-kor rend s üzemmódban levegővel átforgatják a forgórészeket, 6.45-kor újra azt teszik, amit fentebb a 2-es pontban leírtam, tehát amit ma nem tudunk, holnap megcsinálhatjuk. Vagy közeli-eket az előző nap tapasztalatai alapján, vagy kinn a gépeknél és nem benn a vezérlőben.

3. *Külsők.* Évának meg kéne tudni, hogy tényleg teljesen lehetetlen-e forgatni, akár stikiben is, valamit még a berakodásról, a hajóról. Például azt a nagy zsiráfnyakat, ami feltölti a raktárat! Nem kell sok, de valamennyi jó lenne. (Ez lehet, hogy még előző esti lecke.)

Az indulást lentről csináljuk, tehát azt nem, de a fjordoknál a kihaladást meg kell csinálnunk. Ugyancsak jó volna legalább egy „visszasnitt” a távolodó Heroyára. (Hogy lássuk, hol rakodtunk.) Ha nem mozog nagyon a tenger, folytathatnánk a munkát a gépházban, amiről holnapra csinállok olyan snittlistát, amit fontosnak tartok, de Andris hozzá kell, hogy dolgozza művészetét.

Egyelőre:

- a) Fedélzetre néző nyílásból letekintés a mélybe.
- b) A belső lépcsősor tetejéről a levett cipőkről lesvenkféle.
- c) A kipufogó szelepszor menet közben a felettük lévő hídról.
- d) A franciakulcs-sorozatáról, a legnagyobb kézbe véve.
- e) Az élelemhűtő és légkondicionáló rendszer (Lajossal).
- f) Kormány szerkezet (feldolgozva).
- g) Főgép egy emelettel lejjebb.
- h) Az üzemanyag-előkészítés (felülről).
- i) Totál a mozgó gépekről fentről.
- k) Képek, amelyek a teljes teret és benne az embert érzékeltetik (lefelé!).

4. Külön bemutatás a vezérlőből a NAROCS, a SHIPKA és az IZSOKA faláról. Valamint a komputerról és az oszcilloszkópról.

5. Nem szükségszerűen ezen a napon, de az út során, főként menet közben, az állandó „profilaktikus” megelőző karbantartó munkáról jó kis képek.

Concerning our appearances, we are all very well dressed, and our clothing is tidy. So, we shall all be very dirty . . .

Sincerely yours  
(your teacher in English)

*IV. forgatási terv 1981. május 25.*

Úgy gondolom, hogy mindaddig, míg a hajó útjában olyan esemény nem adódik, ami önmagában véve is téma (például legközelebb Port Szaid), egyrészt pótolni kellene még el nem készült snitteket (akár a gépházban olyanokat, mint az üzemanyag-előkészítő, mint a profilaktikus munka: zsírzás, gépápolók munka közben, ez bármelyik dél előtt elvégezhető), másrészt lassan és a rendelkezésre álló „mozgásszegény” időjárásban lassan bejárni a hajót és megcsinálni az elkülönítőt, a betegszobát, az orvosit (itt *Lékayval* kis riport!). Ugyancsak sorra kerülhetnének az élelmiszerraktárak (!), hűtők stb. Nem csináltunk még egyetlen snittet sem a konyháról. Erre az a javaslatom, hogy leülök Tóth Misivel, megtudakolom a napi teljes munkabeosztásukat, és annak megfelelően, mondjuk holnap, azaz május 26-án, kora reggeltől, fázisaiban kép és hang (atmoszféra) vesszük fel. (Vagyis, onnan, hogy a raktárból kiveszi az anyagot, hogy a gépekbe betáplálja, addig, míg az asztalra nem kerül.) Ez egyben arra is lehetőség, hogy a raktárak is meglegyenek.

Mindezen kívül és felül, Andrist arra kérem, találjon időt, hogy gyakorlatilag a hajó minden egyes „dolgozója” valamilyen tevékenység közben (inkább munka, mint szórakozás) szép snittekben nem is egyszer, gépvégre kerüljön. Ehhez nem tudunk segíteni, sőt jobb, ha egyedül megy. *Délelőttön-*

ként is dolgoznak a matrózok kinn a fedélzeten, ez is jó alkalom. Sok-sok zsánerképre, közeliekre lenne szükségünk mindenkiről!

GÁBOR!

Ma, azaz 25-én a „haladó-csoport” angol órája után, mondjuk fél ötkor, szeretném előlről elkezdni meghallgatni a teljes hanganyagot! Kérek, készítsd elő.

HIÁNYZÓ — *el nem készült* — SNITTEK

Gépüzem

1. Komputer.
2. Üzemanyagelőkészítő-rész.
3. Gépápolás. Több snitt, nagyítólok és szuperközelik. Meg minden.
4. Gépüzem, kintről, a szellőzőnyílásoktól lefelé.

Fedélzet

1. Délelőtti munka odakinn. (Ez még nem a festés, de majd az is nagyon kell.)

2. FŐCÍM-lyukak elől-hátul.

3. Hajó orra csak úgy szeli a habokat. Tarajok, spriccek, Onedin-snittek.

4. A hajó úgy mozog, mint a csuda. Andris döntse el, honnan és hogyan tudja legjobban érzékelteni. (Ez nem viharosnitt, ezt még úgy adjuk el, hogy ez az állandó mozgás, bár nem baj, ha annál nagyobb.)

Odabenn

1. Pingpong. Mert ami van, az lósz...!

2. Kajálás... (Tán a „Jó kávé!” érdemes lenne feldolgozni, mert ilyenkor nincsenek megszabott helyek stb.) Ugyanez feltétlenül a másik helyről, a legénységi részről is. Itt egyszer valakinek le kéne menni a magnóval rejtve, a felvevőgépnél csak atmoszférát vegyünk, vagy azt sem. Esetleg, ha a lenti szabadtéri kávézót vesszük, tán valamelyest rejtve is meg lehet csinálni. Mondjuk először egy lenti, távoli állásból, elég nagy totálból és ráhözva, aztán más alkalommal felszittelve.

3. A már említett konyha, betegszoba, főzés, kajaalkészítés.

4. Fefe, a rádiós minden délelőtt tíz óra tájban ad és vesz. Ezt az időt kéne felhasználni, hogy az ő munkáját, munkahelyét is bemutassuk! Külön bemutatás a hatalmas „gumihangya”, amit megcsinált (puzzle), valamint Nünüke, a rák sétaútja.

5. Valóban megoldható és jó lehetőség, amit Simon matróz javasol, hogy ti. egy hajvágás, Kövér Jenő body-building sessionja, de csak néma és majdani atmoszféra, vagy „csakhang” riport.

Egyelőre ennyi jutott eszembe, de ANDRÁS, jó lenne, ha el-elmáskálnál, és egy-egy kazettát emberekre lőnél. De az Isten szerelmére, előtte mutasd be rá a számát!

Figyelem! A filmezés alatt a hajózás zavartalanul üzemel. *Valamint:* Május 26-án, a Parancsnok engedélyezte, hogy a délelőtti órától valamenynien haza telefonálhassunk!

Hurrá!

V. forgatási terv

1981. május 30.

Asszonyom és nagy jó Uraim!

Megpróbálom tömören összefoglalni hiánylistánkat és néhány apró és horderejében is jelentéktelen elképzelésemet.

Először is: a mai napra az alábbi programokat javaslom, kérem:

1. Ha létrejön a Petőfivel a találkozó, forgatjuk.

2. A jelen forgatási terv végén sorolt „hiánylistát” pótolni.

3. Port Szaidba érkezésünk (bár éjszaka) találjon talpon és készenlétben, ha csak hang, hát csak hang, ha kép is, hát baba... .

4. A Szezezi-csatornán való átkelés kapcsán néhány rendszabályt ajánlottak figyelmünkbe. Így a zárt kabinajtókat is. Éppen ezért, nyomatékosan kérem, hogy se Gábornál, se Andrásnál, soha ne maradjon lenn vagy fenn a kabinban felszerelési tárgy vagy nyersanyag! Igaz, nem én felelek érte, de ha nem tudjuk a munkát folytatni.

mert egy „szabadarab” megfújta valaminket, jól nézünk ki mindannyian.

Szóval minden este minden fenn a rádiós szobában! Kösz! A hiánylista (nem sorrend):

1. Gépiüzemben: komputer, profilaktikus munka, vagyis emberek, amint menet közben kennek. (Az üzemanyag-előkészítő gépsor.)

2. Fedélzeti munka, még mindig. Sok kép kell, sok ember közelije munkálkodás közben. (Valószínűleg erre a Vörös-tenger jobb lesz, mert a külső festés – ha menet közben van – izgalmasabb, Éva megtudhatná a Bócmantól, milyen sorrendeket képzelt és mit, hol . . .)

3. Még mindig nagyon sok „hajó megy a sima, vagy fodros, vagy hullámos, vagy viharos tengeren . . .” – snittre van szükség.

4. Chief vezeti a hajót, Lékay T. vezeti a hajót, Gabi vezeti a hajót – ez nemcsak a „kormányrudat” jelenti, de berajzolásokat a térképen, munkálkodást hátul a „bábszínházban”, bekukucsálást a „bábszínházba” a kormány felől, képek oldalról, az „erkélyről”, radarnézés közben stb. . . .

5. Még mindig kellene azok a hosszú folyosói snettek, amik mondjuk csak egy-egy embert mutatnak – vagy azt sem –, az üres folyosókon, vagy alulról a lépcsősoron menni felfelé (belső a kabinok közt).

6. Kérek szépen „Spungi varr”-snittet, vagy snitteket.

7. Kérek szépen „Gabi teát főz és tanul” képsort.

8. Kérek szépen „Chief már megint adminisztrál”-t.

9. Kérek szépen „Barba ül az íróasztalnál és fontos . . .”-t

10. Nincs még igazi pingpongunk. Lehet, tán a döntő, de ne sokáig várjunk.

11. Jön a fürdőzés, innen is kellene képek.

12. Kérnék, „Lajos takarít”-snittet, amit kezelünk . . .

13. A csatornai átkelés összes fázisa izgalmas, pilottal, zsidóvárással stb.

14. Gábor, a megbeszéltek listája szerint készítsen „hajó-atmoszféra” tekercest,

és akkor ez a téma egyszer s mindenkorra lejátsszott.

15. Vitray lassan kezdje el a „csak hang” riportokat. Kiképzése a magnóüzemszerű kezelésére rendkívüli fontosságú!

Egyelőre ennyi jutott eszembe, de amilyen vagyok, még biztos kitalálok további macerákat . . .

Jó kávét!

VI. forgatási terv 1981. június 15.

Tisztelt Csapat!

Két hétnél is több telt el azóta, mióta a legutóbbi hasonló grafomániás rohamom volt. Azóta talán több történt, mint addig, s mint ezután fog. Igen, csak hogy ami történt, mind olyan, ami soha nem lehet igazán része a majdani filmnek, amit soha nem tudunk visszaadni. Részben, mert bennünk játszódott le, részben, mert úgy történt körülöttünk, hogy annak „műsorszám”-má lenni nem lehet. Mindegy. A fontos, hogy úgy lábaltunk ki belőle, hogy sem belül, sem kívül nem sérültünk meg, egymást sem sértettük meg. Lehet, hogy nehezen hihető, de én azt hiszem, ez volt a mi utazásunk legnehezebb szakasza.

Már „kifelé”-menet vagyunk, és mégis most kerülnék csak bele a leg„képebb” szakaszába a kalandnak. Ezért, szeretném, ha mindent, ami még hátra-lék, felszámolnánk. Igyekszem tehát most összeszedni, mivel is vagyunk még adósok, mi van még Koszicsangig hátra.

### 1. GÉPIÜZEM

Mindenképpen szeretnék mintegy három percet kérni szinte mozdulatlan gépállásban a főgép szelepeinek mozgásáról . . .! (Szóval, hogy „és eközben a hajó csak megy-megy . . .” effektünk legyen . . .)

### 2. Pingpongöntő

Nem kell nagyon sok és semmiképpen sem kell „beavatkoznunk”. Ha sután megy a „díjkiosztás”, ha hangulattalan a játékot kísérő szurkolás: nem baj!

3. Egy látszólag furcsa szinkron-hangos montázst szeretnék csinálni. Ehhez az kell, hogy nagyon mozgékonyan, szinte menet közben, nagyobb igazgatás, világítás nélkül, végigmehessünk a hajón – még horgonyzás előtt(!), amikor munka van (tehát délelőtt, tesszem azt „Jó kávé!” előtt), és mindenkinek ugyanazt az egy kérdést tessesem fel: „Miért szereti ezt az életet?” Majdnem teljesen mindegy, mit válaszol, válaszol-e, szerintem érdekes, mulatságos, meg más is lehet, ha jól csináljuk. De csak Andris meg én kellünk hozzá, nem lehet ötösben vonulnunk . . .

4. Nem tudom, mikor lesz a mentőcsónak-gyakorlat befejezése, de biztosan meglesz.

*A családi találkozó . . .*

Gondolni sem merek rá, hogy nem jön össze. A lényeg: ha minden rendben megy, itteni 22 órára világítással, géppel, hanggal felállunk. Kellenek ugyanis az előkészületekből is (Fefe kísérletezik, a vonalat próbálgatják sőtöbbsi . . . mert, ha kudarc, az is film-téma!). FONTOS! Ha megvan az összekötetés, a stáb is kikerkezett Tárnokra, előbb jómagam, majd Andris beszéljük meg az eljárást. Úgy gondoljuk, hogy ellenkező oldalra kell komponálni a beszélgető feleket, hogy össze is lehessen trükközni, vagy osztott képbe tenni. CSAK A FELVÉTEL TELJES BEFEJEZÉSE UTÁN BESZÉLHETÜNK OTTLÉVŐ SZERETTEINKKEL . . . Gondolom ez mindenki számára érthető. Nem tudhatjuk, meddig jó a telefonvonal, ezúttal bizony a felvétel sokkal fontosabb. Andrist kérem, hogy a lehető legnagyobb nyersanyagú legyen készen. (Tehát, ha az előkészületekre ráfordított, azt is pótoljuk . . .) Miután a helyiség kicsi, a kameraszobát alakítsuk „várakozóvá”, de mindenki legyen már az elején jelen. Évát kérem, hogy a „várakozóban parancsnokoljon”.

Valami azt súgja, hogy a film egyik csúcspontja lehet ez, ha jól csináljuk . . .

Köszönöm a türelmüket, a segítségét.

Egy hirdetés: A kezdő és haladó angol csoport együttes évvárója a tisztiszaalonban lesz június 16-án 15.45, „local time”.

Sötét ruha kötelező. Esetleg sötét bőr vagy lélek is megteszi . . .

Vitray  
(felavatott tengerész)

*VII. forgatási terv 1981. június 16.*

1. Résztvevők: A munkamotorcsónakban: Lékay Tamás pk., Lengyel Ferenc gépiüzem, Tóth F. rádiós, Vitray és, ha akarja, Illésné. A gyakorlaton részt vesz hangeffektusok miatt: Tisztartó és nagyon sok jó állófotóval Simon (mentőmellénye nálam!).

2. Időrend: 12 – fél 1 körül a hajó lassít. 3/4 1 leeresztik a munkamotorost, benne egy legény és a mi teljes felszerelésünk (legalább két, de inkább három kazetta!).

Mihelyt lenn felkészültünk, a nekünk legmegfelelőbb irányból és helyről, felvesszük a „horgonyt le” manővert! (Tisztartó atmoszférát fentről.) A baloldali horgony és a baloldali mentőcsónak megy le!!! Utána, mihelyt mi jelezzük, hogy felkészültünk (Fefe rádióján), csengetés a hajón, és a mentőcsónak-gyakorlat megkezdődik. Minél közelebből vegyük a hágsón mászókat!! Ezután rajtunk múlik, meddig lesznek lenn. Más. Csónak visszatér és felvonulnak. (Szintén vesszük.) Más. Horgonyt fel-manőver letről-alulról. Lékay mindig megmondja, melyik az a legközelebbi állás, ameddig merészkedhetünk. Más. Motorosunk előre megy, általunk meghatározott irányba, vagy két mérföldet. Jelre hajó elindul, bejön nekünk és kimegy nekünk. Utána megvár. (Legalább egy teljes kazettányi erre maradjon!!!)

3. Ami még hátravan itt a hajón (legalábbis így hiszem) szinkroninterjú Kun Gabival. (Még nem tudja, de nem is baj.)

4. A négy, vagy öt térkép inzertálása.

5. A korábban is említett szinkronhangos montázs.

Azt hiszem, más nincs.

Az ézváró angol óra, a feltehetően túlfáradt stábra való tekintettel, elmarad. De majd meglesz!!!

Dr. Wichtig Macher  
(Főcserkész)

*VIII. forgatási terv 1981. június 17.*

Mélyen tisztelt Kollégák!

Június 18-án kora reggeltől szeretném, ha sorompóba állnánk. Egyrészt nagyon fontosnak tartom, hogy a hajó Koszicsangba érkezését, NAPKELTÉVEL együtt felvegyük. Igaz, az érkezés csak egyszerű horgonyvetés két kis szigetke között — éppen ezért. Meg azért, mert Bangkokba magába éj-jel, de legalábbis este későn megyünk,

így az feltehetően, legalábbis érkezés formájában kimarad.

Javaslom, még ma este készítsük elő az anyagot, felszerelést, hogy reggel minden meglegyen, és ne kelljen anynyira korán kelni.

Valószínűleg csak nagyon kevés szünet után, még holnap reggel, megkezdődik a sürgés-forgás. Raktárakat kinyitják, munkások megjönnek, kiszolgáló személyzet a pupán serénykedik, boltjait nyitja satöbbi. Egyszeri és megismételhetetlen lévén, kell!

A koszicsangi napok valamelyikén ráér Kun Gábor interjúja és a néhány inzerttérkép.

\*

Bangkokra vonatkozóan csak érkezés és a képviselő, illetve követséggel való megbeszélés után . . .

Tisztelettel  
A naplóvezető

RECOMMENDATION: Five members of the Hungarian Television — all of them for the first time — went to sea for sixty days. Producer Mrs. Tibor Illés, cameraman András Szalay, sound engineer Gábor Tisztartó, assistant László Simon and the author of the article, Tamás Vitray, as leader of the staff. What could he do in this role? He never sailed the sea before and he had no idea of what and how he should film here (on board the biggest seagoing ship and on its way through seven seas). He had heard and seen so much officiousness, bluff. To avoid this he decided on corresponding with his colleagues, friends with the hope that this would not seem to be officiousness and thus he would not see the sneer of his fellows reading his epistles. The result: four one-hour „illustrated travel diaries” in January.



# A kollektív halhatatlanság mestersége

*E. Fehér Pállal beszélget Nádor Tamás*



— *Mért éppen szivart szív, s miért nem cigarettát?*

— Cigaretázom is, és szivart is szívok. Napi negyven cigarettát és öt szivart . . .

— *„Javítani” kívánja talán az infarktusarányt?*

— Infarktust nem tervezek, s remélem, nem is fogok kapni. Egyszerűen: ilyen az életritmusom. Vidéken kezdtem el újságot írni, s annak idején még nem dolgoztak annyian a szerkesztőségben, mint mostanában. Így hozzászóltam ahhoz, hogy sokat és gyorsan kell dolgozni, s oda kell figyelni mindenre. Ennek a tempónak, sürített

életvitelnek bizonyára nem egészséges, de természetes kísérője lett a sok bagó.

— *Feltételezve, hogy mégsem cigaretázva született, beszéljünk előbb a dohányzás előtti éveiről . . .*

— Budapesten születtem, Pestszent-erzsébeten nevelkedtem. Apám a Szociáldemokrata Párt funkcionáriusa, s a párt lapjának, a Népszavának egyik kiadóhivatali vezetője volt a harmincas-negyvenes években, úgyhogy én már iskolás korom előtt jártam szerkesztőségben, s persze, ismertem újságírókat is. Magáról a Népszaváról csak gyermeki benyomásaim maradtak, hiszen 1948/49-ben, amikor apám megvált a

laptól, még épphogy kamaszodni kezdtem. Csak jóval később szereztem róla pontos ismereteket, amikor érdekelni kezdett a magyarországi szociáldemokrácia, s újságjának története.

Még az olyan munkásvárosban, mint Pestszenterzsébet (mert a felszabadulás előtt önálló városnak számított), sem volt kifejezetten „üzlet” akkoriban szociáldemokratának lenni. Mi gyerekek — többen voltunk testvérek — ki voltunk téve társaink gúnyolódásának. „Vak Pali, vak Pali mindent lát, szemüvegen át olvas Népszavát!” — csavarintottak „kedvemért” egyet az ismert csúfoló rigmison. Nem is csoda, hogy ezt tették, hiszen a tiszteletes úr is „istentelen”, „vallástalan”-féle megjegyzést tett ránk, amit pedig jószerivel nem is értettünk. Csak azt éreztük, hogy mások vagyunk, s hogy megkülönböztetnek bennünket. Rossz érzésünk még súlyosbodott is, hogy apám szigorított rendőri felügyelet alá került. Attól kezdve főútvonalon nem közlekedhettünk. Nem járhattunk például a város szívében, a „Kossuthin”, a Kossuth Lajos utcán. 1944-ben aztán a sok kellemetlenség életveszélyes fenyegetéssé súlyosbodott. Apámat március 19-én elhurcolták, s bennünket, gyerekeket, a Népszava egyik vezető munkatársa vett oltalmába. Már gyerekfejjel érzekelnem s tapasztalnom kellett tehát a magyarországi félfasizmus, majd a nyílt fasiszta terror légkörét.

— *Létkényszer volt hát, hogy végül is újságíró lett: „tollfogását” nem valamilye korai grafománia, hanem az élethelyzete váltotta ki . . .*

— Minálunk mindig az újságról volt szó odahaza. Még azután is, hogy apám elkerült a Népszavától. (Később, amikor az ötvenes évek után rendeződött a helyzete, ismét „újságos ember” lett: lapok postai terjesztésével foglalkozott.) Így hát, mióta csak az eszemet tudom, mindig újságíró akartam lenni. Iskola falújságot szerkesztettem, még mielőtt ez kötelező lett volna. Miféle újság volt az? Ma már csak arra emlékszem — a totót akkoriban vezették be —, hogy a heti totótippeket lelkesen közöltem. S talán ez volt számomra a

legfontosabb. Furcsa ezt fölidéznem, mert ma már, megvallom, a sport csöppet sem érdekel.

E homályos emlékből kutatva valami fontosra mégis rábukkanok: már akkor is élt bennem az újság, az újdonság iránti kíváncsiság. A vágy, hogy erről vagy arról elsőnek én számoljak be. Hogy legyenek saját információim, amelyeket — másokat megelőzve — továbbadhatok. S elmondhassam róluk a gondolataimat. Csírázott tehát valami, ami nélkül újságot csinálni nem lehet.

Érettségi után az ELTE bölcsészkarának újságíró szakára jelentkeztem. Nem vettem föl. Ma már azt mondom: hál’istennek. Így lettem magyar—történelem szakos. Papíron: tanárjelölt, de valójában tanárnak sose készültem. Inkább az irodalomtörténet, s a történelemtudomány érdekelt. A régi magyar népkönyvekről (Ponciánus históriájáról, Salamon és Markalf történetéről stb.) írtam szakdolgozatot, mégsem fogadtam el Tolnai Gábor professzor ajánlatát, hogy maradjak benn az egyetemen. Túl „zártkörűnek” láttam a tanzéki munkát, az újságírást sokkal nyíltabbnak, nyilvánosabbnak, elevenebbnek. Az egyetem után azonnal a Kisalföld munkatársa lettem. Azóta hírlapíró vagyok.

— *Ez így majdhogynem sablonosan hangzik: újságíró lett, mert nem kevesekhez, hanem sokakhoz kívánt szólni . . . A pályaválasztásnak, gondolom, más, személyesebb oka is lehetett.*

— Nem voltam „mindenevő”, mindent egyforma szorgalommal biflázó tanuló. A gimnázium utolsó éveitől kezdve főként a politika érdekelt. A nyelvészeti stúdiumok viszont taszítottak. Még ma is jeges borzalom tölt el, ha némelyik ilyen kollokviumra visszagondolok. (Sőt, ha szabad, a tárgytól eltérve, egy megjegyzést tennem: bölcsészkarainkon megítélésem szerint a nyelvészeti diszciplinák aránya erősen eltúlzott. Egy középiskolai tanárnak ezek jó részére szüksége nem lesz. E tanulmányokat redukálni lehetne, kellene. A jövő nyelvészei viszont megfelelő ismereteket szerezhetnének a számukra szükséges szakkollégiumokon.) Törté-

nelmi vonzalmatat már említettem, a história természetesen csupa politikum. De engem a régi magyar irodalomban is az ragadott meg, hogy mennyire politikai irodalom.

Föltettem magamnak nemegyszer a nem is oly könnyű kérdést: miért is vonzott a politika. Kínálkozó és kézenfekvő a válasz: olyan családban nőttem föl, ahol a politika mindennapos beszédtema volt. De ez csak a legközvetlenebb, legfamiliárisabb ok. Hozzájárult ehhez, hogy bejártam a Csilinek nevezett munkásotthonba (a mai Csili földszintes elődjébe, melyet aztán lebombáztak), s az Ady Endre utcai úgynevezett Új munkásotthonba is. Vagyis szervezett munkások — bal- és jobboldali szociáldemokraták, illegális kommunisták — között nevelkedtem. (Nagybátyám, Nolipa István Pál festőművész például illegális kommunista volt.) Tehát olyan emberek közt, akiknek sorsát meghatározta, megjelölte a politika; akik készültek arra, hogy e sorsot tudatosan irányítsák. E közegben a politika nem volt, nem lehetett szólam. S még kevésbé volt frázis az, amit így szoktak nevezni: a munkásosztály vezető szerepe. Nem is igen lett belőlük vezető. Ők abban az értelemben tudtak (nem szónokoltak) erről, hogy az összefogásukban erő van, s hogy vele közéletet tudnak alakítani. Ez az egyik része a dolognak.

A másik: én ugyan fiatalabb vagyok a fényes szellők nemzedékénél vagy 6–8 évvel, de azért azok a szellők megérintették az én korosztályomat is. Az 1945 utáni évek, a koalíciós idők pedig telítve voltak politikával. Olyannyira, hogy maradandóan hatottak még a magamféle gyerekemberre is . . . A harmadik motívum: mindaz, ami 1949 után megessett a magyar munkásmozgalomban s az ország történetében — a kitelepítések, a törvénytelen letartóztatások stb. — sajnos, családunkat is közvetlenül érintette. Nem „mártíromkódva” mondom ezt, mert végül is szerencsém volt: bekerültem a gimnáziumba, fölvettek az egyetemre. Csupán a tényről gógiztem. S még ebben is volt egy politikai mozzanat. Ha nem lett volna az a

bizonyos munkásszolidaritás, tehát, ha legnehezebb éveinkben apám barátai — noha ők sem voltak valami rózsás helyzetben — nem segítenek, bizonyára másként alakult volna az életem.

Mindezek miatt már 15–18 évesen szenvedélyesen érdekelt, hogy mi miért történt úgy, ahogyan történt. A XX. kongresszus lett aztán világnézeti választásomnak és szellemi tájékozódásomnak meghatározó eleme. Ebből következett, hogy a humanitárius tárgyakkal elmélyültebben is foglalkozni kezdtem. S ebből, hogy megtanultam oroszul, németül, s a szomszédos népek nyelvén: szerbül, szlovákul, csehül, keveset lengyelül, s valamit románul is.

— *Vannak, akik pusztá mesterségnek tartják az újságírást, mások ebben is a megfoghatatlan, megtaníthatatlan mozzanatok tartják a leglényegesebbnek. A tehetség szükségességére nyilván nem kell rákérdéznem. De vajon mennyi rejtélyes, irracionális elem, nyersebben fogalmazva: „lila köd” fér a hírlapírásba?*

— Válaszolhatnám erre egyszerűen: nincs ebben semmi misztikum, a lila köd csupán a dilettantizmus kelléke. A dolog mégsem ennyire egyértelmű. Egyrészt: a legrosszabb újságíróban is hújkálhat valamiféle tehetség, csak éppen nem, vagy rosszul élnek vele. Másrészt: az újságíróképzés mai formáját én a lila köd-teremtés egyik formájának tartom. Holott van jó néhány dolog, amit nem lehet tanfolyamon — kivált effélén — elsajátítani, megtanulni.

Nevezzenek bár konzervatívnak, vagy vaskalaposnak, mélységes meggyőződése: az újságírás szakmai részét csak a szerkesztőségben lehet megtanulni. Közhelyként mondogatják, de én is csak megerősíthetem: aki nem járta végig a szerkesztőségi munka legkülönbözőbb lépcsőfokait, változatait, abból igazi újságíró nemigen lehet. Azokról, akik tüstént rovatvezetőként kezdik, előbb-utóbb kiderül, hogy még egy hírt sem tudnak megfogalmazni. (Nekem szerencsém volt: a Kisalföld ipari rovatában kezdtem, azután a kulturális rovatban dolgoztam, majd olvasószerkesztő lettem, s ez utóbbi volt a dolgom a Kortárs, majd az Élet és Irodalom

szerkesztőségében is. S csak azután lettem a Népszabadság kulturális rovatának vezetője. Hírt is fogalmaztam, riportkeredtem is, noha nyilvánvaló volt: nem a hírszerkesztés, s nem is a riportkészítés lesz a dolgom. Mégis meg kellett tanulnom a szakma csinját-binját. S nem ártott a legapróbb aprómunka sem.)

Visszatérve a „lila köd”-re. Az újságírás — minden látszat ellenére — nem „szabad pálya”, hiszen alkalmazkodnunk kell néhány vastörvényhez. Köz-helyek közhelye, de tény: a lap minden számának — ha esik, ha a szél fúj, ha beteg vagyok, ha örülök, ha gyászolok — meg kell jelennie . . . Minden lapszám kibocsátása, imprimálása előtt dönteni kell, s vállalni a döntés kockázatát. Mert eljön egy időpont, amikor már nem lehet többször konzultálni, ezt-azt magunkban meghányani-vetni: a lapnak (a kis példányszámú üzemi újságnak éppúgy, mint a Népszabadságnak) meg kell jelennie . . . Vastörvény az is, hogy felületességeinkre, tévedéseinkre, hibáinkra mentséget nem kereshetünk. Hiszen nincsenek, nem is lehetnek rejtett döntéseink. Rólunk azonnal kiderül, hogy hibáztunk, hogy nincs véleményünk, hogy gyávák vagyunk. Olykor az is, hogy helyesen látunk valamit.

Mindezért ez igen demokratikus szakma. S nemcsak mert állandóan a nyilvánosság előtt szerepelünk, mely ellenőrzi „hosszútávú” felkészültségünket, s napi formánkat. És nem is csak azért, mert — most nagyképi leszek — a minisztertől az utcaseprőig terjednek kontaktusteremtési lehetőségeink, kötelezettségeink. Demokratikus e szakma — presztízseben is. A belső szerkesztőségi ranglista a közönség, sőt a szakma szemében nemigen számít. A „beosztott” munkatárs a maga szakterületén, nem ritkán az újságíró-értékrendben is, gyakran előbbre van, mint a főnöke. Mert e pályán — ha komolyan vesszük —, csak az számít, hogy szuverén egyéniség-e valaki. Vagyis végső soron a teljesítmény dönti el, hogy ki mit ér.

— *Mindez igaz, de túl „általánosan” hangzik. Hadd kérdezzek hát így: mit*

*kell például önnek tudnia ahhoz, hogy „rangja” legyen ebben az értékrendben?*

— Szögezzük le: én nem hiszek az „egyetemes” újságíró fogalmában. Meggyőződésem: manapság az újságírónak is specializálódnia kell. Legyen olyan konkrét és megfogható szakterülete, amelyen önállóan képes tájékozódni és dönteni . . . Ami engem illet: kezdettől fogva igen érdekelt Kelet-Európa — abban az értelemben, amit főntebb a politikáról mondtam. Vallom ugyanis, hogy a magyar társadalom egyik rákfeneje, a hazai fejlődés oly sok hibájának, vétkének okozója a nacionalizmus. Ez sajnos, még ma is virulens formában jelen van, s ellene régebben sem tudtam, ma sem tudok jobb orvosságot, mint amit — talán iskolásan, de helyesen, hitelesen — internacionalizmusnak nevezünk. Ez így persze csakugyan sematikusan hangzik, és sajnos gyakran nem is lépünk túl e sémán. Pedig hát nem lehet egy népet „általában” szeretni, s nem lehet az ember „általában” internacionalista sem. Nincsenek „a” magyarok, vagy „a” szlovákok, „a” szerbek, „a” románok . . . Meg kell őket ismerni mennél pontosabban, minél teljesebben.

É meggyőződésem jegyében fogtam a nyelvtanulásba, ezért bújtam a könyvtárakat, sokkal előbb, mint ez országokban elutazhattam volna. Így elsajátíthattam azokat az érintkezési és ütközőpontokat, a történelmi, irodalomtörténeti, művelődéshistóriai azonosítási és különbségtételi jellemzőket, melyek nélkül e népek kultúrájáról csak általánosságokat tudnék mondani. Az általánosságok pedig mindig félreértésekhez vezetnek. É tekintetben az újságíró munkája sem különbözik lényegesen a filológusétól: munkája fabatkát sem ér, ha nem támaszkodik a megszerzhető ismeretek maximumára. A különbség csak a műfajban, a megírás módjában, s a publikálás helyében van (kellene, hogy legyen), nem a megközelítés mélységében. Készülhet ugyanis felületes interjú, riport, publicisztika, de éppúgy van felületes irodalomtudomány, fel-színes kritika vagy tanulmány is. Nem a lábjegyzetek száma, s nem is az aka-

démiai fokozat dönti el, hogy egy-egy írás mennyit ér. A színvonalnak itt is, ott is a tudás, az egyéni látás adhat garanciát. Az újságíró is ismerheti úgy a maga szakterületét, mint az adott ismeret- és gondolkodási kör tudósai. A jó újságíróknak nem kell tehát műfaja miatt szégyenkeznie.

— *A „tudós” újságírónak is szemére vehetik azonban, hogy a napi politikai kívánalmak esetleg „romlandóvá” teszik írásait. Dolgozhat-e a hírlapíró naprakészen s egyszersmind a maradandóság igényével? Magyarán: mennyi munkájában a taktika, s mennyi a stratégia? Kimondások és elhallgatások között hogyan kell például döntenie?*

— Súlyos konfliktusok forrása mind- ez, de nemcsak az újságírás konfliktusa, hanem voltaképpen minden nyilvánosság előtt szereplő emberé, aki valamely világnézet elkötelezettségében él. S nem is csupán a marxistáé; a római katolikus lelkipásztornak éppúgy lehet ilyen konfliktusa. (Köztudomású: az egyházban számosan meg is élték e dilemmát.) S természetesen a tudomány is viaskodhat vele. Gyakran megesis például, hogy valamely rendkívüli fölfedezés az adott időszakban publikálhatatlan . . . Ilyen konfliktusok voltak és vannak, igen szeretném, ha nem lennének, de sajnos, nem tudok olyan világot elképzelni, hogy ne legyenek.

Ami a magam dolgát, a napilapnál dolgozó újságíróét illeti: számomra — hisz említettem — a napi politizálás nemcsak kenyérkereset kérdése, hanem „belülről”, tehát meggyőződésből vállalt feladat is. Szeretem ezt a munkát, ez felel meg a legjobban a vérmérsékletemnek. Tudomásul veszem tehát a lapcsinálás mindennapi gyakorlatát, s mindazt, ami ezzel együtt jár. Az információgazdagság, a gyors értesülés izgalmát-örömét ugyanúgy, mint a szükséges önfegyelmet. Hogyan oldja fel, hogyan igyekszik mégis feloldani az ember az óhatatlanul adódó feszültséget? Úgy, hogy igyekszik legjobb tudása szerint mindig a kimondható igazság maximumáig eljutni. Tehát: azt mondja el, ami a meggyőződése s ismeretei szerint

igaz, s annyit mond el, amennyivel nem okoz kárt az „ügynek”. Tehát a stratégia határozza meg itt is a taktikát. De mindig van taktika!

Egy példa a magam területéről. Egyik állandó témám a nemzetiségi kérdés. Az évek során rájöttünk arra, hogy a szocializmust építő társadalmi rendszerek sem tudták ezt eddig megoldani — a lenini normák szerint. Egyelőre csak addig jutottunk el, hogy a nacionalizmus nyílt kirobbanási formáit, amelyek erőszakosságban, gyilkosságban vagy tömegmészárlásban nyilvánulnak meg, sikerült intézményesen visszafogni, megszüntetni. Mindez nem jelenti azt, hogy nincsen nacionalizmus, vagy, hogy az ilyen erőszak minden formája megszűnt volna. Mi most a hírlapíró feladata — legalábbis az én értelmezésem szerint? Meg kell próbálnom megérteni azt az állapontot is, amely számomra elfogadhatatlan. Ezt pedig csak kellő történelmi ismeretek birtokában remélhetem. Így okok-okozatok szövevényének feltárásával érvelhetek az adott helyzetben. Ilyenkor közléte- hetek mindent, ami nem sértő, és segít a tisztázásban. De nem érdemes, sőt nem szabad publikálnom azt, ami nem vezet eredményre, sőt, elmérgezhetheti a vitát. Tudhatok például tervezett intézkedésekről, melyeknek árthatok, ha éppen azt az író, művészt vagy más közéleti embert támadom — akár a legigazibb igazság birtokában —, aki éppen ezekben „jó emberünk”. (Tegyük fel a magyar nemzetiségű írónak valamilyen kedvezményt óhajt, készül kijárni.) Ilyenkor várni kell a dobravert igazsággal. S én ezt nem érzem árulásnak. Mert az élet nemcsak eszményekből, nagy igazságokból áll, hanem abból a realitáshól is, hogy vannak apró hétköznapi igazságok is. Kompromisszumot kötök tehát ilyenkor, sőt: opportunus vagyok a nagyobb igazságok árnyékában, ha így — bármily kevéssel is — az emberibb életért tehetek valamit. És csöppet sem restellem ezt kimondani, mert jól tudom: nem lehet mindig a szocializmus végső céljaira szegezett szemmel élni, a mindennapok bölcsességére is hallgatni kell.

Van persze olyan határ, amelyen túl nem léphetünk: mindig ügyelni kell arra, hogy taktikázás közben ne vesszen el a stratégia. Sohasem fordulhat elő például, hogy — mert az adott vitacikket elhalasztom — megdicsérjem azt, akit-amit elítélek, megvetek. A feketét nem festhetem fehérre, mert ez már áruulás.

— *Volt idő, amikor mindaz, ami a párt lapjában megjelent, zsinórmértéknek számított. Ma már persze, senki sem gondolja, hogy létezhet az egyedüli igazság kimondására fölkent újságíró. Mit mond ki most az ország első számú napilapjának munkatársa?*

— A Népszabadság a párt központi lapja, ezt bárki elolvashatja az újság fejlecén. Ami annyit tesz, hogy a párt, a Központi Bizottság, vagy ha úgy tetszik, a magyar kormány hivatalos véleményét fejezi ki. Szerkesztőségi cikkben, nyilatkozatban, közleményben — megvannak ennek a közismert újság-műfajai. A magam területén, a kulturális rovathan ilyenek eléggé ritkán látnak napvilágot, mert egyértelmű és világos az MSZMP álláspontja, mely szerint ízlésbeli kérdésekben, művek esztétikai megítélésében nincs, és nem is lehet pártvélemény. Egy könyv tetszhet a miniszternek vagy a KB-tagnak, ám ez nem kötelezi a kritikust arra, hogy róla neki is jó véleménye legyen. A világnézeti minősítésről természetesen nem szabad lemondanunk. Sőt, a Népszabadság kulturális rovatának ez egyik feladata. De a bírálatok sosem a párt, a KB, vagy a minisztérium véleményét tartalmazzák, nem is a Népszabadságét, hanem X. vagy Y. kritikuszét. És senki sem óhajtja előírni, hogy ez vagy az a mű tetsszen vagy amazt rója meg. Azt persze elvárja a szerkesztő, hogy a kritikus e lap hasábjain a marxizmus világnézete, s a párt politikája szellemében fejtsse ki álláspontját. De olyan „ukázt” még sohasem kaptam — tizenkét éve vagyok a Népszabadság rovatvezetője —, hogy erről vagy arról a könyvről ezt és csakis ezt kell írni. Munkatársaink írásaiban így kinek-kinek az öntörvényű nézete fogalmazódik meg. Csupán az átfogóbb művelődés-

politikai elemzések — kivált, ha ezeket az adott terület illetékes irányítói írják — orientáló értékűek. Ám ezeket sem kell valamiféle parancsként értelmeznünk. Köztudomású: a magyar kulturális politikára az utóbbi két évtizedben nem a parancsolás módszertana jellemző.

Azt azonban kétségtelenül tudnunk kell: a lap helyzetéből és példányszámából következően a Népszabadság szavának különleges súlya van, ami nálunk megjelenik, az másként esik a latba, mintha egyebütt jelent volna meg. Ezt azonban én csak nagyobb felelősségként értelmezem.

— *Sok szó esik az írott sajtó ismeretterjesztő szerepéről, lehetőségeiről. Arról már kevesebb, hogy hol vannak ennek határai. Véleménye szerint e téren meddig jutott a magyar sajtó, s miben vannak még elmaradásai, tennivalói?*

— Derék illúziók sokaságában élünk. Sok a jó szándék, nemes kezdeményezés, de én az Olvasó népért mozgalom, vagy az olvasótáborok eredményességében kételkedem. Szép vágyálom, hogy mindenki olvasson, ám a kultúrát művelni csak ébren érdemes. Olvadni sem igen lehet csoportosan. A könyvet ki-ki egyedül olvassa el. Megvallom: a TIT-előadásokban sem hiszek. Az ilyen ismeretterjesztés a képregényekhez hasonlít. A tudás látszatát kínálja. Aki csakugyan művelődni kíván, az inkább könyvtárba megy. Szkeptikus vagyok tehát ezekben a dolgokban, habár elismerem: aki fogékony, arra az efféle is ösztönzőleg hathat. De azért előnyben részesítem az olvasó embert, mert az olvasó nép egyedekből áll.

Nagy bajnak tartom, hogy sajtónk gyakran beéri ilyen képregénymódszerekkel. Ebből is adódik, hogy a magyar közgondolkodásnak máig sem alakult ki reális önarcképe. S nemcsak a sokat emlegetett történelmi tudat fogyatékos, nincs reális jelenbeli tudat sem. A nacionalizmusnak is egyik alapja, hogy sok ember — megfelelő történelemismeret s mai önismeret híján — a nemzet jogait, lehetőségeit irreálisan ítéli meg. Miféle jogcím a jelenre, hogy X. vagy Z. ország ötszáz vagy ezer évvel ezelőtt



mekkora birodalom volt? E felfogással bármilyen mai tévképzetet szentesíteni lehet . . . A realista nemzeti öntudat alakításában, önmagunk helyének felmérésében még bizony, gyengélkedők vagyunk. Pedig a politikában-gazdaságban már fölmértük: nem kell a vas és acél országának lenniünk. Tudjuk, hogy — a Prédikátorok könyvét idézve — „az ország haszna a földművelést kedvelő király”. Tehát, hogy az erős mezőgazdaság, s a reális koncepcióra épített ipar az országot egyensúlyban tarthatja. De a társadalom, a kultúra állapotát illetően, a kis és nagyobb közösségek, vagy akár az egyének megítélésében, még szinte irtóznak a realizmustól. Hol azt mondjuk, hogy jaj, de jól élünk; hol azt, hogy túl jól él a paraszt, vegyünk el ezt-azt tőle, hogy több jusson a munkásnak; hol pedig egyszerűen siránkozunk. Történelmiünk hol tragikus, hol pedig dicsőséges. A magyar irodalomban például egyetlen olyan regény, novella vagy vers sincsen, amelyben a törökök győznének a magyarok felett. A kérdés: hogy az ördögbe voltak akkor itt a törökök 150 évig? Természetesen nem a nemzeti „önköpködés” irodalmát vagy történelmét hiányolom, csak annak tudomásulvételét: ez volt, így történt.

Vagy vegyünk egy másik példát. Hazánkban műveletlennek számít az az értelmiségi, aki nem tud valamit, mondjuk, a francia irodalomról. De azt vajon kinek vetik a szemére, hogy egyetlen szlovák, román vagy szerb költőt sem tud megnevezni? Pedig nekiünk nem a franciákkal, hanem a szlovákokkal, románokkal és a szerbekkel kell együttélnünk. És az is beletartozik a realista nemzeti önismeretbe, hogy tudomásul vesszük: a magyarságnak igen tekintélyes százaléka olyan közegben él, amelyet egy másik néppel, műveltség-gel szoros kölcsönhatásban kell léteznie. Ez is tény, s aki nem hajlandó tudni róla, az önáltató és másokat is áltat. Így pedig a tennivalókról csak irreális elképzelései lehetnek . . . A realizmus per sze, nem népszerű dolog, mert azt is mondja: nézzünk bele a tükörbe. Ha ez valahogy megtörténik, s képiünkön va-

lami hibát látunk, a legegyszerűbb azt mondani: a tükör a hibás. A magyar sajtó e közgondolkodási vakságban sem vétlen: emlékezzünk csak az áldatlan deheroizálás-vitára.

Gátolja a közgondolkodás érlelődését az is, hogy sajtónk jelentékeny része — udvariasan fogalmazva — műveltségfogyatékos. Nem kell „bogarászva” olvasni ahhoz, hogy felkészültség-hiányosságokra leljük. Tudom, az újságíró-szövetség kimutatja: ennyi meg ennyi magyar újságíró főiskolát vagy egyetemet végzett. De hát én — most nem leszek jó modorú — egyetemet végzett marhákat is ismertem már. A csekély műveltség ezen a pályán különösen veszélyes, mert a félművelt tollforgató sokakban téves, sőt hamis képzeteket kelthet. Az ilyen ember eleve nem lehet realista, hiszen még annyit se tud, hogy önmagával szembenézhesen.

Hiányolom tehát sajtónk közösségi tudatformáló szerepét. S úgy hiszem, mai összetételében nagyon kevésbé alkalmas erre.

— *Lapjainkban, s a rádióban-televízióban is túl sok az „átfedés”. Vajon nem kellene-e az írott, a hangzó és a látható sajtóban valamiféle „szereposztást”, összjátékot teremteni? Most mintha mindenki a maga szeszélye szerint dolgozna . . .*

— Hogy mennyire veszi tudomásul az írott sajtó a rádió-télevíziót? (A fordítottját nemigen tudom pontosan megítélni.) Azt hiszem, számol vele. Talán nem eléggé. A rádiót inkább, a tévét talán kevésbé figyeli. A közös munkálkodásnak mindenesetre sokkal többféle módját lehetne kitalálni . . . Az írott sajtó például semmiképpen sem kerülheti el, hogy „elkönyvelje”: a hír, amelyet reggel közöl, az előző esti tévéhíradóban, s a rádió hírműsorában elhangzott már. Mégsem fölösleges reggel közreadni, mert — konzervatív, de ma is érvényes beidegződés — az emberekben azt a bizonyosságérzetet kelti: ma is élünk, megvagyunk. Megnézem hát, jól hallottam-e, amit tegnap hallani véltem. Mert azért mégiscsak az biztos, amit az újság is megír. Régi reflex

ez, amelyet sajnós, ugyancsak nem használunk ki eléggé.

Ami az összjátékot illeti: azt hiszem, ideális összjáték a sajtóban soha nem volt, és nem is lesz. Azon egyszerű oknál fogva, hogy a valamirevaló sajtó önmagában kizárja az ideális állapotok lehetőségét. A sajtó akkor jó, ha benne kavargás, vagy ha tetszik: rendetlenség van. Nem mi határozzuk meg ugyanis a tennivalókat, hanem a valóság határozza meg, hogy mit tegyünk. Ha betördeljük a lap adott oldalát, s lapzárta előtt, mondjuk meghal valaki, az egész „gyönyörű” terv felborul. Én tehát örülök a kavarodásnak, mert ebben benne foglalnak a gyors reagálás esélye, a sokszínűség stb. A szakma tisztaságára persze, vigyáznunk kell. A kavarodás soha nem csaphat át zúrvarba.

„Összjáték”-ra tehát voltaképpen nincs szükség. A papírizú egyeztetések inkább csak protokolláris ügyekben fontosak. Egy könyvről kétféle kritika is megjelenhet. Az sem baj, ha homlok-egyenest ellentmondanak egymásnak. De a túlzásba vitt egyeztetés csak szegényítene, színtelenítene.

— *Aki tollat vesz a kezébe, kimondva vagy kimondatlanul azért arra is gondol: hány hét a világ . . . Vagyis vágyik némi*

*maradandóságra. Ön hogy van ezzel? Ír-e olyasmit, amit nemcsak egy-két napra szán?*

— A Népszabadság, a Kritika és a Szovjet Irodalom szerkesztőségében dolgozom, így egyszerűen nincs időm visszanézni. S hogy ironikus legyek: szívesebben olvasom mások írásait, mint a magaméit. Nemigen gyűjtöm hát könyvbe régi dolgomat. (Ezzel nem azokat akarom bántani, akik ezt megteszik, vagy eleve könyvre gondolva írnak újságcikkeket.) Az ilyen egybefoglalást talán inkább a selejtezésben elfogulatlanabb utókornak kellene elvégeznie.

Maradandóság, halhatatlanság stb. — nem szeretem az ilyen nagy szavakat. Az újságírónak — az oly ritka kivételtől eltekintve — nincs halhatatlansága . . . Illetve mégis van: maga az újság. Az tudniillik a maga gyarlóságaival, hibáival, tiszavirág-életű cikkecskéivel egyetemben pótolhatatlan kortörténeti dokumentum. Azt szokták mondani: az újság egy napig él. Mint „lapszám” — valóban. Ám mindenki, aki már régi újságot forgatott, tudja: milyen izgalmas sárguló napi-, hetilapot, vagy folyóiratot lapozgatni. Az újságírónak tehát ilyen kollektív halhatatlansága van.

*Fotó: Moldvay József*



Székely András

## Szép könyvek bajai

Díszes és drága albumok, reprezentatív sorozatok, elegáns monográfiák — azt gondolhatnánk, hogy a magyarországi művészeti könyvkiadás virágkorát éli. A szép könyvek azonban ott tornyosulnak az antikváriumok polcain, nemigen kellene az olvasóknak. A bajok tartalmi, formai és szerkezeti eredetűek . . .

Sose volt ennyi szín, ennyi finom papír, ennyi lezser tipográfiai elegancia. Első pillantásra úgy tűnik, a magyar művészeti könyvkiadás az utóbbi évtizedben fejlődése eddigi csúcsára jutott. Látszólag hízelgő a szomszédos országokkal való összehasonlítás is. A lengyeleknél csak a fekete-fehér mélynyomás igazán fejlett; a cseheknél gyakran szürke a papír; a bolgároknál a művészeti könyvkiadás nagyon szűkkörű, elsősorban reprezentatív régészeti és középkortörténeti vonatkozású kiadványokat találunk; a románok nyomási technikája a harminc év előtti magyar nyomdaipart idézi; az osztrákoké technikailag kifogástalan, de szellemében valamilyen régimódi, kispolgári-katolikus-helytörténeti szemléletet tükröz; Jugoszláviában meg kevés az önálló vállalkozás. Ám ez az első pillantás csalóka. A lengyel kiadók ugyanis néhány európai érdeklődést kiváltó vállalkozást voltak képesek előkészíteni; a csehek igen ügyes kézikönyveket szerkesztenek; a román művészeti könyvek távol állnak ugyan a világszínvonaltól, de a belső piacot a magyarnál szélesebb témaválasztékkal elégítik ki — más kérdés, hogy a pult alól az osztrák boltos az NSZK kiadók bőséges választékából rendelhet; s végül, a jugoszlávok fűrgén kapcsolódnak a könyvkiadás számos nemzetközi vállalkozásához. Mi viszont arisztokratikus előkelőséggel készítjük

magunknak albumainkat, minden valószínűség szerint fölöttébb pazarló módon. A kirakatok díszei ugyanis, amelyek évről évre a karácsonyi könyvpiac büszkeségeinek számítanak, az ár-kalkuláció előírásai miatt veszteséges vállalkozások. Ez pedig ma már korántsem dicsőség.

Tíz évvel ezelőtt Timár Árpád cikket írt a *Kritikában* az „albumdömping”-ről, amely szerinte a Corvina tevékenységét jellemzi, és, mondhatni, felelősségre vonta a Corvinát, amiért nem oldja meg a magyar művészeti könyvkiadás problémáit. Akkoriban azt válaszoltam, hogy a Corvina a magyar művészeti könyveknek talán a felét gondozza, minden bajra nem nyújthat gyógyírt; valamint, hogy az albumok megjelentetése „munkaköri kötelessége”, alapító levelében előírt feladata; s hogy a kiadói kapukat nem döngetik szerzők magvas kéziratokkal. Azóta több az album, több a képzett tipográfus, több a végzett műtörténész is, de nem sokkal több a használható kézirat, és amiben Timár Árpádnak annak idején igaza volt, abban ma még inkább igaza van. A magyarországi művészeti könyvkiadás látványos fejlődése némileg olyan, mint az egykori Patyomkin herceg falvai, amelyeket az utazó cárnó számára építtetett az út mentén, s ahol a hintóból látható házfalak tündököltek, de mögöttük ócska kunyhó volt, vagy éppen semmi.



Ami egyedülálló és igazán hasznos, el is fogy (az MTA kutatócsoportjának dokumentumgyűjteménye)

A „belső kór” jeleit bármelyik nagyobb antikváriumban meg lehet állapítani. A polcok tele vannak az utóbbi évtized művészeti könyveivel. Számos kötet csak féláron talál gazdára, jelentős veszteséggel, bár még mindig kisebbel, mintha a raktárban foglalná a helyet; a frissen kiadott albumokat viszont alig akarják átvenni az antikváriumi vásárlók, akik a klasszikus kapitalisták egyszerű módján nézve az életet, a tényleges kereslet legjobb ismerői – és ugyanakkor pultalóli, ritka csemegeinek számít egy-egy kis Officina-kötet, amely nemrég még 10–20 forintot semmiség volt.

Az alábbiakban elmondanék néhány olyan jellegzetességet, amely a magyar művészeti könyvek bajainak forrása, s döntse el az olvasó, *lehet-e* igazam, vagy saját tapasztalatai másra vallanak. Ha pedig olyan helyet tölt be a könyvkiadásban, ahol tényszerűbben, számokkal tudná alátámasztani vagy megcáfolni, amit mondok, kérem, ne

sajnálja a fáradságot a továbbgondolásra.

A bajok tartalmi, formai és szervezeti jellegűek. Nézzük először a legkönnyebben leküzdhetőket, a formaiakat.

Azt hiszem, számos vevő azért hagy a polcon egy albumszerű könyvet, mert úgy érzi, százasai egy részét *levegőért* fizettetik ki vele. Túlságosan sok az olyan oldal, amelyen legfeljebb egy képaláírást talál. Ezt a fajta eleganciát a nagyon drága, gyűjtők számára készült francia könyveknél lehet megtalálni. De ott a nyomatok is különlegességek. Nálunk a gyenge papírmínőség tette indokolttá a színes képek sima hátoldalát – mert átütött, és néha ma is átüt a nyomás. Ma jobb a papír, mégis a kelleténél több a pazarlónak tűnő kiadvány. Hadd említsem példának a saját *Munkácsy*-albumomat. A Corvina ügynevezett reprezentatív sorozatában látott napvilágot, *Derkovits* után, *Szinyei Merse* előtt. A szöveg minimális terjedelmű, utána képek következnek – jobb oldalon a reprodukció, a balon a képaláírás. Más semmi. Ez a képaláírás később bővebben megismétlődik. Mi minden fért volna ezekre az üres oldalakra! Elemzés, háttérdokumentáció, vázlat vagy későbbi változat közlése kicsiben, fekete-fehérben stb. Tény, hogy az album lapozásra szolgál, nem folyamatos olvasásra (ezért fogadható el a nyúl farknyi előszó), de a fentiek sem folyamatos olvasásra valók, hanem együtt nézhető-olvashatók a képpel, s az olvasó így összehasonlíthatatlanul több korszerű, „audio-vizuálisan” közölt információhoz jut. Mondhatnám, hogy a „pénzéért”, de nem mondom, mert az albumokhoz inkább a más pénzéért szokott jutni az ember. Ajándékba kapja.

A bajoknak részben itt lehet a gyökere. Jó könyvet úgy tervez az ember, hogy beleéli magát a vevő helyzetébe: megvenném-e magamnak? A drága albumnál viszont így gondolkozik: megvenném-e ajándékba? És arra a következtetésre jut, hogy miért ne? Hiszen a könyv látszólag elegáns; témájában semleges; és látványosan dokumentálja, hogy az ajándékozott megér



200–300 forintot az ajándékozónak. Emellett mellékessé válik, hogy az olvasó jóval kevesebb szellemi termékhez jut, mint amennyit némi többlet-ráfordítás mellett kaphatna (a szerzői honorárium és a szedésköltség elenyésző tétel az ilyen könyveknel), s csupán a tipográfus kerül látszólag kényelmes helyzetbe. Igaz, hogy ezért le kell mondania arról a gyönyörűségről, amit egy jól megválasztott oldalpár jelent.

Érdemes összehasonlítani nagy albumainkat akár az Officina szerény külsejű Ars Mundi-sorozatával, akár a Hamburg mellett székelő kiváló DuMont Verlag méltóságteljesen szép albumaival. Mennyivel gazdaságosabbak ezek, mint a mi festőmonográfiáink nevezett képeskönyveink! És mégsem kevésbé elegánsak. Azt már csak mellékesen jegyzem meg, hogy a magyar kötéstáblák papírja a kelleténél hajlamosabb a görbülésre, vetemedésre, nehezen bírja a nagy felületet. A szabványkönyvszekrények polcaiban pedig csak elvéve akad hely ekkora könyveknek...

A könyvek mesterséges duzzasztására az ívárrendszer készíti a könyvek készítőit. Ez a szabályozó különleges kiadványoknál inkább árt, mint használ. Eredeti célját sem tölti be. A rendszer kidolgozóinak és finomítóinak elképzelései voltaképp az olvasó védelmében születtek: ne legyenek drágábbak a könyvek a kelleténél. Mechanizmusuk viszont arra készíti a kiadókat, hogy mesterségesen növeljék a terjedelmet, és olyan elegáns üres oldalakért fizessen a vevő, amelyeket nem terhel az egyre növekvő nyomdászám.

Hozhatnék föl még nem egy konkrét példát a három nagy művészeti kiadó, a Corvina, a Képzőművészeti Alap és a Magyar Helikon gyakorlatából, de fontosabb talán a tartalmi gondok elpanaszolása. Ezt úgy lehet összefoglalni röviden, hogy nincs a kiadóknak átfogó koncepciójuk; egyenként sem, nem-hogy közösen. Ha valaki elhatározná, hogy összeállít egy 100 kötetes házikönyvtárat magyar nyelvű könyvekből, amely nagyjából arányosan áttekinti a világ és hazánk művészetét



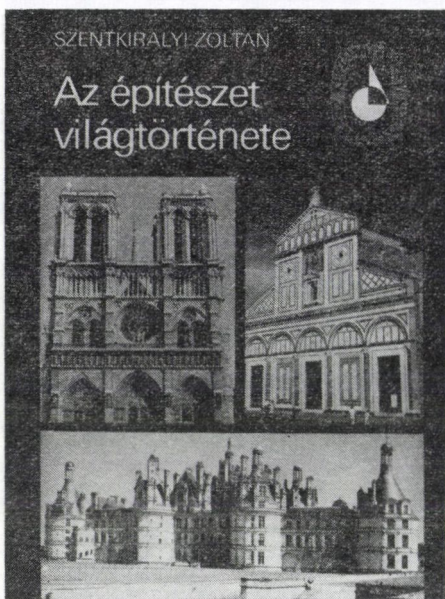
Kevés magyar szerző ilyen merész (a Képzőművészeti Alap Kiadójának építészettörténete)

— kézikönyvek, korszakmonográfiák, egyes területek stílusai —, alighanem zavarba jönne, látva a hatalmas tematikai hiányokat.

Az esztétikai szemlélet változásait a művészeti könyvkiadás — technikai okokból — elég lassacskán követi. A *Magyar festészet a XX. században* című, Pogány Ö. Gábor írta és válogatta album 1959-ben jelent meg, de 1952 szemléletét tükrözte vissza. Nem egy olyan festmény szerepelt benne korunk reprezentánsaként, amely a székesfehérvári „szoc-reál”-kiállításon nem épp dicséretes példaként lógott a falon. Hasonló esztétikai torzulást tükröz, hogy a görög művészetnek két reprezentatív feldolgoása is akadt, míg a középkor művészetének egy sem.

A középkor művészete még ma is bizonyos mértékig mostohagyermek. Igaz, készült egy-egy kézikönyv (a Marosi Ernőé és az Entz Gézáé) a román kor és a gótika művészetéről. De egyéb-





Mire egy ilyen nemzetközi hírű kiadvány jogai és képei megfizethető árúak lesznek, a könyv többnyire elavul. Mégis: a nemzetközi együttműködése a jövő. Sőt, már a jelen is.

ként csak magyarországi emlékekkel találkozunk, akár építészetről, akár a magyar gyűjtemények – főként iparművészeti – tárgyairól van szó.

Ennek több oka van. Az egyik nagyon gyakorlati, anyagi ok. A képanyag összeszedése jelentős pénzösszeget és energiát igényel. Nemegyszer valutát is, közlési jogdíjként. Ezért választják a szerzők és a kiadók a „víz-zel főzést”: egy témát elsősorban magyarországi anyaggal dokumentálnak, mármint a könyv képeiben, és kiegészítésként, rajzban, kisméretű képekben, esetleg néhány személyes kapcsolatok által megszerzett illusztrációval jelzik a téma egyetemes vonatkozásait. Hogy a Corvina három, a maga nemében, lehetőségeihez képest sikerültnek mondható kiadványát említsem ebből a műfajból: ilyen volt Lovag Zsuzsa könyvecskéje a középkori bronzművéségről, amely a legfontosabb külföldi

emlékeket rajzban reprodukálta; ilyen László Emőke monográfiája a flamand és francia falikárpitokról, a szöveg között kis méretű, tudományos értelemben vett párhuzamokat közlő képekkel; s ilyen legújabbban Ferenczy László munkája a japán iparművészetről. Mindezek a könyvek a Nemzeti Múzeum, az Iparművészeti Múzeum és a Keresztény Múzeum, valamint a Hopp Ferenc Múzeum szép, de a világ egészét még kiegészítésekkel sem dokumentáló gyűjteményén épültek fel. A félsikerült vállalkozások közt tartja számon viszont a kritika Koós Judith *Style 1900* című látványos albumát, amely hazánkban fellelhető szecessziós tárgyakat reprodukált gyönyörű képeken, csak épp, ahogy az *Ars Hungarica* című tudományos orgánus írja, a könyvben „érthetetlen többek között az is, hogy az Iparművészeti Múzeum egyébként kiváló korabeli gyűjtésből származó anyagának bemutatása milyen célt szolgál. Az egyetemes szecesszió egészét nem képviseli, s így a magyar anyaggal való összevetés szempontjának nem felel meg” (így a G.K.-val jelzett recenzens, aki feltehetőleg a téma egy másik kutatója, szóval konkurrens, de ettől függetlenül igaza van).

Én tudnék némi magyarázatot. Ez a könyvtípus – egy magyarországi gyűjteményrészlet feldolgozása, főként akkor, ha idegen nyelven vagy idegen nyelvű kivonattal ellátva is megjelenik – szakmai dicsőséget jelent a szerzőnek. S ez a másik, a „tartalmi” ok. Sohasem felejttem el annak az iparművészettörténész-nőnknek a szavait, aki teljes komolysággal vallotta, hogy ő a téma öt-tíz, nemzetközi tekintélyű ismerőjének írja könyvét. Ezzel a nézetrel nem áll egyedül – a ritkaság az volt, hogy ezt nem is tagadta. A néhány nemzetközi szakértő számára valóban hasznos az ilyen kiadvány, saját nagy munkáik részére nyernek belőle néhány biztosan dokumentált adatot, és ejtenek talán egy-két dicséret szót a szerzőről. A kiadó is úgy érzi, tett valamit a művészet megismertetéséért. Csak a magyar olvasó jár rosszul, mert amikor megveszi László Emőke vagy Fe-



renczy László könyvét (ismétlem, a könyvek önmagukban kiválóak!), azt hiszi, van egy összefoglaló, nagy könyve a flamand kárpitokról vagy a japán iparművészetről, amelyben megtalálja a lényegét. Holott ha így nézi őket, akkor óhatatlanul hiányos és torz képet kap. Ezek a tulajdonképpen résztanulmányoknak tekinthető munkák akkor igazán jók, ha nagy összefoglalásokat egészítenek ki. Ám a nagy összefoglalások hiányoznak a magyar könyv választékból. Valóban, nem is nagyon nyílik lehetőség arra, hogy valaki ilyesmit hazai feltételek közt létrehozson. Dicséretes kivétel például Csapodiné Gárdonyi Klára most megjelent válogatása *Az európai kódexfestészet* legszebb miniatúráiból. De az ilyen, sok éves erőfeszítéssel összeállt „kompilációnak” meg nincs tudományos presztízse.

Ismét egy konkrét példa: Fehér Géza *Török miniatúráinak* esete. Megint hangsúlyoznám: nagyon jó könyv a maga nemében! De — amit a vevő „török miniatúrák” főcím alatt kap, az a történelmi vonatkozású török miniatúráknak magyar vonatkozású csoportja, tehát a török miniatúrák alsóportja; a török miniatúra viszont maga is úgyszólván leányvállalata a perzsa miniatúráinak, az iszlám művészet egyik vezető ágának. Ez utóbbi sokkal nagyobb jelentőségű, de ha valaki magyarul akar róla olvasni, akkor bizony a régi *Officina*-könyvet kell előkeresnie... Vagy beszéljünk arról, hogy vannak könyvek a bútorművéségről egyes korszakokban, van egy stílusmeghatározó kézikönyv, de kb. 40 éve nincs összefoglaló bútortörténet, se nemzetközi, se magyar? Hogy nincs gyűjtők számára való kézikönyv? Hogy a Corvina Korszakok-sorozata túlságosan Európa-centrikus, és teljes megjelenésének időpontja a végtelenség kódéből tűnik át olykor-olykor? Vagy, hogy nincs összefoglaló bizánci művészet, van viszont 700–800 forintért olyan kötet, amely *Bizánci művészet* címen a szovjet gyűjtemények bizánci darabjait ismerteti?

Éppen ezért nem lehet eléggé dicsérni a Csapodiné művéhez hasonló kísérle-



Nemzetközi együttműködés eredményeként látott napvilágot Klee Pedagógiai vázlatkönyve. Megjelent Klee fiának emlékirata is. De valójában mindkettő kuriózum. Nagyobb Klee-monográfia nincs magyarul, pedig nemrég neki is volt centenáriuma

teket: Bodrogi Tibor és szerzőtársai *Törzsi művészetét*, Ruzsa György új ikonkönyvét, Szentkirályi Zoltán vállalkozását, *Az építészet világtörténetét* két zsebkönyvkötetben vagy Erney Gyula — hosszú évek óta sajtó alatt levő — design-történetét.

Mielőtt még a nemzetgyalázás bűnébe esnék, mindent kifogásolva, ami nálunk van, hadd jegyezzem meg, hogy bocsánatos üzleti trükként nyugati kiadók is alkalmaznak hasonló módszert. Például 1981-ben jelent meg a hamburgi Hoffmann und Campe-kiadónál egy *Babilónia — műkincsek a Tigris és az Eufrátesz között*. Kívülről összefoglaló mezopotámiai művészettörténet, belülről könyvvé tupírozott válogatás egy múzeumi katalógusból. No de: bármennyire elismerjük Hopp Ferenc pesti műgyűjtő és optikus érdemeit, mégis





Vevőcsábító kirakat. . .

más dolog bemutatni Babilóniát a bagdadi Irak Múzeum alapján, mint Japán iparművészetét a Népköztársaság útján található anyagból válogatva!

Az említett hamburgi könyv egy japán—luxemburgi vállalkozás terméke. Ez a tény átvezet a művészeti könyvkiadásunk szervezeti problémáihoz. Az a helyzet, hogy az átfogó tematikát talán csak az Egyesült Államok tudná önállóan megoldani. A nagy művészeti könyvek többnyire nemzetközi együttműködéssel, több nyelven, gyakran

más-más országban szerkesztve-nyomva-kötve készülnek. Dicséretes, részben ellankadó kezdemények voltak nálunk is. De a nyugati partnerek árai gyakran megfizethetetlenek, ha igazán jó könyvről van szó, a keleti partnerekkel való együttműködést pedig számos korlát nehezíti. Elég, ha arra az abszurd helyzetre utalunk, hogy néhány rendkívül szép szovjet könyvből képtelenség volt magyar nyelvű változatot készíteni, holott a kolofonban a „Typográfija Kosut” szerepel nyomdaként.

Csak örülni lehet annak, hogy egy lengyel eredetű régészeti sorozattal (*Palmyra, Karnak, Kréta* stb.) már megtörni látszott a jég, *A művészet világa* néven ismert NDK—lengyel—magyar sorozat pedig örvendetesen gazdagodik, és más okos együttműködés is van a Corvina és NDK-kiadók között. Sajnos a lengyeleknek most nem a művészeti könyvkiadás a legfőbb gondjuk, az NDK meg testvérként szeret minket, de ha egy picit slamosan működünk együtt (mondjuk, késik egy magyar kézirat kiküldése), akkor szívesebben szállítja tőkés piacra áruját. Például Fraenger 1981-re tervezett, többször elhalasztott nagy Bosch-könyvét, amelyet a fordító kesése miatt volt és van joga a Corvina NDK-beli partnerének csúsztatni. (*Mea maxima culpa...*) Az ilyesmitől fordító is, kiadó is megtanulhatja, hogy együttműködni „csak pontosan, szépen” érdemes. Sőt: csak így lehet.

Az együttműködés belső tartalékai viszont szintén kihasználatlanok. A tervek egyeztetését a Kiadói Főigazgatóság végzi, elvileg kiszűrve az azonosságokat, gyakorlatilag nem. Nem egyszer ugyanabban az évben jelenik meg nagyjából ugyanakkora könyv ugyanarról a festőről a Corvinánál és a Képzőművészeti Alap Kiadóvállalatánál. Külön-külön fotóarchívuma van a két kiadónak, részben ugyanazokról a témákról készített felvételekkel. (Egy-egy nyomdai felhasználásra alkalmas színes diapozitív költsége több ezer forint is lehet, részben devizában.) Ellenségek vagy konkurensek lennének? Dehogy. Kölcsönösen kisegítik egymást, ha az egyiknek eszébe jut segítséget kérni a másiktól, hiszen csak egy emelet választja el őket. De nemigen szokott bárkinek eszébe jutni ilyesmi. Egyik fél sincs — még? — igazán rászorulva a költségcsökkentésre. Az egyiknél ott a központi támogatás, a másiknál a képeslapok, poszterek haszna minden ráfizetést fedez.

A kiadók munkájának szervezeti gyengeségére utal, hogy még aprósá-

gokban is csekély az együttműködés készsége. Nincs rá magyarázat, miért nem hajlamosak jelentőséget tulajdonítani egy olyan egyszerű dolognak, mint a gerincméret és a gerincszöveg. Bele kellene élniük magukat a vásárló szerezébe. Van bizonyos számú polca, rajta X mennyiségű könyve, s egyet melléjük akar rakni. Véletlen-e, hogy az a bizonyos DuMont-kiadó gyakorlatilag három méretet alkalmaz? Egy A/5-ös zsebkönyv-, egy B/5-ös kézikönyv- és egy B/4-es albumméretet. A kötetek, amelyek számozatlan, laza sorozatként, legfeljebb tematikusan csoportosítható alcímmel (zene, régészet, művészettörténet, esztétika stb.) jelennek meg, valósággal „húzzák egymást” maguk mellé. Hasonló törekvés nálunk csak a legolcsóbb zsebkönyvek-nél tapasztalható, a drágább munkák előkelő egyediségre törekszenek.

Örvendetes ellenpélda a Corvina Kiadó Művészet és Elmélet című sorozata, amelynek viszonylag jó fogyásában feltehetőleg ez az egységes tervezés is szerepet játszik. Kevésbé örvendetes az úgynevezett Perruchot-sorozat esete. Tizenkét éve a Corvina és a Gondolat megállapodott, hogy kiadják magyarul Henri Perruchot enyhén regényesített, de alapjában dokumentumértékű művészletrajzeit, mind a hét kötetet. A könyvek meg is jelentek a két kiadónál, de az együttműködés már nem jutott el addig, hogy a két műszaki osztály egyeztette volna a terveket, a papírméreten kívül. És nem azért, mert valami ellenségeskedő „két szomszédvár” volna a kiadó, dehogy — egyszerűen csak nem tulajdonítottak jelentőséget annak, milyen lesz *mind a hét kötet* egymás mellé helyezve.

A konkurencia ma — joggal — divatos jelszó. A művészeti könyvek kiadásánál semmi értelme. A konkurencia itt sokszor ráfizetést jelent, technológiai okokból. Lehet, hogy elég volna egyetlen, jelentős valutatartalék felett rendelkező művészeti kiadó. Esetleg egy tanácsadó testület, könyvkiadáshoz értő művészettörténészekből, akik

felvázolnák a tíz-tizenöt éven belül teljesítendő feladatokat, és némileg koordinálnák a különböző kiadók tevékenységét. Hogy ne négy-öt kisebb-nagyobb Picasso-kiadvány legyen 1981-re, hanem egy, de az végre tisztességes, nagy monográfia, igazi, szép képekkel. Meg talán egy zsebkönyv, a laposabb tárcájúaknak. S ha va-

laki megvesz egy magyar művészettörténeti korszakról egy részmonográfiát, akkor várhasson mellé újabbakat belátható időn belül. Akkor nem fognak jó könyvek tornyosulni az antikváriumok polcain, mint most. Mert a mai helyzet, sajnos, lassan megingatja a művészeti könyv értékébe vetett bizalmat.

*Felvégi Andrea felvételei*

RECOMMENDATION: Decorative and expensive albums, representative series, stylish monographs — one could think that artistic publication flourishes in Hungary. However, the beautiful hooks pile up on the shelves of second-hand book-shops, the reader hardly buys them. There are problems with the content, the form and the organization. . .



*Dr. Tófalvi Gyula*

## Fénytvközlés

Ahhoz, hogy az emberek, gépek és folyamatok kommunikációs igényét kielégítsük, újabb és újabb információ-átviteli csatornákra, távközlési berendezésekre, rendszerekre és hálózatokra van szükség. Az utóbbi években egy új átviteli közeg — az üvegszál — mutatkozott be sokat ígérően. A Kossuth-díjas szerző szerint a fénykábel sikeres jövőre számíthat a távközlésben.

Az emberek beszélni és beszélgetni akarnak egymással. Ha ez igaz volt valaha, akkor egyre inkább igaz ebben a szigetekre szakadt világban. És az emberek nemcsak a közvetlenül mellettük élőkkal, vagy a gyalog, autón, vonaton elérhetőkkal kívánnak beszélni, hanem az „elérhetetlenekkel” is. Szemünk láttára nő a pillanatok alatt létrehozható, minimális szervezéssel és mozgással megteremthető, az „elérhetetleneket” is elérő kapcsolatleremtés igénye, amelyet csak egy modern távközlési világhálózat tud kielégíteni. És ezzel nincs még vége! A modern, intelligens gépek is beszélni akarnak egymással. A folyamatok és folyamatszakaszok is beszélni akarnak egymással. Az emberek és a gépek is beszélni akarnak egymással. Vannak gépek, amelyek beszélni akarnak az emberekkel. És még ezzel sincs vége. Az emberek rendszeres tájékoztatást és információt várnak, időben, pontosan, kérdés nélkül. Ez a világméretű beszélgetés és tájékoztatás sok nyelven történhet, és nemcsak élő szóval: az emberek beszélgethetnek és tájékozódhatnak zenében, színekben, képben, sőt zajban is. A gépek—gépek, a folyamatok—folyamatok és az ember—gép közötti „beszéd” impulzusnyelven történik. Ahhoz, hogy az emberek, gépek és folyamatok kommunikációs igényét kielégítsük, újabb és újabb információ-átviteli csatornákra, távközlési berende-

zésekre, rendszerekre és hálózatokra van szükség.

A világ társadalmi, technikai és gazdasági fejlődése tehát az információk rögzítésének, tárolásának, átvitelének, kezelésének stb. minden eddiginél dinamikusabb fejlődését követeli meg.

A távközlési hálózatok bővítése — újabb területek, információforrások és információfogadók bekapcsolása — az átviteli csatornák számának rohamos növelését és a már meglévő átviteli csatornák kihasználási határfokának javítását teszi szükségessé. A távközlési hálózatok minőségi fejlesztése, új átviteli eljárások (pl. az analóg jelek átvitele helyett digitális jelek átvitele), új átviteli utak (pl. a műbolygók bekapcsolása az átvitelbe és a műsorsugárzásba) és új átviteli közegek (pl. üvegszál) bekapcsolásával oldható meg.

Az átviteli csatornkapacitások növelése új hullámhossz-tartományok (pl. a milliméteres hullámhosszak) igénybevételével, minden eddiginél gyorsabb jelátviteli sebességek alkalmazásával és minden eddiginél nagyobb átviteli sávzélességek megvalósításával érhető el. Az erre irányuló törekvések egyik útja a fénytvközlés, melyben az információk átvitele nem elektromos jelek, hanem fényjelek segítségével történik.

Nem új gondolat ez. Volt már idő,

amikor az ember fényt használt gondolatának közlésére. De most tartalmában másról van szó. A mai fénytávközlés alapja olyan modern mikroelektronika, amelyet még a legtájékozottabb szakemberek sem tudtak elképzelni másfél évtizeddel ezelőtt. A fénytávközlés, mint új információ-átviteli megoldás, számos előnnyel rendelkezik a legmodernebb, elektromos jelekkel történő eljárásokhoz képest is.

*Csak néhány ezek közül:*

- a mikrométeres ( $\mu\text{m}$ ) hullámhossztartomány bekapcsolása;
- kis átviteli csillapítás;
- 100 km-es, erősítés nélküli szakasztávolság;
- minden eddiginél nagyobb csatorna-kapacitás;
- elektromos, mágneses zavarokkal szemben való érzéketlenség;
- kis súly, kis méret, kis energiaigény;
- jelentős színesfém-megtakarítás stb.

Ezekkel a kiemelkedő előnyökkel szemben álló hátrány, hogy új ipari és alkalmazási kultúra honosítását kívánja meg.

Az előnyök és hátrányok mérlegelésénél figyelembe kell venni azt is, hogy a fénytávközlés teljesen új perspektívát nyit a távközlési szolgáltatások bővítésében és az integrált távközlési szolgálat megvalósításában.

A fejlett távközlési iparral és hálózatokkal rendelkező országok (USA, Japán stb.) eddig elért eredményei alapján a fénytávközlés fejlődése úgy foglалható össze, hogy a fény segítségével történő információ-átvitel minden tekintetben kidolgozott és az elkövetkező évek kutatás-fejlesztésének fő feladata a műszaki—gazdasági jellemzők további javítása és az átviteli lánc előfizetőig történő kiépítése lesz.

A távközléstechnika fejlődése során eddig bármilyen eljárást is alkalmaztak, az információ átvitele mindig elektromos jelek segítségével történt.

A fénytávközlésben az elektromos jeleket először fényjelekké alakítják át, az átvitel fényjelek formájában történik, és csak a fényvevő után állítják

vissza az elektromos jelet. Ennek a jeltranszformációnak az az oka, hogy a fényjel átvitelére olyan közeget sikerült kidolgozni, amely kedvezőbb jellemzőkkel viszi át a fényjeleket, mint a fémből készült koaxiális kábel az elektromos jeleket.

Az eddig kiépített földi távközlési összeköttetésekben az átviteli közeg vagy fém (vezeték, koaxiális kábel, hullámvezető stb.), vagy a levegő (hosszú-, közép-, rövid-, ultrarövid- vagy mikrohullámú átvitel) volt. A fénytávközlésnél az új átviteli közeg az üvegszál. A fénytávközlés elvi alapjai 1966-ban váltak ismertekké. 1966—1973 között széles körű alap-, módszer- és rendszertechnikai kutatást folytattak a fény segítségével történő összeköttetés elemeinek, egységeinek és berendezéseinek, valamint átviteli eljárásának és rendszerének kidolgozására.

*Ezek közül kiemelhető:*

- a fényforrások teljesítményének és jeltisztaságának növelése, az optimális szerkezeti felépítés kialakítása, a hőmérsékleti stabilitás megoldása, az áram/fényteljesítmény közötti arányosság megteremtése;

- a fényvezető szál csillapításának és jeltorzításának csökkentése, a mechanikai szilárdság növelése, az optimális szálszerkezet kialakítása, a gyártási technológiák kidolgozása, a gazdasági jellemzők javítása;

- az átviteli lánc kiépítéséhez szükséges passzív elemek (pl. lencse, tükrök, csatlakozó, szűrő stb.) kidolgozása;

- a fénydetektorok érzékenységének növelése, belső erősítési tényezőjük stabilizálása, a zaj csökkentése, a működési sebesség fokozása és

- az átviteli eljárás kidolgozása, az összeköttetésekkel szemben támasztott követelmények teljesítése.

1975-re sikerült kidolgozni azokat az elemeket, amelyek már alkalmasak voltak több kilométeres távolság áthidalására és másodpercenként 1—2 millió jel (1—2 Mb/s) átvitelére. Ez 15—30 csatorna volt. A kiépített kísérleti összeköttetések mérésének tapasztalatai alapján folytatódott a céltudat-

tos munka az átviteli jellemzők javításáért és a megvalósítási, üzemeltetési költségek csökkentéséért.

1980-ig tartott az az idő, amely alatt mind a rendszerlemek, mind az összeköttetések jellemzőinek javítása eljuttatott arra a szintre, hogy műszakilag-gazdaságilag olyan összeköttetéseket lehessen kiépíteni, amelyek teljes mértékben kielégítik a modern távközlés-technika követelményeit.

Ezekkel a kutatás-fejlesztési, gyártási munkákkal párhuzamosan kidolgozták az új gyártási technológiákat, gyártóeszközöket, mérési eljárásokat és mérőeszközöket is.

A 70-es évek végére már nemcsak kísérleti összeköttetéseket, hanem a távközlési hálózatok részeként működő, a helyi és országok közötti információ-átvitelben üzemelő szakaszokat hoztak létre.

Kezdetben csak kis távolságon alkalmazták a fényvezetős összeköttetéseket (pl. telefonközpontok közötti kapcsolatban vagy szűkebb területet ellátó hálózatokban), később, főleg a fényvezető szál kutatás-fejlesztésében elért újabb eredmények nyomán, a városok közötti összeköttetésekre is felhasználták. Erre az időre tehető a „koaxiális kábellel vagy fényvezető szállal” témájú vita, amely a fényvezető szál javára dőlt el.

Az 1980 utáni időszak már a fénytávközlés tökéletesítésének, mennyiségi és minőségi továbbfejlesztésének, a távközlési szolgálatok bővítésének és integrálásának, a gazdasági jellemzők további javításának időszaka lesz.

*A fénytávközlés 1981. évi helyzete a következőképpen jellemezhető:*

– minden rendszerlem – több változatban is – rendelkezésre áll;

– a kidolgozott, gyártott és kereskedelemben forgalmazott rendszerlemek jól illeszthetők egymáshoz, és azokkal mind rövidtávú, mind nagytávolságú információ-átviteli láncok kiépíthetők;

– kialakult, gyakorlatban kipróbált átviteli módszerek és rendszerek léteznek, amelyek mindegyike kielégíti az alapkövetelményt: a fényvezető

szálas rendszerek összekapcsolhatók a meglévő távközlési hálózatokkal, azok berendezéseivel és átviteli eljárásaival;

– a rendszerlemek ára már annyira csökkent, hogy nemcsak műszakilag, hanem gazdaságilag is kedvezőbb a fényvezető szálas összeköttetés, mint a koaxiális kábelt alkalmazó megoldások;

– kirajzolódtak azok az alkalmazási területek, amelyeken a jövőben célszerűbb lesz előnyben részesíteni a fényvezető szálas összeköttetéseket.

*A közeljövőben várható:*

– a fényvezető szálas jeltorzításának további csökkentése;

– olyan fényerősítők kidolgozása, amelyek a fényjelek közvetlen erősítését teszik lehetővé;

– a rendszerlemek élettartamának és megbízhatóságának további javítása;

– a fényvezető szálas és kábelek szilárdságának, teherbírásiának, élettartamának növelése;

– a rendszerlemek és az összeköttetések egy csatornára eső költségeinek további lényeges csökkenése.

## Az átviteli lánc

Attól függően, hogy milyen közegben vezetjük a fényt az átvitel során, kétféle megoldás lehetséges:

– a fényvezető szálas átvitel és

– atmoszférikus átvitel.

A fényvezető szálas átvitelnél a fényt igen kis átmérőjű üvegszálaban vezetjük, amely magból, az azt körülvevő héjből és védőrétegből áll. A fényvezetést végző szál szerkezeti felépítése és az azt alkotó mag-héj anyagösszetétele olyan, hogy a magba vezetett fény a szál hossz tengelye mentén halad tovább, és csak a mag végén lép ki ebből a közegből.

Az átvinni kívánt információ (pl. hang, zene, kép stb.) analóg elektromos jel formájában érkezik, a választott távközlési eljárástól függően, analóg-digitális jelátalakítás válhat szükségesé. Például a telefonközpontok között levő több csatornás átvitel során a lánc

bemenetére érkező analóg elektromos jeleket impulzusokká alakítják át a kedvezőbb átvitel érdekében. Ezt a műveletet analóg/digitális jelkódolásnak nevezzük. A kódolt elektromos jel egy fényadót modulál, s így az olyan jelet bocsát ki, melynek intenzitás-változása megfelel az átvinni kívánt információ tartalmának.

Olyan nagy távolságú átvitel során, amikor a közeg csillapítása következtében a fényjel „ereje” annyira lecsökken, hogy további erősítés nélkül már elveszti információ-tartalmát, erősítőt kell beiktatni. Az átviteli közeg végén a fényvevő a beérkező fényjelet elektromos jellé alakítja át és visszkapjuk – némileg torzított formában – azt az analóg elektromos jelet, amelyet továbbítani kívántunk.

Az átvitel során tehát a következő jeltranszformációk történnek:

*az adó oldalon:*

analóg elektromos jel → digitális elektromos jel → fényjel

*a vevő oldalon:*

fényjel → digitális elektromos jel → analóg elektromos jel.

(Ha közbelső erősítő alkalmazása is szükséges az átvitel során, akkor ott is lezajlik egy

fényjel → digitális elektromos jel → fényjel transzformáció.)

## Rendszerelemek

A fényadó lelke a fényforrás. A leggyakrabban alkalmazott fényforrások:

- a fényemittáló dióda (LED),
- félvezető lézardióda (LD) és
- a gázlézer.

Az eddig kidolgozott távközlési összeköttetések elsősorban LED és LD fényforrásokkal dolgoznak. A ma gyártott félvezető lézardiódák max. 5 mW teljesítményűek, de a prognózisok szerint tízszeres teljesítménynövekedéssel lehet számolni már a közeljövőben, a most folyó kutatás-fejlesztések eredményeként. A lézardióda segítségével olyan jelátviteli sebesség érhető el, amely akár tízezer telefoncsatorna jelének egyidejű átvitelét is lehetővé

teszi, s ez a jelsebesség várhatóan még tovább fog növekedni.

A különböző fényforrásokkal 0,8–1,65  $\mu\text{m}$ -es hullámhosszú fény sugarak állíthatók elő, és ez a hullámhossztartomány egyúttal a fénytávközlés jelenlegi átviteli tartományát jelenti. (Érdeemes egy-két összehasonlítást tenni. A Kosuth-adó hullámhossza: kb. 550 m; a kékesi tévé I. program hullámhossza: kb. 1,5 m; a tévé II. program hullámhossza: kb. 0,6 m; a mikrohullámú összeköttetés hullámhossza Budapest–Tokaj között kb. 5 cm. A fénytávközlés hullámhossza: kb. a méter egymilliomod részle!)

Az aránylag kicsi fényteljesítmény előállítása is csak igen komoly anyagigénybevétel mellett lehetséges. Ez az oka annak, hogy a félvezető lézerek élettartama ma még nem éri el a 10 000 órát.

Mindhárom fényforrásra jellemző, hogy a kibocsátott fény nem egyszínű (monokromatikus), azaz több, különböző hullámhosszú fényjel összege. Többek között ez az oka, hogy a fénytávközlésben fényteljesítmény-modulációt alkalmaznak, az elektromos jelekkel történő átvitelnél szokásos amplitúdó-, frekvencia-, fázis- stb. moduláció helyett.

A fényadókban a fényforrásokon kívül még szabályozó, hőmérsékletstabilizáció, védő, riasztó, jelző stb. áramkörök is vannak. Ezekkel biztosítható a fényforrás működésének automatikus szabályozása.

A fényvezető szál, mint átviteli közeg teljesen új elem a távközlésben. Eddig kétféle szálát alkalmaztak:

- 40–80  $\mu\text{m}$  magátmérőjű, a fény terjedését a magon belül több, különböző úton is lehetővé tevő ún. többmódusú, és
- 5–10  $\mu\text{m}$  magátmérőjű, a fény számára egyetlen terjedési utat meghatározó, ún. egymódusú szálát.

(Jellemzőképpen érdemes megemlíteni, hogy ezek a magátmérők kisebbek az emberi hajszál átmérőjénél. Ugyanakkor érdemes egy pillanattal azon is elgondolkozni, milyen technika és technológia szükséges pl. a 6  $\mu\text{m}$  átmérőjű

üvegszál 16–20 km hosszú darabjának gyártásához és milyen átviteli eljárás az, amely az emberi hajszál keresztmetszetének töredékében, tízezernél több hangátviteli csatornát tud egyidejűleg megvalósítani!)

A fényvezető szál lényegében különböző anyagösszetételű üvegből készül, mely igen kis csillapítással és igen kis jeltorzítással képes a fényjelet továbbítani. Kedvező anyagösszetétel (pl.  $\text{SiO}_2 - \text{TiO}_2$  vagy  $\text{SiO}_2 - \text{GeO}_2$ ), kedvező gyártástechnológia és jó szálszerkezet esetén elérhető, hogy a fénycsillapítás igen alacsony, 0,3 dB/km legyen. (Ez kb. 7 százalékos fényteljesítmény-csökkenést jelent km-enként).

A fényvezető szálakból – a gyártási eljárástól függően – 5–20 km-es darabok gyárthatók egyben. Ennél nagyobb távolságú összeköttetés esetén a szálakat hegesztéssel illesztik össze. (Elképzelni is nehéz, milyen hegesztési technológia és eszköz kell két, 6  $\mu\text{m}$ -es üvegszálvég összehesztéséhez.)

A legmodernebb kettőshéjú szálszerkezettel 3 mW fényadó-teljesítmény esetén, 100 km hosszú, közbenső erősítés nélküli átvitelt lehetett megvalósítani!

A szálgyártás technológiáját a 70-es évek végére már olyan színvonalra tökéletesítették, hogy a geometriai méretek eltérése nem több 1–3  $\mu\text{m}$ -nél.

A fényvezető szálakat általában 4–100 szálból kialakított kábel formájában alkalmazzák. A szálakból kialakított kábelben különböző védő, tehermentesítő, vízszigetelő, ütésállóság-növelő stb. rétegek is vannak, s földbe fektethető, föld alatti csatornába, vagy levegőbe szerelhető kivitelben kerülnek forgalomba.

Abban az esetben, ha az átviteli közeg levegő, atmoszférikus átvitelről beszélünk. Ennek az átviteli módnak igen nagy hátránya, hogy az időjárástól függően rendkívül nagy lehet a csillapítás, így biztonságos átvitel, csak max. 3–5 km-es távolságon, vagy zárt térben lehetséges.

A fényadó és fényvevő segítségével megvalósított információátvitel alkalmazása egyre jobban terjed az atmosz-

férán felüli űrösszeköttetésekben, valamint víz alatti összeköttetésekben is.

A fényvezető szál alkalmazásakor az üvegszál abszorpciós, szórási és jeltorzító tulajdonsága, az atmoszférikus átvitel során elsősorban a köd, pára, eső, hó, szén-dioxid, ózon és a levegő örvénylése szabja meg az áthidalható távolságot. Mind a fényvezető szál, mind a levegő, ahogy mondják „ablakos”, azaz vannak kisebb hullámhossztartományok, ahol az átviteli jellemzők igen kedvezőek. Ezért általában ezekben a kisebb tartományokban igyekeznek az átviteli csatornákat kiépíteni. A fényvevő lelke a fotodióda.

Fotodiódaként általában

- közbenső rétegű fotodiódát (PIN) vagy
- belső erősítésű fotodiódát (APD) alkalmaznak.

Ezek a fotodiódák részben szilíciumból, részben gallium-indium-arszenidből készülnek.

A fotodiódáknak olyan nagy a fényérzékenységük, hogy akkor is képesek működni, ha a fényadó által kibocsátott teljesítmény egymilliomod részére csökkent.

## Alkalmazások

A fényvezető szálak összeköttetések alkalmazása egyre terjed a világban. Az 1980-as statisztika szerint a fénytávközlést elsősorban a telefonhálózatban alkalmazták, és kisebb mértékben a kábeles tévéhálózatoknál. Említést érdemel még a katonai felhasználás, az adatátviteli és folyamatszabályozási alkalmazás.

A fényvezető szál és a koaxiális kábelvel megvalósított összeköttetések gazdasági összehasonlítása szerint 1980-ban: 480 csatornás összeköttetés esetén 10 km felett, 960 csatornás összeköttetés esetén 5 km felett, 1920 csatornás összeköttetés esetén bármilyen távolság esetén a fényvezető szálak összeköttetés a gazdaságosabb!

A telefonhálózatokban már több, mint 10 000 csatornás összeköttetés is megvalósítottak. A fényvezető szálak

összeköttetés fejlesztése nemcsak a minél több csatornás átvitel megvalósításának irányába halad, elkezdődött az előfizetők bekapcsolása is a hálózatba. Így például a kábeltévé-hálózatokban már alkalmazták a fényvezető szálak összeköttetését is. A koaxiális kábellel kiépített hálózatok maximum 200–230 MHz határfrekvenciáig használhatók, fényvezetők alkalmazása esetén több nagyságrenddel nagyobb a sávszélesség, ami a tévéjelek átvitelén túl újabb távközlési szolgáltatásokat tesz lehetővé.

Már a koaxiális kábellel kiépített tévéjelszétosztó hálózatoknál is felvetődött annak gondolata, hogyan lehetne a kb. 200 MHz sávszélességen belül, a tévéjelek átvitele után szabadon hagyott sávokban adatok, különböző információk, hang- és zeneműsorok, regionális műsorok, stb. átvitelét megoldani. A fényvezető szállal kiépített hálózatokban nagyságrenddel több információ átvitelére van lehetőség, ami mindinkább kínálja a távközlési szolgáltatások bővítését és integrálását. A telefont, telexet, adatátvitelt, tévéjeleket, helyi műsorokat, műsorszórást, szatellitjeleket stb. átvívó integrált távközlési szolgálat gondolata kísérleti stádiumba jutott. A japán és nyugatnémet próbák után a franciák kiépítik az első olyan fényvezető szálak területi hálózatukat, ahol ilyen bővített és integrált távközlési szolgálatot valósítanak meg. Itt az előfizetőknél elhelyezett terminálba lehet csatlakoztatni a laká-

sokban levő összes információ-átviteli eszközt, beleértve az előfizetőtől kiinduló információk adását is. Ennél a megoldásnál az előfizetőknél levő terminál nemcsak fényvevőt, hanem fényadót is tartalmaz a kétirányú információ áramlás érdekében.

Említést érdemel még a fényvezető szálak alkalmazása számítógép-hálózat összekapcsolására. Ezekben az összeköttetésekben különösen jól kihasználható a fényvezető szálak átvitel nagy kapacitása, ami lehetővé teszi a ma ismert legbonyolultabb számítógépek összekapcsolását is.

Összefoglalva, a telefonhálózatokban általános alkalmazásra került fényvezető szálak átvitel előfizetői hálózatokig történő kiterjesztése, valamint a távközlési szolgáltatások kibővítése és integrálása révén egyre nagyobb szerephez jut a fénytávközlés. Sikeres jövő előtt áll az atmoszférikus átvitel is. Vagyis a fényadó, fényvezető és fényvevő segítségével megvalósított információ-átvitel egyre jobban terjed, és ma még megítélni sem lehet pontosan az alkalmazási lehetőségek határát.

Ezt erősíti az a gazdasági tendencia is, hogy a fénytávközlés rendszerelemeinek ára erőteljesen csökken, és ez a csökkenés folytatódik, ugyanakkor a koaxiális kábelelkel kialakított összeköttetések beruházási és üzemeltetési költsége várhatóan emelkedni fog a következő években.

**RECOMMENDATION:** To satisfy the communication demands of people, machines and processes we need newer and newer channels of information transmission, telecommunication equipments, systems and networks. In recent years a new promising medium — the optical fibre — has been presented. According to the Kossuth Prize winning author the optical cable will have great success in the future of telecommunications.

# Az élet újra indul

*Marosán Györggyel beszélget Rapcsányi László*

Elhangzott: 1981. november 9. hétfő, K. 19.45

— *Tisztelt Marosán György elvtárs, mennyire jó az emlékezete?*

— Kifogástalan, jó memóriám van.

— *Emlékeztetném az 1956. november 8-án a Népszabadságban megjelent beszédének egy részére: „Évekig szenvedtem ártatlanul börtönben, minden okom megvan rá, hogy teljes mértékben egyetértsek a Rákosi – Gerő klikk vétkes politikájának legmesszebbmenő elítélésével. Nincsen azonban olyan személyes bántalmam, ami megingatná a szocializmus ügye iránti szent hitemet és meggyőződésemet. Munkára fel, ezt követeli tőlünk hazánk léte és boldog jövője.” A beszédet közölte a Magyar Szabad Szakszervezetek lapja, a Népakarat is, és ettől kezdve Marosán György minden héten, majdnem minden nap szerepelt a nyilvánosság előtt. Annak idején azzal a gondolattal jött ki a börtönből, hogy befejezte a politikai munkát.*

— Én vagyok az egyik vezető, aki legkésőbb jött ki a börtönből — Szakasits Árpáddal együtt, 1956 március végén —, és egyike azoknak, akiket huszonnégy óra múlva Rákosi elé vittek! Azt hittem, hogy Rákosi soha az életben nem mer velem találkozni. A találkozás Hegedűs András akkori miniszterelnök társaságában zajlott le. Beszélgetés közben egyszer csak azt mondja Rákosi: „Nagyon sajnálom, hogy Péter Gábor bandája ezt tette magával!” Mire közöltem vele: „Nézze, Rákosi elvtárs, hagyjuk Péter Gábor ban-

dáját, az nem mer engem letartóztatni, ha maga erre parancsot nem ad!”

— *A megszólítás változatlanul Rákosi elvtárs?*

— Én még mindig kommunistának éreztem magam, és ő volt a párt első titkára! A börtönben számot vettem magammal: helyes volt a munkásegység? Helyes volt a kommunistákkal együttműködni egészen az egyesülésig? És erre azt feleltem, hogy igen. Ezt mindig megcsináltam volna, minden körülmények között! Megmondtam Rákosinak is: „Én mint kommunista jöttem ki a börtönből, legyen szíves velem így beszélni. Nincs bennem gyűlölet, harag senki iránt, csak magam iránt. Nem voltam gyerekeMBER: 42 éves koromban tartóztattak le, és 40 éves koromban történt az egyesülés. Amit csináltam, azt érett fejjel tettem, ma is vállalom.”

— *Mivel végződött a beszélgetés?*

— Rákosi közölte velem, hogy nem-sokára megtartják a rehabilitációs tárgyalást, és ennek alapján a párt számít énrám. Akkor én már éreztem, hogy Rákosinak terve van velem, de én megfogadtam a börtönben, hogy visszamegyek a szakmámba, mert nem vagyok jó vezető, ha engem így meg lehet téveszteni! Vissza a szakmába, én is tudok úgy élni, mint más!

— *Azonban az októberi események el-söpörték a Rákosi – Gerő klikket!*

– 1956. október 31-én én még az MDP Politikai Bizottságának a tagja vagyok. Az volt a szándékom, hogy mielőtt elhagynom az országot, beszéljek Kádárral, mert így láttam helyesnek.

– *Hova ment volna?*

– A Szovjetunióba. Én máshova nem mehettem, ember! Mondták, hogy menjek a román követségre, de azt mondtam, nincs mese, nekem az úton végig kell menni! Október 31-én Kádárnak feltettem a következő kérdéseket: Szüksége van a pártnak énrám? Tudok én segíteni? – mert nem zavartak engem az asztal körül, ha én nem voltam fejes, ha nem kellek, azt nekem meg kell mondani, és nem haragszom, nem sértődöm meg. És akkor Kádár nekem azt mondta: „Hogy ha soha nem is, most szükség van rád! Menj be a Parlamentbe, üzenek érted!”

*Telnek a napok. És hol szólal meg az első üzenet?* November 4-én a rádióból értesültem arról, hogy a Forradalmi Munkás Paraszt Kormány államnisztere vagyok.

– *A régi törvényhozásban az államminiszter a tárca nélküli miniszternek felel meg, lényegében politikai miniszter.*

– Így van, az államminiszteri funkció nem szakminiszteri. Akik erről döntöttek, tudták, hogy én a barikád melyik oldalán helyezkedtem el.

– *Mindenütt jelen van, sőt még teoretikus előadásokat is tart a pártakadémián . . . Aprópó párt: a Magyar Szocialista Munkáspárt új elnevezés! Miért került sor arra, hogy a párt nevét megváltoztassák?*

– Mert kompromittálódott a régi név, az MDP-é is, és a Magyar Kommunista Párttal sem lehetett kijönni. A párt neve november 1-én változik meg, megszűnt az MDP, ettől kezdve én már tulajdonképpen párttag sem vagyok, mert az MSZMP megalakításába engem nem vontak be! November 4. történelmi jelentősége, hogy létrejön a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány. Ha van érdeme ennek a kormánynak – és nézetem szerint van –, akkor az az, hogy senkivel nem alkuszik. Például statáriumot hirdet és végre is hajtja, amire Nagy Imre kormánya nem volt

képes. Rendet teremteni másképp nem lehetett ebben a zűrzavarban! De van még valami, amit tisztázni kell. Nem vitás, hogy a fegyveres felkelést a szovjet hadsereg verte le, de ezzel csak a feltételeket teremtette meg a termelés megindításához, a konszolidációhoz!

– *Ekkor indul országjárásra Marosán Györggy!*

– És ekkor kezdődik el az igazi harc! Az élvonalbeli emberek egy-két kivételtől eltekintve mind eltűntek a megyékből, a kerületekből, a központból, és a második vonal lép be: tulajdonképpen a politikai munkatársakból kerül ki a megyei titkár, a kerületi titkár és a többi. Ez nagyon fontos: azért, mert voltak, akik vállalták ezt a nehéz harcot. A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány teremtette meg a politikai és a szervezeti feltételeit annak, hogy a termelés, illetve a konszolidáció elinduljon. Nagyon kevesen vállaltuk, hogy kimenjünk a gyárakba. Először Kádár indul el Tatabányára. Szabályos kanosszajárás ez a munkástanácsnál, mert Magyarországon a munkástanács úgy lép fel, hogy nem érdekli sem a párt, sem a szakszervezet, elköveti azt a politikai baromságot, hogy már eleve elzárja magát a munkásoktól.

– *Igen, de a kormány kijelentette, hogy biztosítja a munkástanács törvényes működését!*

– Egyszer ezt is tisztázni kell tulajdonképpen! Munkamegosztás volt köztem és Kádár között, megegyeztünk, a munkástanácsal először én tárgyalok, és mondom, ami belefér, aztán amikor már a feje tetején áll minden, bejön Kádár, én kimegyek, ő leül, és megpróbálja megnyugtanni a kedélyeket. Már ott tartottunk, hogy Kádár elvileg nem utasította el a munkástanácsnak azt a kérését, hogy lapot kapjon, de megegyeztünk abban, hogy ne vigyék ki ezt a megállapodást. Ez este nyolc óraker történt, tíz óraker a Szabad Európa Rádió bementa, hogy miben egyezett meg Kádár a munkástanácsal!

– *Honnan tudta?*

– Az amerikai követségről.



— *Ott honnan tudták?*

— A katonai, a kulturális és a sajtóattasék összekötetésben voltak a munkástanáccsal, én buktattam le őket többek között a Beloiannisz gyárban! Beszéljünk másképp, van valami, ami a történészek számára egyszer perdöntő lesz: a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány tárgyalta Nagy Imrével, és azt kérte, hogy ismerje el ezt a kormányt, Nagy Imre azonban nem volt hajlandó erre. De mi akkor már túl voltunk a rendcsinálás egy bizonyos pontján, az ő tartózkodásuk a jugoszláv követésen viszont már terhes volt a jugoszláv kormánynak is!

— *Igen, Tüto november 18-i pulai beszédében azt mondta: „A Kádár-kormány a legbecsületesebbet képviseli, amit Magyarországon képviselni lehet.”*

— Ezt én később tudtam meg! Hruscsov és garnitúrája repülőgépen elindult először Pekingbe, aztán Varsóba, aztán Berlinbe, aztán Prágába, aztán Bukarestbe, aztán Szófiába és a Brioniszigetekre, Titóhoz. A pulai beszéd mögött ez húzódott meg. Ha Magyarországon győz az ellenforradalom, a munkás fizeti meg. Rákosi egyik legnagyobb bűne, hogy a legjobb elvtársakat legyilkoltatta, de a reakció megmaradt Budapesten és Magyarországon!

— *Ha jól értem, Marosán György nem teoretizált, hanem szinte ösztöneiben érezte, hogy mit kell tenni.*

— Én egy öreg szervezett munkás vagyok, nem teoretikus: annyi marxista műveltséggel rendelkeztem, hogy a munkásosztálynak nincs más választása!

— *Marosán Györgyről azt tartják, hogy személyében is bátor ember. Tény, hogy ezzel a programmal a tömegek közé ment, elmondani ezt a programot. A szokásos temperamentumával, energiájával és érzelmi töltésű beszédével vállalni a bizonytalant, amit nagyon sokan nem vállaltak; ez a római történelem néptribunáját juttatja eszünkbe.*

— Megtették ezt mások is, de sokaknál az volt a probléma, hogy túl sárosak lettek. Részt vettek abban, amit Rákosi 45-től csinált.

— *Marosán elvtárs is részt vett!*

— Ameddig le nem tartóztattak, addig én felelős is vagyok, de még utána is ez ment 51-től 56-ig!

— *Ez igaz.*

— Mondd, kit nevezünk bátor embernek?

— *Aki vállal mindent, életét kockáztatja.*

— Ez pszichológiai és lelkiismereti kérdés!

— *Az is.*

— Nem, ez csak az! Nem vagyok bátor ember: én tudtam, hogy mivel játszom; rám lőttek is. Megpróbálok egy egyszerű példát most szalonképesen elmondani: először is: sehova nem mentem, ha nem küldtek vagy hívtak. A gyár nevét nem mondom meg, mert világhírű gyár lett belőle. Közölték velem, hogy menjek ki hozzájuk. Ötszáz párttag volt ott és a gyár kétezer dolgozója. Megyek be — mondom, megpróbálok finoman elmondani — a folyosó közepén egyszer csak megszólal egy horizú hang: „Ezt a lapát trágát ki dobta ide?” Erre visszafordultam, és azt mondtam: „A jó édesanyádat...”

— *Satöbbi...*

— Indulok be a terembe, ott van egy asztal és egy szék, elnökség sehol. A harmadik sorból kilép egy pali, és azt mondja: „Ezt a kormány küldte, hallgassák meg!” Rájuk néztem, és felordítottam: „Én, a proli, neked, a prolinak egy lapát trágya vagyok!? Hát hülye vagy, te? Marha vagy te? Azt hiszed, hogy ezt a komfortos sztrájkot neked Mindszenty vagy az Eisenhower fizeti ki!? Te tíz év múlva is fizetni fogod, hiszen már túl vagyunk a 15 milliárdon!” A munkások dermedten hallgattak. A kutya sem tapsolt, nem tudtam, mi lesz a vége, verejtékben úszva indultam ki, és vártam, hogy valaki leüt. Mi történt azonban az emberekben? Nézzük csak, mit mond az asszony otthon a prolinak? „Az nem jó, hogy te nem dolgozol, csak hozod a pénzt, én vásárolok a húst, tejet, kenyeret — mert minden volt! —, ebből egyszer baj lesz!” Érdekes, hogy a melós felesége és a Marosán pontosan ugyanazt mondta! Ezért nem vert

agyon. A végén azt mondtam nekik, hogy megérdemlik, hogy ilyen tróger a munkástanács elnöke! Másnap leváltották, a gyár elindult, ma világhírű. Miért mondtam ezt el? Ne menjen munkások közé az, aki nem ismeri a munkásokat! Ha mi hazudunk, vagy félrevezetjük, azért megfizet a munkás. Rákosi egyik búné, hogy 48 végétől kezdve már oda se figyelt a prolira, a parasztra, az értelmiségi rétegekre még kevésbé. Kiderült, hogy a vezetés és a munkások között óriási szakadék van, én azonban olyan iskolából jöttem – néhányadmagammal még élünk –, ahol a testközelség a mozgalmi munka feltétele volt!

– *Mennyit dolgozott abban az időben, volt egyáltalán magánélete?*

– Nekem szerencsém van, nekem olyan feleségem, barátnőm, élettársam van, aki engem, ha már egyszer elindultam, hagyott menni az úton. Nem volt könnyű életünk. Én nem tudtam volna végigcsinálni a második világháborút, az utána következő eseményeket, és 56-ot különösen nem, ha nem ilyen ember áll mellettem! Amikor a börtönből kijöttem, ő is azt mondta: „Békét akarok, nyugalmat, hagyj abba!” Egy hónap múlva rádöbrent, hogy nem lehetünk semlegesek. Amikor már meggyeztem vele, megkértem, hogy légy szíves menj el a kerületbe és a nótanácsba, ha mi kint vereksziünk, akkor te verekedjél ott!

– *Ha egy későbbi nemzedék az 56. őszi és 57. eleji újságokat olvassa, arról értesül, hogy ezekkel az eseményekkel egyidőben Melbourne-ben olimpia van, hogy Papp Laci olimpiai bajnok lesz, hogy Csou-En-laj Budapesten járt. A hazai eseményeket az újságok úgy mutatják be, hogy az élet zökkenőmentesen indul el, rendkívül konzolidáltan!*

– Nagyon tapintatosan tetted fel a kérdést, igazi riporter módon! Mi a szerencsénk 56-ban? Az, hogy az októberi eseményeket Pekingtől Londonig, Stockholmtól Rómáig árnyalati különbséggel valamennyi kommunista és munkáspárt ellenforradalomnak minősíti! Az árnyalati különbség az, hogy mondjuk az angol párt azt mondta:

„Rendben van, de ez a Kádár miért nem veszi be Nagy Imrét a kormányba?” De hát az angolok nincsenek Budapesten, nem tudják, hogy itt mi van! A magyar eseményeket tehát egységesen ítélték meg a testvérpártok, plusz ott volt a szuezi háború! Nyugaton tehát háborús állapot és válság volt, a szocialista világ pedig mögöttünk állt.

– *A „Kádár-rezsim” tehát bevált?*

– Szerintem igen. Hangsúlyozom, hogy kettőnk között semmiféle nézeteltérés nem volt soha! Teljes egyetértéssel csináltuk a dolgot, és hozzáteszek még valamit a történelmi hűség kedvéért: menjen a fészkes fenébe az, aki nekem 1981-ben előírja, hogy 1956. december 10-én mit kellett volna csinálni!

– *Ugorjunk egyet 1957. május elsejére: tribün, rengeteg ember az utcán, s ez nemcsak a külföldieket, a hazaiakat is meglepi. Fölcsendül a Himnusz, a Himnusz után megszólal Marosán György, és szinte elnézést kérve a jelenlévőktől, először Kádár Jánoshoz fordul, és arról beszél, hogy ő gyűjtötte össze azokat a kommunistákat, akik tudták, hogy mi a feladatunk, és amíg a kormány és a párt van, és személy szerint ő van, addig nem vész el Magyarország! Ezután indul meg csak az ünnepség. Két rejtély. Az első: honnan jött össze ennyi ember? A második: kellett ezt mondani?*

– Honnan jött össze? Budapesten 56. december 31-ig legfeljebb 35 ezer párttag volt. Aztán amikor a munkástanács meg az írók letartóztatása következett, az emberek visszakoztak.

– *Ez mit jelent?*

– Csak néhány százan, vagy néhány ezren vállalkoztak arra, hogy az MSZMP-hez csatlakozzanak!

– *De sokkal többen voltak a téren 57. május elsején!*

– Most az előzményről beszélünk! Vidéken már kezdtünk rendbejönni, de Budapesten nagyon nehéz volt feloldani a sokkot. Mielőtt Kádár elutazott a Szovjetunióba, azt mondta nekem: „Ide hallgass, április 4-én az Operaházban rendezünk egy ünnepséget, te fogsz beszélni, de amíg odaleszlek, törd a fejed, és beszélj az elvtársakkal,

hogy mit csináljunk május elsején: felvonulást ?, gyűlést ?!”

– *Tehát Marosán Györgynek kellett eldönteni, hogy milyen a helyzet?*

– Míg Kádár odavolt, Csepelen volt egy gyűlés, ami pokolian jól sikerült, és én ebből arra következtettem, hogy Budapesten a tömegek érettebbek, mint a vezetők, beleértve a központot is.

– *Ez tehát próbagyűlés volt?*

– Igen, nehezen mentem ki, de a végén ötezer ember gyűlt össze. Abból indultam ki, hogyha összeül mind a huszonkét kerület titkára, akkor ezzel a huszonkét kerületi titkárral, 48 órai suttogó propaganda mellett, tíz gyűlést tudunk tartani Budapesten. Amikor ez a javaslatom elhangzott, a pártközpont és a budapesti központ életre-halálra tiltakozott ellene, de nem tiltakozott a huszonkét kerületi titkár! A végén azt javasoltam, hogy az Erkel Színházban, a Sportcsarnokban, Angyalföldön a József Attila Színházban, szóval decentralizálva legyen a gyűlés. Erre felállt Bakó Ági, és azt kérdezte: „Miért az Erkel Színházban, miért nem a Köztársaság téren?”

– *Ott a nyolcadik kerületi pártbizottság!*

– Igen, és ő vette át a kerület vezetését! Amit mondott, az azért egy kicsit nekem is sok volt. A kerületi titkárok megegyeztek, hogy népgyűlés lesz a Köztársaság téren, Angyalföldön, Kőbányán, Erzsébeten, én a Köztársaság térre megyek, Münnich Angyalföldre, Biszku Kőbányára és Rónai Erzsébetre. Eljöttek hozzám a központ munkatársai: „Kádár nem ezt hagyta itt neked, ez kalandorság, mi lesz, ha megbukunk?” Azt mondtam: „Hogy Kádár mit hagyott nekem, majd megbeszéljük, ha hazajön, a gyűlést pedig megcsináljuk, a kerületi titkárok fogják megcsinálni!”

– *Volt ennyi jogköre?*

– Éltem a lehetőséggel! Én voltam Kádár helyettese! Ez a társaság elment Münnichhez is, ő akkor a fegyveres

ügyek minisztere volt, tehát hadügy-miniszter és belügyminiszter.

– *És mit szólt hozzá?*

– Telefonált nekem, és kérdezte, hogy mit akarok csinálni. Erre átmentem hozzá, és mondtam neki, hogy ezt hagyta itt Kádár, hát honnan az istenből tudjam én azt, hogy néz ki Budapest, ha nem teszünk egy kísérletet, aminek az alapján megállapíthatjuk?

– *Merész kísérlet!*

– Münnich elküldte hozzám Soós főkapitányt, mert provokációval feltétlenül számolni kellett. Soósnak elmondtam, miről van szó, és ő egyetértett.

– *Egy pillanat: a szovjet csapatok láthatóan itt voltak Budapesten!*

– Azt mondtam neki: „Kedves Soós elvtárs, van egy kérésem magához: mondja meg a barátainak, hogy egy szovjet katonát, egy rendőrt sem akarok látni az utcán!”

– *Hát kit?*

– A rendőröket vonják össze a Mosonyi úton, és a rendet a munkások fogják fenntartani!

– *Már fegyvert adtak a munkások kezébe?*

– A „MUK”\* után vagyunk! Az volt az utasítás, hogy minden kommunista, minden KISZ-ista köteles kijönni, és köteles hozni magával egy embert!

– *Köteles?*

– Köteles! — ezt adtuk ki utasításba. Bakó Ági felhívott, hogy a Ganz-MÁVAG-ban nagy a sértődés a munkások között, hogy órájuk nem számít. Mondom, Ági, azt hoz ki, akit akar. Elindultam a gyűlésre, de már a Rókus-kórháznál ki kellett szállni a kocsiból, mert 67–70 ezer ember volt csak a Köztársaság téren. 35 ezer gyűlt össze Angyalföldön, tehát több mint 100 ezer ember 48 óra alatt! Eljött hozzám az egyik akkori agit.-prop.-titkár, és kérte, legalább engedjem meg, hogy a gyűlést a rádió bemondja kétszer! „Elmész a fészkes fenébe!” Hát akkor legalább engedjem meg,

\* „MUK” — ellenforradalmi fenyegetés és jelszó: „Márciusban újra kezdjük!”

hogy a Népszabadság közölje!” Semmit, legyen suttogó propaganda! Ha MUK-ot lehet csinálni, akkor mi nem tudunk egy gyűlést csinálni!? Ez miért fontos? Mert Hruscsov közölte Kádár-ral, hogy mi történik Pesten, és este felhívtuk telefonon, aztán mondtam neki: „Gyere haza már, a Jézusát neki!” — ekkor írták alá az állami szerződést, ezután Kádár hazajött, én megtartottam az április 3-i beszédet az Operaházban, majd az intéző bizottság a következőképpen döntött: május elsején felvonulás lesz a Hősök terén! A frontáttörés Budapesten azt eredményezte, hogy hat hét alatt 200 ezer ember kérte az átigazolását az MDP-ből az MSZMP-be: ez már jelezte, hogy tömegeink vannak! Benne volt a csírája annak, hogy mi lesz májusban, amikor Kádár kijelentette, elérkezett az idő az ideiglenesség felszámolására: össze kell hívni a parlamentet, új kormányt kell alakítani, és mivel mi nem tudunk kongresszust tartani, tartsunk pártkonferenciát.

— *Térjünk vissza 1957. május elsejére. Az első rejtélyre választ kaptam. A második: meglepő, hogy egy nagy ünnepen, a munkásosztály nemzetközi ünnepén, a személyi kultusz után az első köszöntés a párt vezetőjéhez szól!*

— Tehát egy újabb személyi kultusz?...

— *Ezt nem mondtam!*

— Van azonban valami, ami megkülönbözteti ezt a személyi kultusztól. Hol követte el '56 júniusában az egész pártvezetés a hibát? Ott, hogy Gerőt

léptette elő első titkárnak! Ha akkor Kádárt lépteti elő, talán sok mindent meg lehet akadályozni. Most már nem vagyok biztos benne, de talán. Azon a véres csütörtökön, amikor Gerőnek le kell lépni, Kádár rohadt örökséget vesz át!

— *Ez az a bizonyos véres csütörtök, amikor a Parlament előtt a tömegre lönek!*

— Kádárt két okból tartottam fontosnak. Először is azért, mert munkás, másodsor pedig azért, mert ő ugyanúgy adót fizetett a Rákosi-éra következményeiért, mint én. Ez a kettő együtt azt sugallta nekem, hogy a vezetést számba véve ő az egyedüli ember, aki számba jöhet, akinek súlya, tekintélye van. Nekem mi volt a feladatomban? Én támadhatatlan voltam, a baloldal engem nem mert támadni, a jobboldal támadása pedig nem érdekelt. Kádárt erősíteni kellett a pártban, funkciójában, mert ő képviselte az egész ügyet! Kádár megerősítése tulajdonképpen a kétfrontos harcban a baloldalra való ütést jelentett. Kádár személye tehát itt döntő szerepet játszott.

— *Marosán György is fent áll a tribünön 1957. május elsején, és ezek szerint az, ami eleinte politikai házárdjátéknak tűnt, győzött!*

— Szeretném a figyelmedet felhívni valamire, ami 81-ben különösen érvényes. Egy mozgalmat, egy politikát sohasem statikus állapotában kell vizsgálni, hanem fejlődésében, mozgásában vagy visszafejlődésében. Mi is kénytelenek voltunk lépést tartani a forgó, mozgó világgal!

Szabó Miklós

## A proklamáció napja a Sándor utcai palotában

1944. október 15-én, vasárnap a Magyar Rádióban felolvasták Horthy proklamációját, melyben bejelentette: mivel a németek meg akarják fosztani az országot szabadságától és függetlenségétől, a fegyverszünet mellett döntött, és utasította a honvédséget parancsai végrehajtására. Mi történt a rádióban a néhány órás „üresjárat” alatt, miközben a németek és a nyilasok ellentámadásba lendültek?

Több mint egy emberöltő választ már el bennünket 1944-től, attól az esztendő-től, mely az addig többé-kevésbé sikeresen űzött magyar „hintapolitika” csalóka biztonságérzetét, ábrándképeit szétzúzta. Március 19-én a német megszállás, s október 15-én Szálasi hatalomrajuttatása lényegében már kudarcra ítélte az uralkodó körök erőtlenségét és elvetélt elszakadási kísérleteit.

Az utóbbi időben — részben a külföldi forrásanyagok hozzáférhetővé tételét követően — több tanulmány, visszaemlékezés, film, tévéjáték, dokumentumműsor is foglalkozott e korszak s ezen belül e két nap eseményeivel. Ennek során egyes részletkérdésekben ellentmondások, téves állítások, pontatlanságok is napvilágot láttak. Éppen ezért a következőkben az események egyik fontos helyszínén, a rádióban október 15-én történtek lehetőleg pontosabb leírását szeretnénk adni, a rendelkezésre álló források egybevetése alapján.

E források részben korabeli dokumentumok, részben az események résztvevőinek későbbi visszaemlékezései. Nyilván a korabeli iratok forrásértéke a jelentősebb, ezt azonban igen jól egészítik ki — az egymásról nem tudó — visszaemlékezők későbbi beszámolóit. E visszaemlékezések nagyrészt jóval későbbben, a hatvanas–hetvenes években születtek. Ennek oka könnyen érthető: a legtöbbet tudó, mert az ese-

ményekben többé-kevésbé tevőlegesen részt vevő rádiósok zöme, mint a múlt rendszer elkötelezettje, az új Magyar Rádióba már nem került vissza, sőt többük ellen népbírósi eljárás is folyt. Így visszaemlékezéseik megszerzésére is csak bizonyos történelmi távlat után kerülhetett sor. A visszaemlékezők másik része passzív szereplő volt, többnyire csak lazább kapcsolatban állt a rádióval. Az ő egyéni sorsuk szempontjából az események kevésbé voltak meghatározók, ennek ellenére — visszaemlékezéseik mozaikszerűen illeszkedő pontossága mutatja, milyen kitörülhetetlen hatást gyakorolt rájuk a valóban sorsfordító néhány óra.

A korabeli iratok közül kettő érdemel különös figyelmet. Az első: előrejelzés. 1944. október 5-én vette kézhez a Magyar Telefonhírdő és Rádió Rt. akkori vezérigazgatója. Levél, mely így szól:

„M. Kir. Miniszterelnökség  
ÁLLAMTITKÁR

Budapest, 1944. okt. 2.

Igen tisztelt Barátom!

Nincsen kizárva, hogy egy hivatalos nyilatkozat rendkívüli és ismételt bemondása válik szükségessé a rádióban, ugyanekkor ennek a szövege az MTI útján kiadandó lesz úgy, hogy Helladásba<sup>1</sup> is kerüljön.

Időszerűsége esetén én vagy a Sajtófőnök úr a szöveget az MTI szerkesztőségéhez<sup>2</sup> és a rádióhoz visszük egy-egy példányban. Ha küldenek, úgy telefonon olyan *előzetes* közlést teszünk, amiből a szöveg hitelessége megállapítható.

Szíves üdvözlettel  
Hlatky Endre sk.<sup>3</sup>  
államtitkár”

A másik irat viszont már magának október 15-ének szinte riportszerűen érdekes leírása. Keletkezéséről tudni kell, hogy 1944. október 25-én a Magyar Távíratí Iroda Részvénytársaság igazgatósági ülést tartott, melynek jegyzőkönyve 10 napirendi pont tárgyalását rögzíti. Ezek közül a 7. és 8. pont beszámoló a rádióban és a Magyar Távíratí Irodában október 15-én lejátszódott eseményekről. A rádióban történekről beszámoló iratot dr. Havel Béla, akkori alelnök készítette (a Távíratí Irodáét, mely tartalmilag szűkebb s csak az MTI-re korlátozódó, Zimmer Ferenc főszerkesztő). A továbbiakban e feljegyzés mint vezérfonal nyomán, a történések időbeli sorrendjét követve s a megfelelő helyekre a szóbeli visszaemlékezéseket is „bevágva” adjuk 1944. október 15. Sándor utcai összefoglalását.

*Havel-irat* (továbbiakban Hi): „Október 15-én, vasárnap délelőtt telefonüzenetet kaptam Zimmer Ferencetől, a Magyar Távíratí Iroda főszerkesztőjétől, hogy dr. Hlatky Endre miniszterelnökségi államtitkár, az MTI és a Rádió kormánybiztosa . . . az MTI-ba fog jönni. Kéri, hogy minél előbb menjek be az irodámba.

Kb. 3/4 11-kor érkeztem be, Zimmer közölte velem, hogy Hlatky 12 óra után fog bejönni . . . egy rádióközlemény beolvasásáról lesz szó.

(A rádió vezérigazgatója e hét végén nem tartózkodott Budapesten s így) . . . tekintettel arra, hogy én a Rádió ügyvezetésével közvetlenül nem foglalkoztam . . . felhívtam k. Halász Gyula műsorigazgatót, hogy azonnal

jöjjön be a Stúdióba . . . érte küldve gépkocsimat.”

*k. Halász Gyula* magnóra mondott visszaemlékezése (későbbiekben kHm): — Felmentem a szobába, ketten voltak ott, Zimmer Ferenc és Havel alelnök. Ő akkor azt mondotta nekem, hogy van-e tudomásom arról, hogy egy bizonyos kéziratot bármilyen körülmények között be kell olvastatnom. Mutatott is nekem egy erre vonatkozó, hivatalos levelet, én azt ott akkor láttam csak. Megelőzőleg a vezérigazgatóm — talán 12-én, úgy emlékezem — egy rövid szabadságra utazott és annyit mondott nekem, hogy amennyiben az ő távolléte alatt Hlatky útján, vagy maga az államtitkár által lehozva érkezne egy kézirat, ezt minden körülmények között, akkor is be kell olvasni, ha éppen ügynevezett légiriadó-szünet van. Azt, hogy ez a közlés niből fog állni, nem tudtam.

*Németh Árpád* magnóra mondott visszaemlékezése (ma a rádióban gépkocsivezető; későbbiekben NÁm): — Apám a rádióban éjjeli portás volt s ezért bent laktunk. Én még gyerek voltam abban az időben, 17. évemben. Miután jó idő volt, vasárnap lévén, elmentem délelőtt sétálni, úgy, hogy délben jöttem a Szentkirályi utcában a rádió felé. Ahogy befordultam a sarkon, láttam, hogy egy katonai autó áll az épület előtt és a sarkon rögtön meg is állítottak a katonák: hová megyek? Mondtam: haza. Hát hol lakom? Bent, a rádióban. Erre bevitték a portára, ott — hát ismertek — aztán beengedtek.

*Hi:* „Ezalatt, amint azt Zimmernek az udvarra nyíló ablakából láttam, mintegy felszázadnyi honvédelakulat jelent meg, akiknél kézigránát és golyószóró is volt. Az ablakból láttam, hogy parancsnokuk érintkezést vett fel a már több nap óta a Stúdióba rendelt, 18 főnyi rendőrség rendőrtiszt vezetőjével. A katonaság odavezénylése összefüggésben látszott állni Hlatky államtitkár lejövetelével, ezért lementem az udvarra, hogy a katonai és rendőrségi parancsnoknál az intézkedések iránt érdeklődjem. Éppen akkor értem oda,

amikor a katonai parancsnok átvette a parancsnokságot a rendőrtisztól. Első percben arra gondoltam, hogy a szolgálati szabályzat szerint a katonai parancsnok veszi át a parancsnokságot, de meglepetésemre közölték velem, hogy nem erről van szó, hanem a rendőrség parancsot kapott az elvonulásra s a katonaság veszi át a Stúdió őrizetét. A rendőrség kivonulását aggodalommal vettem tudomásul . . . s Zimmer főszerkesztővel közöltem is aggályaimat.

Kb. 1/4 1 óra tájban Haeffler István miniszterelnökségi sajtófőnök telefonon értesítette Zimmer főszerkesztőt, hogy Hlatky államtitkár kocsin elindult. Megkért bennünket, hogy várjuk Hlatkyt a székház kapujában.

Ennek megfelelően Zimmerrel és k. Halással a kapualjban vártuk Hlatky államtitkár kocsiját, amely azonban mindinkább késett.”

*kHm:* — Lementünk a Sándor utcai bejáratához, a kapualjba. Akkor láttam, hogy a katonaság sorakozik és egy másik csapatot jött be a kapun, egy ilyen lila parolis, géhás, kisebb egység, azt hiszem, egy hadnagy parancsnoksága alatt. Én odamentem és megkérdeztem, mi van? Azt mondja az addigi parancsnok, hogy őt a telefonhoz hívták és ő ezt nem érti, ő a városparancsnokságtól egy olyan utasítást kapott, hogy adja át az őrséget a most felvont szakasznak.

*Berkes-Misinszky Illés* — aki ebben a szakaszban szolgált — magnóra mondott visszaemlékezése (később BMm): — 1944 nyarán hadbiztosi tanfolyamon vettünk részt, tartalékos és póttartalékos állomány, a Mária Terézia laktanyában.<sup>4</sup> Innen vonultunk el október 15-én is egy szakasszal a rádióba. Az őrzászlóalj egy katonája állt a kapuban, majd mi bevonultunk s akkor az őrzászlóaljnak — melynek tulajdonképp az volt a feladata, hogy a közintézményeket, mint a rádió is, őrizze — ez az alakulata összeszedelődzködött és elvonult. 21-en voltunk, vezetőnk egy hadnagy, akkor mint rangidős hadapród-őrmeister voltam én, és a többiek pedig szakaszvezetők és karpaszomá-

nyos tizedesek. Puskával és pisztollyal voltunk felszerelve.

*Lakatos Géza*, Horthy utolsó miniszterelnöke, a Szálasi-perben október 15-vel kapcsolatban, a biztonsági intézkedésekre vonatkozóan a következőket mondotta (hangfelvétel a Szálasi-pererről; később LGh): — Biztosított Vattay altábornagy arról, hogy katonai, egyéb vonalon minden intézkedés meg van téve, nevezetesen a Vár védelmére, azután a Stúdió kézbevitelére és minden, ami katonai vonal.

*Mátrai-Betegh Béla újságíró* magnón rögzített visszaemlékezése (MBBm): — 1944. október első napjaiban levelet kaptam a rádiótól, írjak tárcát a Vasárnapi séta című sorozatba. Az adás időtartama 12 perc, időpontja október 15., 13 óra, ez állt a felkérőben. Négy lapon egy vak kintornásról írtam, aki hisz az emberi jóságban és irgalmasságban. Vigasztalásnak szántam ezt az írást az üldözésnek abban a szörnyű légkörében. A felolvasásra délelőtt indultam el, gyalog. Fél egy tájt értem a rádió épületébe, az udvaron katonaság. Egy volt katonatársam, Misinszky Illés nevű megismer, kilép a többiek közül . . .

*BMm:* — Észrevettem Mátrai-Betegh Bélát, régi katonatársam volt. Ismerem, hogy nem jobboldali beállítottságú, őt kérdeztem, hogy nem tudja-e, mi lehet ez, mi van a levegőben, miért jöttünk mi ide?

*Hi:* „Kb. 12 óra 20 perckor a portásfülkében lévő telefonhoz hívtak. A telefonon Ambrózy Gyula, a kormányzó kabinetirodájának főnöke jelentkezett és érdeklődött nálam, hogy Hlatky még nem érkezett-e le? Mondtam Ambrózynak, hogy a kapuban várjuk, de még nem jött meg. Néhány perc múlva Ambrózy újból telefonhoz hívott és türelmetlenül érdeklődött, vajon Hlatky még mindig nem érkezett-e meg?”

*kHm:* — Néhány pillanat múlva megérkezett Hlatky. A kísérő autóról fegyveres testőrök ugráltak le. Bejött és az első szava az volt: azonnal zárjátok be a kaput.

*Havel Béla* magnóra mondott visszaemlékezése (Hm): — Hlatky a kezében

egy kéziratot tartott és kérte, hogy Zimmer szobájába menjünk fel, mert neki még előzőleg a közvetlen telefonon beszélnie kell Haefflerrel.

*LGh:* Elnök kérdése: tudtak önök a minisztertanácson arról, hogy közvetlenül követni fogja ezt a kormányzói proklamáció rádióbeolvasása?

— Hogyne. Nekem előző napon, 14-én, a proklamációt megmutatta. Énnekem egyetlen aggályom az volt: a hangot túl erősnek tartom, bármennyire minden szava találó és százszázalékos igazságot tartalmaz, de egyetlen egy mondat az én javaslatomra mégis kimaradt, az, hogy a németekkel pedig a mai naptól kezdve Magyarország hadbalépettnek tartja magát.

*Hm:* Ott ült a Zimmer, az íróasztalnál, itt állt a Hlatky és én álltam mellette. Felhívja s azt mondja: van valami változtatás? Nyilvánvalóan a válasz az volt, hogy igen, mert erre: akkor veszem a ceruzám. És erre két módosítás volt. Az eredeti szövegben az állt, hogy fegyverszünetet kötöttem. A másik pedig az, az állt a végén, hogy a németekkel hadiállapotban lévőnek tekintem magamat. Ezt pedig kihúzta.

*LGh:* Elnök kérdése: — A koronatanács után ki adta ki az utasítást a beolvasásra?

— A koronatanács után Ambrózy Gyula kabinetirodai főnök adta ki Hlatky Endrének, az én sajtóállamtitkáromnak a kéziratot azzal, hogy siessen vele a Stúdióba s adassa le.

*kHm:* — Mikor a Hlatky befejezte a javítást, még egyszer átfutotta a kéziratot s megszólalt: uraim, baj van. Ez az államfő megnyilatkozása és nincsen rajta miniszteri ellenjegyzés. Én arra gondoltam: Uristen, hát ilyen közjogi kérdéseket vitatunk meg ilyen sorsdöntő percekben, de erre Zimmer azt mondta: hát ezen nem gondolkozunk, úgy vesszük, hogy ez a proklamáció egy hadparancs, már pedig a legfelsőbb hadúri minőségében kibocsátott kézirataira nem kell miniszteri ellenjegyzés. Hát ebben megállapodva, Hlatky azt mondta: mehetünk.

*Hi:* „Ezután Hlatky a stúdióhoz indult, ahol azonban a kéziratot nem

olvastatta be rögtön, hanem egy újabb üzenetre várt.”

*Cserés Miklós dr.* magnón rögzített visszaemlékezése (akkor dramaturg, később rádióink főrendezője stb.): — Úgy fél egy tájban értem be a rádió székházába. A stúdióépület előcsarnokában, ott ültem le, ahol a színészek szoktak volt pihenni, várakozni. Kis idő múlva az udvaron három sötét ruhás férfi jött át, a középső Hlatky Endre, ötven év körüli, szakállas ember, a kormány sajtóállamtitkára, láttam, hogy a kezében fehér papírtekercset tart. Mögöttük fegyveres katonák. Ahogy beértek az épületbe, Hlatky mindjárt odaszólt Bajnáczy bácsinak, a portásnak: kérem, ha cseng a telefon, szóljon nekiünk, Ambrózy úr fog jelentkezni, mást nem kapcsolhat ide a központ. Majd odalépett a többiekhez, akik ott várták a bejáráttal szembeni óra alatt. Kisvártatva elősietett a stúdiófelügyelő is, akinek szóltak, hogy keresse meg az ügyeletes bemondót.

Nemsokára rá, talán egy óra előtt pár perccel megszólalt a telefon, Bajnáczy bácsi rögtön nyújtotta Hlatky-nak: méltóságos uram, Ambrózy úr van a vonalban. Hlatky átvette a kagylót, rövid belehallgatás után csak ennyit válaszolt: rendben van, adjuk. S akkor elindultak az akkori Szóts-csarnok felé, a kis stúdiók irányába.

*kHm:* — Együtt mentünk az egyik kis, úgynevezett hírstúdióba. Sokan voltunk, mert néhány testőr is velünk jött. Később innen terjedhetett el egy olyan nyilas verzió, hogy bennünket a testőrök géppisztollyal kényszerítettek a proklamáció beolvasására, ez nem volt igaz. A testőrök feladata az volt, hogy a Hlatky személyét védjék addig, amíg a proklamáció elhangzása biztosítva van.

A stúdióban Hlatky intett és a bemondó elkezdte a szöveget olvasni.

*Hi:* „Beolvasás után Hlatky és Zimmer visszamentek az MTI szerkesztőségébe, hogy ott a kormányzói nyilatkozat sokszorosítása megtörténjen és a rádióknak újabb bemondásra szintén rendelkezésre álljon. Hlatky ekkor üzenetet kapott Haefflertől, gondoskodják



arról, hogy a kiáltvány a Kormányzó úr esetleges beolvasása alapján rögzítették.

Időközben az épületben tartózkodó báró Kyd német megbízottat a karhatalmi parancsnok útján őrizetbe vették és addig ott is maradt, amíg a közben telefonon lediktált hadparancs rádióon ugyancsak beolvasásra nem került. Ekkor az őrizetbe vétel megszüntetésére Hlatky adott engedélyt.

A MTI szerkesztőségében folyamatban volt a kormányzói kéziratnak a külföldi és belföldi sajtó számára való feldolgozása, mikor Hlatky államtitkár a Sándor utcából eltávozott ... a hangrögzítés ügyében a sportközvetítések miatt a stúdióban jelenlévő Pluhár Istvánt küldöttem fel a Várba, amiről Haeffler értesítést kapott.”

(Bakonyi Lászlónak, rádióink nyugdíjas csoportvezetőjének, a külsős közvetítések „Atyjának” – sajnos, nem rögzített – visszaemlékezése szerint a vágókocsi Pluhárral s vele ment a Palotába, ahova már csak nagy nehézségek árán jutottak be. Itt Decelith-lemezre

vették a Horthy által személyesen felolvasott proklamációt, majd a lemezeket átadták a kabinetirodának s visszatértek a rádióba – ahol már németeket találtak.)

*Hi:* „Teljes tudatában a helyzet rendkívül kényes voltának, kezdeményezésemre Jobbágy hadnagy, a Stúdióba kirendelt őrség parancsnoka, telefonon azonnali erősítést kért a városparancsnokságtól és én is ugyanezt kértem telefonon az időközben a miniszterelnökségre visszaérkezett Hlatky államtitkártól ...

Röviddel erre, ... a Sándor utcai épület felől puskaropogás hallatszott, ... majd újabb, erősebb lövöldözés, de ekkor már nemcsak kézfegyver, hanem nagyobb robbanás is ... mint később értesültem, kézigránáttól. ... A kapun német erők behatoltak, s miután nekem az épületben már semmi elintéznivalóm sem volt, a még szabadon lévő Szentkirályi utcai kapun eltávoztam. ... Miután lehetségesnek tartottam, hogy a stúdióbeli szerepem miatt letartóztatnak, az éjszakát egy rokonomnál töltöttem.”

### Jegyzet

<sup>1</sup> Hell-adás: az MTI naponta rádióon sugárzott híryanagának elnevezése (a vételt lehetővé tevő különleges, ún. Hell-készülékekről).

<sup>2</sup> A Rádió és az MTI 1928-tól közös helyen, az akkori Sándor (ma Bródy S.) u. 5–7. sz. alatt volt.

<sup>3</sup> Hlatky Endre a 30-as években egy ideig a rádióban volt műsorigazgató.

<sup>4</sup> A mai Killián-laktanya.

RECOMMENDATION: On Sunday, 15th October in 1944 the Hungarian Radio transmitted the proclamation of Horthy in which he declared: since the Germans want to deprive the country of its freedom and independence he decided on the armistice and ordered the Army to carry out his commands. What happened in the Hungarian Radio during the few idle hours while the Germans and the arrow-cross men started a counter-attack ?

*Csaba Imre*

## Mennyit ér egy főszerkesztő?

Nem készültem újságírónak — írja Csaba Imre —, aki példátlan hosszú ideig, 34 éven át volt főszerkesztő, méghozzá vidéken. Itt most az emberöltőnyi idő nehezebbik, de könnyebben megírható első harmadára emlékezik.

Nem készültem újságírónak. Addig a napig — és ez a nap 1945 április első felének egyik napja volt — amíg szerkesztő nem lettem, soha nem jártam szerkesztőségben. Lehet, hogy újságírókat sem láttam. Nem gondolkodtam rajta hogyan készül az újság és nem is érdekelt. Nem ostromoltam kézírataimmal egy szerkesztőséget sem, nem is írtam, legfeljebb iskolai dolgozatot, amire közepes jegyet kaptam.

Tanító szerettem volna lenni, de nem voltam olyan jó tanuló a polgáriban, hogy tandíjmentességet kaphattam volna a képzőben. Igaz, hogy mire arra került volna a sor, hogy kérjem azt, már más okból is hiába kértem volna. Tizenhárom éves koromban összeütközésbe kerültem a hatóságokkal a levente miatt, aztán a rendőrségre is bevittek, azt mondták, lázító vagyok. Nem idetartozó és hosszadalmas dolog lenne ezt elbeszélni, most csak annyit, hogy amikor az oktatónkat (leventeparancsnokunkat) megvertük, néhány napra le is csuktak. Apám lakatos volt, én is az lettem. Egy kis kerülővel. Mert ő, az apám, nem akarta, hogy az legyek. Kifutó voltam, meg kárposztos, de amikor megtudták, hogy már volt valamilyen ügyem a rendőrségen is, hamarosan eltanácsoltak mindenhonnán. A rendőrség pedig gondoskodott róla, hogy mindenütt megtudják. Mert akkor már kapcsolatot találtam a munkásmozgalommal. Tizenhat éves koromban

lebuktam, harmadmagammal. Tizenhét évesen börtönben voltam éppen, amikor felvettek a pártba.

Munka, mozgalom, rendőrség, bíróság, felügyelet, munkatábor, szervezkedés, sebesülés, szökés, felszabadulás: gondolom ezek részletezése esetleg a pártarchívum számára lehet fontos. Az újságírás, szerkesztés a felszabadulás után kezdődött. De akkor azonnal.

A szovjet csapatok nyomában, két mankóval és egy szakadt katonazubbonyban kerültem haza, Pápára, azzal a határozott céllal, hogy azokkal, akiket a mozgalomból ismerek és otthon talállok, megalakítjuk a pártszervezetet. Ez meg is történt és én el sem tudtam képzelni, hogy most már valaha is mást csináljak, minthogy a pártot, a pártmunkát szervezzem. Szóval: minthogy pártmunkás legyek. Lakásom sem volt akkor és nem is kerestem. Ott laktam a párthelyiségben és ezt tartottam természetesnek.

Talán úgy két héttel a pártszervezet megalakulása után érkezett Pápára Szilágyi Béla, mint központi szervező. Én akkorra már csináltam otthon néhány faliújságot. Mert más újság, meg rádió nem volt és tájékoztatni akartam a lakosságot. De arra nem is gondoltam, hogy ez újságírás, szerkesztés lenne. Mégis, valószínűleg ez adta Szilágyi Bélának az ötletet, hogy utasítson: szervezzem meg a városi lapot és szerkeszsem azt.

Teljes erőmből tiltakoztam. Hiába minden érvelés. Felutaztam Budapestre is tiltakozni. A pártközpontba, a Tisza Kálmán térre. Nem emlékszem már, hogy ott kivel beszéltem, de arra igen, hogy nagyon szomorúan jöttem haza. Majdnemhogy gorombán elutasítottak. Szilágyi Béla a pártközpontot képviseli Pápán és ha ő azt mondta, hogy lapot szerkeszsek, akkor tegyem azt.

(Szilágyi Béla aztán nem sokáig maradt Pápán. Pontosán nem tudom, mi minden történt vele, amíg külügy-miniszter-helyettes, majd hazánk londoni nagykövete lett, de azt tudom, hogy tőlünk Győrbe került, a területi pártbizottság vezetőjeként, miután Szántó Zoltán más beosztást kapott. A felszabadulás után ugyanis egy ideig megmaradt a pártban az illegálításban kialakult területi felosztás, amely szerint Pápa közvetlenül a győri területi bizottsághoz tartozott.)

Ha jól emlékszem 48–49 telén adták át a Zirc-dudari vasútvonalat, akkor találkoztunk újra. Írnom kellett az átadásról. Veszprémből könnyen eljutottam Zircere, de onnan már semmilyen jármű nem indult tovább. Illetve vártak még egy különvonatot, jelezték is, hogy az Zircen megáll, de — mondta az állomásfőnök —, arra itt emberfia fel nem szállhat. Ez a parancs. Mert azzal már az urak jönnek Pestről.

Azért megvártam a vonatot és nem is hiába. Mert az „urak” le is szálltak és megláttam Szilágyi Bélát. Ő is megőrült és megrohant a kérdéseivel, hogy mi van Pápán, meg a megyében. Már indulóban volt a vonat Dudar felé, amikor mondtam, hogy én is oda utaznék, de van itt valami nagykutya. Szenkormánybiztos, vagy miafene. Attól kelle-ne engedély. Nevetett. Te marha — mondta —, az én vagyok!

Visszatérve a kezdetekre. Amikor már nyilvánvaló volt, hogy nem menekülhetek, szerkesztemen kell, akkor örültem igazán, hogy annak idején elfogadtam Szegeden a városi pártbizottságon Szirmai Istvántól a jó tanácsokat és azt a köteg plakátot is, amelyek közül a „Magyar Kommunista Párt részére lefoglalva” (magyar és

orosz nyelven) feliratút kiragasztottam mindhárom nyomdára. Így megmaradtak a gépek, valami papír is és a már akkor sem fiatal Beldi bácsi, Beke Péter és a többi nyomdász munkához kezdhették.

A Pápai Néplap első száma május elején jelent meg, aztán egy ideig hetenként kétszer. Szedőgép természetesen nem volt, minden betűt kézzel szedtek. Villany sem volt, a flakk-gépet én hajtottam, kézzel. Aztán mikor az újság elkészült, a mankóm mellé szoritottam egy-egy köteget és vittem eladni. Persze csak az első hetekben. Aztán már mások árusították, amikor a trafikok kinyitottak, azokban.

De ez volt a dolog könnyebbik része. A nehezebb a megírás, a szerkesztés volt. A szovjet városparancsnoktól kaptam egy rádiót. Az első hírforrásom még a moszkvai magyar, aztán már a budapesti adás volt. Megmaradt egy — rádióhallgatás közben készült — feljegyzésem. (Azért maradt meg, mert véletlenül egy 1937-es, a veszprémi királyi fogházfelügyelő által kiállított szabadulólévelem hátlapjára jegyzeteltem.) Ezek a feljegyzések a következők:

„Tokiói hírek szerint Japán is békét

kér.”

„A szovjet hatóságok letartóztatták Akuliczky tábornokot. (miért?) A Vörös Hadseregnek több, mint száz tisztje esett áldozatul.”

„Megtalálták Szálasit és megtalálták nála a magyar szent koronát és az összes koronázási kincseket.”

(Ezután egy olvashatatlan feljegyzés, majd:)

„Motor nélküli gépkocsi” (?)

„Berzarin. 130 000 ellenséges katona volt, ebből 20 000 beteg.”

És végül:

„Budapesten szerdán, a Nemzeti Bizottság ülésén bejelentették, hogy nem kell többet elsötétíteni.”

Érdemes lenne az akkori újságokat előszedni, megnézni, hogy ezekből milyen cikkeket írtam akkor.

A cikkek zöme természetesen helyi, pápai jellegű volt, de — gondolom — ezúttal nem a lap tartalmának ismeretése a feladatomban.

Az első lapok tartalmát a szovjet városparancsnok, Litvin őrnagy hagyta (vagy nem hagyta) jóvá. Hogy hogyan, azt hosszú szerkesztői múltam idején minden új munkatársamnak elmeséltem, mert nagyon tanulságosnak tartom. (Mellesleg: civilben Litvin is lakatos volt és alig idősebb nálam. Akkor talán harmincéves. Később Ukrajnában kolhozelnök lett és talán tíz éve, hogy meghalt.)

Addig nem engedett egyetlen cikket sem lefordítani, amíg meg nem mondtam, hogy azt miért írtam, mi a célom vele. Ha nem tudtam megmondani, a cikket összegyűrté és a papírkosárba dobta. „Olyan cikk nem kell, amiről a szerkesztő sem tudja, hogy mi célt szolgál. Az a legjobb esetben is csak helypocsékolás lenne.”

(Egyszer egy ilyen cenzúrázás közben a szó szoros értelmében rosszul lettem. Orvost hívatott, kiderült, hogy csak éhes voltam. Attól kezdve minden nap küldött valami ennyivalót, amíg pártiskolára nem vittek.)

Úgy tudom, a második turnus volt 1945 nyarán az a tízhetes tanfolyam, amelyen részt vehettem. Ilku Pál volt az igazgató és Rudas László is tartott előadásokat. Bárcsak lenne itt hely azokról az előadásokról és egyáltalán, arról a pártiskoláról mesélni!

A pécsi tanfolyam után csak rövid ideig dolgozhattam (szerkesztőként természetesen) újra Pápán. Mert a pécsi iskola továbbtanulásra javasolt és akkor ősszel kezdődtek Budapesten a hathónapos pártiskolák a Karolina úton. Odavittek. Ma is sajnálom, hogy azt a tanfolyamot nem fejezhettem be. Valami baj volt ugyanis a párt Sopron megyei lapjával (akkor az még önálló megye volt) és mint akkor már „nagy gyakorlatlalt rendelkező szerkesztőt” küldtek sirogszen Sopronba.

Jó volt Sopronban. Főztek a pártban, mindennap kaptunk levest. Ha tan csináltunk napilapot. Négyoldalast. Hatan! Ezt figyelmebe ajánlom a kutatóknak, aki az akkori lapokat manapság értékeli. De nem maradhatam ott sokáig, mert megyém visszakövetelt. (Akkoriban már kezdtek or-

szágosan is visszakövetelni a nyugatra hurcolt javakat.) Most utólag büszke vagyok rá, hogy a két megye harcolt értem, de akkor csak annyit tudtam, hogy a pártközpont Veszprémbe helyezte. Ezt Szikra Sándor, a párt akkori instruktora közölte velem és maga hozott Veszprémbe, autóval, 1946 május végén, vagy június elején. Csak később – amikor a megye munkásmozgalmának múltját kezdtem kutatni – tudtam meg, hogy milyen alku tárgya voltam akkor, és hogy mennyit érek. Vagyis, hogy akkor mennyit értem.

A Veszprém megyei bizottság (ma úgy mondanánk: végrehajtó bizottság) egy év eleji ülésén kerültem szóba. A jegyzőkönyv szerint Horváth János, a bizottság titkára (később egy ideig az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke) bejelentette, hogy Vég László, a veszprémi lap szerkesztője iskolára ment, valószínűleg vissza sem jön. (Nem is jött: a Goldberger textilgyár igazgatója, majd könnyűipari miniszterhelyettes, még később a Pamutipari Vállalat vezérigazgatója lett.) Szükség van új szerkesztőre. Elmondta, hogy a soproniak nem akarnak ugyan visszaadni, de bajban vannak: elfogyott a papírjuk és a pártiskola indításához sem tudnak vaságyakat szerezni. Kötelességünk a soproni elvtársaknak segíteni. Nekünk (Veszprém megyeieknek) van Zircen hét tonna nyerspapírunk (?), azt Fűzfőn becserélnék újságpapírra és 23 vaságyat is tudnánk nélkülözni, ha cserébe visszaküldik a szerkesztőnket. Döntsiünk ebben az ügyben – mondta – aztán menjünk tovább. Döntöttek is, de a jegyzőkönyv szerint ezután más ügyeket tárgyaltak, és csak a határozatoknál tértek vissza rám. Eszerint megegyeztek, hogy a szerkesztő „átutalása” (szó szerint) után átvehetik a soproni elvtársak a papírt és a vaságyakat.

Tehát: egy szerkesztő = 7 tonna papír és 23 vaságy. Ennyit értem akkor. Azt hiszem ma már nem adnának értem annyit, mert a papír ára azóta nagyon megejelkedett.

Most, mielőtt veszprémi tevékenységemről szólnék, hadd valljam be: nehezen nyugodtam bele, hogy szerkesztőt csináltak belőlem. Egyrészt, mert továbbra is pártmunkás szerettem volna lenni, másrészt pedig, mert nem tartottam magamat alkalmasnak arra, hogy szerkesztő legyek. Az első tíz esztendő mindegyikében kértem a pártközpontban erre éppen illetékest, hogy váltsanak le. Négy elemi, négy polgári, meg egyáltalán, az én képességem nem elég. . .

Emlékszem a Láng és Sárkány elvtársakkal való beszélgetésekre. Úgy emlékszem ők voltak a sajtóosztály első vezetői. Jó szándékkal bátorítottak, biztattak és nem engedtek el. Megvan Sala Sándor egy válaszlevele, amelyben elutasítja kérésemet és a pártszerűsége figyelmeztet, ami engem arra kötelez, hogy fegyelmezetten végezzem a munkámat, vagyis szerkeszsem a lapot. Vas Henrik, aki őt követte a sajtóosztály vezetőjeként egy válaszelevelében biztosít (ez a levél is megvan): hogy a többi megyei lap sem jobb, mint az általam szerkesztett, nincs okom kishitűsége. Aztán tanácsokat adott, hogyan lehet tovább javítani. Hogy más munkát végezzek, arról szó sem lehet, de menjek sürgősen Tatabányára, ott most fontosabb a szerkesztés és nincs szerkesztő. Ez a változás talán az önbizalmamnak is jót tesz. Tatabányán szeretettel, lakással és szerkesztőséggel várnak.

Mentem is, mást nem tehettem. Mielőtt azonban erről írnék, közölnöm kell, hogyan maradtam véletlenül életben Veszprémbe és be kell számolnom egy olvasóankétról, ami egész későbbi életemre hatással volt.

Az iskolák államosítása időszakában (Veszprémről van szó!) sokat kellett írnom arról, miszerint nem igaz, hogy csak az egyházi iskolák nyújthatnak erkölcsi nevelést. Voltak élő és úgy látszik nagyon elevenbe vágó példáim annak bizonyítására is, hogy éppen az egyházi iskolákban milyen erkölcs-telenségek adódnak. (Hozzám került például egy szerelmes levél, amelyet egy pap-tanár írt egy lány tanítványának.)

Ezeket természetesen meg is írtam. Ilyen jellegű írásaimmal lehetett összefüggésben, hogy kaptam egy fenyegető levelet, de mert a követelésnek, hogy három napon belül hagyjam el a várost, nem tettem eleget, egy piarista gimnazista több, egymásba csavart kézigránátot akart utánam dobni. A gránátok a kezében robbantak és szegényt darabokra tépték. Szegényt, hiszen nyilván nem a maga akaratából cselekedett. De a fenyegető levél az ő keze írása volt, ezt a rendőrség megállapította. Ugyanúgy, mint a mérgezett levél írása is, amelyet egyidejűleg a megyei pártbizottság titkára — akkor már Papp Lajos — kapott. (A rendőrségi vizsgálat anyaga sajnos 1956-ban eltűnt, de megvan a pártközpontnak címzett erről szóló jelentés másolata a megyei pártarchívumban.)

És az olvasóankét.

A Kommunistá, a Szociáldemokrata és a Kisgazda Párt városi szervezetei kezdeményezték és a városi tanács nagytermében tartottuk. Politikai vita és agitáció volt az egész a javából, más szempontból az egész nagyon érdekes. De amire fent céloztam, az egy magyartanár felszólalása volt, és nekem szólt. Arra figyelmeztetett, hogy írásaimban nyelvtani hibákat követek el. Így például az ikes igéket feltételes módban, egyes szám, harmadik személy esetén. . .

A fejembe szállt a vér. Gorombán válaszoltam. Valahogy úgy, hogy vegye tudomásul: amikor az ikes igék micso-dáját a korombeli gyerekek tanulták, én hörtönben voltam! De, ha azt el is tévesztem, a munkásosztály, a parasztság érdekeinek a védelmében nem tévedek és most ez a fontos!

„Baloldalon” meg is tapsoltak és akkor nagyon büszke voltam magamra, hogy jól megmondtam a magamét. De ahogy az idő telt, kezdtem én azt a felszólalást, meg azt a tapsot is nagyon szégyelleni. Bocsanatot is kértem volna a tanártól, de mire odáig jutottam, már nem élt.

Tatabánya.

Nem úgy fogadtak, ahogyan Vas Henrik írta. A szerkesztőség egy mosó-

konyhában volt, a lakásom pedig a szerkesztőségben. (Még azután is egy ideig, hogy megnősültem.) A lap már hónapok óta nem jelent meg, elődöm titokzatos módon eltűnt. Senki sem volt hajlandó a részletekről beszélni. Nyomda Győrben, később Pesten a Szikra. Tördelés mindig éjszaka. A terjedelem eleinte heti négy oldal, aztán hat, a válaszítások időszakában hetenként kétszer is megjelenhettünk és a szerkesztőség létszáma velem együtt egy. Meg egy gépirónó, mert Győrben, meg Pesten már nem fogadtak el kézzel írott kéziratot, mint Veszprémben. Napi tizennégy-tizenhat órai munka. Egyszer rosszul lettem, az orvos idegkimerültséget állapított meg, de tördelni kellett Győrben. A nyomdában újra rosszul lettem, bevitték a kórházba, de míg ott eret vágtak a mellettem lévő ágyon egy haldoklón, megszöktem. Akkor kaptam a pártközponttól egy beutalót két hétre Lillafüredre. És abban az időben kaptam az első kitüntetés is. Kiváló Dolgozó jelvényt. Négyen kaptuk meg, a Parlamentben. Mi kaptunk kitüntetés az újságírók közül a felszabadulás után elsőként.

Most talán hatásos fordulat lenne azt írni, hogy attól kezdve már jó szerkesztőnek tartottam magamat. Lehet, hogy hatásos lenne, de nem igaz. Emlékszem egy beszélgetésre. A tapolcai Malom-tó partján sétáltunk Szebelkó Imrével (hogyan kerültünk oda, már nem tudom), a sajtóosztály (vagy akkor már alosztály?) vezetőjével. Kértem, hogy adjanak más munkát, hiába. Azt hiszem ő volt az utolsó sajtóosztály-vezető, akivel még erről beszéltem. Aztán már nem szólhattam, mert nem tudtam volna mást csinálni. De a szorongás, a feszültség nem enyhült bennem a nyugdíjaztatásig sem.

Hányszor, de hányszor jöttem el főszerkesztői értekezletről tréfálkozásba burkolt feszültséggel, mert úgy éreztem, nem értem pontosan, hogy mit kívánnak tőlem. És hogyan irigyeltem más szerkesztőket, akik magabiztosan szólaltak fel az értekezleteken, mondtak véleményt, vagy bírálatot, amikor én

még egy kérdést is alaposan megfontoltam.

Persze, hogy nem múlt el az idő fellettem sem nyomtalanul, hiszen gyakorlatra tettem szert, tanultam is. A pártiskolára is visszakerültem, főiskolára. Érettségiztem, egyetemre jártam, (magyar–történelem szakra), hogy megtanuljam az ikes ígék feltételes módban való használatát, meg más egyebet, amit munkámban hasznosíthatok. De azt az érzést, hogy a feladatok – bármennyire is igyekszem felőni hozzájuk –, mindig feljebb kerülnek egy lépésőfokkal a képességemnél, semmi sem tudta kiűzni belőlem.

Hogy aztán végül is hivatást teljesítettem-e ebben a három és fél évtizedben, vagy csak egy pártutasítást hajtottam végre jól-rosszul (de mindenképpen őszinte szándékkal és a legjobb tudásom szerint), nem az én dolgom eldönteni.

Térjünk vissza a történésekhez.

Az ellenforradalom Tatabányán ért. Magamban sem gondoltam mást: nem tettem és nem is gondoltam akkoriban sem semmi olyant, ami miatt szégyenkeznem kellene. Akkor már hat-nyolc munkatársam volt, s közöttünk harcos „Petőfi-körösök” is. Sokat vitáztunk, de a lap tartalma nem változott.

Nem írhatok le itt természetesen mindent, ami akkoriban történt velem, mert az hosszadalmas lenne és sok minden nincs is közvetlen összefüggésben az újságírással.

A szerkesztőségből egy volt „Petőfi-körös” munkatársam által vezetett fegyveres csoport kergetett el bennünket, de néhány nap múlva a megyei „forradalmi” bizottság által létrehozott sajtóbizottság megbeszélésre hívta az összes tatabányai újságírót egy ellenforradalmi lap szerkesztése ügyében. A bizottság tagjainak többsége velünk érzett. Nyilvánvaló volt már az első percekben, hogy nem a maguk akaratából hívtak bennünket, de nem tehettek mást. A bizottság elnöke az a Molnár János volt, aki éppen azidőben a dolgozók gimnáziumában nyelvtanra tanított. Szinte bocsánatot kérve tette fel a rákényszerített kérdést: ki haj-

landó közülünk a forradalmi bizottság lapjának szerkesztésében, előállításában részt venni?

Elsőként kellett szólnom. Kijelentettem, hogy csak a párt politikájának megfelelő lapnál vagyok hajlandó dolgozni és csak a párt megbízása alapján.

Valaki a bizottság tagjai közül felnevetett. Molnár János nyakig vörösödve, szinte dühösen utasította rendre a nevetőt, aki egyébként tanár-kollégája volt (és mint később megtudtam disszidált és e nevetés miatt nem mert később visszajönni.) A szerkesztőség tagjainak többsége ugyanazt mondta, amit én. Csak néhányan álltak át: a „petőfisek”.

Nem tartott sokáig a kényszerszünet. Nem sokkal a párt újjáalakulása után megjelent újra a Dolgozók Lapja is.

Pestre, sem Győrbe nem vihettük még nyomásra a lapot (Tatabányán teljesen felszámolták a nyomdát), Komáromba kellett vinnünk, akármilyen korszerűtlen volt is az ottani műhely. Az ottani nyomdászokra számíthattunk és ez volt a lényeg. Hanem az út nem volt veszélytelen. Almásfüzitőnél lóttek ránk az ellenforradalmárok, de nem lett baj. A lap aztán már rendszeresen megjelent, de néhány héten át nem én szerkesztettem. Azokban a hetekben a kiadóhivatal igazgatója voltam.

Kinos erről írni, de még visszaemlékezni is rá. Nem mintha azt a munkát szégyenleném, hanem az oka miatt.

Tulajdonképpen nem is tudom, hogyan történt. Olyan zavaros az egész. A megyei pártbizottság újjáalakítására, a bizottság tagjaira még én tettem javaslatot. Aztán ugyanennek a bizottságnak a tudtával szerkesztőválasztást tartottak a szerkesztőségben azoknak a részvételével is, akik ... Na, ezt hagyjuk. De a végső indoklás az volt, hogy nem maradhatok szerkesztő, mert tizenegy éven át hűen kiszolgáltam a Rákosi-rendszert.

Ez tulajdonképpen igaz, ma sem tagadom. Sajnos nem jutottam el a politikai műveltség olyan szintjére, hogy magamtól felismerhettem volna a párt politikájában lévő hibákat. Az sem volt igaz — ami pedig ilyen képességet bizonyítana bennem — amivel 1953-ban a párt Központi Ellenőrző Bizottsága előtt vádoltak, hogy én nem értek egyet a begyűjtési politikával. Most dicsekedhetnék az előrelátásommal, de én akkor nem a begyűjtési rendszert kifogásoltam, hanem a módszert, ahogyan azt végrehajtották. Az erőszakosságokat, a túlkapásokat. Fel is mentett a KEB, sohasem volt pártbüntetésem.

A pártközpontban sem a szerkesztőválasztással, mint módszerrel, sem „rákosista” meghélygézéssel nem értettek egyet és velem örültek, amikor a Veszprém megyei pártbizottság vizsgálóhoz hívták, akkor már napilapszerkesztőnek.

RECOMMENDATION: I did not want to be a journalist — writes Imre Csaba, who was editor-in-chief for an unusually long time, for 34 years. Here he remembers the first ten years of this period which were harder times but easier to write.

*Szécsi Éva*

## Új rendszer – új tömegkommunikáció?

A francia baloldal szerint a rádió és a televízió a politikai hatalomváltást követően keveset változott. A jobboldal viszont boszorkányüldözésről kiáltozik. Kinek van igaza?

1981. május 10. óta nagy politikai, társadalmi, gazdasági változások mennek végbe Franciaországban. Egy valami azonban változatlan: a tömegkommunikáció még mindig éles viták céltáblája fönt és lent egyaránt. A rádióról és különösen a televízióról mindenkinek van – általában rossz – véleménye: a parlamenti képviselőnek csakúgy, mint a sarki fűszeresnek, a többségnek csakúgy, mint az ellenzéknek. S egy pluralista társadalomban magától értetődő, hogy az állami monopóliumnak tekintendő rádió és televízió a viták forrása, nem pedig az írott sajtó. A L'Humanité változatlanul a Francia Kommunista Párt lapja, a Le Matin – nem hivatalosan – a szocialista párté, a tekintélyes gazdasági napilap, a Les Echos még mindig a tőke érdekeit képviseli (ahogyan lapszemléinkben mondani szoktuk: a tőkés körökhöz közelálló Les Echos . . .) a Quotidien és a Figaro változatlanul jobboldali, csak-hogy most ellenzéki lap lett.

A rádió és a televízió a rendszeré. A politikai hatalom most a baloldalé: a szocialista-kommunista többségé. Változott-e ennek megfelelően a rádió és a televízió?

A baloldal szerint keveset és lassan; a jobboldal viszont boszorkányüldözésről kiáltozik. A Le Matin 1981. június 30-án megkérdezte Georges Fillioud tájékoztatási minisztert, fenntartja-e véleményét, amely szerint a tömegkom-

munikáció vezetői „az új rendszer ellenségeiként viselkednek”? Fillioud válasza: „Nem óhajtok a nyilvánosság előtt konkrét példákat elemezni, amelyek ilyen következtetés levonására készítettek . . . Azt mondtam néhány újságíróról, hogy politikai ellenfelek. Úgy vélem, jogosan illetem őket ilyen váddal . . . Ez nem jelenti azt, hogy most megköveteljük: viselkedjenek politikai barátokként. Egyszerűen csak legyenek semleges és független újságírók”.

### **Másként működnek a mechanizmusok, mások a játékszabályok**

A változások követelése a tömegkommunikáción belül is roppant erős volt. Közvetlenül a választások után mind a TF—I-ben, mind az Antenne—2-ben szenvedélyes viták robbantak ki. A munkatársak zöme nemcsak politikai változást, hanem fejeket is követelt. Diplomatikusan: a személyi konzekvenciák levonását. A céltábla a politikai adások szerkesztősége, az Információs szerkesztőség volt.

E szerkesztőségek vezetői nem szürke eminenciások, hanem sztárok, a szó legjobb és legrosszabb értelmében. Olyanok, akik államfőket interjúvtak meg, akik több órás éjszakai adásokat tudtak rögtönözni egy-egy váratlan esemény, merénylet után szín-



te percekkel (természetesen óriási stábok segítségével), akik a francia elnökválasztási kampány híres adásait, élő vitáit vezették. Egy kivétellel: Giscard és Mitterrand utolsó nagy párbaját (amely sokak szerint döntő volt a választások kimenetelére nézve) nem a megszokott sztárok vezették. Nem véletlenül. Mitterrand „segédje” az a Michele Cotta volt, aki ma a Radio France elnöknője . . .

Először Jean-Pierre Elkabbach-nak, az Antenne—2 információs igazgatójának feje hullott le. Elkabbach a megbukott rendszer tájékoztatási politikájának jelképeként távozott. Menesztése belpolitikai esemény volt, látványosabb mint a három tévécsatorna (az FR—3 lényegesen szerényebb adó) igazgatójának lemondása. Lényegében felkérték őket a távozásra. A legtovább Jacqueline Baudrier, a rádió elnöknője tartott ki — végül kinevezték Franciaország UNESCO-nagykövétévé.

Francois Mitterrand egyik sajtóértekezletén közölte: az új rendszer 1981. május 10.-e után alig tíz vezetőt mozdított el, illetve fogadta el azok lemondását. 1968 után 70 vezető munkatársat bocsátottak el a rádióból és a televízióból. (Más adatok szerint több százat — de ebben a számban politikai és műszaki munkatársak is értendők.)

S ami legalább ennyire fontos: néhány Giscardnak elkötelezett sztár május 10. óta nem kerülhet képernyőre, mikrofon elé. Őket nem kellett elbocsátani, nem voltak státusban. Szerződésüket nem újították meg.

De mindettől a tömegkommunikáció tartalma, jellege nem változott meg gyökeresen, vagy nem annyira, amennyire a baloldal követeli. Ám tegyük mindjárt hozzá: e követelés nem abból a félelemből fakad, hogy ha a tömegkommunikáció nem követi a politikai hatalom változását, úgy ez a hatalom veszélybe kerül. Természetesen a tömegkommunikáció a politikai hatalom része. De ha perdöntő lett volna, úgy Giscard nem vesztette volna el a választásokat.

Éppen ezért roppant nehéz meghatározni a tévé és a rádió szerepét egy

olyan országban, mint Franciaország, különösen a tavaszi fordulat után. Kétségtelen, hogy a szocialisták választási győzelme előtt a giscardista hatalom közvetlenül is beavatkozott a tömegtájékoztatás munkájába, mindezekelőtt a személyek kiválasztásába. A vezető riporterek az adások során megkülönböztetett tisztelettel fordultak Giscard felé, s igyekeztek kigúnyolni az ellenzék képviselőit. A „nincsenek indiszkrét kérdések, csak indiszkrét válaszok vannak” elvet távolról sem alkalmazták — vagy merték alkalmazni — mindenkivel. Az új rendszer vezetői valóban — és őszintén — másként akarják kezelni a tömegtájékoztatást. Az „illetékesek” nem alkalmazzák a „letelefonáló” módszert. Egyébként ez nem ízlés, vagy jómodor kérdése. Másként működnek a rádió és a televízió mechanizmusai, mások a játékszabályok.

#### A politikát a rádióban és a televízióban a politikaesimálók „adják elő”

A francia rádióban és televízióban a politikai hatalmat nem a riporterek és a kommentátorok testesítik meg. (Erősíthetik vagy gyengíthetik e hatalmat, bizalmat vagy bizalmatlanságot kelthetnek a nézőben és a hallgatóban.) Tévé- vagy rádiókommentár nem üdvözlő örömmel és nem bírál keményen egy parlamenti szavazást, egy új törvényt. A tájékoztatásnak az a feladata, hogy összefoglalja, mi történt a parlamentben, kiemelve a beszédek legfőbb elemeit, kiugrassa — headlineben, grafikonokkal, ismétlésekkel — a legfontosabb adatokat. De természetesen éppen mert a tájékoztatás szakma, a látszólag teljesen semleges, objektív tájékoztatás is lehet ellenséges vagy barátságos, kételkedő és megerősítő. A francia televízió-híradók a gazdasági rosszabbodás periódusában a korábbinál sokkal gyakrabban sugároztak üzemi riportokat, interjúkat pesszimizista vállalkozókkal, elégedetlen szakszervezeti vezetőkkel, munkásokkal. Sűrűn adtak hírt sztrájkokról, gyár-

foglalásokról is. Szembesítették például a kommunista közlekedési minisztert, Charles Fittermant a sztrájkoló vasutasokkal — nem közvetlenül, hanem a miniszter, a híradó vendége lévén, egyenes adásban látta a riportot, majd a műsorvezető megkérte, kommentálja a látottakat. S természetesen Fittermannak nincs joga nem részt venni az adásban — a politikus nem zárkozhat el a nyilvánosság elől — de nem is ítélteti el sommásan a sztrájkolókat. Nem elhamarkodott azt állítani, hogy ez az „életközelség” a gazdasági bajok fokozódása közepette nem a legjobb reklám az új kormányzatnak. Kérdés azonban, hogy ha a tömegkommunikáció nem foglalkozik a munkanélküliséggel, a gazdaság helyzetével, nem éri-e az a vád, hogy — változatlanul — nem ad objektív képet a valóságról.

A politikát a tévében és a rádióban maguk a politikacsinálók, a miniszterek, a pártok vezetői, a szakszervezeti vezetők, a képviselők „adják elő”. Georges Marchais nemcsak a választási kampányban jelent meg a képernyőn. A kommunista irányítás alatt álló szakszervezet, a CGT vezetői a Giscard-rezsimben, rádióban, televízióban élesen bíralták például a szociálpolitikai intézkedéseket, az egészségügyet. S most is bírálják — bár lényegesen nagyobb toleranciával — a Mauroy-kormány törvényét, amely a társadalombiztosítás deficitjének jelentős terhet kénytelen volt a dolgozókra hárítani.

Baloldali újságírók sem most szólalnak meg először a tömegtájékoztatásban. A nyilvános sajtókonferenciákon valamennyi politikai áramlatot képviselő vezető sajtóorgánum főszerkesztői, legjobb publicistái ültek szemben a meghívott vendéggel. Csak korábban Raymond Barre René Andrieu-vel, a L'Humanité főszerkesztőjével vitatkozott a legélesebben, most viszont Pierre Mauroy, vagy Lionel Jospin, a a szocialista párt első titkára a Figaro vagy a Quotidien vezércikkíróival. Igaz, a formai különbségek nem elhanyagolhatóak: Jospin, Mauroy, Fitterman nem torkolja le olyan ingerül-

ten az ellenzéki sajtót, mint annak idején Giscardék. Sőt, olykor túlságosan is igyekeznek meggyőzni a kérdezőt — nem abból a naiv tévhitből kiindulva, hogy nézetei megváltoztatására készítetik a türelmes párbeszéddel. A politikai hatalom új birtokosainak bele kell jönniük az új szerepbe: még magukon hordozzák a sokévtizedes ellenzéki magatartásformákat.

### A tájékoztatást a profiknak kell csinálni, hogy az amatőrök is megérthessék

A televízió és a rádió műsorstruktúrája nem változott lényegesen május 10. óta. Pedig a viharos szerkesztőségi gyűléseken sok kritika és javaslat hangzott el. Sokan bíralták például a sztárkultuszt, követelték, hogy több fiatal, több nő lehessen műsorvezető. S többről volt szó, mint személyeskedésről. A tömegtájékoztatás csúcán alig 20–25 újságíró állt — ők írták a kolumnákat a lapokban, ők voltak a sajtóértekezletek állandó főszereplői, vezettek vitaműsorokat és show-műsorokat. Elképzelhetetlen, de igaz: napról napra ugyanazé a riportéré a mikrofon a France Interen reggel háromnegyed 9-től 11 óráig. Ugyancsak naponta egyetlen vitavezető interjúvolja meg híres vendégeit — írókat, sztárokat — órákon át. Vasárnaponként egyetlen „show-man” vezeti az adást, több óra hosszat, a TF—I-en: ő csinálja az „Incroyable mais vrais” című előadást, amely bemutatja a világ legkisebb repülőgépet, a 80 éves műkorcsolyázó hölgyet, a hátrafelé kerékpározó turistát stb. S utána ugyanez a „show-man” énekelte táncdalokat óvodásokkal, övé a vasárnap délután. (A francia „esprit”, szellem hazai csodálói bizonyára úgy vélik, durván karikírozom a helyzetet, pedig a kép valós. Sőt a képernyőről és a mikrofon mellől eltávolíthatatlan tévés és rádiós egyéniségek védelmében meg kell jegyezni, hogy óriási tömegigényt elégítenek ki: a szóbanforgó vasárnapi tévésztár szerződését egyszerűen már nem akarták megújítani. A

nézők ezrei követelték, hogy folytassa szirupos óvodás műsorait.)

Ami a politikai műsorok maroknyi birtokosait illeti (természetesen ezúttal valóban a giscardista hatalom propagandistáiról van szó): kívülről nehéz eldönteni, hogy ők voltak-e a legtehetségesebbek, hogy az őket kiszolgáló névtelen kulik között nem akadt volna rátermettebb. Annyi bizonyos, hogy a csúcson levők rendkívül sokoldalúak, tájékozottak — és állóképesek.

Május 10. után kissé csökkent a sztárkultusz. Megjelentek új műsorvezetők — különösen az Antenne—2-ben, amely „rebellesebb” volt (és munkatársai közelebb álltak a szocialista párthoz), mint a TF—1. Az Antenne—2 odáig merészkedett, hogy több napon át egy Párizs melletti lakótelepről sugározta előben a déli tévéhíradót, amelyet „civilek” állítottak össze, sőt, a helybeli fiatalok olvasták a külhíreket is. A műsor tanulságos — és nézhetetlen volt: az amatőr hírolvasók még a rendkívül szerény szókinccsel megfogalmazott híreket sem tudták érthetően felolvasni. Talán szükségtelen is leírni: ebből még mindig nem az következik, hogy a külpolitika nyelvezetét odáig kell egyszerűsíteni, hogy mindenki képes legyen híreket és kommentárokat fogalmazni és elmondani. A tájékoztatást a profiknak kell csinálni, hogy az amatőrök is megérthessék — ez a francia tájékoztatás elve, a választási eredményektől függetlenül.

### Az „utca embere” jobban jelen van az adásokban

Az előző rendszer látszólagos és hatáson pluralizmusa (kommunista újságírók a sajtókonferenciákon) ellenére kommunisták vagy ismert baloldaliak nem dolgozhattak a tömegtájékoztatásban. S a változás most sem átiütő, de kétségtelenül érezhető. A France Inter reggeli krónikájában naponta négy kommentátor szerepel — mindig fontos

társadalmi, politikai, kulturális vagy gazdasági mondanivalóval, 2–3 percen, meghatározott időpontban. Egyikük Michael Cardoz, a L’Humanité kulturális rovatának volt vezetője. (A televízió műsorzáráskor mindig reklámozza a France Intert, bemutatja vezető munkatársait, kommentátorait. Michel Cardozt a következőképpen: „a változás tántoríthatatlan harcosa”.)

S változás — tévében és rádióban egyaránt —, hogy az „utca embere” jobban jelen van az adásokban. Megszólaltatása azonban alapvetően más és más célt is szolgál, mint például nálunk. Az utca embere elmondja véleményét, de nem jelenik meg az inzert, hogy M. vagy Mme Dupont ebből és ebből az utcából. Az utca embere nem mutatkozik be, a riportert nem kérdezi meg a nevét. Az utca emberének válaszoló illetékes, miniszter, mérnök, háztulajdonos vagy gyárigazgató képe alatt mindig ott az inzert, a teljes névvel és funkcióval. Az államosítási törvény megszavazása előtt a televízió körkérdésére valaki azt felelte, hogy véleménye szerint a gyár államosítása megvédhet a munkanélküliségtől, de nem bizonyos, hogy fellendíti a termelést. A nyilatkozó képe alatt megjelent az inzert: „A gyár egyik mérnöke”. A telefonálók megőrzik névtelenségüket, amikor egy élő adásban zajló vita résztvevőikhez intéznek kérdéseket — a kérdés a fontos, nem a betelefonáló neve és lakcíme. Mi több: a nevek felsorolása nem is emelné a műsor hitelét. De névtelen marad a riportalany akkor is, amikor a riportert például egy gázrobbanás körülményeit vizsgálja. Nem a szerencsésen megmenekült lakó neve a fontos, hanem azé a vállalaté, amely a gázvezetéket építette, vagy az ingatlanügynökségé, amely nem javítottatta meg a csöveket. A rádió és a televízió egyébként nem akar semmit sem elintézni — nem lévén hatóság. A riportok nyomán sem a lakótelep nem lesz tisztább, sem az éjszakai metró biztonságosabb, s nem csökken a munkanélküliség.

### A francia tévénező és rádióhallgató hézagos képet kap a világról

E vázlatos beszámoló nem feledékenységből hagyta a végére a külpolitikai tájékoztatást. Kérdés, hogy szükséges-e egyáltalán leírni: nem a külpolitika az elsődleges. A belpolitika a döntő. S nemcsak a francia tömegkommunikációban, hanem az amerikaiban, az olaszban, az angolban, mi több, csaknem minden rádióban és televízióban. A BBC vagy a France International külföldre sugárzott adásai olykor megtevesztenek bennünket. A belföldi információs műsorokban nyoma sincs a hírek oly kiválóan politizáló sorrendjének, a bravúros tömörségű hírmagyarázatoknak, az indirekt politizálás oly sokak által irigyelt magasiskolájának.

A szocialista párt valence-i kongresszusának másnapján a France Inter leghallgatottabb reggeli híradása az unokájuk láthatási jogát követelő nagyszülőkkel kezdődött, részletesen kifejtve a bonyolult családi viszonyokat — elvált szülők stb. Elképzelhetetlen, hogy rangadó vagy nemzetközi labdarúgó-mérkőzés (természetesen ha a franciák játszanak) meg ne előzné a tévéhíradóban vagy a rádióban a tudósítást a minisztertanács üléséről. A szerkesztőket a legkevésbé sem zavarja a brutális átmenet egyik témáról a másikra. Alapelv, hogy a legérdekesebb hír, téma kerüljön előre. De mint a boldogtalan nagyszülők példája bizonyítja, nincs biztosíték arra, hogy a szerkesztő ítélőképessége csalhatatlan. Azonban a kivételesen fontos (vagy annak ítélt) nemzetközi események mindig elsőbbséget élveznek: a pápa elleni merénylet, a Reagan elleni merénylet, Afganisztán, Szadat meggyilkolása, Lengyelország — roppant nagy teret kapnak, kiszorítva minden más mondanivalót.

A rendkívülitől eltekintve azonban a külpolitika kevésbé fajsúlyos, mint a belpolitika. A francia tévénező, rádióhallgató vázlatos és hézagos képet kap a világról. És mégis: a külpolitikai tájékoztatás végső fokon pontosan

megfelel az ország, a rendszer nemzetközi orientációjának, érdekeinek. S ne feledjük: a televízió és a rádió külpolitikája csak egy, de nem kizárólagos információs csatorna. Sem a baloldali, sem a jobboldali közvelemény nem tartja abszolút hitelesnek. Az igényelt tájékoztatást az írott sajtó adja meg saját olvasótáborának.

### A tömegkommunikáció megőrizte „franciás” stílusát: csevegő, színes, frappáns

Minden érdemi politikai, társadalmi változás ellenére a francia tömegkommunikáció megőrizte senki máshoz nem hasonlítható „franciás” stílusát: csevegő, színes, frappáns. Két vonása azonban szinte valamennyi nyugati rádióra és televízióra érvényes: a lényeg kiemelése és ismétlése, s a pergő, sőt gyors beszédtempó. A felolvasó stílus csaknem teljesen elveszett. A mindig kötetlen, élőbeszédhatást keltő tempó megkönnyíti a megértést, a lassú, olvasó stílus viszont nehezíti. A szakma vezető egyéniségei irigylésre méltó eleganciával és könnyedséggel szerepelnek a mikrofon és a kamerák előtt. Ez többek között az állandó élőzéseknek is köszönhető. Ami azt is jelenti, hogy franciás könnyedséggel kell tudomásul venni a műszaki zavarokat, utolérhetetlenül udvarias szemtelenséggel kell valakibe belefojtani a szót, kedves öngúnynyal kell bocsánatot kérni valamely tárgyi tévedésért. És semmiképpen sem kell megrendülni attól a ténytől, hogy a műsorvezető, vagy a riporter politikai, művészeti, tudományos hírségekké beszélget. A televízió egy déli híradójának vendége például Yvette Rudy asszony, a nők jogainak minisztere (azelőtt a „nők helyzete” volt a minisztérium neve), Gaston Deferre belügyminiszter és Marcello Mastroianni. S egy ilyen adás szokványos műsornak tekinthető.

A Mauroy-kormány új tájékoztatási törvényt készít elő, amely nem betetőzése, hanem biztosítéka lesz a végre-

hajtandó szervezeti, pénzügyi, személyi és tartalmi változásoknak.

S ha ma még nem mondhatjuk, hogy egy jobboldali rendszert kiszolgáló tömegkommunikáció helyébe új tartalmú rádiózás és tévénézés lépett, úgy ez — a személyi, politikai feltételeken túl — az idő függvénye is. Sok politikai műsor, tévéjáték még a választások előtt készült, sőt, Giscard győzelmének biztos tudatában.

Talán nem is mindegyik kerül képernyőre vagy rádióadásba. De például Ellenstein és Yves Ciampi „dokumentumjátékát”, a Sztálin halálát mégis sugározta az Antenne — 2, a Dossiers de l'écran sorozatban, vitával megtoldva. Az idézőjel szándékos: a tévéjáték minden képzeletet felülmúlóan történelmietlen, gyenge és szovjetellenes volt. A vitavezetők adóztak az igazság-

nak azzal, hogy közölték: a betelefonáló nézők százai tiltakoztak a karikatúraszerű, a tényeket meghamisító beállítás ellen. Kérdés, hogy ha a „felülről” jövő irányítás erélyesebb, közvetlenebb, vajon bemutatja-e a francia televízió ezt a féreművet.

Kérdés továbbá, hogy az új rendszer mennyiben befolyásolhatja a televízió filmpolitikáját. Sokan — nézők és munkatársak — tiltakoznak az „ízlet monopóliuma”, az amerikai filmek, tévésorozatok áradata ellen. Változatlanul képernyőre kerülnek az 50-es évek amerikai filmjei, amelyek például a koreai háború „hőseit” dicsőítik. (Nem tartozik e cikk mondanivalójához, mégis engedjék meg megjegyezni: e filmek „lakkozásban” gyakran messze felülmúlják azokat, amelyekre mi emlékezünk.)

Csala Károly

## Külföldi televíziós filmek

*Egy megfigyelő jegyzetei*

A televíziós filmtermelés áttekinthetetlen birodalmában való tájékozódásra a nemzetközi tévéfesztiválok viszonylag a legjobb alkalmak, s ha az embernek lehetősége adódik némi rendszerességgel kijutnia ilyen rendezvényekre, akkor majdhogynem kötelessége az obligát „fesztiválbeszámolókon” túl azt a néhány, bizonytalannal nem teljes értékű általánosabb következtetését is megosztania a hazai érdeklődőkkel, amire megfigyelési módot adtak.

Az egyik legszellemesebb könyvcím, amellyel az utóbbi években találkoztam, Edith Anderson amerikai naplójának élén állt, s így hangzott: „A megfigyelő nem lát semmit”. Túlzásnak persze túlzás, de nem pusztán az önirónia rokonszenves megnyilvánulása, hanem magában a tárgyban rejlő nehézségekre utal elsősorban: a vizsgált tárgy nem egykönnyen hagyja magát megfigyelni...

A világ televíziózását nyomon követni, s a megfigyeléseket elméleti érvényű következtetésekben gyümölcöztetni? Bizonyos aspektusokban kétségkívül lehetséges ez, más vonatkozásokban jelenleg szinte lehetetlen. Olyan területeken, ahol közvetett adatok tömegével dolgozhat a kutató — például a tévésociológia művelője —, ahol tehát mások összegezett, publikált megfigyeléseire bízást támaszkodhat, természetesen nincs elvi akadálya, hogy akár az egész világ televíziózását megbízhatóan áttekinthesse. De már a televíziós esztétika iránt érdeklődő koránt sincs ilyen helyzetben. Nem nélkülözheti a személyes tapasztalatot, nem érheti be közvetett információk földolgozásával. Ennek megfelelően mindaz a csekélyesség, amit *olvastam* a világ bizonyára nem csekély mennyiségű tévéesztétikai irodalmából, valami módon mindig a *helyi érték* jellegét viselte magán: sokszor nagyon érdekes, nagyon hasznos megfigyeléseket tartalmaznak ezek a mun-

kák, ámde esztétikai következtetések általánosíthatósága többnyire — országhatároktól függ... Részleges ismeretekből nyilvánvalóan csak részleges elméleti következtetésekre lehet jutni.

Így hát az elméleti érdeklődésű ember jogos türelmetlenséggel várja a beígért korszakváltást: a műholdas televíziózás és a kábeltévé elterjedését, ami föltehetőleg megsokszorozza a bárhol látható választékot, s közel hozza olyan országok tévétermékeit is, amelyekről ma még talán nem is hallottunk. Addig is — navigare necesse est, vagyis valamiképpen mégiscsak igyekezni kell szétrézni a televíziós nagyvilágban.

### Tévéjáték és tévéfilm

A fikciós elbeszélő vagy drámai alkotásokat rendszerint a „dráma” kategóriájában vonják össze a nemzetközi fesztiválokon, illetéknépp nem téve különbséget sem a műfajok, sem az előállítás technikája között. Nyilvánvaló, hogy a televíziós játékfilm és az úgynevezett tévéjáték különbsége elsődlegesen a felvétel és rögzítés technikai különbségéből ered, ám az is bizonyos, hogy ennek a különbségnek esztétikai következményei is vannak. Az elektronikával készülő tévéjáték mint műfaj (műnem?) sajátosságainak megállapí-



tása fontos elméleti feladat volna tehát, márcsak azért is, mert enélkül a televíziós játékfilmek jellemzőit is csak részlegesen tárhatjuk föl, ti. csupán a mozifilmmel való összevetésben.

Mármost, személyes tapasztalatom szerint a nemzetközi tévéfesztiválok alig-alig lehet érdemleges benyomásokat szerezni arra vonatkozólag, hogy merre is tart jelenleg a különböző országokban a tévéjáték műfaja. Zömmel ugyanis *tévéfilmeket* láthatni az úgynevezett „drámai” kategóriában. Egy-egy jelentős nemzetközi fesztiválon meglepő adatokat jegyezhetünk föl. A Prix Italián 1980-ban a „drámai” kategóriában szerepelt: 17 film, 4 telerecording. 1981-ben: 15 film: 6 telerecording. Ám még a Prix Jeunesse ifjúsági és gyermek-tévéfesztiválon is több volt valamelyest legutóbb a filmre készített alkotás, mint az elektronikával készült (mármint az „elbeszélések – történetek” kategóriában, amely – lévén,



## PRIX ITALIA

CONCOURS INTERNATIONAL DE PRODUCTIONS RADIOPHONIQUES ET TELEVISUELLES  
INTERNATIONAL COMPETITION FOR RADIO AND TELEVISION PROGRAMMES  
CONCORSO INTERNAZIONALE DI PROGRAMMI RADIOFONICI E TELEVISIVI

SECRETARIAT PRIX ITALIA - RAI VIALE MAZZINI, 14 - 00195 ROMA

hogy akár rajzfilmeket vagy közönséges mesemondást is tartalmazhat — nem egészen ugyanaz, mint más fesztiválok a „drámai” kategória): 20 film, 18 TR; ami azért érdekes, mert épp a gyermekműsoroknál figyelhető meg, hogy a rövid műveket inkább elektronikával dolgozzák föl, s a Münchenben bemutatott munkák zöme rövid program volt. (Az „Arany Prága” fesztiválokról, jóllehet az utóbbi három jelen voltam, nem tudok ilyen adatokat közölni, mert a katalóguslapok nem tüntetik föl a versenybe nevezett művek készítési technikáját.)

Nem kétséges persze, hogy e két terület erőteljesen hat egymásra; egy-egy

rendező néha tudatosan törekszik „tévéjátékszerűsége” akkor is, ha film-szalagra dolgozik, és megfordítva, akadnak, akik mindenképpen a film technikájához igyekeznek közelíteni az elektronikát. De nem is pusztán az eszközök alkalmazásáról van szó, hanem dramaturgiai alapkérdésekről. Lehetséges ugyan, hogy amit most mondok (voltaképpen inkább a világ különböző országaiban tevékenykedő szerzők nyomán idézek), a főntebb említett okok miatt csupán afféle részleges érvényű elméleti igazság, de mind a mai napig *a tévéjáték és a tévéfilm fő különbsége a cselekmény terének és idejének különböző elvű kezeléséből adódik*, ami normá-







lis esetben szükségképpen már a forogatókönyvben is megnyilvánul.

A dolgnak, persze, *története* van, ami a jelen, de még inkább a jövő szemzőgéből nézve roppant fontos. Kezdetben ugyanis az ún. nehéz elektronika pusztán a helyszíni közvetítést tette lehetővé. Amint tehát ezt a technikát fikciós műalkotások készítésére alkalmazták, olyasmí állott elő, ami az élő színházi közvetítésekre emlékeztetett (csak éppen a „színpad” a stúdióban vagy stúdiókban volt). Az eredeti televíziós darab írójától tehát azt követelték a technikai körülmények, hogy a színházban már rég túlhaladott, klasszikus hármasegység elvéhez igyekezék igazodni — és bizony elméletek is születtek erről, amelyek gyakorlatilag a *Marty* (rendező: Delbert Mann, 1955; nem a Cannes-ban nagydíjjal jutalmazott filmváltozatról, hanem az eredeti tévéjátékról van most szó!) és a *Tizenkét dühös ember* (rendező: Sidney Lumet; 1957) írói-rendezői tapasztalatára épültek. Huszonöt-harminc évvel ezelőtt (amikor a magyar televíziózás épphogy csak születőben volt) világosnak látszott hát, hogy mi is a fő különbség a „tv-film” és a „tv-play” között.

Igenám, de a mágneses szalagra történő rögzítés elterjedése „összezavarta” ezt a világos képet. A tér-idő-cselekmény egységének követelménye megszűnt ezzel a tévéjáték fő jellemzőjének lenni, s megmaradt *egyik* lehetőségnek, amellyel, ha szükséges, élhetnek a tévéjátékok alkotói. Mindazonáltal a tévéjáték és a tévéfilm különbségének változatlanul maradtak bizonyos technikai alapjai — a telerecordinggal való rögzítés ellenére sem vált lehetségessé *ugyanúgy* alkalmazni például a *vágást* az elektronikában, mint a filmben, s egyáltalában, a helyszínek váltogatása nem történhetett meg *ugyanúgy*. Még fontosabb tényező volt ebben a számos országban, így Magyarországon is máig tartó időszakban, hogy nem utolsósorban a televízió hatására-ellenhatására igen nagyot változott a filmművészet eszköztára, maga a mozifilm tömegméretek-

ben, világméretekben vált sokfélebbé, mint a 30-as, 40-es, 50-es években volt: változott a funkciója is. Ennek megfelelően a tévéjáték és a tévéfilm munkamegosztásból adódó feladatainak, a közönséghez való viszonyának is nagyobb szerepe lett mindkettőjük művészi jellegének körvonalazódásában. És nem véletlen, hogy pontosan ebben az időszakban léptek előtérbe meghatározóan a helyi viszonyok, a helyi praxis, a helyi követelmények: szinte országonként elkülönülő története kezdett kibontakozni a tévéjátéknak és a televíziós játékfimnek. S ez az, ami Magyarországról nézve úgyszólván egyáltalán nem látszik!

Nem kell messzire mennünk példáért, vegyük csak a szovjet (orosz) televíziót, s játékának fejlődését. A moszkvai televízióban látható eredeti tévéjátékok java része az utóbbi években az irodalmi anyag epikus földolgozásával tűnik ki, s azzal, hogy a színészet nem pusztán arra alkalmazza, hogy — mint a színházban és a filmben — „a közönség elé tárják a szereppel való azonosulásuk, átlényegülésiük végeredményét” (idézet Jelena Szabasnyikova: *A televíziós előadás* c. könyvéből), hanem arra is, hogy időnként vagy egyidejűleg „külső szemlélőként” — mint afféle kommentátor vagy műsorvezető — a közönséget vagy a szerzőt képviseljek saját szerepiükkel szemben, közvetkezőképpen tehát nem a színészi átlényegülés végeredményét, hanem *folymatát* láthatja az ilyen tévéjáték jeleneteiben a néző. Hogyan alakulhatott ki ez a sajátos és a jelek szerint népszerű műfaj? Úgy, hogy a szovjet (orosz) televíziós játék meghatározó jelentőségű darabjait nem filmes képzettségű televíziósok, hanem színházi szakemberek hozták létre. Nem véletlen, hogy amíg nálunk — és a világ sok országában — olykor „házimozinak” emlegettek és emlegetik a tévét, addig a Szovjetunióban „háziszínháznak”; s nem véletlen az sem, hogy a „tévéjáték” megfelelője oroszul „tyelevizionnij szpektakl”, vagyis „televíziós előadás”, ami megint világosan a színházhoz való kötődésre utal. Mármint, a színház-



## ПРОГРАММА

szerüségétől, egyebek közt a korábbi korszak hármasegység-elvétől való elrugaszkodást a szovjet (utoljára természetesen zárójelbe: orosz, mert korántsem biztos, hogy például a grúz vagy az örmény televízióra ugyanezek volnának érvényesek) televízióban elsősorban színházi rendezők — nem kisebb nevek, mint Efrosz, Tovsztonogov! — hajtották végre, megfontolva mindazt, amit az elektronikus felvétel és rögzítés alkalmazása, a tér- és időkezelés televízió kínálta lehetősége s a közönség művelődésigénye sugallt számukra, valamint azt — a szovjet szakirodalomban alapvetőnek tekintett — követelményt, hogy a televízióknak közvetlenül a nézőhöz kell beszélnie. (Ez utóbbi kapcsán idéz Szabasnyikova már említett könyvében egy nigériai gyermekek körében végzett felmérés során följegyzett, frappáns választ az egyik kérdésre: „A moziban az emberek egymással beszélgetnek, a televízió velünk beszélget”...) Röviden tehát a szovjet orosz tévéjáték sajátossága, hogy két fő viszonyítási pontja: a színház és a nem-fikciós televíziós műsorkörnyezet (híradó, riport, kommentár stb.). Ezekhez igazodva és ezektől elkülönülve keresi identitását.

Egy pillanatig sem lehet vitás, hogy a tévéjátéknak ez a fejlődési útja sajátosan szovjetországi, nem általánosítható bizonyos határokon (országhatárokon) túl. De annyi bizonyos, hogy ezeket a műfaji sajátosságokat is a film és az elektronika technikai különbségének bázisán munkálták ki. De nem kötődnek mereven a technikai bázishoz! Szabasnyikova például részletesen elemzi Efrosz egyik televíziós rendezését, amikor a rendező filmmel dolgozott, nem elektronikával, s kimutatja, hogy pontosan ugyanolyan *tévéjátékról* van szó esztétikai értelemben, mint Efrosz egyéb munkái esetében.

Egy fordított példa máshonnan: Vicsek Károly újvidéki rendező *A lakás* című tévéjátéka (ezzel a meghatározással nevezték be a legutóbbi Prix Italiára) pontosan ugyanolyan jellegzetességeket mutat, mint Vicsek Károly filmrendező akármely mozifilmje, voltaképpen — a rögzítés technikáján kívül — semmi köze a „tévéjátékhoz”.

Határesetek tehát adódnak, de csak azért adódhatnak, mert *létezik határ*. S bár bizonyos tévedés lehetőségét eleve magában rejt, de a megalapozott és általánosan érvényes elméleti meghatározás híján — tehát jobb híján — támaszkodhatunk, támaszkodnunk kell a pusztán technikai különbségtétel „mankójára”: ha nem egy valamely konkrét mű elemzéséről van szó, bizvást sorolhatjuk a televízió drámai vagy epikus fikciós termékeit a „tévéjáték” vagy a „tévéfilm” kategóriába aszerint, hogy elektronikával vagy filmtechnikával készültek.

A könnyű elektronika általános elterjedése napjainkban immár egy harmadik korszakát nyitja meg a tévéjáték fejlődésének, s egyben a tévéfilmhez való viszonyának is. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy a tér és az idő kezelésében megszűnhetnek a technikai sajátosságokból adódó különbségek film és elektronika között. De korántsem szükségszerű, hogy egy csapásra megszűnjék a tévéjáték és a tévéfilm műfaji különbsége is. Egyrészt a már kialakult hagyományok továbbéléséről van szó,

másrészt arról, hogy különböző hagyományokhoz, művészi eszköztárakhoz különböző funkciók köthetnek: más-más nézőcsoportokhoz szólhat: más-más művészi nyelvet beszélő „tévéték” és a „tévéfilm”.

Mindezt szem előtt tartva látszik csak igazán nehéznek a tájékozódás a televíziós művészet „trendjeiben”. Hiszen a fejlődés egyenlőtlen, a különböző technikák egymás mellett élnek a világ televíziózásában, s ráadásul egy olyan korszak végén, amelyben már úgy-ahogy kialakultak a televízióművészet bizonyos nemzeti sajátosságai.

### Televíziós film és mozifilm

Televíziós technika és művészet kapcsolatáról beszélve, persze, nem tehetünk úgy, mintha nem tudnánk: mindkettő fejlődését alapvetően meghatározza a gazdasági és politikai érdek. Aki huzamosabban nyugati országokban él, bizonyára temérdek negatív példát tudna erre föl sorakoztatni; a fesztivállátogató szerencséjére – végtére is a legjavát látja a nemzetközi termésnek – pozitív példákkal is szolgálhat. Ritka ugyanis az olyan eset, mint a brazil tévéfilmeké, amelyeket alig lehet bosszankodás nélkül végignézni kötelező jellegű, elképesztően formális reklámdramaturgiájuk miatt. A legutóbbi Prix Italián például a *Rómeó és Júlia*-nak egy mai, bahiai környezetbe helyezett adaptációját dühöngtem végig csendesen, mert hiszen maga a földolgozás érdekes lett volna, ha nem fejeződött volna be és kezdődött volna újra minden tizenöt percben, néha egészen „kutyaütő” módon teremtve dramaturgiai ürrüget a megszakításra. Rióban és Sao Paulóban ugyanis ezeken a helyeken ékelik be a reklámokat... Ilyen tévéfilmet nem is lehetne moziban vetíteni. Márpedig ez a szempont az utóbbi időben számos nyugati országban fontos.

Az Egyesült Államokból egymásra érkeznek a hírek arról, hogy a tőke menekül a filmgyártásból a televíziózásba (a kábeltévé az üzlet...),

aztán hetek múltán máris az ellenkezőjéről kapjuk a hírt: a tévétársaságok hollywoodi befektetés után néznek. Mindkét hír igaz: áramlik a tőke, hol ide, hol oda, s mindinkább összefonódik a tévé-, a mozi- s a videoüzlet. Van ennek a művészi filmezés számára előnyös következménye is. Egyrészt mindenképpen fejlődik ezáltal a technika mindhárom területen (mert fejlesztik, hisz megkívánja a verseny), másrészt a művészi törekvéseknek is fokozódhat az esélyük a megvalósulásra, ha nem valami megmerevedett gazdasági struktúrában kell „jelentkezniük”. Megegyik tehát, hogy a televízió számára (de a mozira és a videokazettára is kacsintgatva) készülnek el olyan művészfilmek a mai Amerikában, amelyeket még pár éve is csupán kis „független” filmes csoportok realizálhattak. Ilyen például a neves színész, Paul Newman rendezte *Arnyékdoboz*, amely egy kaliforniai luxuskórház halálos betegének utolsó heteit viszi képernyőre – természetesen ragyogó színészekkel, lenyűgözően megírt dialógusokkal. (Az igazsághoz tartozik, hogy Newman ez esetben TR-re dolgozott, ám az USA-ban ma már nincs akadálya, hogy „mozimínőségben” átírják színes filmre a könnyű elektronikával amúgy is „filmes stílusban” készített művet. Ez is határeset: ha akarom, „tévéték”, ha akarom, „tévéfilm”, amit történetesen elektronikusan rögzítettek elsődleges formában.)

Az USA másik végében, a nyugati parton pedig igen jelentős társadalomkritikai filmirányzat kezd kibontakozni a PBS, a közpénzből fenntartott – a kereskedelmi hálózatokkal ugyan nem versenyképes, de azért mégis eléggé nagy hatású – állami televízióhálózat segítségével. Egy amerikai néger tévéfilmgyártás, amely szerény anyagi eszközökkel (többnyire 16 mm-es filmekre, de nem ritkán Super 8-ra) dokumentális indíttatású, szociografikus töltésű „sztorikat”, tehát játékfilmeket készít. Három darabját láttam ennek az áramlatnak nemrégiben – a maga módján mindhárom megragadóan érdekes (ám-bár néha a sok „helyi szín” miatt nem egykönnyen érthető). Egyikük –

*A birkaölő* – kifejezetten dokumentum-játékfilm, pontosan abban az értelemben, ahogyan Magyarországon használjuk ezt a szót. Mi sem természetesebb, minthogy a televíziós sugárzás mellett „társadalmi forgalmazással” juttatják el az ilyen filmeket a nézőkhöz (klubok, iskolák, imaházak).

Ha egy országban kellőképpen differenciált a televízióhálózat és a televízióműsor, nagyon is viszonylagossá válik az a mifelénk sokat, túl sokat hangoztatott „axióma”, hogy a tévé – mert „minden család nézi” és „az egész család nézi” – kevesebbet bír el, mint a mozi. Mi több, némelyik országban éppenséggel visszajára fordul a helyzet: a mozi bír el kevesebbet, mint a televízió! Tudniillik: „művészfilmből” és társadalombíráló, politikai filmből!

Ez a helyzet Olaszországban. Rendre készülnek az utóbbi években, méghozzá az állami megbízatást teljesítő RAI *mindhárom* hálózata számára – s ezt azért hangsúlyozom, mert nemcsak a regionális jellegű harmadik, de nem is csak az utóbbi esztendőben baloldali irányítás alatt dolgozó második, hanem a legnézetesebb és „leghivatalosabb” első hálózat sem kivétel! – olyan filmek, amelyekre a filmiparban és -kereskedelemben lehetetlenség volna gyártót és forgalmazót találni. S a RAI számitása remekül beválik. Filmjei egy része végül a mozikban is sikert arat, hazájában is, külföldön is.

Az egyik vonulat, ami nem létezne ma az olasz filmművészetben a televízió támogatása és kezdeményezése nélkül: a hatalmas nemzetközi visszhangot kiváltó „regionális” film. Két egymást követő évben (1978-ban és 1979-ben) ilyen alkotás nyerte a cannes-i Aranypálmát: Olmi *A jacipő fája*, majd a Taviani testvérek *Apám-uram* című műve. Mindkettő: televíziós film. De nemkülönben a másik vonulatnak, a baloldali politikai filmnek a reprezentánsa is a moszkvai fődíjas *Krisztus megállt Eboliban*, Rosi rendezése. Ha művészi színvonalban nem is, baloldaliságban és politikai élességben még ezt is fölülmúlja Lizzani *Fontama-*

*rá-ja* (amit az idén mutatnak be a magyar mozik). „Regionálisságban” pedig pillanatnyilag utolérhetetlennek látszik Vittorio Cottafavi *Maria Zef-je*, amely az olasz közönség számára is feliratos, hiszen *friulano* nyelven beszél. . . Ismétlem: teljességgel elképzelhetetlen, hogy az olasz mozisok pénzt adtak volna olyan film készítésére, mint amilyen Lizzani vagy Cottafavi műve. És csakugyan azért nem, mert a normális moziforgalmazásban holtbiztos bukás az ilyen film. Ám a televízió, ha akar, úgy látszik, valóban csodákra képes. Nemcsak hogy „elbírja” ezeket az opusokat, de ráadásul még kitűnő üzletet is csinál velük!

De nem pusztán az ilyen végletekről érdemes szót ejteni a RAI kapcsán. Az olasz televízióban nem kevés „irodalmi” film, „műveltséggyarapító” film is készül. Olyan irodalmi anyag rendszeres földolgozására gondolok, ami nem gyanúsítható „közönségfogással”, minthogy a nagyközönségtől meglehetősen idegen. Ugyan ki olvassa ma már (bölcsészeken kívül) a múlt századi milánói „scapigliatura” belterjes mozgalmanak irodalmi termékét, Iginio Ugo Tarchetti *Fosca* című regényét? S lám, a RAI-nál film készült belőle. De film készült George Sand életéről is – nem afféle „izgi” feminista divatfilm, hanem komoly történelmi „művészfilm” (egy színész-rendező, Giorgio Albertazzi jegyzi). Hasonlóképp nehéz volna „közönségcsalogató” limonádénak tekinteni például Gianni Amelio Aldous Huxley-adaptációját, vagy Giorgio Moser Joseph Conrad földolgozását (*A kis Archimedes*, illetve *A szigetek számkivetettje*), hogy csak néhányat említsék a sorból. Ezeknek a tévéfilmeknek – ellentétben Olmi, Tavianiek, Rosi és Lizzani munkáival – még csak reményük sem lehet arra, hogy bekerüljenek a mozihálózatba. Annyira „ezoterikusak”, amennyire csak a televízió bírja el őket . . .

Ha nem is olyan mértékben, mint Itáliában, hasonló jelenséggel az NSZK, Svédország, Dánia, Finnország és Nagy-Britannia televízióiban is találkozha-

tunk. (Bár az utóbbiban, mondhatni, egyenesen „kötelessége” is a televízió-  
nak, hogy szinte *mindent* átvállaljon a  
mozi művészetéből, lévén, hogy brit  
mozifilmgyártás évek óta jószereivel  
nem is létezik – s tönkretételében az  
amerikai konkurrencia mellett kétség-  
kívül oroszlánrésze volt éppen a tele-  
vízióknak . . .)

Külön szót érdemel a francia televí-  
ziós film. A nemrégiben nálunk is  
bemutatott *Émile Zola, avagy az emberi  
lelkismeret* című négyrészes alkotás  
nem egyedülálló kivétel, akad hasonló  
– sőt merem állítani – jobb is, az  
élesen politizáló, humanista, a törté-  
nelmi tudatot fölrazni szándékozó fran-  
cia televíziós filmek között. Ez a Zola-  
sorozat (gondolom, nem keltek vitát  
véleményemmel) igen elmélyült, ko-  
moly, gondolatmozgósító filmalkotás.  
De a *Jean Jaurès, egy szocialista élete  
és halála* ennél több számos jelenetében:  
zseniális. És az aztán csakugyan *tévé-  
film*, olyan eszköztárat mozgósít a  
fikcióba illesztett történelmi dokumen-  
táció során, amelyet legalábbis én  
magam moziban még nem láttam, ami  
viszont minden ízében *hasonlít* (de  
egyetlen ízében sem azonos vele!) a  
televízió politikai és tudományos in-  
formációs műsorainak eszköztárához.  
Ennek az egy filmnek az alaposabb  
elemzésével, azt hiszem, közelebb lehet-  
ne kerülni a „tévéfilm” sajátosságainak  
és lehetőségeinek elméleti érdekességű  
fölvázolásához, mint tucatnyi másiké-  
vel. (Mindenesetre megemlítem, hogy  
a Filmvilágban egy kicsit részleteseb-  
ben megpróbáltam már taglalni Ange  
Casta rendkívüli alkotásának erényeit.)  
Szó, ami szó: nagy anyagi és munka-  
ráfordítás nélkül nem születhet ilyen  
televíziós film. A franciáknak, úgy  
látszik, megérte, hogy egyik nemzeti  
nagyságuknak nem hosszúságban, ha-  
nem intenzitásban, művészi mélység-  
ben jelentős televíziós filmmel állítsa-  
nak emléket.

A három francia állami televízió  
költségvetésének egyébként 28%-át for-  
dítják drámai művek létrehozására,  
tehát tévéjátékokéra és tévéfilmekére.

### Sokismeretlenes egyenlőtlenség

Bárhogy nézem is, a külföldi televízi-  
ós filmtermés javát fölvonultatató fesztí-  
válokon folyton az a tanulság bújik elő,  
hogy amilyen elképzelést idehaza rész-  
szint a magyar televízió (nemcsak  
saját, hanem vásárolt) műsorából, rész-  
szint pedig az összehasonlíthatatlanul  
jobb tájékozódást lehetővé tevő mozi-  
műsorból meg a külföldi filmszaksajtó-  
ból kialakít magának az érdeklődő  
más nemzetek filmművészeti poten-  
ciáljáról, az bizony roppantul hiányos,  
hézagos. (Most itt együtt értve film-  
művészetet a mozifilmet és a tévéfil-  
met.) Az igazság az, hogy a filmes és  
televíziós „nagyhatalmak” vonzköré-  
ben gondolkodunk. Azokra figyelünk, s  
a többiekéről alig-alig veszünk tudomást.  
Márpedig nemcsak a „központokban”,  
hanem a „perifériákon” is teremnek  
értékek, tanulnivalók. Sok az ismeret-  
len, s ezek nem valami kiszámítható  
egyenletben helyezkednek el, sokkal  
inkább valamiféle egyenlőtlenség erő-  
vonalai mentén. . .

De lehet-e igazán csodálkozni tájé-  
koztatlanságunkon? Filmművészetiünk-  
ben a 70-es évek egyik leggyümölcsö-  
zőbb áramlataként erősödött meg az  
ún. dokumentum-játékfilm iránya. Nem  
győzők ámulni rajta, hogy sokan vala-  
mi sajtóságosan magyar találmánynak  
vélik, s ráadásul olyasminek, amit né-  
hány tehetséges filmírónk és rendezőnk  
minden előzmény nélkül hozott létre.  
Holott tele a világ előzményekkel meg-  
párhuzamokkal is New Yorktól Thili-  
szüig; s az egyik legfontosabb hazai  
előzményt – a magyar televízióban  
illenék keresni. . . A televízió hatása  
nélkül ugyanis nem jött volna létre a  
dokumentum-játékfilm „budapesti is-  
kolája”. Tehát: még ebben sem tájé-  
kozódunk kellőképpen. Mit várhatunk  
el akkor (magunktól) a nehezebben  
vizsgálható és ellenőrizhető televíziós  
művészet eredményeit és problémáit  
illetően?

Biztosra veszem, hogy például a  
magyarral rokon és párhuzamos do-  
kumentum-játékfilmes törekvések pon-  
tosan azért nem tűnnek föl e műfaj



hazai művelőinek — mert másutt *nem* a mozifilmgyártásban, hanem a televíziós filmgyártásban található elsősorban. A New York-i Charles Burnett, a ljubljanai Franci Slak, a tbiliszi Iraklij Csheidze egyaránt a televízió számára dolgozik, s rendezek dokumentum-játékfilmet. S a televízió, úgy látszik, olyan terep hazai filmkultúránk számára, ahol egyelőre még nem szokás rokonokat keresni.

Ami másról is szó van. Arról, hogy földrajzilag is elkülönülnek bizonyos területek, országok, amelyek filmművészetére csupán legyinteni szokás. Mi például a holland film? „Semmi”. Kétségtelenül szerencsés véletlen eredménye, hogy én személy szerint viszont számon tarthatok legalább egy nagy tehetségű holland rendezőt — Erik van Zuylen —, akinek remek tévéfilmjével tavaly a Prix Italián kerültem ismeretségbe (*Kivizsgálásra* a címe, el

is nyerte abban az évben a fesztivál nagydíját).

Hasonlóan vagyunk szomszédunkkal, Ausztriával. Nem tévé-, hanem filmfesztiválokra nem is kevés osztrák művet láttam az utóbbi időben. Meg kell mondanom: csakugyan semmi különös benyomást nem hagytak bennem ezek a filmek. Igen ám, de láttam egy osztrák tévéfilmet, a *Germán tavaszt* az *Alpesi saga* sorozatból, s azóta nem merném azt kijelenteni, hogy nincs jó osztrák filmművészet. . .

Végül még valami, a nagy nevekről. Lehet-e vajon Ingmar Bergmanról hitelt érdemlő pályaképet írni úgy, hogy kizárólag mozifilmrendezőit vesszük bonckés alá? Aligha, hiszen Bergman van akkora jelentőségű színházi rendező is, mint amekkora filmrendező. De akkor mit mondjunk például Andrzej Wajdáról, akiről tanulmányok, sőt könyvek íródtak nálunk is — anélkül, hogy szerzőiknek módjukban lett volna megismerkedni a rendező *televíziós* oeuvre-jével! Pedig az nem csupán minőségével, de méreteivel is lenyűgöző: tavaly például — két mozifilm között — nyolcrészes tévéfilmsorozatot rendezett Wajda a századforduló krakkói társadalmáról (*Évek múltán, napok teltén*). Így hát, még az ismerősök is ismeretlenek, ha televízióról van szó. . .

„A megfigyelő nem lát semmit”.

Valamit azért láthat. De még többet kellene látnia.

RECOMMENDATION: International TV festivals offer the relatively best occasions to find one's way in the vast realm of the production of television films and if one is given the possibility to take part in such programs one is almost obliged — apart from the usual „festival reports” — to share with those who are interested the somewhat more general conclusions that could be drawn from the phenomena observed.

Böcz Sándor

## A szentségtörő Heikal

Az egyiptomi sajtó császáráként is emlegetett Heikalt nemcsak hazájában értékelik nagyra — egyedülálló jelenség ő a nemzetközi kommunikációs birodalomban. Több mint újságíró, több mint szerkesztő. Állásfoglalásait szerte a világon mérlegelik, és soha nem hagyják figyelmen kívül a döntéseket hozó politikusok. Bemutatása a körülötte zajló események miatt is időszerű.



A kairói Al-Ahram 1976-ban ünnepelte fennállásának 100. évfordulóját. A sors iróniája, hogy az ünnepségre nem hívták meg Mohamed Hasszanein Heikalt, aki a csőd szélén álló provinciális újságot a legismertebb, legsűrűbben idézett világlapok egyikévé fejlesztette. Mi több, még a fényképét sem lehetett látni a lap történetét bemutató jubileumi kiállításon, amelyet egyébként maga Szadat elnök nyitott meg. Pedig Heikal neve olyannyira összeforrott az

Al-Ahram nevével, hogy szinte szentségtörés megjelentetni a lapot az ő szellemi ihletése, eseményszámba menő pénteki cikkei nélkül.

Köztudott, hogy Heikal Gamal Abdel Nasser barátja, bizalmasa, tanácsadója volt. Kevésbé ismert, hogy már híres újságíró, valóságos sztár volt, amikor afféle mozgékony haditudósítóként a palesztinai fronton találkozott egy Nasser nevű fiatal katonatiszttel.

Heikal egy középosztálybeli gazdálkodó, gyapotkereskedő családjában született 1923-ban. Apja azért költözött vidékről Kairóba, hogy taníttathassa gyermekeit. A tehetséges Mohamed élt a lehetőséggel. Sokoldalú érdeklődésére jellemző, hogy a kereskedelmi főiskola elvégzése után közgazdasági és újságíró szakon tanult tovább, majd jogi diplomát szerzett, sőt a reklámszakmához szükséges ismereteket is elsajátította.

Újságírói pályáját a The Egyptian Gazettea című angol nyelvű kairói lapnál kezdte, fizetés nélküli gyakornokként. Kezdetben rendőrségi, bírósági riportokat írt, de tizenkilenc éves korában már a második világháború nevezetes csatájáról, az el-alameini ütközetről tudósított. A Gazette főszerkesztője a jótolú fiatallembert beajánlotta az Akher Szaa című magazinhoz, ahol szintén fizetés nélkül dolgozott, amíg az Akhbar el-Jom társtulajdonosai, a híres-hírhedt Amin fivérek



meg nem vásárolták őt a hetilappal együtt.

Az Akhbar el-Jomnál érik igazi újságíróvá. A hét bűnügye című rovatában az oknyomozó politikai újságírás egyiptomi úttörője. Karrierjét azonban az 1948-as palesztinai háborútól számítja. Izgalmas tudósításokban számolt be az első arab–izraeli konfliktus fejleményeiről. A dél-palesztinai fronton találkozott először Nasszer alezreddessel, az egyik egyiptomi zászlóalj parancsnokával, aki olvasta, ismerte a cikkeit, de interjút nem adott az idősebbnek képzelt újságírónak, mert nem tetszett neki a mód, ahogy a sajtó kezelte a háborút. Később Heikal riportsorozatot írt a bekerített Faludza ostromáról; Nasszer sebesülten is helytállt, védte az erődöt az izraeli túlerővel szemben. Heikal akkor még nem is sejtette, hogy Faludza az egyiptomi forradalom, a szabadtisztek mozgalmának bölcsője.

A haditudósítóból csakhamar világhírű riporter lett. Szerencséjének tartja, hogy külföldi tudósításokkal alapozhatta meg a hírnevét, hiszen ő volt az első arab újságíró, aki jelen lehetett a világpolitikai események színhelyén, aki személyes tapasztalatok, megfigyelések alapján számolt be a szíriai államcsínyekről, az amerikai választásokról, a koreai háborúról, Moszadik iráni miniszterelnök győzelméről és bukásáról. A nyugati bulvársajtót utánzó Akhbar el-Jom szerkesztői jó érzékel ismerték fel munkájában az új típusú szenzáció lehetőségét. Nagybetűs szalagcímekbe foglalták a tudósító nevét: Heikal jelenti a palesztinai frontvonalakról; Heikal Koreában; Heikal Iránból tudósít. . . Iránról könyvet is írt (Irán a vulkán tetején), de Faruk király betiltotta, mert hátrányos színben tüntette fel a baráti uralkodót, a sahot.

A legendás híró újságíróval mindenki kereste a kapcsolatot. A király emberei éppúgy, mint a monarchia megdöntésére szövetkező földalatti mozgalmak. Mindkét oldalon előnyöket szimatoltak kiterjedt külföldi kapcsolataiban, főként az államcsínyek körül szerzett ta-

pasztalataiban. Három egymást követő évben kapta meg a legkiválóbb újságírói teljesítményt honoráló Faruk-díjat (a palesztinai és a görögországi tudósításokért, az egyiptomi kolerajárványról írt riportokért). Mi több, Faruk utolsó miniszterelnöke a kabinetiroda vezetőjévé akarta kinevezni, Heikal azonban elutasította az ajánlatot.

De felkereste őt az Akhbar el-Jom szerkesztőségében a palesztinai frontról ismert katonatiszt, Gamal Abdel Nasszer is: a betiltott iráni könyvet kérte kölcsön. De ezzel nem érte be. Hosszas eszmecserét kezdeményezett a rendkívül művelt, tájékozott, éles eszű újságíróval, aki a szeméret vetette: „Ha a hadsereg nem volt képes megvédeni az országot 1948-ban, legalább most védené meg a becsületét.” „Mit vár a hadseregtől? – kérdezte Nasszer. – Államcsínyt, ami Szíriában történt?” Heikal ellenezte a rendszer erőszakos megdöntését, de Nasszer mégis feltette neki a kérdést: „Mit gondol, beavatkoznának-e az angolok, ha a hadsereg megdöntené a kormányt?” Heikal azt válaszolta, hogy ez távoli lehetőség, mert az angolok nem rendelkeznek elegendő katonai erővel az egyiptomi városok ellenőrzéséhez. Nasszer újabb és újabb találgatásokat kért, minden részletről hallani akarta Heikal véleményét. Az újságíró ebből megértette, hogy a hadsereg nagy vállalkozásra készül. Nasszer öt nappal az 1952. július 23-i forradalom előtt beavatta őt a titokba: csakugyan küszöbön áll a hatalomátvétel.

Komikus szituáció: míg Nasszer a forradalomról konzultált vele, Faruk miniszterelnöke a tervezett kormányátalakításhoz kért tőle tanácsot. Hilali elárulta azt is, hogy a kormány tudomást szerzett a szabadtisztek mozgalmáról. Heikal úgy tett, mintha nem tudna semmiről, de rohant figyelmeztetni Nasszert. Mire a forradalom főhadiszállására ért, lezajlott a hatalomátvétel. Nasszer ezzel fogadta: „Azt állította, hogy a hadsereg 1948-ban nem volt képes megvédeni az országot. Nos, most elégedett a hadsereggel?” Faruk miniszterelnöke telefonált, és a



főparancsnoki posztot ajánlotta fel Nagib tábornoknak, még mindig azt remélve, hogy ily módon elejét veheti a politikai fordulatnak. Heikal meglepetésére Nasszer határozott nemmel válaszolt, és követelte: „Azonnal mondjon le a kormány, hadd tudja meg a nép, hogy teljesen urai vagyunk a helyzetnek”. Heikal ebben a pillanatban értette meg, hogy a forradalom agytrösztje, szervezője, irányítója Nasszer volt, noha addig diszkrétan a háttérbe húzódott. Barátságuk ezekben a történelmi napokban kezdődött, és Nasszer haláláig, 1970. szeptemberéig tartott, nem csekély hatást gyakorolva az események menetére Egyiptomban és az arab világban.

### Az Al-Ahram feltámadása

Az Al-Ahram (Piramisok) című lapot 1876-ban alapították a Libanonból Alexandriába emigrált Takla fivérek. A szerkesztőség 1900-ban települt át Kairóba. A negyvenes évektől a lap hanyatlásnak indult, veszteségesse vált, a csőd szélére jutott. Először 1951-ben csábították Heikalt: vállalja el a híres és tárcarovat szerkesztését, írjon külföldi riportsorozatokat. 1955-ben már főszerkesztőnek hívták, az ő neve, szakmai hozzáértése talán még megmentheti a lapot a csendes kimúlástól. Előbb beleegyezett, később – rábeszélésre – visszavonta a már aláírt szerződést. A következő ajánlatot 1957-ben kapta, akkor nem habozott tovább, mert már amúgyis szeretett volna megszabadulni az Amin fivérektől, akik bazári színvonala süllyesztették az Akhbar el-Jomot. A laptulajdonos Takla család azt kérte tőle, hogy őrizze meg az Al-Ahram független, nacionalista, törvénytisztelő, kommunista- és ateistaellenes arculatát. A lapnak akkoriban 68 ezer előfizetője volt. A szerkesztőség, a nyomda elhanyagolt állapota, kétségbeejtő korszerűtlensége valósággal letaglózta az új főszerkesztőt. Jellemző apróság: Madame Takla, az igazgatótanács elnöke nem is olvasta a saját lapját, mert neveltetésénél

fogva csak franciául tudott. Az angolul kitűnően, de franciául csak gyengén beszélő Heikal afféle angol-francia hibridnyelven adta elő mondanivalóját az igazgatósági üléseken.

Heikal igazi újságot akart csinálni, olyat, amely mind a szenzációhajhász Al-Akhbarral, mind a hivatalos Al-Gumhuriájával felveheti a versenyt. A siker titka – felfogása szerint – a hiteles tájékoztatás, az összefüggéseket megvilágító háttér, az eligazító, figyelemkeltő kommentár. Úgy gondolta, hogy koncepcióját sem az örökölt régi gárdával, sem az innen-onnan elcsábítható veteránokkal nem valósíthatja meg. Feltétlenül vérátömlesztésre, új emberekre van szüksége. De honnan vegye őket? A sajtótörténetben egyedülálló kísérletbe fogott: felvett a laphoz ötven fiatal diplomást, és ő maga tanította meg őket az általa elképzelt modern újságitás fortélyaira. Sokan, (maga a tulajdonos is) gúnyolódtak a háztáji iskolán, de csak addig, amíg ki nem alakult a friss, ütőképes szerkesztőségi gárda. A következő évben már 120 ezer példányt nyomtak, és az Al-Ahram nyereségesse vált.

Az olvasók hamar felismerték, hogy az Al-Ahram nem csupán jól értesült, hanem megbízható újság is. Heikal sokat adott a lap, mindenekelőtt az első oldal külsejére. Elsőként vezette be az erőteljes, piros betűs szalagcímekeket, és bőven közölt fényképet, illusztrációt. A lap pénteki (hét végi) mellékletéhez a legkiválóbb egyiptomi írókat mozgósította. De bármilyen tehetséges szerkesztők, újságírók csinálták is a lapot, nem tehetett volna szert világhírré Heikal cikkei nélkül. 1957 őszén igazi szenzáció volt a Nyikita Szergejevics Hruscsovval készített első interjú. Az Akhbar el-Jomnál indított rovata, az Őszintén szólva (Biszaraha) az Al-Ahramnál vált a Közel-Kelet-kutatók nélkülözhetetlen, kötelező olvasmányává.

Mint a Népszabadság és a Magyar Távirati Iroda egykori kairói tudósítója (1970–75) magam is tanúsíthatom, milyen felfokozott érdeklődéssel vártuk Heikal pénteki írásait, hogyan

elemezték újságírók, diplomata, politológusok az egyiptomi, a közel-keleti helyzet összefüggéseit elemző, mozgásirányait jelző esszéket, amelyek rendszerint egy teljes oldalnál is több helyet foglaltak el a nagy formátumú lap mellékletében. Bár a világsajtó sűrűn idézte az Al-Ahram szenzációs értesüléseit, az újság mégis elsősorban a Heikal-cikkeknél köszönheti hírnevét.

Öt év múltán hétköznap 650 ezer, pénteken egymillió példányban jelent meg az Al-Ahram. A nyereségből immár nemcsak arra futotta, hogy kiépítsék a lap külföldi tudósítói hálózatát, hanem arra is, hogy hozzáfogjanak a Heikal piramisának nevezett-gúnyolt márványpalota felépítéséhez. Ehhez tudni kell, hogy az 1960-as államosítások idején Heikal kiügyeskedte, hogy az Al-Ahram a négyezer szerkesztőségi, kiadói, nyomdai alkalmazott szövetkezeti tulajdonába kerüljön. A felügyeletet gyakorló Arab Szocialista Unió (Nasszer inkább tömegszervezetnek nevezhető, konkurrenciánélküli vezető pártja) szerepe az igazgatótanács kijelölésére szorítkozott, a szerkesztő bizottságot pedig a kiadóhivatal vezető testülete nevezte ki. Heikal egyszemélyben töltötte be a két testület élén álló elnök, illetve főszerkesztő tisztét. A nagy beruházáshoz azt kérte az alkalmazottaktól, hogy ajánlják fel nyereségrészesedésük később bőven visszatérülő huszonöt százalékát. A The New York Times szerkesztője így jellemezte az Al-Ahram 1968-ban elkészült új székházát: „Nincs semmi ehhez fogható Amerikában.” A legkorszerűbb elektronikus berendezésekkel felszerelt szerkesztőség, nyomda tervezésével angol, nyugatnémet, japán tapasztalatok tanulmányozása után a londoni Daily Mirror tervezőjét bízták meg.

Az elegáns, méltóságteljes épület kirí szegényes környezetéből. Más, kisebb, szegényebb szerkesztőségek munkatársai leplezetlen irigységgel beszéltek az Al-Ahramról, amely évtizedekkel megelőzte őket. Az ő szemükben az ultramodern szerkesztőség is Heikal kiváltságos helyzetének a megnyilvánulása

volt. Heikal tehetségét senki sem merte kétségbe vonni, mégis gyakran hallottam, róla beszélgetve: Ja, könnyű annak, aki Nasszer barátja!

Heikal csakugyan nagyhatalommá vált. Olyannyira, hogy Nasszeron és más államfőkön kívül senkivel sem volt hajlandó találkozni a saját hivatalán kívül. A vastag szivarokat pőfékelő főszerkesztő — modern kiadásban — csakugyan a klasszikus sajtócézárookra emlékeztetett. Csoda-e, ha némelyek az egyiptomi sajtó császáráként emlegették?

### Nasszer barátja

Heikal bírálói, vetélytársai azzal próbálták magyarázni a világ féltucatnyi vezető lapja közé sorolt Al-Ahram nemzetközi karrierjét, hogy egyedülálló kiváltságokat élvezett, monopolhelyzetre tett szert a Nasszerhez fűződő baráti viszonya révén. Azt is híresztelték, hogy minden csüörtörökön Nasszer elé járult, ötleteket, szempontokat kapott a pénteki cikk megírásához.

Heikal tagadja, hogy az Al-Ahramnak monopolhelyzete lett volna Nasszer idejében, hogy különleges információkat, tippeket kapott volna Nasszertől. Azt állítja, hogy a lap a kitűnő munkatársi gárdának köszönhette tekintélyét. Az ő kiváltságos helyzete abban állt, hogy tájékozottsága révén képes volt ellenőrizni az információk hitelességét, ismerte a dolgok hátterét, tágabb összefüggéseit, tovább tudta fejleszteni a hírértékű értesüléseket.

A meddő vita mit sem változtat a tényen, hogy Heikal az egyiptomi, az arab és a nemzetközi sajtó különleges, egyedülálló jelensége. Több, mint újságíró, több mint szerkesztő, részese a politika alakításának, még akkor is, ha — mint váltig állítja — sohasem vett részt közvetlenül a döntésekben. A történelmi helyzetből adódott, hogy Kairó a világpolitika fő sodrába került, hogy Nasszer neve összefonódott a nemzeti felszabadítás, a társadalmi haladás, az el nem kötelezettség földrészeket mozgáshoz hozó eszméi-

vel. Heikal — a Nasszerhoz fűződő barátsága révén — éppúgy az események középpontjába került, mint Kairó. Ismerte, értette Nasszer gondolatait, szándékait, és mert egyetértett velük, szükségszerűen visszatükrözte őket, de szuverén újságíróként, szerkesztőként; az Al-Ahram sohasem vált a nasszerizmus gépies, szolgai szócsövévé.

Nasszer éppen azért kedvelte Heikalt, mert minden gátlás, udvariaskodás nélkül vitába szállt vele, ellent mert mondani neki, s tette ezt borotvával és észjárással, szellemességgel, pletykák közvetítésére is alkalmas könnyed csevegéssel. Rendszerint rajta próbálta ki gondolatait. Szélesebb körű megbeszéléseken előbb Heikal véleményét kérte ki, saját állásfoglalását a vita végére tartogatta.

Kapcsolatuk rendszeres volt. Nasszer közvetlen telefonvonalat szereltetett fel hálószobája és Heikal főszerkesztői irodája között. Minden reggel felhívta barátját, és kikérdezte a legfontosabb hazai, nemzetközi eseményekről. Heikal mindennapos vendég volt Nasszer házában. Hosszú órákat beszélgettek Nasszer dolgozószobájában vagy a kertben sétálva, kikapcsolódásként játékfilmeket néztek. Nem elhanyagolható körülmény az sem, hogy Nasszer utasítására a legtitkosabb állami dokumentumokhoz is hozzáférhetett. Heikal fontosnak tartotta, hogy közel legyen a döntést hozó fórumokhoz, de úgy vélte, hogy az újságírást nem szabad összekeverni a politikacsinálással. Ha része volt a legfelsőbb döntésekben, csak azért, mert nézetei feltehetően éppúgy befolyásolták Nasszert, mint ahogy ő sem tudta kivonni magát barátja hatása alól. Nasszer nagyhatású beszédeiben is felismerhető a heikali ihletés.

Voltak nézeteltéréseik. A sajtó szerepét illetően Heikal nem értett egyet az elnökkel. Azt vallotta, hogy a sajtónak függetlennek kell lennie, bírálataival kell befolyásolnia a közvéleményt és a kormányt. Nasszer Heikalra akarta bízni a rendszer szócsövének szánt, 1953-ban alapított Al-Gumhurija szer-

kesztését, de Heikal nem vállalta, nem hitt benne, hogy saját lapra lenne szükség a rendszernek. Az Al-Gumhurija első főszerkesztője Anvar Szadat, a múlt év októberében meggyilkolt államfő lett.

1967-ben Heikal kifogásolta az Akabai-öböl lezárását, figyelmeztetett, hogy ez a lépés izraeli agresszióhoz vezethet. A katasztrofális vereség után pedig nemcsak a középszerű tábornokokat, a hadsereget bírálta, hanem az egész társadalmi-politikai struktúrát a vádlottak padjára ültette. Sokszor támadta az állami bürokráciát, a titkosrendőrség túlkapasait, az önkényes le tartóztatásokat. (Ezzel függ össze, hogy egyszer rálóttek, amikor kilépett az Al-Ahram kapuján, ő azonban elhallgatta ezt Nasszer előtt.) Az 1968-as diák- és munkástüntetések után azt írta: Ha a rendszer nem képes önerejéből megváltozni, akkor meg kell változtatni. Nasszer olykor arrogánsnak nevezte Heikalt, de ritkán emelt szót a cikkei ellen, ezúttal azonban felhívta telefonon, és közölte vele, hogy nem ért egyet a cikkével. Heikal felajánlotta, hogy abbahagyja az írást, de Nasszer elégedetlensége nem terjedt odáig. Heikal büszke rá, hogy sohasem élt vissza Nasszer bizalmával, sohasem cáfolták meg, sohasem kellett helyreigazítani vagy visszavonni az írásait. „Nem voltam Nasszer alkalmazottja, csak a barátja — mondta. — Nasszer egész pályafutása alatt két emberben bízott, két embert szeretett. Az egyik Amer marsall volt, s ez tévedésnek bizonyult, a másik én vagyok, s remélem, hogy ez nem bizonyul tévedésnek.”

Nasszer több ízben is megkísérelte, hogy bevonja Heikalt az államapparátus munkájába. 1955-ben, 1958-ban, 1961-ben és 1967-ben miniszteri tárcát ajánlott fel neki, ő azonban minden alkalommal az újságírást választotta. 1970-ben anélkül nevezte ki tájékoztatási miniszternek, hogy előzetesen konzultált volna vele. Heikal levélben tiltakozott a kinevezés ellen, s csak akkor törődött bele, amikor Nasszer megnyugtatta: egy évre szóló, különle-

ges megbízatásról van szó, szeretné, ha a kritikás időszakban (a Rogers-terv elfogadása, az egyiptomi–izraeli tűzszünet) jó kezekben lenne a sajtó irányítása. Heikal ügyvezető külügyminiszterként Rogers amerikai külügyminiszterrel is tárgyalt. Főszerkesztői állásáról, újságírói munkájáról azonban átmenetileg sem mondott le. „Szeretném megőrizni azt a jogomat, hogy barátként szólhassak hozzád” – érvelt az állami funkció ellen, amely óhatatlanul gátlásokkal, egyoldalú tilalmakkal terhelné a kapcsolatukat.

Heikal minden külföldi útjára elkísérte Nasszert. Gyakran előfordult, hogy személyesen is fontos diplomáciai missziókat teljesített. A líbiai forradalom 1969-es győzelmét követően például Benghaziba repült, hogy megismerkedjék a monarchiát megdőntő nasszerista tisztok csoportjával, köztük Kadhafi ezredessel. Jasszer Arafatot, a Palesztinai Felszabadítási Szervezet elnökét ő mutatta be Nasszernak 1968-ban, és ő kezdeményezte azt is, hogy vigyék magukkal Arafatot Moszkvába, létesítsenek közvetlen kapcsolatot a palesztin ellenállási mozgalom és a szovjet vezetés között.

Fejszal szaúd-arábiai uralkodó egy ízben szóvá tette Nasszernak: „Az a baj, hogy az emberek azt hiszik, ami az Al-Ahramban megjelenik, az mind öntől származik”. „Nekem semmi közöm az Al-Ahramhoz – válaszolta Nasszer –, Heikal a barátom, de nem mondhatom meg neki, hogy mit írjon és mit ne. Nem is fogadná el az utasításaimat, mert ő túlságosan makacs ahhoz.”

Heikal úgy vélekedett, hogy a kommunizmusnak nincs helye az arab világban, az alapvető ideológiai különbségek miatt nem felel meg a nép karakterének. Később mégis a bebörtönzött kommunisták szabadon bocsátására ösztönözte Nasszert. (A kommunista párt feloszlott, tagjai csatlakoztak az Arab Szocialista Unióhoz.) Vállalta az At-Talia című marxista folyóirat kiadását, hogy „a tehetséges baloldali újságírók hadd terjesszék marxista nézeteiket a nasszerizmus keretein be-

lül”. Lofti el-Kholit, a folyóirat kommunista főszerkesztőjét hétszer szabadította ki a börtönből, s cikkeit mindig közölte az Al-Ahram hasábjain. (Lofti el-Kholit Heikkalal együtt letartóztatták volna 1981 szeptemberében, ha nem tartózkodik éppen külföldön.)

Nasszer halála mélységesen megrendítette Heikalt. Ő fogalmazta a halálhírt bejelentő közleményt, de hiába kérte rá Szadat, nem volt hajlandó beolvasni a rádióban. Ez – magyarázta – a folytonosság érzékeltetése miatt az alelnök, illetve az ügyvezető elnök feladata, aki nem más, mint Szadat volt.

### Szadat ellensége

A Nasszer halála után elnökké választott Anvar Szadat kezdettől fogva hadilábon állt a sajtóval. Egyfelől meghirdette a „liberalizálást”, bevezette a többpártrendszerre épülő „demokráciát”, a „nyitott kapuk” gazdaságpolitikáját, másfelől a legszelidebb bírálatot sem volt képes elviselni, a hivatalos politika kritikátlan támogatását, sőt lelkes szolgálatát követelte meg a sajtótól. Következésképpen a szadati demokrácia története a tisztogatások története volt a politikai élet minden szférájában, mindenekelőtt a sajtóban.

Heikalt Nasszer utódjához is baráti szálak fűzték, tanácsadóként állt mellette a kezdeti megpróbáltatások idején. Segítségére volt az Ali Szabri-féle csoport eltávolításában. Csakhamar kiderült azonban, hogy Szadat – Nasszertől eltérően – meg akarja szabni Heikálnak, hogy mit írjon, mit ne írjon. 1972-ben Szadat már nyíltan bírálta Heikalt, mert nem csatlakozott a sajtó felülről dirigált kórusához, amely kommunista összeesküvésnek kiáltotta ki az akkori diákmegmozdulásokat. Heikal válaszul felajánlotta, hogy inkább nem ír, lemond a főszerkesztői posztról. Minthogy Egyiptom egyedüli fegyverszállítója a Szovjetunió volt,

Heikal fenntartással fogadta a szovjet katonai tanácsadók kiutasítását. Szadat valósággal dühbe gurult, amikor Heikal helytelenítette az Egyiptom és Líbia azonnali egyesülését követelő líbiai tüntető menet visszafordítását. Három megoldást ajánlott Heikalnak: 1. az Al-Ahramnál marad, de a hivatalos vonalhoz tartja magát; 2. állást vállal a kormányban vagy az elnöki hivatalban; 3. visszavonul a családi körbe, azaz szakít az újságírással és a politikai élettel. Heikal a harmadik lehetőséget választotta, de Szadat nem egyezett bele. 1973 elején, Heikal távol-keleti útja alatt elbocsátották néhány baloldali munkatársát, ő azonban nem vette tudomásul a döntést, továbbra is foglalkoztatta őket. Ismét kénytelen volt felajánlani, hogy lemond állásáról. Az 1973-as Ramadán-háború idején egyedül az Al-Ahram írta meg, hogy az izraeli csapatok rést nyitottak a szuezi fronton, és az egyiptomi csapatok hátába kerültek. Heikal kifogásolta, hogy Szadat leállította a Szuezi-csatornán átkelt egyiptomi csapatok rohamát, hogy felszabadító háború helyett csupán politikai célzatú, korlátozott katonai akciót kezdeményezett Izrael ellen. Helytelenítette továbbá, hogy Szadat — nyomatékos tanácsa ellenére — egyedül, kísérők nélkül találkozott Kissingerrel, és csapdájába esve elfogadta az amerikai csapatsétválasztási tervet. (Szadat ettől kezdve nevezte barátjának, testvérének Kissingert.) Heikal szintén találkozott Kissingerrel, és utána élőszóban is, cikkeiben is figyelmeztette Szadatot: az USA politikája nem változott. Kissinger célja az arab-izraeli konfliktus feldarabolása, az arab egységfront megbontása, a szovjet befolyás csökkentése, az USA közel-keleti pozícióinak erősítése. Egyiptomnak — tette hozzá — szüksége van a Szovjetunióra, a közel-keleti egyensúly fenntartására. Szadat nem hallgatott Heikal érvelésére, megkötötte a csapatsétválasztási egyezményt Izraellel, és az Egyesült Államok „semlegesítése” címén Washington kezébe helyezte országa sorsát.

Miután szentségtörő nézeteit cikksorozatban fejtette ki, Szadat megtiltotta Heikalnak az írást. Kárpótlásul felajánlotta, hogy lépjen be a kormányba, vagy legyen az elnök sajtótanácsadója, de Heikal visszautasította az ajánlatot. A rádióból tudta meg 1974 februárjában, hogy elnöki rendelettel leváltották főszerkesztői tisztségéből, mert vezetése alatt az Al-Ahram afféle „hatalmi központtá” nőtte ki magát, „állam lett az államban”, s olyan nézeteket terjesztett, amelyek ellentétesek az állami politikával. (Utóda egykori főnöke, Ali Amin lett, aki röviddel előbb tért vissza londoni száműzetéséből. Fivérért, Musztafa Amint — ugyancsak Nasszer alatt — börtönbe zárták az USA javára végzett kémkedés vádjával; most ő is kiszabadult, és egycsapásra az Al-Akhbar főszerkesztője lett.) A leváltással egyidejűleg Szadat sajtótanácsadójává nevezték ki Heikalt. Üzenetek is neki, hogy megvan az ötszobás hivatala, közölje, hány munkatársra, hány gépkocsira tart igényt. Heikal válasza: nem kívánja betölteni az állást. Távozása után az Al-Ahram méltatni akarta a kegyvesztett főszerkesztő érdemeit, de Szadat erre sem adott engedélyt. Félreállítását csak a külföldi sajtóban bírálták.

Bár az előző kinevezés még érvényben volt, Szadat még ugyanabban az évben politikai tanácsadójává nevezte ki Heikalt, olyasféle szerepet szánva neki, amelyet Kissinger töltött be Nixon mellett. Heikal ezúttal sem foglalta el a magas állást.

1975 nyarától a bejrúti An-Nahar közvetítésével arab lapokban, külföldön folytatta Őszintén szólva című sorozatát. A Ramadánhoz vezető út című könyvét a londoni Times közölte folytatásokban. Szadat fegyelemsértéssel vádolta Heikalt, s miután belátta, hogy nem képes a maga szolgálatába állítani, állami hivatalnokot faragni belőle, felmentette őt az elnöki tanácsadó soha be nem töltött tisztsége alól.

Az ellene indított kampány nem érdekelte Heikalt, de amikor Nasszert

próbálta kikezdeni az egyiptomi sajtó, könyvvé dagadó cikksorozatban kelt barátja védelmére. Rámutatott, hogy Nasszer döntéseiben Szadatnak is közvetlen része volt, hiszen 1952-től 1970-ig a legmagasabb pozíciókat betöltve együtt dolgozott vele.

\*

Amikor Heikal — a Magyar Televízióknak nyilatkozva — népfelkelésnek nevezte az 1977-es kairói éhségtüntetések, és kifejtette, hogy Egyiptomnak vissza kell térnie Nasszer stratégiájához, hogy a Szovjetunióknak szerepet kell játszania a Közel-Kelet térségében, akkor Szadat nyilvános beszédben áruló ügynökként bélyegezte meg őt. Odáig ment, hogy ahhoz a Lord Haw Hawhoz hasonlította Heikalt, akit a második világháború után hazaáruláért kivégeztek, mert Berlinből folytatott náci rádiópropagandát Anglia és az antifasiszta szövetségesek ellen.

Végképp elmérgesedett a helyzet 1977 novemberében, Szadat emlékezetes jeruzsálemi látogatása után. Heikal tragikus fejleményként fogta fel, hogy Szadat a Camp David-i megállapodások, az Izraellel kötött különbéke aláírásával elszakította, elszigetelte Egyiptomot az arab világ többi részétől, holott az arabok nélkül, a Szovjetunió nélkül elért béke csak hitvány kártyavár lehet.

Szadat 1978 májusában népszavazással intézményesítette, hogy tiltsanak el a politikától és az újságírástól mindenkit, aki ateista, kommunista ideológiát követ. Az újabb tisztogatási hullám keretében négy kollégájával együtt Heikalnak is megtiltották, hogy elhagyja az országot. Júliusban heidézte a főügyész, és kihallgatta a külföldön publikált írásaival kapcsolatban.

Heikal úgy nyilatkozott, hogy egyiptomi állampolgárként mindaddig véle-

ményt nyilvánít, amíg ez módjában áll. De akkor már attól tartott, hogy nagyarányú letartóztatások következnek s 1981 szeptemberében le is tartóztatták őt is. Némely vélemények szerint Washington nyomása is hozzájárulhatott Heikal elnémitéséhez. Heikal ugyanis olyan időszakban helytelenítette az Egyesült Államokhoz való fenntartás nélküli közeledést, amikor Szadat a kulisszák mögött már a behódolás végső stádiumába jutott, s a látszatát is kerülni akarta annak, hogy valamiféle kettős játékot űz washingtoni patrónusaival.

\*

Heikal nemcsak a szárnyai alá vett gyakornokoknak nyitott iskolát az Al-Ahramnál, hanem tágabb értelemben is új utakat tárt fel az újságírói, szerkesztői munka előtt.

Pénteki cikkeivel sajátos műfajt teremtett, amelyben ötvöződik az értékes információ, az elvi publicisztika, a riportszerű elbeszélés, a magasröptű filozófia, a könnyed, szórakoztató csevegés. Olvasói — köztük a szakértők is — csodálják kendőzetlen nyíltságát, kristálytisza logikáját, félelmetes tárgyi tudását és nem utolsósorban gyönyörű, gazdag stílusát. Az arab sajtóban tömegével használnak olyan kifejezéseket, fordulatokat, amelyek tőle erednek.

Általános vélemény, hogy Heikal távozása után nemcsak az Al-Ahram, az egész egyiptomi sajtó hanyatlásnak indult. Az Al-Ahram élén hat vagy hét főszerkesztő követte őt; elegendő volt egyetlen, Szadatnak nem tetsző cikk, és a soros utód máris vehette a kalapját. Vesztett a lap a hiteléből, a tekintélyéből, és katasztrofálisan visszaesett a példányszám, a pénteki kiadásé például 65 százalékkal csökkent. Miért is vásárolnák meg Heikal-cikk, azaz „őszinteség” nélkül? Eltűntek az egyiptomi sajtóból a színes, eredeti egyéniségek. Egy sereg, Kairóban eltöltött

újságíró külföldön, főként arab országokban vállalt munkát.

Sokan, sokféle rágalommal próbálták kikezdeni Heikalt: őt is utolérte Nasszer sorsa, népszerűbb a többi arab országban, mint otthon. Talán azért, mert ugyanúgy a szívéen viselte az arab testvérek sorsát, mint Nasszer, ugyan-

úgy megtalálta hozzájuk az utat, mint a történelmi hősként tisztelt barát.

Az új elnök, Hoszni Mubarak első intézkedései közé tartozott, hogy szabadon bocsátotta Heikalt. Egyiptom arcának alakulása azon is múlik, hogy kettejük kapcsolata miképpen folytatódik. A nasszeri vagy a szadati úton?

RECOMMENDATION: Heikal, who is often referred to as the emperor of the Egyptian press, is not only highly appreciated in his country — he is a unique phenomenon in the realm of international communication. He is more than a journalist, more than an editor. His opinion is always taken into consideration by decision making politicians all over the world. His presentation is also opportunate because of the events happening around him.

Ungvári Tamás

# Szubjektív jegyzetek az angol televízióról

A Magyar Televízió edzett szerző egy idő után mulatságosnak találja az angol tévé-műsorok provincializmusát, amit azonban könnyen feledtet a hírközlés világfias jómodora, professzionista biztonsága. E számunkra szokatlan televízióról nyújtanak képet a csipkelődő szemtanú feljegyzései.

Egy esztendőre indultam Angliába, még pontosabban Cambridge-be, azaz Kelet-Angliába, és természetesen már egy héten belül volt bérelt, színes televízióm. Fekete-fehéret vehettem volna ugyanannyiért, amennyiért a színeset esztendőre béreltem — de hát a bérlet mindenképpen jobb. A érbe adó cég vadonatúj készüléket ad és a karbantartást is elvégzi, sőt a havi 10 font díjat is mérsékelni igyekszik, például azzal, hogy ha történetesen egy új előfizetőt szerzünk, két fontot írnak a javunkra.

## Kölcsönzés és tulajdon

A televíziózás, pontosabban a televíziózás forradalma a bérleti rendszerrel kezdődött. „Feltalálója” Angliában egy bizonyos Robinson, akinek a kölcsönzőlánca húsz esztendő alatt annyi profitot hozott, hogy több millió fontot adományozhatott szülőföldjére, Cambridge egyetemének. Még a királynő is megjelent a megnyitón, csak éppen maga Robinson nem. A televíziókölcsönzés elterjesztője ugyanis irtózik a nyilvánosságtól.

A kölcsönzés rendszere arra kényseríti a televíziógyárat, hogy lehetőség szerint hibamentes, romlásra, kiégésre alig hajlamos készülékeket gyártsonak. A javítási költségektől tönkrementne a kölcsönző cég — ezért, hogy az angol televíziókészülékek esztendő-

kig zavartalanul sugározzák rendszerint háromcsatornás műsorukat. Ezek a televíziók máris úgy készülnek, hogy rájuk kapcsolható a teletext, vagyis a képűjság; bérelhető hozzá képmagnó, s nemsokára az egész országra kiterjedően bevezetik a kábeltelevíziót, amelyen meghatározott műsorok rendelkezhetők. A jövődő elektronikus háztartásának középpontjában a televízió képernyője áll. Amerikában már a képernyőn rendelhetünk a supermarkettól egy láda sört, a nagyáruházból bundát; mindaz, amit az úgynevezett postai kereskedelem, a levélben rendelés látott el eddig, nemsokára a képernyő szolgáltatásai közé tartozik.

Nem mindegy ugyanis, hogy milyen funkciót tölt be a tévékészülék a családi háztartásban. Nem mindegy ennek a funkciónak az iránya sem, kiváltképpen, hogy ez az irány jelenleg egy újabb térhódítás küszöbére sodorta élharcosait: *a televíziós készülék információs és szórakoztató szerkezetből egyetlen robotgéppé változik át.* A másik, küszöbön álló újítás az úgynevezett „breakfast” televízió, a teljes reggeli műsor. Már idén bevezették volna, ha kellő az előkészítés és van rá pénz. Nem kisebb személyiség áll a reggelizés közbeni televíziózás eltervezése és sugárzása mögött, mint a száguldó, Amerikát és Angliát műsoraiban összekötő riporter, David Frost. Ötszemközt jellegű műsorai tették világhírűvé ezt a különben



Cambridge-ben végzett, ifjúkorában politikai kabarét alapító, később válásairól és házasságairól híres és hírhedt tévészemélyiséget, aki kamera elé ültette már Nixont és Muhammad Alit, Elizabeth Taylort és Jack Nickolsont – egyszóval mindenkit, aki a kulturális és politikai rovatok külső-belső címlapjain szerepel. David Frost legutóbbi hőstette, hogy elvette Peter Sellers özvegyét. Televíziós körökben, kulturális berkekben az esküvő legalább olyan port vert fel, mint a század esküvője, Károly herceg és Diana grófnő egyenest televízióra tervezett házassága.

Mert nem tréfából mondom, az angol televízió egyik nagy nemzeti funkciója volt az esküvő makulátlan előkészítése. Nem is kellett bennfenteknek lenni, hogy ezt az előkészítést figyelemmel kísérjük, hiszen a televízió műsort is készített az esküvő televíziós előkészületeiről. A Szent Pál-katedrális melyik oszlopának ormán himbálódzik majd a riporter, hogy Lady Diana 15 méteres uszályát teljes egészében fényképezhesse? Hogyan sikerül majd a királyi palotából a Szent Pál katedrálisig vonuló menetnek minden lényegesebb fordulatát rögzíteni? Hiszen ez július 29-én teljes napot betöltő műsor volt, melyből természetesen a hét végére újabb magnóvalogatást kövöltek. Három tucat kamerán és három választott riporter győzte hanggal, szemmel, szemfülességgel és tudóval az évszázad eseményét, mely egyébként valóságos eseménnyé attól nőtt, hogy a televízió minden pillanatában jelen volt; ez lehetett hát a világ első, legnagyobb, élőben közvetített királyi esküvője. Dobálóztak is a számokkal, hány százmillió embert szegezett készüléke elé az a tény, hogy királyok asztalához, hintájába, templomába invitálták, hogy mindenki végignézhette a Szent Pál-katedrális előkelőségeinek erre a célra készített kalapjait, zsakettjeit, virágmintás vállkendőit, Diornál, Valentinonál, Yves Saint-Laurent-nél, Balanciagánál, Calvin Kleinnél készült ruhakölteményeit. A televíziósok, elismerés nekik, csipő-

ből lötték a nemzetközi nagy divatházak nevét, leírták a Gucci cipőket, a Ted Lapidus nyakkendőket. Milyen tapintatos volt mindeközben a televízió – Lady D. apjáról mindenki tudta, hogy nemrégiben szélütés érte, ezért a kamera mintegy szemérmesen lesütötte a szemét, amikor botladozva vezette fel az évszázad aráját dr. Ramsay, a canterbury érsek elé.

A televíziózás történetében, legalábbis az angolszász országokban, bizonyos fordulatot hozott a királyi esküvő. Váratlan események színhelyére óhatatlan késéssel érkezik ugyanis a televízió. Még a nagy külvárosi gyűjtőtársoknál is csak az üszköket és a parazsakat fényképezhette. Ritka az az eset, mint ami a brixtoni lázadásnál fordult elő, hogy magát a kamerát is eltalálta a repülő kő. A királyi esküvő ezzel szemben megtervezett történelmi tévé- és dokumentumjáték volt, a „kortársnak lenni” illúzióját éppúgy elhíntve, mint ahogy azt is, hogy a televízió az *eseménnyel egyidőben* vezet el benniünket oda, ahol a „dolgok történnek”.

### Televízió és politika

De hát a királyi esküvő csak annyiban volt politikai esemény, hogy manipulálni igyekezett a társadalmi feszültségeket, melyeknek voltszáma a hetvenes évek vége felé inkább növekedett mint csökkent. Ezért is érdemes szemügyre vennünk, hogyan politizál az angol televízió.

Mielőtt azonban erre a kérdésre, legalábbis esztendősz tapasztalat nyomán, válaszolni próbálnék, igencsak röviden ismertetnem kell az angol televíziós társaságok szerkezetét és felépítését.

Országos programot a BBC két csatornája sugároz. A regionális adók száma sem csekély – keleten az *Anglia*, London környékén az *ITW*, délen a *Déli*, nyugaton a *Nyugati* televíziós társaságok adnak hirdetésekkel fűszerezett programot, ami annyit jelent,

hogy a BBC-vel szemben a 19 magán-társaság úgynevezett kereskedelmi televízióknak nevezhető. Ezek a televíziós társaságok pályázat útján nyerhetik el az adott vidék kizárólagos sugárzási jogát. Mandátumukat egy független parlamenti bizottság vizsgálja felül kétszázötvenként. Az adó, meglehet, ugyanazon a néven sugároz, de egy másik csapat foglalja el a rendezőfülkéket, a szerkesztőszobákat vagy a kamerákat, ha az előző csoport megbízatása lejárt, s a bizottság azt állapítja meg, hogy túllépték a józan kereskedés határait.

A hirdetésekben nincs politika — mégis megjelenik benne az ország adott gazdasági állapota és szellemi potenciálja. A szellemnek persze abszolút fagy-pontját tükrözi a tévéhirdetés: technikailag tökéletes a kivitel — de a tartalom mégis iszonyú. Kelet-Anglia negyedóránként jelentkező, két-három percig tartó hirdetéscsokrából hatvan százalék inycsiklandozó gyönyörűség: csokoládét, fagyasztott sóskrumplit, olasz fagyalaltot és macskaeledelt hirdet, negyven százalék háztartási iparcikkezre specializálódik, míg végül egy-két inzert a hét végén megtekinthető repülőbemutatóra, vándorcirkuszra, mozipremierre hívja fel a figyelmet. Magukban a hirdetésekben a főműsor jellegzetes alapjai jelennek meg. A ropogós, pattogós, vitamindús (egyéb-ként ehetetlen) vékony tésztából készült lekváros derelyét (ha jól fordítom) a *Superman* hirdeti — attól olyan erős ő, mert lekváros derelyét eszik. Kozmetikai cikkeket színésznők kínálnak: leülnek a tükör elé, hajzatuk egyik felét normális korpaellenes samponnal mosták, míg a másik felét a legújabb superkorpaölővel — a kamera mutatja a színésznőt, amint hajzatának egyik fele csupa korpa, a másik, az új szerrel kezelt fele viszont selymes, fényes, lassított felvételen libben fel a képernyő sarkáig.

Iparcikkeket alig hirdet a televízió, mert az angol ipar — mint minden hajdani nagy gyarmatbirodalomé — eléggé elmaradott ahhoz, hogy voltaképpen ne legyen mit hirdetnie. A technikai

hirdetések zömét a japánok uralják; a Zanussi cég a világúrból pottyant jégszekrényt a cég menedzsere elé; a japán autót holdbéli tájon fekete szemüveges maneken kínálja, mert aki ilyen japán kocsin jár, földöntúli emberek és földöntúli tájak lehetősége elébe néz.

A hirdetésvilág — ha kulcsunk van hozzá, ha gyököt vonunk belőle — közvetlenül átvezethet minket a politikába. A kereskedelmi politika nemigen különbözik a nyilvánosság más szféráitól — csak éppen feltupírozza, kiszínezi azokat, a hétköznapokat a vágyálmok paradicsomává változtatja. A hirdetésben fényes szőrű macska eszi a leg-tökéletesebb eledelt, miközben az ulsteri lázadások színhelyén, Észak-Írországban egy félig rommá lőtt város utcáin kopott, kóbor macska vándorol át, szórén az élet minden szomorúsága. Anglia a hirdetésekben jóllakott országnak álmodja magát; finom tejszín csorog elmondhatatlan tésztákra. A politikának azonban szembe kell néznie azzal, hogy lassan hárommillió a munkanélküli, hogy a Maze börtönben immár tucatnyi ír fogoly éhezett halálra, s hogy a nagyvárosok peremkerületeiben napról napra fáklyaként lobog fel az elégedetlenség.

A televízió minderről tudósít — és nem kis bírálatok közepette. Az első bírálat leginkább az volt, hogy például a BBC nagyobb teret szentel az éhség-sztrájkolóknak, mint azoknak az áldozatoknak, akiket az éhség-sztrájkolók szövetségei tettek hidegre. E kritika után persze megszapordtak azok a képek és kommentárok, amelyekben lelőtt rendőröket temetnek, rendőr-özvegyeket faggatnak érzésvilágukról, rendőrárvákat gyűjtenek egybe, vagy az angol reguláris hadsereg áldozatainak tetemét vetítik elénk. Az írországi kérdés jelentékeny helyet foglal el a politikai programokban, sőt a *Panoráma* szerkesztői (ez a műsor különben *A Hétnek* felel meg, csak éppen majd minden nap jelentkezik — fordítsuk tehát *A Napnak*) feldolgozták az ír viszály teljes történetét. Be kell vallonom, hogy esztendei beavatottságom

ellenére sem ismerem ki magam az írországi kérdésben, legfeljebb azt tudom, hogy a jelenlegi kormányzat makacsul elzárkózik minden megoldási kísérlettől, ezért még a legfüggetlenebbnek rémlő információ sem képes megbirkózni a tájékoztatás valódi feladataival.

A hírközlés elfogulatlansága különben valóságos programja a BBC híradójának. Kilenckor fogható Kelet-Angliában a BBC híradása, tíz órákor a kereskedelmi adó átkapcsol Londonra, ahonnan a „független televíziós társaság” híradását közvetítik. A hírtartalom a legtöbbször ugyanaz; a formai különbség mégis szembeszökő.

Az angolszász országok sajtója, s itt a televíziója is, megrázóan provinciális természetű. Amikor az Új-Zéland—Anglia krikettmeccs volt, annak eredménye és körülményei a híradás élén szerepeltek. Akkor is ott szerepeltek volna, ha közben történetesen kitör a harmadik világháború. Preferenciája van annak, ami Angliában történt; eleve fontosabb egy manchesteri hír, mint egy bonni, berlini vagy akár moszkvai — a híradó szerkezete, tekintet nélkül előadási módjára, feltétlenül abból áll, hogy előbb a belpolitikai hírek, utána pedig a külpolitikai hírek következnek. De ha ezt a sorrendet megbontja is valami, az angol érdekelt-ség mindig szembetűnő. Az európai parlament alig szerepelt mindaddig, amíg soros elnöke Lord Carrington lett, s belépett oda Margaret Thatcher — egy-szóval az önközpontú szemlélet még a látszólagos nemzetköziségen is átüt. Hihetetlennek hangzik tán, de így van, a Magyar Televízió edzett néző, mint jómagam, néha bosszantónak, olykor mulatságosnak találta ezt az eszeveszett, kiesinyes és méltatlan provincializmust, melyen nem segített sem a Közös Piac-i tagság, a formális Európához tartozás, de az sem, hogy a második világháború után az angol vitathatatlanul a legelterjedtebb világnyelv lett.

E provincializmus tartalmát azonban feledtetni a hírközlés világfias jómodora, puritán egyszerűsége, professzionista biztonság. A roppant tartalmi arány-

talanságon túl tökéletes a formai arány-érzék: a hír hosszúsága megfelel a hír fontosságának az adott szemléleten belül — túlbeszélések, szószaporításnak aligha lehettem tanúja, a tömörség és rövideg erőnei mindig jelesen tündököltek, és ez a rövideg kivált a kommentárokra, az interjúkra vonatkozott. Két-három lényeges mondat bizonyára félórás anyagból gondosan összevágva, és végre valahol rádöbben-tek arra is, hogy a vágás szépsége tökéletesen érdektelen a hírközlés szempontjából — itt nemegyszer politikusok fontos nyilatkozatai úgy értek véget, hogy a kamera közelijében hang után kapkodó, néma, nyitott száj jelent meg.

Ami a hírközlők személyét illeti, rendkívül lényeges a korosztályi megoszlás. Ősz hajú, barázdált arcú öregurak és fiatal, teljességgel jelentéktelen nők a közöny végtelen látszatával, a megbízhatóság aurájával „nyomják” a világ eseményeit — személyiségüket a személytelenségükben hordják, majdnem azt mondhatnám, a jelentéktelenségükben, a feltűnésmentes öltözködésben, a hétköznapiságban. Hírközlő: a jóindulatú sarki fűszeres, a megbízható kalauz, az áruházi eladó; ami a nőket illeti, ott úgy látom, a lényeg az, tizenkettőtől egy tucat — vad, kemény, csontos állkapocs, szabálytalanul nőtt fogak, kese, rövid haj. Öltözküik még annál is ízléstelenebb, mint amit alkalmanként a Magyar Televízió bemondónői viselnek. Nálunk néha a bemondónők pruszlikba, dirndlibe, sokak népviseletbe vagy közönséges asztalterítőbe öltöznek, Angliában viszont az olcsó áruházak portékáinak tucatdarabjait öltik magukra: könnyű kis angora pulóvert, kasmirkendőt, vagy éppen színes, nyomott kartonruhát. Olyan benyomást kelt, mint aki épp átjött a szomszédból és nem ért rá felöltözni. Még rosszabb látványt nyújt a vidéki adó bemondónője: iszonyú fejhaj, ügyetlen smink, „dauerolt haj”. A férfibemondó Kelet-Angliában egy rossz vidéki legátusra emlékeztet, haját mintha Kőbánya-Alsón egyenesítette volna ki Vidal Sassoon leggyengébb magyar tanítványa.

## Még mindig a politikáról

A hírközlés és a kommentárok elfogultságát vagy elfogulatlanságát akkor tudhattam volna megítélni, hogyha egy valóságos ellen-televízió választható műsorát figyelhettem volna. A 19. adó azonban, bármennyire is különböző műsort sugároz, hírközlés tekintetében igazából valamely gigantikus monopólium függvényének látszik, hiszen a regionális adók, mint említettem, a nap legfontosabb híreit közölve átkapcsolnak Londonra. A BBC *Panorama* és hírösszefoglaló műsoraival még csak vetekedni se próbál a helyi adó, sok okból, de elsősorban talán azért, mert ezek a műsorok, szemben a napi hírközléssel, kiválóak, utánozhatatlanul jók. Végül is a nap politikai főműsora a második csatornán sugárzott minden esti óra – másfél óra, az úgynevezett *Híreste* (Newsnight). Kommentárok és szakértői vélemények hangzanak el vegyesen hírösszefoglalókkal; politikusok lépnek fel benne és történelmi személyiségek. A kommentár nem olyan, mint nálunk; némelykor, ugye a magyar politikai kommentátor úgy odamondogat Ronald Reagannak, hogy a naivabbak azt képzelhetik, megreszket a Fehér Ház – Angliában minden csupa hűvösség, fanyarság, irónia. A feltett kérdés jelzi a riportert távolságtartását, kétkedését; az adott válaszokat korántsem bírálja felül, hanem tudván tudja, hogy az ilyen műsor már felnőtt nézőközönségnek készül, nem azoknak, akik a legújabb ropogós csokoládét lesik a hirdetésből, hanem a gondolkodó és ítélőképes embereknek.

A legtöbb televízió a lakosság hatalmas rétegeinek kínál gazdag étlapot, életkori és származási különbözőségeket egyenlít ki megannyi módszerrel – nemegyszer úgy, hogy teljes nézőközönségét a tizenkét éves serdülők szellemi színvonalára degradálja. A BBC politikai kommentárműsoraik dicséretére mondom, hogy kiindulópontja az a feltevés, mely a képernyő elé szegezett nézőről feltételezi a politi-

kai tájékozottságot és az emberi ítélőképességet.

Feltételezi – egy bizonyos határig. Talán még cikkem megjelenésének idejére is hangos lesz az a botrány, amely az úgynevezett Dimbleby-előadások körül kerekedett. Igazat szólva nemigen tudom, ki volt az a Dimbleby. A rádiózás hajnalának lehetett hőse, s tett egy alapítványt, esztendei előadás-sorozat megtartására. A Dimbleby-előadásoknak legalább olyan presztízse van, mint a Lord Reith-ről elkeresztelt előadás-sorozatnak – vagyis a sajtó reflektál rá, szövegét közli az angol rádióújság, sőt könyvben is megjelenik stb.

A BBC az alapítvány gondnokaként mintegy versenytárgyaláson dönti el, ki tartsa a presztízis-előadást. Ezért felszólítanak különböző notabilitásokat, adjanak be egy vázlatot, majd a bizottság dönt. Az 1981-es esztendőben történetesen E. P. Thompsont is felkérték egy Dimbleby-vázlatra. Ha Dimblebyről nem is tudom, hogy kicsoda, E. P. Thompson dolgában már tájékozottabb vagyok. Talán a legjobb marxista igényű angol történész, az angol munkásosztály történetének jelentékeny krónikása és az unilaterális atomleszerelés egyik nemzetközileg is elismert alakja. Akinek persze nem egy vitája van a kelet-európai kommunistákkal, ám vitathatatlanul baloldalian elkötelezett, politikus ember, aki az egyetemektől távol, mégis a nagy történész presztízisével valóságos közvéleményformáló erő.

E. P. Thompson is beküldte vázlatát, s az olvasható is lett, amikor a BBC gazdái úgy döntöttek, hogy E. P. Thompson túlságosan is marxista ahhoz, hogy belőle „Dimbleby” lehessen. A véletlen úgy hozta, hogy megismerkedhettem az esztendei Dimbleby-győztesel. Jól fészült, tudatlan iskolamester volt, felkészültségben ezreléke sem Thompsonnak – de hát közben már fortyogott a botrány a sajtóban és a televízióban egyaránt, hogy miért nem Thompson lett a Dimbleby.

Itt húzódnak hát az elfogulatlanság határai. Nem mintha Thompson nem

szólalhatna meg akár a rádióban, akár a televízióban — de arra a pulpitusra már nem állhat fel, ahol az intézmény presztízsének súlyát is odaszámíthatná a sajátjához.

### A szórakoztatás

Legnagyobb nézettségi száma az angol televízióban az „Ez a mi életünk” vagy a „Mi kis életünk” című műsornak van. Jellegében hasonló az Árkus-féle *Parabolához* — különböző furcsaságok, ha nem is a nagyvilágból, csak a szigetországból. A hírték körülbelül annyi, mintha szellemes-tréfásan előadnák, hogy valahol kétfejű borjú született — meg nem értem, mitől nézik ezt annyian, hiszen őszintén be kell vallanom, hogy az én ebbéli „műveltségemet” kétszer fél óra is telítette.

Csúcsidőben szerepelnek mindenféle komédiák. Színhelyük egyfelől a munkáslakás, a kocsmá, másfelől a magas előkelőség világa. A komédiának az a különös természete Angliában, hogy eltünteti, lenyeli a középosztályt és a társadalmilag szélsőséges rétegek karikatúráit vonultatja fel.

A komédiák anyanyelve a tájszólás vagy a már divatjamúlt „királyi angol”. Egyszóval a humorforrás a beszélt és a holt nyelv karikatúrája; a regionalitás vagy a rétegszerűség. Színvonal a Vidám Színpadé alatt, legföljebb a színészi munka jobb. A humor amúgy is nehezebben „utazik”, mint a tragédia vagy a középfajú színjáték, elsősorban talán a nyelvi, másodjában a szellembeli akadályok miatt. A nyelvnek egyébként különös jelentősége van a rádiózásban és a televíziózásban. A standard angol nyelv jelölője már nem a „királynői angol”, hanem a „BBC-angol” — hírközlők és kommentátorok előírt kötelessége a kiejtés és a fogalmazás legmagasabb színvonala. A tájszólás, a londoni ejtés, a munkásosztálybeli angol a sportriportereknél kezdődik, ők már úgy húzhatják, nyúzhatják a nyelvet, ahogyan akarják, hiszen közönségük szélesebb, „másfajta raj”. És persze az említett komé-

dia is megengedheti a beszélt nyelv legnagyobb furcsaságait.

A tévéjáték eléggé ritka műfaj. Jó-szerivel sorozatokra szorítkozik vagy a tévészínházra. Eretnek gondolat, tudom, de a tévé alig alkalmas a tévéjáték műfajára; bármennyire is ellentmondás ez fogalmilag, gyakorlatilag mégis igazság. Szűkös és szegényes a kevés helyszín egy mű földolgozására, és csak nagyon elszánt kulturális televíziók képesek a közönséguntatásnak arra a módszerére, amit a tévéjáték már műfajában eleve képvisel. A sorozat feloldja ezt a szűkösséget, és látam is egy olyat, amelyik bizonyos színvonalon — mert kiváló színészekkel — közvetített irodalmi művet. Malcolm Bradbury magyarul is megjelent regényéből (A történelem bizalmasa. Európa, 1979.) forgatott a BBC, ha jól emlékszem hat részt. A sorozat a hatvanas évek egyetemi világát idézte fel hitelesen, drámaian és kellő erővel, s Bradburyt ugyan országos hírűvé tette, de a szélesebb nézőrétegben aligha hagyott nyomot.

### Filmek és filmek

Nem minden film, ami film. Vagyis erőteljes megkülönböztetésre szorul a tévé számára készített szórakoztató vagy bűnügyi film és a mozik számára gyártott játékfilm. Az előbbi a leggyakrabban sorozat; színvonalában és anyagi ráfordításában meg sem közelíti a jelentékeny stúdiók játékfilmjeit. Az érzékenyebb néző már az adásidőből tudja, mire számíthat: ötvenhat perces filmműsor a hirdetésekre hagyott kellő idővel nyilván tévégyártmány, ami sajnálatos módon azt jelenti, hogy bizonyos szellemi szegénység és kellő anyagi ráfordítás hiánya jellemzi. De hát ezt a magyar néző is jól ismeri, például az *Annyal visszatér*-ből — négy külső helyszín, három szobabelső, elviselhetetlenül képtelen történet, nyolcadrangú színészek, egyetlen konfliktus, kétszeri rablás, három pisztolylövés stb. Az egyórás tévéfilmbe minimális cselekmény fér — két autó üldöz

egy harmadikat másfél kilométer hosszúságban — ennyi rá a pénz. Keresztrefeszítve sem tudnék visszaemlékezni akármilyen sorozat akármely darabjának valamelyik cselekményfordulatára. Színtelen, szagtalan, előregyártott elemekből készült beszolgáltatási darabokról van szó, legyen az akár a *Vegas* című Amerikából importált krimisorozat, vagy az *Új bosszúállók* című kémfilmsorozat.

Ezeket a sorozatokat a szegénység átka ül. Ha Puskás Öcsi egyszer azt mondta, hogy *nagy pénz — nagy foci*, akkor ez nem biztos, hogy igaz volt. De a *nagy pénz — nagy tévéfilm* egyenlete — tapasztalatból mondhatom — matematikai és művészi tény. Meg sem állapítható, mi volt előbb: a költségvetés vagy a cselekmény, amely oly együgyűvé formálta e sorozatok darabjait. Valószínű azonban, hogy a szellemi igénytelenségnek a televíziózásban szövetségese a takarékoság, vagy akár fordítva is: a takarékoság, mely olykor remekművekre ösztönöz, a televíziózásban mégiscsak a selejtet szaporítja — mindenestre én egyetlen esztendő alatt egyetlen sorozat egyetlen darabját sem láttam, amely említésre méltó lenne, vagy ne törpülne el akár egy közepes játékfilm mellett.

### Összefoglalás helyett

Teljes esztendőt néztem idegen televíziót; nézői szokásaimban túlteljesítettem az angliai átlagot — 3–4 órát

figyeltem a képernyőt, szemben az országos 2–3 órával. (Az esti csúcsidőt számítom.) Voltaképpen azt mondhatnám: sokat tanultam, s jól szórakoztam, bár ez utóbbi tevékenységemből nem emlékszem semmire, olyan volt, mintha csak ropogós, lekváros derelyét vágtam volna, vagy kézzel mártogatott máltai cukorkát, esetleg fodormenta ízű rágógumit: az állkapcsaim mozogtak s nem laktam jól.

Kérdés persze, hogy nem ez-e a televíziós szórakoztatás célja? — kellemességérzetünk felébresztése, némi álizgalom, humoros csattanóval végződő krimi, az a látszat, hogy néztünk valamit, holott nem láttunk semmit.

Nem vállalkozhatom itt arra, hogy néhány epés megjegyzésen túl összehasonlítást tegyek akármelyik szocialista televízió és a patinás BBC, vagy a kísérleztető angol regionális adók között. Mióta hazaérkeztem, megnéztem a Magyar Televízióban és magyarul az *Angyal visszatért*-et. Egész jól hatott itt rám, meglehet azonban, hogy már máshoz mértem: ahhoz a számárhúsból készült virslihez, amit az adott héten egyik nagy magyar klasszikusunkból készített a Magyar Televízió, vagy a délutáni ipari adáshoz, mely korántsem a világúrból pottyantott élénk hűtőgépeket, hanem olyan technológiát részletezett, amit a magamfajta laikus fel nem foghat.

Ha tehát újra Angliába mennék, ott ismét bérelnék egy televíziót, hadd gyarapodjon a Robinson vagyona, hátha alapít belőle egy elit-kollégiumot.

Horváth J. Ferenc

## Most nyomják a BILD-et

A régi vicc a Német Szövetségi Köztársaságban ma is közszájon forog: „A mennylokók egyike meglátja, hogy odalenn, a földön felvillan egy kis vörös fény. Megkérdi Pétert, mi lehet az? Éppen egy férfi hazudott, hangzik a válasz. Azután zöld fény villan. Péter: éppen egy nő hazudott. Hirtelen az egész föld óriási, villódzó fénytengerbe bukik. Péter: most nyomják odalenn a BILD-Zeitungot.”

Günter Wallraff, a kitűnő író-újságíró a BILD egyes példányainak, sok-sok cikkének elemzése alapján díjnyertes tanulmányt írhatott volna a Springer-lap manipulációs módszereiről, praktikáiról. Ámde ugyanazt nyújtja-e a közönségnek a Jago *jellemét analizáló* esztéta, mint a kelepceállító intrikus *bőrébe bújó* színész, aki száz estén át maga is Jagóvá változik? Wallraff is úgy vélte, egy BILD-riporter bőrébe kell bújnia, hogy megtalálja, megértse és felmutassa mindazt, amit már régen sejt.

A történet, a „bildesítés” lényegének felderítése — vagyis Günter Wallraff behatolása a Springer-féle sajtóbirodalomba, pontosabban a BILD hannoveri szerkesztőségébe — 1977-re nyúlik vissza. A főszereplők bírósági és publicisztikai csatározása máig is tart. 1982-ben valamennyien jubilálnak. Axel Cäsar Springer, a kontinens talán leg-hatalmasabb és legbefolyásosabb sajtó-konzernjének ura 70 éves lesz. Günter Wallraff negyvenedik születésnapját ünnepli. A BILD-Zeitungot, ezt a napjainkban négy és fél millió példányban megjelenő bulvárlapot pedig éppen harminc esztendeje indította útjára szellemi és pénzügyi atyja, Herr Springer. Wallraff tehát mindössze tíz esztendő volt a BILD-Zeitung születésekor, amikor is elkezdődött az a különös és visszataszító folyamat, melyet mi most — nem egészen önkényesen —

„bildesítés”-nek nevezünk. Az ifjú Wallraff nyilván álmában sem gondolta, hogy egykor majd *Hans Esser* álneven négy hónapig munkatársként dolgozik a BILD hannoveri szerkesztőségében, s két leleplező könyvet is ír tapasztalatairól. Amikor aztán 1977 tavaszán belevágott, már egy nagyhatalmú sajtócézárral nézett farkaszemet...

### Ha Springer politizálni kezd

A háború után az angolokkal kezdődött. A találékony Springer megtalálta az utat a brit megszállási övezet sajtótisztjéhez, Nikolaus Huijsmanshoz, és soha meg nem nevezett szolgálatai jutalmaként, az akkori időkben szokatlan módon egyedül kapott két lap indítására engedélyt („Hör zu” és „Norddeutsche Monatshefte”), egy harmadikra („Constanze”) pedig felerészben. A két és fél licenc remek üzletnek bizonyult. A „Hör zu” nyereségéből finanszírozta Springer 1952-ben a BILD-Zeitung startját. Akkortájt mondta Huijsmans (célozván Springer korábbi szavaira, miszerint a politika őt nem érdekli), hogy „Isten kegyelmezzen nektek, ha ez ember egyszer politizálni kezd”. Márpedig Axel Springer politizált, CDU — CSU irányvonalat tartva, jobboldali-konzervatív-nacionalista beállítottságát keményen őrizve.





Günter Wallraff — eredetiben

Gazdagsága, hatalma és befolyása egyenes arányban nőtt sajtóimperiумának kiépülésével. Helmut Schmidt 1966-ban úgy nyilatkozott, hogy aki Springer bőrére pályázik – politikai öngyilkosságot követ el. Amikor 1969-ben az SPD–FDP került a kormányrúdhöz, óvakodott is a szociál-liberális koalíció, hogy újat húzzon Springer konszernjével. Érthető, hiszen Springer akkora már másfél tucat napi- és hetilapjával, folyóiratával, vasárnapi lapjaival a legveszedelmesebb befolyásoló erővé vált az országban. A manipulációs gépezet méretére és erejére jellemző néhány adat: egy akkori felmérés szerint a Springer-konzern adta ki a központi napilapok 86, a vasárnap megjelenő újságok 90 százalékát, s hozzá tartozott két könyvkiadó is... A BILD-Zeitung 4,7 millió példányban

fogyott el naponta, s ez nyolc-tíz millió olvasót jelentett, más becslések szerint 15 milliót. A konszern lapjai – Die Welt, BILD-Zeitung, Welt am Sonntag, Bild am Sonntag, Hamburger Abendblatt, Berliner Morgenpost, Hör zu, meg a többiek – összehangolt támadásokat vezettek a szociáldemokraták és a szabaddemokraták ellen. Willy Brandt a Springer-újságokban a nemzeti érdekek kiárúsítója, az enyhülést szolgáló keleti politika rossz álom. A veszély különösen választási időszakokban volt érzékelhető: az agymosásos manipulációs módszerrel megkísérelték, hogy a Springer-lapok olvasói között levő SPD-szimpatizánsokat fokozatosan a kormánypolitika ellen hangolják. S a müncheni Infratest Intézet 1970-es vizsgálata megerősítette, hogy a BILD-et több SPD-választó olvassa (56 szá-



zalék), mint CDU-választó (41 százalék).

A BILD ezek szerint különleges helyet foglal el mind a springeri struktúrában, mind az NSZK közvéleményének befolyásolásában. Günter Wallraff látja ezt. A harsány szalagcímekkel és céltudatosan nagy fotókkal (szex és brutalitás), rövid, tömegfogyasztásra szánt cikkekkel dolgozó BILD az alacsony ösztönökre épít, beletipor a magánéletetekbe, hisztériát kelt, hecckampányt folytat... Ez a látható felület. A mechanizmus még csak a jó szemű embereknek tárul fel. A tömegek viszont *fogyasztják* a BILD nevű hírgyár termékeit. Mi ösztönözhetette még Wallraffot 1977-es akciójára? Feltehetően mozgósító hatással volt rá két esemény.

1968 áprilisa... A BILD uszító kampányt folytat a fegyverkezést, a vietnami háborút, a vállalkozói önkényt elutasító diákmozgalmak ellen. A lap tendenciózus válogatást közöl az olvasói levelekből, mintegy felszólít a tüntető diákság elleni erőszakos cselekményekre. Szalagcímek: „Ne hagyjuk az egész piszkos munkát a rendőrségre!” – „Rudi Dutschke az első számú ellenség!”... És a BILD-olvasó Josef Bachmann ráló s életveszélyesen megsebesíti Rudi Dutschke diákvezért.

1974... Megjelenik a Nobel-díjas Heinrich Böll könyve: „Katharina Blum elvesztett tisztessége, avagy hogyan keletkezik az erőszak és hová vezethet”. Főhőse egy fiatalasszony, a kiszolgáltatott kisember, aki a csupán Zeitung néven emlegetett lap könyörtelen gépezetének kerekei közé kerül, véletlenül ugyan, ám a Zeitung számára néhány napig nagy címsorokat és példányszám-növekedést ígérő, gusztustalan szenzációvá dagasztható módon. A mindennapos terrorista-sztorira, a szenzációk, időnként hátborgongató leleplezésekre beprogramozott, manipulált olvasónak odadobják az asszonyt, s a szalagcímekkel és elferdített, intim elemekkel fűszerezett történeteskékkel romokba döntik addig kiegyensúlyozott életét. Az áldozat végül fegyverhez nyúl és agyonlövi a Zeitung munkatársát, aki addig cinikus brutalitással

gyötörte. Böll ezt írta mottóként a könyv elé: „Az elbeszélés szereplői és cselekménye kitaláltak. Ha némely ábrázolt zsurnaliszta mesterkedése mégis hasonlítana a BILD-Zeitung mesterkedéseire, akkor ezek a hasonlóságok nem szándékosak, nem is véletlenek, hanem elkerülhetetlenek”.

Böll tudja, mit mond. Wallraff is tudja. Feltehetően beszéltek is róla, hiszen Böll unokahúga — Wallraff felesége.

### Ahol a dolgok történnék

És elérkeztiünk 1977 márciusához... Wallraff érthetően kissé ideges volt, amikor a kezdő újságíró szerepében munkára jelentkezett a BILD hannoveri szerkesztőségében. Ha felismerik, kudarcba fullad a terv, hogy belülről figyelje meg a manipulációs mechanizmust. A jó felkészülésnek köszönhetően azonban nem ismerték fel: átalakította külsejét (bajszát le-, haját pedig rövidre vágatta), szemüvege helyett kontaktlencsét használt, szolid, de elegáns öltönyt vásárolt, hosszas gyakorlással megváltoztatta járását, gesztusait, hanghordozását. Büszkén mesélte, hogy még saját (akkoriban hétéves) kislánya sem ismert rá. Olyan jól játszotta szerepét, hogy a BILD főszerkesztője sem fogott gyanút. Pedig az általa Hans Esser néven megismert fiatalember fényképe már szinte minden nagyobb lapban megjelent. Wallraff ugyanis a megelőző tíz-tizenkét évben rendszeresen gondot okozott a hatalmasságoknak. Merész, gyakran veszélyes vállalkozásaival, következetes törekvéseivel felhívta magára a figyelmet. A baloldali elkötelezettségű író nem tudott beletenyugodni abba, hogy a jéghegynek (az NSZK társadalmi valóságának) csupán a csúcsát lássa, ezért szokatlan módszert választott, s szakított a látszatdemokratikus zsurnalizmus játékszabályaival.

Wallraff arról ír, amit átél, tapasztal, amit személyesen érez az idegeiben. Témájába nem beleéli magát, hanem benne él. Nem engedi magát megkötni

a polgári rendszer hír- és közvélemény-manipulációs szabályai által, mivel — miként Gerd Hirschauer írja Wallraff *13 pokolra kívánt riport* című könyvének előszavában — „... a formálisan demokratikus sajtószabadság-játék az esetek túlságosan is nagy többségében nem hozza meg azokat a tárgyi eredményeket, amelyek nálunk a demokrácia valóságos működéséhez létfontosságúak. Sok minden megy itt végbe az újságírói fair play szabályok által engedélyezett vonal alatt.” Betekinteni e vonal alá nagyon nehéz. A politikai-társadalmi rendszer páncéllal veszi körül magát, elrejti intézményeinek lényegét, szinte áthatolhatatlan labirintusnak tűnik az uralkodó osztály hatalomgyakorlásának mechanizmusa. A szokásos újságírói kérdézőköddéssel itt semmire sem lehet jutni.

Ezért ha Wallraff a munkásokról, a munkahelyi állapotokról akar írni, akkor beáll munkásnak, hogy feltárja a valóságot: azt ugyanis, hogy a nyugatnémet nagytőke üzemeiben ma is tettet-lelket emésztő munka folyik, hogy a reformok ellenére a munkás gyakran teljesen kiszolgáltatottja a vállalkozói önkénynek. Wallraff éveken át dolgozott különböző konzerneknél, odaállt maga is az autógyári futószalag mellé, segédmunkás volt egy hajógyárban és daraboló egy csőgyárban... A személyes tapasztalatok révén szerzett élményanyagból nagy feltűnést keltő riportok születtek.

A rejtett valóság feltárásáért folytatott küzdelme során Wallraff elég messzire elmerészkedett. 1967-ben egybehangzó információkat kapott arról, hogy a nyugatnémet nagyipari üzemeknél javában folynak a szükségállapotra való titkos és alkotmányellenes előkészületek — a sztrájkoló munkások ellen bármikor bevethető fegyveres gyárvédelmi egységek, afféle vállalkozói magánhadsergek és speciális csoportok szervezése útján. Amikor Wallraff újságíróként érdeklődött, a gyárak biztonsgági megbízottai természetesen mindent simán letagadtak. Hogyan lehet bizonyítékot szerezni? Wallraff kiadta magát Kröver miniszteri tanácsosnak,

az (egyébként nem létező) Polgári Védelmi Bizottság funkcionáriusának. Nyomban sikerült adatokat szereznie, hogy bizony léteznek és gyakorlatoznak már ezek a fegyveres csoportok... Aztán Wallraff spiclinek jelentkezett a rendőrségnél és az Alkotmányvédelmi Hivatal kémelhárítójánál, s kiderítette, hogy a jobboldali beállítottságú (a szakszervezetek, a kommunisták, a sztrájkoló munkások ellen dolgozó) spicli kedves vendég mindkét hatóságnál. Ám amikor azt ajánlotta, hogy a mozgolódó újnácikról szerez információkat, akkor az alkotmány és a rend őrei „óh, azok nem veszélyesek!” felkiáltással elutasították.

Wallraff szívós és következetes. Nem riasztják el a nyakába varrt perek. 1973-ban portás és küldönc a Gerling biztosítási konzern kölni központjában, s a nyilvánosság tudomására hozza, milyen jogellenesen bánnak ott a fiatal dolgozókkal... 1974-ben azzal keltette feltűnést, hogy a fasiszta görög ezredesek uralma elleni tiltakozásul egy athéni utcai lámpaoszlophoz lánccoltatta magát és röpcédulákat osztogatott. Belülről ismerhette meg az ezredesek börtönének valóságát... 1976-ban pedig nyomára bukkant, majd leleplezte Spinola portugál tábornok fasiszta puccsterveit, s az ehhez támogatást nyújtó nyugatnémet jobboldal, mindenekelőtt Franz-Josef Strauss szerepét. A botrány persze óriási. Szaporodnak a Wallraffnak címzett fenyegető levelek és telefonhívások.

## A sztori az isten

S ezek után jelenik meg Hans Esser a BILD-nél. Már az első napok tapasztalata, hogy a hatalmas példányszámú tömeglap a legalantasabb ösztönökre épít, a politikailag legiskolázatlanabb lakossági rétegek agyát mossa. Nagy szerepe van az öles címsoroknak, a gyanútlan riportalanytól röptében elkapott, összefüggéseiből kiragadott és eredetileg ártalmatlan szavak szenzációvá dagasztott, önkényes értelmet nyerő és sugalmazó „bildesített” val-

tozatának. Valóságos társadalmi, szociális probléma? A BILD ilyesmivel nem foglalkozik. Lényeges nemzetközi információ? A BILD-nek erre nincs helye, vagy ha igen, akkor a tényből — ténynek álcázott hazugság lesz. (Nem érdektelen itt egy 1972-es saját tapasztalatunk közbeszúrása... A Bundestagban a keleti szerződések ratifikációs vitája folyt. A jobboldali ellenzék olyan teljesíthetetlen feltételekkel állt elő, amelyek nem csupán Moszkva, de a honni kormány számára is elfogadhatatlanok. A BILD fél újság-oldalt betöltő, óriási betűkből szedett címmel jelent meg: „Moszkva válasza — nyet!” Magyarán, Springerék azt sugallták az enyhülési politikát döntő többségében óhajtó, de a ratifikálás elhúzódása, esetleges meghiúsulása miatt aggódó közvéleménynek, hogy az ok — a Szovjetunió magatartása.)

A négyhónapos tapasztalatok alapján írt első Wallraff-könyv, *A férfi, aki a BILD-nél Hans Esser volt*, riasztó példák tömegével szolgál. A „bildesítés”-hez hozzátartozik nem csupán a hazugság, a hamisítás, a felszínes torzkép, a kitaláció és a féligazság keverése, hanem az előítéletek keresése és táplálása is. Például, ha vendégmunkásokról vagy kommunistagyanús „elemek”-ről van szó. A BILD szótárában a terrorista, az anarchista meg a kommunista azonos értelmű fogalmak.

Wallraff rámutat arra, hogy a BILD „világnézet is, amellyel nap mint nap beoltják a nyugatnémeteket”. A vas-tag betűs címsorok, a gicces sztorik egy publicisztikai hatalom jelképei. A sztorik gyártói, a munkatársak pedig egy tőkeerős, a jobboldali ellenzékkel paktáló sajtóimpérium közkatonaí. Az úgynevezett „szabadúszó” (társadalombiztosítás nélkül dolgozó) munkatársakat sorok szerint díjazják, ezért iszonyatos konkurenciaharc folyik közöttük, hogy kinek sikerül kiszimatolni valami olyasmit, ami a BILD világképének megfelel, amiből szalagcím lehet. Csak a főnökség által legjobbnak ítélt sztori kerül be a lapba: ami könnyfacsaró, ami meghökkenítő, ami szenzációs. Így aztán a munkatársak mindent

elkövetnek, hogy találjanak ilyen sztorit. S mert meg akarnak élni, hát talál-  
nak. Ha a sztori nem eléggé BILD-szerű, akkor vagy ők, vagy a szerkesztőségvezetők „bildesítik”... S az az ember, aki csupán a BILD-ből szerzi értesüléseit, talán nem is tudja, hogy egy Európában alkalmasint egyedülálló közvélemény-csináló hírgyár háló-jába került. S ha netán sejti, akkor is a hálóban marad, mert vonzza őt a lap szuggesztivitása.

Wallraff természetesen a hannoveri szerkesztőségben töltött hónapjait gazdag dokumentációval hitelesítette. Kölni lakásán fotók tömegét láttuk. Az akció kezdetén arról is gondoskodott, hogy egy svéd—holland—nyugatnémet televíziós forgatócsoport időnként filmre és hangszalagra rögzítse, hogyan készít Hans Esser — a BILD főszerkesztőjének instrukciója alapján — riportokat. A film ily módon cáfolhatatlanul dokumentálta, hogyan keletkezik egy „bildesített” sztori. Rögzítettek például egy jelenetet, amikor Wallraff—Esser felhívta egy telefonfülkéből főnökét s egy témát ajánlott.

„Wallraff: Fiatalkülföldi munkanélküliekről van szó... ”

Főnök: Csak semmi szociális probléma, inkább hagyjuk az egészet... Van itt magának viszont egy szép téma... Írjon arról, hogy százéves a kertitörpe... ”

## A konzern visszaüt

A leleplező könyv megjelenése után Springer ellentámadásba lendült. A konzern lapjai Wallraffot „földalatti kommunistának” nevezték, aki „alá-  
való módon belopódzott — micsoda szentségtörés: álnév használatával! — a BILD szerkesztőségébe.” Mivel a tényeket nem tudták megcáfolni, ezúttal is maradt a módszer ocsmánylása. Éppen ez elég nevetséges volt a BILD részéről, hiszen közismert, hogy munkatársai az információszerzés leggátlátalanabb módszereitől sem riadnak vissza a szenzáció, tehát a példányszámnövelés érdekében. Ha valaki (bár-





Wallraff ellen-BILD-je: a KILLT

mily okból) érdekessé vált számukra, ha az ügyből száftos sztorit néztek ki, akkor beteglátogatóként, postásként, valamilyen hivatalos szerv megbízottjaként, haláleset alkalmával éppenséggel részvétnyilvántóként férkőztek a riortalany, a családtagok és a szomszédok közelébe, hogy felszedjenek valami pletykamorzstát, vájkálhassanak az illető magánéletében, fényképet emelhessenek ki a családi albumból, felcsíphessenek egy-egy elejtett félmondatot, amit aztán kétes szenzációvá gyúrhatnak. Egyébként Wallraffal is ezt tették. Egész hadsereg szimatolt előleite után, hátha találnak valamit, amivel lehetetlenné tehetik, kompromittálhatják, szavahihetőségét kétségbevonhatják. Még édesanyját sem hagyták békén, provokatív kérdéseket tettek fel neki, Wallraff gyermekkoráról faggatták, aztán szavait kiforgatva, nagy betűs címsorokkal átkozták fiát, kenetteljes szavakkal ítélték el újságírói módszerét. Springer persze másfajta ítéletet is szeretett volna kicsikarni. Pert akasztottak Wallraff nyakába.

A könyvet nem tudták betiltatni, de a bíróság kötelezte Wallraffot, hogy az újabb kiadásokban harminc helyen töröljön a szövegből lényeges részeket. Az indokolás eléggé sajtóságos volt: terjedelmes jogi okfejtéssel elismerte ugyan, hogy a Wallraff által alkalmazott módszer kivételes esetekben (amikor közérdekről van szó — márpedig Wallraff esetében ez így van, hiszen az olvasók felvilágosítását szolgálta) engedélyezett, ám nem hozható nyilvánosságra például a magánemberként, a BILD főszerkesztőjének lakásán elhangzott beszélgetés idején megszerzett információ. Félmillió márkás perköltség megfizetésére is kötelezték a szerzőt.

Az első menethet tehát Springer csatát nyert. Wallraff azonban nem adta fel... Fellebbezés, újabb per, megint ítélet, egyik per a másik után. S mindennek kísérőjeként sajtóháború a módszerről. Lehet-e megtévesztéssel élni, hogy meg ne téveszthessék? Még tisztességesnek ismert céhbéliek is (akik egyébként lenézik a BILD-et) szemére vetették Wallraffnak, hogy megszegte a „demokratikus játékszabályt”. A hangulat és a helyzet azonban észrevehetően változott, s 1981 végére kiderült, hogy a sajtócézár birodalma megrendíthető. Ebben az évben a Német Sajtótanács már Wallraff mellett foglalt állást, mondván, hogy a közérdekében irányította a figyelmet a BILD üzelmeire. A karlsruhei bíróság pedig már csak négy passzus törlését kívánta a könyvből. Közben persze történt egy és más.

A különböző szintű bíróságokon „egyrészt, másrészt” ítéletek születtek, s egyszer csak kipattant, hogy a BILD-Zeitung a titkosszolgálat (BND — Szövetségi Hírszerző Szolgálat) közreműködésével lehallgattatta Wallraff telefonját. Most aztán BILD-szerkesztők kerültek bíróság elé. A fáradhatatlan Wallraff pedig, miközben írta a „bilde-sítés”-t leleplező második könyvét, egyidejűleg „anti-BILD-Zeitung akciót” szervezett — különböző haladó körök, írók, szakszervezetek támogatásával. Nagy csapás volt a Springer-ház-nak, amikor 500 író nyilvános nyilatko-

zatot tett, hogy nem ír többé Springer-lapoknak, s nem áll szóba e lapok riportereivel sem. Az akció keretében Wallraff megjelentetett egy kiadványt, amely külső formájában (harsány, nagy betűs címek, feltűnő tördelés) megszólalásig hasonlít a BILD-Zeitungra, csak éppen a BILD címe helyén ez áll: KILLT (killen magyarul: megölni, kinyírni – Killer = gyilkos). A KILLT példákat közül Wallraff két leleplező könyvéből, s eredeti BILD-példányokról készített dokumentumokkal szolgál. A címoldal közepén nagy betűs szöveg (idézet egy búcsúlevélből): „Akinek önérzete van, ne vásárolja ezt a hazugságlapot”. Alatta pedig a „bildesítés” egyik legszörnyűbb esete, amikor is a lap olyan megszégyenítő, embertelen módon tálalta egy asszony öngyilkosságát, hogy ezzel a férjet is halálba kergette.

#### Az erőszak természetrajzához

1979-ben jelent meg Wallraff második leleplező könyve *A vád tanúi* címmel. Ha az elsőt a BILD-re irányított sortűznek tekinthetjük, akkor a máso-

dik könyv már valóságos bomba volt. A vád tanúi ugyanis azoknak az embereknek a kálváriáját, sorsát mutatja be, akiknek életét derékba törte a BILD-Zeitungban róluk írt, az emberi becsületet és méltóságot sárba taposó hamis sztori. A BILD persze újabb pert indított, de a szerencse immár elhagyta. Éppen a BILD frankfurti regionális szerkesztősége szállított bizonyítékot arra, hogy mennyire jogos Wallraff kritikája. A frankfurtiak ugyanis – hogy „a sachsenhauseni vámpír” szalagcímmel megbélyegezhessenek egy diákot – illegálisan behatoltak annak lakásába, fényképeket loptak és felvételeket készítettek, majd a lapban óriási szenzációként tálalták az ügyet. A gonosz és törvénytelen eljárás valamiként napfényre került, s a bíróság felfüggesztett (!) börtönbüntetéssel és pénzbírsággal sújtott néhány BILD-riportert.

A „bildesítés” oda-vissza elembertelenít. Ez Günter Wallraff nagy vállalkozásának tanulsága. Wallraff nem tudja tiszta szívből kárhozlatni a BILD-Zeitung riportereit, szerkesztőit. Azt mondja, ezek azt hiszik, hogy ők csinálják a BILD-et.

Pedig a BILD csinálja őket.

TALLÓZÓ rovatunkban részleteket közlünk Günter Wallraff *Der Aufmacher Der Mann, der beim BILD Hans Esser war* című könyvéből.

RECOMMENDATION: The old joke is still often told in the German Federal Republic: „One of the angels sees a small red light flashing down on the Earth. He asks Peter what it can be. A man has lied — comes the answer. Then a green light flashes. Says Peter: a woman has lied. Suddenly the whole Globe is flooded by flashing lights. Peter: The BILD-Zeitung is being printed down there.”

# Rádiózás Ausztriában

Az osztrák rádió gyorshírben közölte, majd napokon át krónikáiban ismertette: elkészült az 1981. évi rádiózási kutatás, a „Radioanalyse 1981 (RA '81)”. A kutatással megbízott két közvélemény-kutató intézet 1981. májusban és júniusban összesen 4684 embert kérdezett meg napirendjéről és rádióhallgatási szokásairól. Válaszaik alapján készült el október végére a szemléletes tájékoztató: „*Radio. Daten und Fakten zur Hörfunknutzung in Österreich*”.

A legfontosabb eredmény: a rádió reneszánsza tovább tart Ausztriában is. Jelenleg naponta a 14 évnél idősebb népesség 79,0 százalékát éri el a rádió, többet, mint a megelőző években. (Összehasonlításként: hasonló közvélemény-kutatások szerint a 18 éven felüli magyar lakosság körülbelül 90 százaléka hallgat naponta rádiót.) A 14 éves és idősebb népesség napi átlagban 159,1 percet, azaz két és fél órát rádiózik — valamivel kevesebbet, mint a magyar átlag. A készülékellátottság viszont a magyarnál lényegesen sokoldalúbb. Több mint egymillió háztartásban, azaz a családok közel felének tulajdonában van autórádió, 138 000 családnál pedig kábel-tévé is működik.

A tanulmány a rádióhallgatást kettős logika szerint vizsgálja. Először a műsorral nem törődve magát a *rádióhallgatás lehetőségét* és tényét vizsgálja — a napirendhez és az egyéb elfoglalt-

ságokhoz viszonyítva. Azután a négy adó és a különböző műsorok *hallgatottságát* elemzi.

A napi időbeosztást „időmérleg” mutatja ki: ez a különféle tevékenységeket végzők arányát számolja ki a nap 24 órájára, negyedórás pontossággal. Az eljárás célja a „potenciális rádióhallgatók” arányának megállapítása (azoké, akik nem alszanak s nincs olyan elfoglaltságuk, ami a rádiózást kizárná). A tanulmány nagyjából az otthon levőket sorolja ide, azaz az autózókat és a munkahelyen rádiózókat nem.

Számos korábbi kutatásból tudjuk, hogy a magyarok más nemzetekkel összehasonlítva keveset alszanak. A bécsi tanulmány adatai szerint az osztrákok körülbelül egy fél órával később kelnek, s ugyanakkor néhány perccel korábban mennek aludni, mint a magyarok. Ez csökkenti, viszont az otthon levők magasabb aránya — nem kereső nők! — és az autórádió elterjedtsége az egész napon át növeli a rádióhallgatás lehetőségét. Eszerint általában a 14 éven felüli népesség körülbelül fele, 12.00–13.00 óra között 65 százaléka, és 18.00–21.00 óra között majdnem 70 százaléka potenciális rádióhallgató. Ezzel szemben a tényleges rádióhallgatók aránya egy időpontban sem haladja meg a 34 százalékot. A „reggeli csúcsban” csak 7.00–7.15 között ér el 30 százalékot, egyébként

6.00—8.15 óráig 20—25 százalék között ingadozik. A „déli csúcs” 11.30-kor kezdődik, 12.00—13.00 között meghaladva a 30 százalékot. Ezután a hallgatók aránya csökken. 16.00—19.00 óra között 10 százalékra, később az alá.

Az Osztrák Rádióknak három műsora van. Az *Österreich 1* (Ö 1) csak a felnőtt népesség 7 százalékát éri el. Hallgatóinak negyede viszont közép- vagy felsőfokú végzettségű, fele bécsi, majdnem kétharmada 50 éves és idősebb. Az *Österreich Regional* a leghallgatottabb műsor, naponta a felnőttek 48 százalékát éri el. 11.00—16.00 óra között az összes rádióhallgató fele-kétharmada ezt hallgatja. Állandó sikere az „Autósok útközben”. Hallgatóságában különösen sok a nem-bécsi, a fiatal és az alacsony végzettségű. A másik nagy hallgatottságú program a 3. műsor (Ö 3). A reggeli órákban a rádióhallgatók mintegy felét, 17.00—20.00 óra között a nagyobbik felét, este fél tíz után a rádiózók 70—80 százalékát mondhatja magáénak. Hallgatói között viszonylag sok a tinédzser, a nem vezető alkalmazott, de az Ö 3-at hallgatja a legmagasabb jövedelmű osztrákok többsége is.

Napi átlagban az osztrákok 2 százaléka hallgat külföldi rádiót, viszont 16 százalék mondja, hogy alkalomadtán külföldet hallgat. Ebből a szempontból a földrajzi fekvés a meghatározó: Az olasz, svájci és német URH-adók hatósugarában levő Voralberg tartományban az emberek 15 százaléka nap mint nap, 70 százaléka esetenként külföldi műsort hallgat. A Bajorországgal határos tartományokban 3—5 százaléknyi az egy-egy napon (s 24—30 százalék a néha) külföldet hallgatók aránya. Bécsben viszont a felnőtt népességnek mindössze 1, Burgenlandban kevesebb mint 0,5 százaléka hallgatja egy átlagos napon és 5, illetve 2 százaléka időnként külföldi adó műsorát. Érezhető tehát bizonyos nyugati „besugárzás”, de az osztrákok túlnyomó többsége mégis mindenütt osztrák rádiót hallgat.

A hallgatók kétharmada nyilatkozott úgy, hogy ismeri kedvenc műsorai idő-

pontját, vagy előzetesen tájékozódik. A tájékozódás többnyire írott forrásból történik (az emberek 36 százaléka követi a lapokban közölt rádióműsort), ám csak kivételesen (3 százalék) műsorszlappól. Ugyanilyen ritka a kedvenc műsoroknak a rádió műsorajánlatai vagy műsorközlése alapján történő kiválogatása.

A tanulmány a hallgatottság jelzésére két (egyes esetekben három) adatot közöl: (1) a műsort mindennap meghallgatók arányát, (2) azok arányát, akik életükben valamikor már hallották az adott műsort, és esetenként (3) az időmérleg segítségével kimutatott tényleges hallgatottságot. A hallgatottsági adatok igen kevés kivételtől eltekintve rendkívül alacsonyak, a rendszeres hallgatók aránya általában 2—5 százalék, a műsort valaha hallottak aránya 10—35 százalék között változik. Az egyes hírműsorok állandó közönsége 1—6 százalék között ingadozik, a hírműsorokat egyáltalán hallgatók aránya nem haladja meg a 44 százalékot! Az előző napi tényleges hallgatottság néhány százalékkal magasabb, mint a törzsközönség részaránya.

Nevezzük az egyértelműség kedvéért „kivételnek” azokat a műsorokat, amelyeknek 10 százaléknál nagyobb törzsközönségük van. A bemutatott kutatás mindössze öt (!) ilyen műsort ismer. A legkedveltebb a 3. műsoron sugárzott reggeli vegyes műsor, az „Ö 3-Wecker”. Ezt a 14 évnél idősebb népesség 32 százaléka (szinte) minden nap hallgatja. Még egyszer ennyien hallották már valamikor. Második helyen a déli vegyes műsor, az „Autósok útközben” áll 27 százaléknyi törzsközönséggel; viszont az emberek 80 százaléka hallgatta már. A további három sikerműsor — a „Reggeli koncert”, a „Mi újság?” és a „Népi zene Ausztriából” 20, 16, illetve 11 százalékos törzsközönséggel. A népesség több mint negyedrésze kedvenként emlegeti még a „Kívánsághangversenyt”, ez azonban nem egy meghatározott műsor, hanem a műsортípus megnevezése.

Az egyes műsorok alacsony hallgatottsága eredhetne akár a változatos



programból is. Esetünkben azonban erről nem lehet szó. Az osztrák műsorszerkezetet szigorú tagolódás, egyes műsorok állandó helye és gyakori megjelenése jellemzi. Vagyis igen könnyű a műsorok nevét megjegyezni. Nincs tehát magyarázat arra, hogy a viszonylag magas *átlagos* rádióhallgatási idő ellenére az *egyes* műsorok hallgatottsága miért ilyen alacsony? Talán a rádióhallgatás jelentős része olyannyira háttér, hogy a műsorok neve, címe hosszú idő után sem rögződik? Ennek viszont a műsoraikat írott program alapján kiválogatók szintén magas aránya mond ellen. Felmerül tehát a gyanú, hogy a kutatás adatai többet mutatnak az emberek vágyaiból és abból, hogy mit tartanak helyesnek (vagy miről hiszik, hogy mások tőlük elvárják), mint a tényleges rádióhallgatásból. Ezt a feltételezést támasztja alá az is, hogy előző napi rádióhallgatásukról beszámolva az emberek nem kis része olyan adót és időpontot jelölt meg, amikor az az adó nem is sugározott műsort.

A hallgatottság mérőszáma mindenképpen megtévesztő, hiszen azt sugallja, hogy a műsort annyian szeretik. Ez a „szeretet” viszont ugyanúgy jelentheti a tényleges érdeklődést, mint azt, hogy a műsort jobb híján választották (vagy igazában nem is „választották”, csak nem vették a fáradságot, hogy a készüléket kikapcsolják.) Minden hallgatottsági adat csak az adott műsorkínálathoz viszonyítva értelmezhető. Jogos és indokolt az a kérdés, hogy „mi kell a hallgatónak leginkább abból, amit *adunk* neki?” Esetleg más lesz azonban az eredmény, ha a hallgató a műsorszerkezet átalakításában való *együttműködésre* kérjük.

A bemutatott osztrák rádiózási kutatás a *szórakoztató zenés műsorokról*

tudakolta meg, hogy a rádióhallgatók miből szeretnék többet és miből kevesebbet? A válasz: egyértelmű döntés a tradicionális könnyűzene mellett. Legtöbben „örökzöldeket” kérnek. Német nyelvű slágereket a népszerűség közel fele, külföldi slágereket közel egynegyede igényelne. Nagy tábora lenne még további tánczenének, a szöveggel összekötött zenének és a „zene a világ minden tájáról” műsornak. Ugyanakkor a felnőtt népesség sokallja az afro-amerikai eredetű zenét, a társadalomkritikai dalokat, a sanzonokat. Minden második felnőtt kevesebb modern dzsesszt kér, minden harmadik kevesebb old-time dzsesszt, kevesebb spirituálét és gospelt. A klasszikus szórakoztató zene mellett folk music-ot, sanzonokat és a társadalomkritikai dalokat tartalmazó műsorok ritkítását is többen kérik.

Röviden, a kezünkbe került összefoglalónak számos tanulsága van. Adatait, mondanivalóját 25–30 oldal szövegben, ugyanannyi apró betűs táblán és 20–25 ábrán közli. Részletesebb elemzésre, módszertani magyarázatokra, szakirodalmi hivatkozásokra itt nincs hely. (Talán az más formában készül.) A tanulmánynak nem a rádiózást és változásait meghatározó tényezők megkeresése a célja, hanem a rádiózás *helyzetének* bemutatása. Ez azt jelenti, hogy e rövid áttekintés első sorban nem rádiós vagy társadalomkutató „bennfenteseknek”, hanem széles közönségnek készült. Tájékoztató feladatainak minden bizonnyal jól meg fog felelni.

Befejezésül még egy gondolat: 8 éven belül ez az ötödik ilyen kutatás. Sőt, a korábbiak három-négyszer olyan méretűek (és költségűek) voltak, mint az 1981. évi munka. E felmérés költsége 1 millió schilling körül lehetett.

T. M.



## Szadat után

Szadat halála után a közeljövőben nem várhatók változások Egyiptom politikájában, s a Közel-Keleten sem enyhül a feszültség — mondta a budapestiek többsége az egyiptomi elnök meggyilkolása után végzett közvélemény-kutatás során.

Szadat meggyilkolásáról a megkérdezett budapesti emberek mindegyike hallott, s ebben az esetben is elsősorban a tömegkommunikációs eszközök voltak a tájékozódás forrásai: fele a televízióból, harmada a rádióból, 3 százalékuk az újságokból értesült először erről az eseményről, és kevesebb, mint egytizedük az ismerősök, munkatársak, családtagok útján.

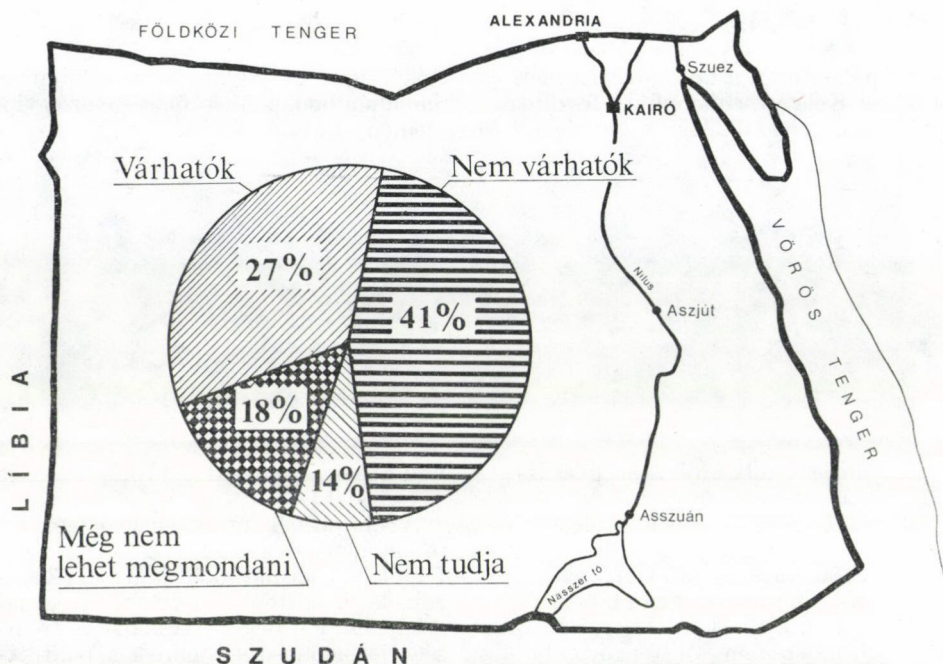
Arra a kérdésre válaszolva, hogy véleményük szerint miért gyilkolták meg Szadatot, a válaszolók valamivel több mint negyede utalt az Izraellel kötött békére, az arab nép ügyének elárulására, 22 százalékuk Egyiptom amerikai barát politikájára és ennél alig több az ellenzék, a baloldali személyek üldözésére, 12 százalékuk az arab országokkal való rossz viszonyra, egyötödük pedig általában a szadati politikára. A merénylet okaként kisebb arányban említették a szocialista országokhoz és a Szovjetunióhoz fűződő rossz viszonyt (9 százalék), általában a terrorizmust (7 százalék) és Egyiptom-

nak a palesztinokkal való konfliktusát (3 százalék).\*

Az elmúlt néhány évben a tömegkommunikációs eszközök elég nagy súlyt fektettek a szadati politika főbb jellemzőinek ismertetésére. Nem meglepő tehát, hogy a budapesti lakosság többsége jól azonosította ennek a politikának a kulcselemeit, bár jelentős arányban voltak olyanok is, akik e kérdésekben tájékozatlannak bizonyultak.\*\* Szadat politikáját amerikai barátként jellemezte a megkérdezettek negyötöde, kétharmada vélte úgy, hogy tevékenységével hátráltatta a közkeleti válság megoldását, s ugyanennyi értett egyet azzal, hogy akadályozta a palesztin nép harcát, elárulta az arab nép ügyét. Közel ugyanilyen (58 százalékos) arányban értettek egyet az emberek azzal is, hogy Szadat politikáját elsősorban Izraellel, nem pedig a többi arab országgal fenntartott jó viszony jellemezte. A szadati politika egészét tekintve, a fenti öt értékelés mindegyikével a budapestiek 38 száza-

\* Egy válaszoló több okot is említett. Összességében a budapestiek 29 százaléka nem tudott egyetlen konkrét okot sem említeni. Ezek aránya az általános iskolánál alacsonyabb végzettségűek körében 43 százalék, a főiskolát, egyetemet végzettek csoportjában pedig 4 százalék volt.

\*\* A vizsgálat során felsorolt, ellentétpárokból (pl. amerikai barát—szovjet barát) álló jellemzők közül az alacsony végzettségűek több mint egyharmada, a magasabb végzettségűek közel egyötöde nem tudta kiválasztani a szadati politikára ráillőt.



### Ön szerint a közeljövőben várhatók-e változások Egyiptom politikájában?

léka értett egyet, majdnem fele ennyien minden egyes negatív értékelést visszautasítottak.

A fővárosban élők 41 százaléka azt gondolta, hogy Szadat halála után a közeljövőben nem várhatók változások Egyiptom politikájában. A változásokat elképzelhetőnek tartók aránya 27 százalék volt, 18 százalékuk pedig úgy vélte, hogy az esetleges változás bekövetkezése ma még igen bizonytalan, sok minden függvénye, s erről határozott véleményt még nem lehetett kialakítani (a kérdezettek egyhatede nem tudott a kérdésre válaszolni).

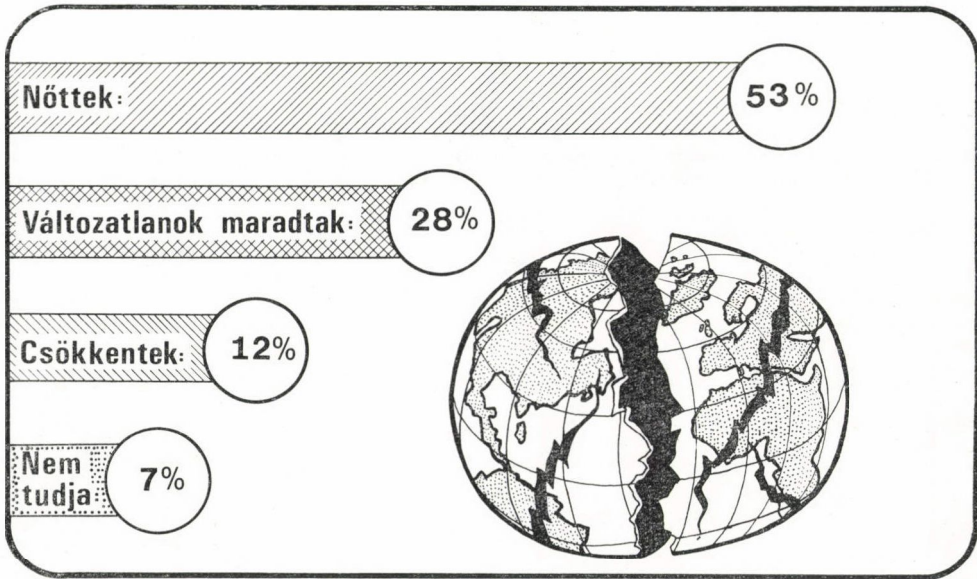
Azok többsége, akik úgy látták, hogy a közeljövőben várhatók változások az

egyiptomi politikában, e politika „pozitív” irányú módosulását (71 százalék) tartotta elképzelhetőnek (közeledés a szocialista országokhoz), míg közel egyharmaduk úgy vélte, hogy az egyiptomi politika „negatív” vonásainak (még szorosabb kapcsolat Izraellel és az USA-val) további erősödésével lehet számolni. A budapestiek mindössze 13 százaléka ítélte úgy, hogy Szadat halála után enyhülni fog a feszültség a Közel-Keleten, 38 százalékuk a feszültség fokozódását, egyharmaduk pedig a jelenlegi feszültség fennmaradását tartotta a legvalószínűbbnek (a kérdezettek egyhatodának nem volt a kérdéstről határozott véleménye).

RECOMMENDATION: After the death of President Sadat no changes can be expected in the policy of Egypt in the near future, neither will ease the tension in the Middle East — this was the opinion of the majority of Budapestians detected by a poll carried out after the assassination of the Egyptian president.

## A háborús veszélyről és a szovjet—amerikai kapcsolatokról

Az 1981 október közepén Budapesten végzett közvélemény-kutatás során az emberek többsége úgy vélte, hogy az utóbbi hónapokban növekedett egy újabb világháború kitörésének az esélye, s ezt a szovjet—amerikai kapcsolatok alakulásával hozta összefüggésbe.



Véleménye szerint az utóbbi hónapokban nőttek, változatlanok maradtak vagy csökkentek egy újabb világháború kitörésének az esélyei?

A fővárosiak több, mint fele úgy vélte, hogy az utóbbi hónapokban nőttek az esélyek egy újabb világháború kitörésére. 28 százalékuk úgy látta, hogy a helyzet változatlan maradt, és csak 12 százalékuk szerint kisebb a valószínűsége egy új világháború kitörésének, mint néhány hónappal korábban. (A nem válaszolók aránya 7 százalék volt.)

A szovjet—amerikai kapcsolatokat a budapestiek 4 százaléka jónak; 47 százaléka rossznak, 43 százaléka pedig közepesnek tartotta. (A nem válaszolók aránya 6 százalék volt.) A 8 osztálynál magasabb iskolai végzettségűek kétszer akkora arányban tartották rossznak a két nagyhatalom viszonyát, mint az alacsonyabb iskolázottságúak. Az emberek relatív több-

sége (41 százalék) úgy látta, hogy a szovjet–amerikai kapcsolatok az utóbbi időben változatlanok maradtak, harmada szerint romlottak, 18 százalékuk pedig úgy vélte, hogy javultak.

A budapesti lakosság túlnyomó része a háború kitörésének esélyeit a szovjet–amerikai kapcsolatok alakulásával hozta összefüggésbe. Akik e kapcsolatokat rossznak tartották, vagy úgy vélték, hogy azok romlottak, a béke fennmaradásának lehetőségét is pesszimistábban ítélték meg; mintegy kétharmaduknak az volt a véleménye, hogy növekedett a háborús veszély. Ennek elsődleges forrása az emberek

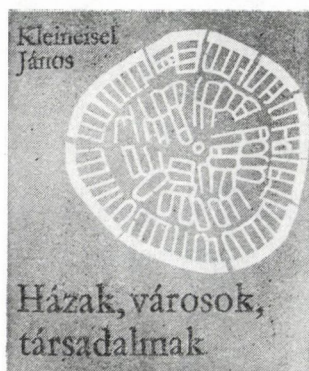
többségének véleménye szerint az amerikai fegyverkezés, az új fegyverek – különösen a neutronfegyver – bevezetése (59 százalék), továbbá általában a Reagan-i politika (46 százalék). A Szovjetunióval szembeni erőpolitika alkalmazását 30 százalékuk említette. A két nagyhatalom közötti viszony megromlását 7 százalékuk az új szovjet fegyverek telepítésére vezette vissza, 6 százalékuk a lengyelországi eseményekre és 4 százalékuk a Szovjetunió afganisztáni jelenlétére. A válaszolók 79 százaléka az USA-t, 4 százaléka a Szovjetuniót, 12 százaléka mindkét nagyhatalmat okolta a kapcsolatok megromlásáért.

**RECOMMENDATION:** During the opinion poll carried out in October, 1981 in Budapest most people thought that in the last months the chances of a new world war had increased and they believed this was in connection with the relations between the Soviet Union and the United States.



# Könyvekről

## Ember és környezete



**Kleineisel János: Házak, városok, társadalmak.** Gondolat Kiadó, Budapest, 1981.

**Hoffmann Istvánné: Lakáskörülmények.** Kossuth Kiadó, Budapest, 1981.

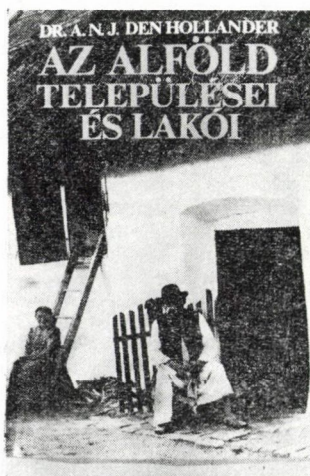
**Dr. A. N. J. den Hollander: Az Alföld települései és lakói.** Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1980.

Három, a közelmúltban megjelent könyvre szeretném felhívni a tömegkommunikációs szakemberek figyelmét. A könyveknek — látszólag — semmi köztük azokhoz a témákhoz, amelyekkel a tömegtájékoztatás, a kommunikáció elmélete és gyakorlata foglalkozik. Mindhárom arról



szól, hogyan éltek, laktak, illetve hogyan élnek, laknak Magyarországon az emberek, de arról is, hogyan élhetnének, lakhatnának. Épp emiatt volna arra szükség, hogy mindazok, akik munkájuk során befolyásolhatják az emberek társadalmi közéletét, akiknek tevékenysége a sajtón, televízión, rádión keresztül alakíthatja a mindennapi életvezetési szokásokat, ismerjék a hétköznapi valóságot, reális ismeretekkel rendelkezzenek a mai életkörülményekről, életmódról.

A Gondolat Kiadó jelentette meg Kleineisel János: Házak, városok, társadalmak című könyvét. A magyarázó rajzokkal gazdagon illusztrált kötet célja, hogy „segítsen bizonyos irányelvek kialakításában, melyek révén ember és



környezet kapcsolata harmonikus lehet ma és az elkövetkező évtizedekben is". A városrendező, tervező, építész szerző másfél évtized svájci, svéd és osztrák munkáinak tapasztalatait összgezve tesz javaslatot a korszerű városkép kialakítására, a lakótelepi utcaképekre, lakóház-homlokzatokra. A praktikus és esztétikai szempontból is kielégítő környezet megvalósítása érdekében elemzi a magyar történelmi építészeti hagyományokat, bemutatja különböző történelmi korszakokban a településeken belüli társadalmi rétegek szerinti tagozódásokat és a különböző társadalmi rétegek, csoportok lakóházainak homlokzatát, lakásuk alaprajzát. A házak nagysága, igényessége, s a településen belüli, a városban vagy faluban elfoglalt helye tulajdonosaik társadalmi helyzetét, vagyoni állapotát tükrözte. A történelmi, társadalmi hagyományok, a különböző társadalmi formák meghatározzák környezetalakító szemléletünket. Kleineisel János javaslatot tesz arra, hogyan kellene kialakítanunk a napjainknak megfelelő új értékelési rendet, s az új értékrend birtokában hogyan kellene célszerű, jól funkcionáló, esztétikus környezetet, lakásbelsőt, tárgyi világot teremtenünk, olyat, amelyben jól érezzük magunkat. Olyan tárgyakat, amelyek nemcsak a presztízfunkciót elégítik ki, nemcsak státuszjellegű megkülönböztetésre alkalmasak, hanem kényelmesebbé, kellemesebbé teszik a mindennapi életet. Persze igaz, hogy „sokszor nagyon nehéz meghatározni, hogy egy termék mikor szolgál ésszerű szükségletet, mikor luxusáru, vagy mikor szolgálja az átlagembert és mikor a kiváltságot". Áruk, javak és igények normális rendje szükséges ahhoz, hogy ne a feudalizmusból örökölt szemlélet eljen tovább napjainkban is, hanem létrejöhessen szemlélet, értékrend, árukinálat, tárgyválaszték harmonikus rendszere, melynek eredménye a korszerű, célszerű és esztétikus mindennapi környezet.

Kleineisel János könyve történelmi elemzése ellenére is főként arról szól, hogy milyenek kellene lenni életkörülményeinknek, tárgyi világunknak és tárgyteremtő, tárgyválasztó, tárgyat elhelyező szemléletünknek. Hoffmann Istvánné Lakás-körülmények című könyve — impozáns adatházra, bizonyító anyagra építve — arról szól, hogy milyenek ma Magyarországon a tényleges lakás-körülmények, milyen a valóságos tárgyi környezet. A jelenlegi lakáshelyzet tényszerű bemuta-

tása után a lakások komfortjának mutatói alapján tárgyalja a lakás-körülményeket, a lehetséges életmódkereteket. Majd két olyan nagy fejezet következik, amelyekhez hasonlóan alapos adatszervi közléseket ez ideig nemigen találunk a magyar szakirodalomban. A lakóhelyiségek rendeltetése, funkciója mellett foglalkozik a lakberendezés, a technikai felszereltség kérdéseivel, majd 2500 háztartás, család vásárlási szokásait ismerteti. Végül a könyv utolsó fejezetében a megkérdezettek véleményét, elégedettségüket-elégedetlenségüket és lakás-körülményeik javítását szolgáló terveit elemzi. Arra, hogy hogyan lakunk, álljon itt idézet a szerzőtől: „Bármelyik családnagyság-csoportot vizsgáljuk is, az egyértelmű, hogy a lakások többségében alig van mód a benne élők tényleges elkülönülésére. A gyerekszobát viszont legtöbbször azon az áron is megteremtik, hogy a szülőknek ezzel egyetlen szobájá marad (háló—lakószoba)". „A lakások bútorzatánál öröndetes és nemkívánatos változások állapíthatók meg. Öröndetes az igényesebb lakberendezésre való törekvés, de nem kívánatos a másokat utánzó, a divatnak hódoló, a lakások zsúfoltságát fokozó tárgyak megjelenése. Mindkét jelenség tipikusan mondható, csak a megjelenés formája eltérő.”

E témában lényegében egyetlen könyv jelent meg magyarul, a hetvenes évek elején a prágai lakásszociológus, Musil alapvető lakásszociológiai könyve. Hiánypótló könyv Hoffmann Istvánné, a hazai életmódkutatásoknak is adatokkal szolgál az életmódot, az emberek közérzetét alapvetően meghatározó jelenségekről (egy főre jutó alapterület, szobanagyság, a lakóhelyiségek funkcionális megoszlása, bútorozottság mértéke stb.).

Dr. Hollander, az Amszterdami Egyetem szociológus professzora az Alföld településeiről és lakóiról írt könyvet. A magyar köztelműlt, a harmincas évek Alföldjének életmódjáról számol be szokatlan módon egy nyugat-európai tudós szemszögéből. Hollander érdeklődését a szociográfiai irodalom és az etnográfusok kutatásai keltették fel, és többszöri magyarországi látogatásának eredménye a kiváló kötet, melynek ismerete mindenkinek ajánlott, aki a mai magyar életmóddal, a településszerkezet változásával, a társadalmi átrétegződéssel foglalkozik. A ma alig érthető meg a múlt ismerete nélkül. Az alföldi települések szerkezete,

a tanyák szükségszerű kialakulása, az iparosodás alacsony foka, a szegénység a fő témái a holland szociológusnak, aki 1947-ben, a könyv hollandiai megjelenésekor arra a következtetésre jut, hogy tarthatatlan az alföldi emberek életmódja, élet- és lakáskörülményeiken sürgősen segíteni kell. „Részleges reformok aligha vezetnek kielégítő eredményhez. Általános érvényű nemzeti tervre van szükség, amely valamennyi fejlesztési törekvést koordinálja, és biztosítja az általános társadalmi és gazdasági újjászervezést”

— zárja munkáját hasonlóképp, mint a harmincas évek magyar szociográfiai irodalmának legjobbjai.

Nem túl gyakori, hogy nyugat-európai szakember magyarországi gondokról írna, ezért külön is becsben kell tartanunk e kötetet, túl azon, hogy hitelesen bizonyítja, „honnan jöttünk”, mik az előzményei annak, hogy ma így élünk, lakunk, s mi minden nehezíti még a korszerű környezet szemlélet térhódítását.

S. Nagy Katalin

## Cserépdarabok a 70-es évek Kelet-Európájáról

Welsh W. A.: *Survey Research and Public attitudes in Eastern Europe and the Soviet Union* New York, Pergamon, 1981.

A kelet-európai társadalmak az elmúlt 30—35 évben folyamatosan, gyorsan modernizálódtak. A radikális változások érthetően a hagyományos érték- és hiedelemrendszerek összeroppanásához, részleges, vagy többé-kevésbé teljes átalakulásához vezetnek. Az 50-es évek végétől a politikai rendszerek parancsnoki posztjain is kezdtek elismerni, hogy ezen értékek közvetlen politikai erőt jelentenek, következésképpen figyelembevételek nélkül megnő a kudarcra ítélt döntések száma. A 60-as évektől ez a felismerés a politikai rendszer stabilitását célzó, empirikus társadalomkutatásokból származó eredmények fokozódó publikus jelenlétében is érezhető. A *Welsh* szerkesztésében megjelent, vaskos, közel 600 oldalas kötet erről a fejlődésről ad eredeti források alapján — s rögtön hozzátesszem, meglehetősen objektíven — képet a nyugati szakközönségnek.

A hidegháború éveiben megizmosodó, az ellenfél gyenge pontjait fűrészszó „kremolinológia” az enyhülés éveiben jelentősen átalakult. Ez persze nemcsak a nemzetközi légkör változásainak köszönhető. Szerepet játszik az is, hogy sok helyütt megszűnt a Kelet-Európa-kutatás különleges státusa, s a vonatkozó munkák integrálódtak a megfelelő társadalomtudományi diszciplínákba — azok

metodológiai, szakmai értékeit a maguk számára is normálul elfogadva. S végül, de korántsem utolsósorban, az egyes szocialista országokban folyó empirikus kutatások is egyre több konkrét és egyre megbízhatóbb információt szállítottak a kelet-európai társadalmakról — és ezeket a nyugati terminológia nem is habozott azonnal hasznosítani.

E kötet is végső soron valami ilyenfajta olvasói reakciókra építhet, hiszen nem tesz mást, mint országokként bemutatja, hogy egyes kérdések (tömegkommunikációs eszközhasználat, a család és a nők helyzete, oktatás, szabad idő, etikai preferenciák, ideológiai, etnikai problémák stb.) vizsgálatában milyen eredmények születtek. Így aztán a munka — elsősorban nagyon részletes *bibliográfiája* és számos, kelet-európai publikációból kiszűrt táblázatos anyaga miatt — kézikönyvként is használható. Az igen diverzifikált vizsgálati problematika és a korlátozott terjedelmű ugyan számos területen csak névsorolvasást engedélyez a szerzőknek, a komolyabb elemzésre kevesebb tér maradt. A könyv mégis — minden, részben az alapanyagból, részben a feldolgozó terepismereiteiből következő belső egyenetlenség ellenére is — figyelemre méltó teljesítmény. Persze a kötet nem vállalkozhat, s nem is vállalkozik teljességre: a 70-es évek közepének kutatásaira összpontosít. Az anyag tárgyalásában is az ésszerű minimalizmus vezérli és bár a felmérési eredmények az országok többségénél a társadalmi lét elég nagy területe-

teit fedik le, a szerzők mégsem engednek a csábításnak. Sehol sem állítják, hogy a vizsgálati eredményekből akárcsak részlegesen is ki tudtak volna rakni valamilyen általánosabb képet az adott társadalomról. S ahol ez a kép mégis kirajzolódik, ott az mintegy véletlenül, a szerző akarata ellenére történik. . .

Ha valahol, a mi tájainkon, egy KGST-, vagy pártközi együttműködési bizottságban ilyen tanulmányosorozat készülne (sajnos azonban eddig ilyesmi e területen nem született), akkor nagyjából ugyanezt a tényanyagot emelnék itt is be a kötetbe. Persze a kommentárok helyenként (s ha nagyon őszinték lennének, nem is olyan sok helyen) azért mások lennének. A munka értékét emeli, hogy a nyugati feldolgozásokban általában oly részletesen ismertetett Szovjetunió és NDK mellett a többi szocialista országnak is megfelelő teret szentel.

Milyenek tehát a társadalmi felmérések a szocialista országokban? Mindenekelőtt különböző módszertani érettségük. Ez még akkor is szembeötlő, ha a szerzők a feldolgozást meghatározott problémásávokra korlátozták. A kötet címében szereplő „attitúd” kifejezést persze itt korántsem csak szociálpszichológiai terminus-technicusként használják, hanem inkább az „értékek” vagy a „hiedelmek” szinonimájaként. Számos vizsgálatot ezekből — épp a használt kérdések típusai miatt — mi „közvélemény-kutatásnak” neveznénk. A szerzők azonban erről a csoportosításról tudatosan lemondanak, mert mint a bevezető tanulmány kifejti, a sajtósági viszonyok miatt a közvélemény ezekben az országokban számos esetben más formában jut csak kifejezésre. Másrészt, épp a legérdekesebb anyagokból inkább kiderül az, hogy mit mondanak az emberek arról, amit csinálnak, mint az, hogy mit mondanak arról, amit gondolnak. A kötet anyagaiból, értékeléseiből úgy tűnik, hogy mind módszertanilag (a többváltozós módszerek használata egyedül itt számít „kötelező” szakmai normáknak), mind a kutatás kiterjedtségét és rendszerességét illetően Jugoszláviában a legkedvezőbb a helyzet. A többiekkel összehasonlítva az empirikus munka feltételei talán Magyarországon a legpozitívabbak és úgy tűnik Csehszlovákiában jelentenek leginkább kényszerpályákat. A kötet a kutatáspolitikai helyzetet (a 70-es években!) stabilnak látja Lengyelországban, Bulgáriában és a Szovjetunióban. A terepmunka feltételei

némileg kedvezőtlenek Romániában és az NDK-ban.

A jugoszláv felmérések helyzete elég specifikus, és ez csak részben következik a sajátos politikai fejlődésből. Először is, itt több ilyen vizsgálat van, mint a többi szocialista országban (és ezek mintavételezése és adatelemzési technikái is általában színvonalasabbak, mint a többi összehasonlítható kutatásé). A 70-es évek mindazonáltal az empirikus munkák átorientálódását hozták: a kutatás-finanszírozás folytatódó decentralizációja, a kutatások össznemzeti helyett köztársasági mintavétele, s végül a gazdasági szervezetek, vállalatok megrendelésére végzett munkák növekvő aránya új hangsúlyokhoz vezetett. A Szovjetunióban, Lengyelországban és Bulgáriában folytatott kutatások mind témaválasztás, mind metodológiai irányítás szempontjából erősen széttagoltak, ugyanakkor politikai prioritások iránt meglehetősen érzékenyek.

A szovjet fejezet szerzője Linda Lubrano, a szovjet társadalomtudomány és tudománypolitika egyik legjobb — s különben Moszkvában és a többi szovjet szellemi központban is szívesen látott — nyugati szakértője. Lubrano mintegy 400 felmérést végző intézményről tud a Szovjetunióban. Tanulmányának egyik fontos megállapítása, hogy — a közhiedelemmel ellentétben — az eredmények mintegy fele *publikus*. Ez a mutató jóval magasabb, mint a kelet-európai átlag. A nagy hagyományú lengyel kutatások a 70-es évek közepétől elerőtlenedtek, és 1976-tól mind kevesebb kutatási eredmény jelenik meg a publikációkban (a Gierekrendszer utolsó éveiben a vizsgálatoknál talán negyede juthatott csak el az olvasóhoz).

Az évtized végén Bulgáriában is megritkultak az empirikus eredményeket bemutató publikációk. Ennek azonban valószínűleg inkább kutatástechnikai (a terepmunka-elemzés ciklusaiból következő), mint politikai okai voltak; a kutatások támogatása ugyanis párt- és állami csatornákon keresztül egyaránt fokozódik.

Csehszlovákiában, Romániában és az NDK-ban már ellentmondásosabb a kép. Csehszlovákiában a 60-as években kialakult kutatóhálózat ugyan tovább működik, de a munkák irányainak kijelölésénél a tudomány autonómiája visszaszorult, a különböző íthatóságok, „gazda-szervezetek” ellenőrzése jóval szorosabbá vált.



Az NDK-ban a társadalomtudományi kutatások a többi országhoz képest erősebben koordináltak. A munkák többsége itt is, mint Csehszlovákiában, közvetlenül a politikai és gazdasági döntéshozókhoz szolgálja. A döntéshozók csoportján kívül ezért a kutatások eredményei többnyire csak rendkívül szűk körben válhatnak hozzáférhetővé. Romániában a 60-as években számos területen érdekes vizsgálatok kezdődtek. 1973-tól azonban a fejlődés megtorpant; számos intézetet bezártak vagy csökkentett létszámmal működtetnek, és a megjelenő produkció is sokkal szerényebb az előző évekhez képest.

A kutatások témáiban — majdhogyan országoktól függetlenül — hasonló csomópontok rajzolódnak ki. (Megválaszolatlan marad a kérdés: ezek voltak az évtized társadalmi feszültséggócjai, vagy épp ellenkezőleg, ezek a területek nyújtottak teret — épp a semleges kezelés lehetőségei miatt — a szaktudományi kutatásoknak?) Így tehát a favorizált kutatási területek: ifjúság, munkásattitűdők az üzemekben, a női szerepek változásai, családszerkezet.

A magyar fejezet (319—388. old.) szerzője Robert *Blumstock* nemcsak hallomásból, másodkézből ismeri a hazai kutatásokat. „Blumi” számos magyar kolléga ismerőseként, barátjaként nemegyszer megfordult majd valamennyi intézetünkben, és több fiatal magyar szociológus észak-amerikai tanulmányútját is segítette. Így aztán nem véletlen, hogy központi szaklapjaink publikációi mellett olyan kutatási jelentéseket is

feldolgoz (pl. a TK Módszertan és Tanulmányok sorozatait, az MTA Szociológiai Kutatóintézet kiadványait és az ILV közleményeit), amelyekre amerikai tanulmányokban aligha hivatkoztak.

Blumstock szerint a mai magyarországi közhangulatot a gyakorlatiasság, a jövedelem- és termelékenység-orientált-ság jellemzi. Így „az absztrakt ideológiai vitákról a gyakorlatibb kérdésekre helyeződtek át a hangsúlyok, s a társadalomtudósokat sem potenciális szubverzív elemként, hanem a szocializmus megvalósításának szükséges segítőként kezelik”. Arról már vitatkozhatnánk a kanadai szerzővel, hogy a társadalomkutatás eredményei és maguk a kutatók is egyfajta „kvázi-politikai” ellenzék szerepét töltik be azáltal, hogy a politika sikereit és kudarcait, erősségét és gyengéit a köz elé tárják. Ezt persze valóban megteszik, de ez nem ellenzéki vagy „kvázi-ellenzéki” szerep! Blumstock szerint ebben a környezetben a társadalomkutatás a látens társadalmi, politikai és kulturális pluralizmus egyik része.

Más szerzők, így a kötetet összeállító Welsh a vizsgált kutatásokban nem a pluralizmus fokozódását, hanem a politika, a hatalom gyakorlásának rugalmasabbá válását látja.

Az apró mozaikokból összeálló kötet számos vonatkozására nem tudtam, de nem is akartam kitérni. A könyv fontos tükör számunkra is (s itt is fontos emlékeztetni, hogy még a legjobb tükör is torzít valamelyest).

Tamás Pál

## Tömegkommunikáció és társadalmi változás

Katz, Elihu — Szecskó Tamás (szerk.): *Mass Media and Social Change*. SAGE Studies in International Sociology. Beverly Hills, London, 1981.

A szerkesztők szokatlan s némileg visszatekintő módon bocsátották útjára az 1978-as szociológiai világtalálkozó egyik

szimpóziumának adataiból válogatott kötetet. Előszavuk szerint az összegyűjtött tanulmányok „az újjáéledő tömegkommunikáció-elmélet és -kutatás színjavát” képviselik. A reklámozást és szakértői értékelést elegyítő kijelentés önkéntelen visszakerdezésre ingerli az olvasót. Valóban?

A szerzők névsora kétségtelenül vonzó. Amolyan kézikönyvbeli klasszikusnak ugyan legfeljebb Noelle-Neumann számít, viszont annál több irányjelző, gondolkodásra készítő írást tett közzé az elmúlt években például Golding, Rosengren vagy Tuchman. A kötet fő témája pedig igazán a tömegkommunikáció évtizedes nagy kérdései közé tartozik a Mit szolgál (inkább) a tömeges műsorszórás: a társadalmi változást vagy a status quo fenntartását?

A 60-as évek végéig a pszichologizálás, az „IBM-empirizmus”, az individualizáló mikroszemlélet s a strukturális funkcionáliszmus uralkodott. Ezt az a felfogás váltotta fel, amely szerint a tömegkommunikációt társadalmi (al)rendszernek tekintették, s a hatalommal és a széles értelemben vett kultúrával fennálló kapcsolatát vizsgálták. A kommunikációs aktus és a közönség helyett innár inkább a jeltermelés s a közlésfolyamatok állnak a középpontban. A korábbi megközelítés alapján is szembe kellett már nézni a tömegkommunikáció és a makrotársadalmi átalakulás összefüggéseivel, legalább a 60-as években felszabadult, önállóvá nyilvánított államok modernizálódása kapcsán. Am az aktuálpolitikai ihletésű amerikai „nation-building” (nemzetépítés) ideológiai termékeit a maguk idejében sem sokan vették komolyan.

A szokásos értelemben vett hírek, hírközlő eszközök elemzése során Jeffrey Alexander a társadalmi integráció viszonylag autonóm szabályozó mechanizmusaként jellemzi a tömegkommunikációt. A hírszóró eszközök a polgári társadalom fejlődése során, elsősorban az Egyesült Államokban viszonylagosan függetlenedtek más, általánosabb érvényű értékeket, normákat termelő, közlő s merevebben reagáló intézményektől, az egyháztól, a jogtól, a politikai pártoktól stb. A hírközlés *részleges* érvényű, konkrét értékeléseket kínál — ténybeli állítások formájában. E nem-empirikus értékelések kidolgozásában a tömegkommunikáció — épp autonómiája miatt — sokkalta gyorsabb, rugalmasabb az említett intézményeknél. Funkciója gyakorlása közben a hírközlés óhatatlanul összeütközik a többi intézménnyel, mindenekelött a politikai szférában, mégis csökkenti a társadalmi polarizáltságot, s javítja a reformok esélyeit.

Elisabeth Noelle-Neumann empirikus adatok soraiból s korábbi évtizedek nézeteihez is visszanyúlva arra az álláspontra

jut, hogy a tömegkommunikáció a társadalmi változás tényezője. A Lazarsfeld és munkatársai által a negyvenes évek közepén felismert „szelektív percepció” jelenségét az azóta végzett terepkutatások kétségbevonhatatlanul igazolták. Az emberek valóban kerülnek az álláspontjukat vitássá tevő információkat, ám ebből még nem lehet arra következtetni, hogy a tömegkommunikáció csupán a meglévő vélemények megerősítésére képes. Amint ugyanis egyre nehezebbé válik, hogy kikerülhessük a nézeteinkkel ellentétes közleményeket — s a televízió ezt eredményezi —, úgy válik a hírszórás egyre inkább képessé tömegesen elfogadott nézetek megváltoztatására. Ennek három összetevője van. A változtatást lehetővé teszi először is a közlési eszköz álláspontjának tartós, következetes ismertetése, vagyis szaporodnak a változtatásra készítő ingerek. Másrészt, a tömegkommunikáció eszközei túlnyomórészt egybehangzó nézeteket, azonos érveket hoznak nyilvánosságra a polgári demokratikus társadalmakban is. Harmadrészt, a tömegkommunikáció véleményklímát is teremt, amennyiben az általa támogatott csoportok másutt is egyre magabiztosabban képviselik álláspontjukat. A tömegkommunikációval ellentétes felfogások viszont mind a hírszórásból, mind köznapi tapasztalataikból egyre inkább olyan benyomásokat szereznek, hogy kisebbségbe szorulnak, s ezért mindjobban eltitkolják, mind kevésbé képviselik nézeteiket. Egyre nagyobb ívben kezd pörögni, s mind mélyebbre hatol a tömegkommunikáció által megindított „hallgatási spirál”. S hogy valóban a tömegcs hírszórás az indítómotor, azt a közölt tartalmak és a velük kapcsolatba hozható vélemények időbeli összefüggésének vizsgálatával lehet alátámasztani.

E teorémától aligha lehet elvitatni bizonyos eleganciát, ám elég sovány az igazolásul szolgáló adatbázis, még a nyugatnémet társadalomra vonatkozóan is. Az angol—amerikai tartalomelemzések és társadalmi folyamatok adatait összevető kutatások pedig — Karl E. Rosengren tanulmánya szerint — a társadalmat formáló vagy inkább csak tükröző tömegkommunikáció feltevéséhez nyújtanak töredékes bizonyítékokat. A svéd kutató egyébként a társadalmi jelzőszámok vizsgálati irányzatával összhangban azon a véleményen van, hogy négyféle mutató hesszű idősoraiból lehetne meggyőző eredményekre jutni. A társadalom

strukturális változásainak jelzőszámait, a közlők értékrendszerének, a közlemények értéktartalmának és a közönség értékeinek alakulását kell összevetni, ha a hírszórás szerepét akarjuk tisztázni. Susannah Wilson is rámutat az eddigi tapasztalatok ellentmondásos voltára, akárcsak arra, hogy saját empirikus eredményeiből egyidejűleg körvonalazódott a társadalmi változásokat tükröző s azokat inkább gátló tömegkommunikáció.

Jóval egységesebb kutatási eljárásokra hivatkoznak azok a jóval határozottabb álláspontok, amelyek a szokásos értelemben vett hírszórásért egyértelműen konzervatív társadalmi intézménynek tekintik. David Chaney, Peter Dahlgren, Peter Golding és Gaye Tuchman tanulmányai mögött a hírtermelési folyamatok részletes intézményi szintű elemzéséből származó tapasztalatok sokasága áll. S e háttér egyik-másik kutatása az e témában eddig végzett vizsgálatok legjobbjai közé tartozik. A status quo védelmezését s ezáltal a politikai és gazdasági hatalom szolgálatát alátámasztó érvek empirikus adatokra alapozott általános következtetésekből állnak össze.

A televíziós hírek egyáltalán nem a társadalmi valóság valamiféle tükörképei. Tényleges jelentésük termelésük módjából és folyamataiból bontható ki. A hír jelentése az eredeti eseménytől teljesen független is lehet. A történésekről szóló információkhoz elsősorban a hatalom centralizált, bürokratikus forrásaiból lehet hozzájutni. A forrás és a közlési eszköz között rutinszerűen lezajló érdekegyeztető interakciók már eleve behatárolják, miből és hogyan válhat híresemény. Az érdekalkut s a kiválasztott esemény hírtörténétté való feldolgozását többféle kényszer szabályozza. Ezek közül a legfontosabbak a hatalom jogilag kifejezett akarata, a hírkészítés szervezeti, munkafeltételi korlátotottsága s a közönséggért folytatott verseny miatt a lehető leg szélesebb közmegegyezés eleve konzervatív értékeinek elfogadása. A kényszerek nem nyíltak, hanem maguktól értetődő, automatikusan alkalmazott munkavégzési szabályok — pl. az objektivitás, a pártatlanság követelményének — alakját öltik. A képtörédekeket nyújtó végtermékek a természeti örök kikerülhetlenségével fellépő társadalmi problémákra s a velük megbirkózó intézményekre összpontosítanak. Eközben a valóságos hatalom s ennek szerepe láthatatlan marad, a néző pedig tehetetlen alattvalóként

szemléli önmagát, aki a történelemnek pusztán tárgya, nem alakítója. A képtörédekekből összeálló világban szédítő iramban követik egymást az események, cserélődnek a szereplők, csak az intézményrendszer változatlan. A közvetített értékrend szervezi belsőleg egységessé e mozaikot, nem pedig az események közötti összefüggések folyamatai. Az utóbbiak hiánya miatt lehetetlenné válik a kollektív tapasztalatokból való tanulás, a közmegegyezés konzervatív értékalapja pedig a változásra készítő értékek bemutatását zárja ki. A hírek egy változatlan és megváltoztathatatlan világréteg iránti télen lojalításra szólítanak fel, a fennállóba való pusztán beilleszkedésre. A hír a konkrét valóságra hivatkozó ideologikus konstrukció.

Fred Davis tanulmánya a jelenkori nosztalgiahullámokról érdekesen egészíti ki az előző gondolatmenetet. A tömegkommunikáció termetlen nosztalgia alapjában múltbeli tömegkommunikációs eseményekre, személyekre vonatkozik, s az emlékmúltat beépíti a jelenbe.

Paul Hirsch a közlési eszközök inkább alkotó és inkább terjesztő típusainak megkülönböztetésével, George Lewis a kultúraipar szerkezetében végbemenő változások szerepének bemutatásával szól hozzá a tömegkommunikáció és társadalmi változás témájához. Thelma McCormack azt emeli ki, miképp módosítják a tömeges információtermelést a konkrét politikai mozgalmak változásai.

Végül is a kutatás — s így a kötet is — igen polarizált válaszpart kínál a problémára. Jól körvonalazódik a szerzők társadalomfelfogásából és konkrét válaszaiból kivilágló „paradoxon” is. A konzervatív szemléletűek szélesebb perspektívából, hagyományos, de mégis nagyobb eszköztár segítségével érvelnek a tömegkommunikáció változást előmozdító szerepe mellett. A haladóbb társadalmi pozícióhoz viszont szűkebb kutatói látókör és elemzési alapok, valamint a status quo megőrzését szolgáló hírszórás képe társul. Mindkettőből hiányzik viszont a valóságos, nem elvont történeti-társadalmi mozgásfolyamatok, összefüggések alapos szemügyre vétele. A változást előmozdító tömegkommunikáció képében a hatalom felé, a másikban a közönség felé irányuló információ került zárójelbe, vált pusztán utalássá.

Az olvasásra nagyon is érdemes kötetről azonban nehéz elhinni s más publiká-

ciók ismeretében elfogadni, hogy a „tömegkommunikáció-kutatás színe-javát” adná. Inkább egy színvonalas szimpozion legjobb anyagait tárja elénk, de a — fő áramaiban jól körvonalazódó — teljes

kínálatban vannak még más, megismerésre érdemes, részben jobb írások is. E kötet érdeme, hogy eligazodást nyújt a további kereséshez.

*Jakab Zoltán*

## Politika a rádióban

**Winfried B. Lerg, Rolf Steininger: Rundfunk und Politik 1923—1973. Rundfunkforschung 3. Berlin, Verlag Volker Spiess 1975.**

A német nyelvű rádiózás hálás terület, ha a rádió és a politika kapcsolatát vizsgáljuk. A tanulmánykötet azonban nem politikaelmélet, nem is politikai szociológia, hanem a rádiózás különböző területeinek története. A tanulmányok között egyaránt szerepel rádiópolitika-történet, például egy-egy párt tömegkommunikációs elképzeléseinek elemzésével, valamint egy-egy műfaj, például a széppróza vagy a költészet történeti elemzése azok politikai funkciójára szerint.

A kötet értékeit alig kell külön hangsúlyozni, hiszen a már jelzett politológiai szemponton túl nyilvánvaló, hogy a német kultúrpolitika éppen ebben az időben milyen jelentősen hatott Európa más országaiban. A mű tehát az európai rádiótörténetnek is része. A gyűjteménynek azonban hiányosságai is vannak, ilyen például a tanulmányok esetlegesége. Igaz ugyan, hogy mindegyik írás valamiképpen a központi téma köré igazodik, de ez nem jelenti azt, hogy a szerzőknek sikerül a témát módszeresen bemutatniuk. Kimaradt például az átfogó gyűjteményből az NDK rádiózása, az emigrációs rádiós munkát pedig csak a spanyolországi Német Szabadságadó képviseli. Hasonlóan esetleges, hogy a tartományi rádiók közül a kötet melyik időszakban melyikről ír. Emiatt az olvasó nem tudja eldönteni, hogy a megállapítások mennyire általánosíthatóak? Erre vagy elvi megállapításokra egyébként a szerzők nem is törekednek, feladatuknak kizárólag történelmi helyzetek és összefüggések bemutatását tekintik. Mintha csak utólag vették volna észre, hogy itt nemcsak rádióról, hanem politikáról is szó van.

A rádiózás kezdete kísérleti szakasz volt, amikor a hatalom birtokosai és az ellenzék a rádió felhasználásával ismerkedtek. Ennek jogi és szervezeti lecsapódása a rádió önállóságának és ellenőrzésének kérdésében látható. A változások egyaránt tükrözik a lehetőségek fokozatos felismerését és a politikai helyzet alakulását. Az első lépést az államhatalom tette a műsorellenőrzés bevezetésével. Ez a műsorterv és az ellenőrző szerv által kért kéziratok előzetes, a többi kézirat utólagos benyújtását írta elő, megtoldva azzal, hogy a rádióknak „minden politikai kérdésben fel kell venni a kapcsolatot az Ellenőrző Bizottsággal és annak döntését meg kell várnia”. A valójában teljesíthetetlen követelésre a rádió politikai absztinenciával válaszolt, arra törekedett, hogy a politikát teljes egészében kiirtsa a műsorból. A „politika” azonban az állam számára az uralkodó rendet és a hatalom mindennemű törekvését magába foglalta. Konfliktus tárgya lehetett például, hogy egy hangjáték a stuttgarteri állatkertről másképpen vélekedett, mint valamivel korábban a tartományi kormány. Amikor pedig a politikai légkör felhevült, a „politikamentesség” jelszava véglegesen komolytalanná vált. Elvben az állami ellenőrzés alatt álló rádió a politika „befogadása” és a saját jelentőségének megsemmisítése között választhatott. A gyakorlatban, más tömegkommunikációs eszközök és a külföldi adók versenyében ez a dilemma nem létezett: a politizálás kikerülhetetlen volt.

A húszas évek végén új taktika körvonalai bontakoznak ki. A rádió „paritások semlegesség”-re törekszik, azonos megszólalási lehetőséget biztosítva a szembenálló pártoknak és érdekesoportoknak. Ebben a helyzetben a status quo megőrzése érdekében a hivatalostól eltérő álláspontok mellé sürgősen a hivatalosat is bemutatják (a paritás megsértésével). Az indoklás: ha a nemzeti szocialisták hatalomra jutnának, semmilyen ellenzék nem engednének szóhoz jutni.

A nemzeti szocialista rádiópolitika a hatalom átvétele előtt kezdődik, nyilvános formában 1930-ban. Ebben az évben a párton belül kétféle „rádiós szekció” is alakul. Egyrészt kialakítják az országos rádióér-hálózatot azzal a céllal, hogy az amatőr mozgalom segítségével a párt a hivatalos csatornák megkerülésével is gyorsan nyilvánosságot tudjon teremteni. Másrészt az üzemi náci sejtek mintájára a tartományi rádiókon belül is megalakulnak a náci csoportok. Ezek feladata, hogy a hatalomátvétel pillanatában „kikapcsolják” a megbízhatatlan rádiós munkatársakat, és biztosítsák a folyamatos munkamenetet. Tudjuk, végül egyik szervezetre sem volt szükség.

1933 a német rádió számára is alapvető változást hozott. A hatalomátvételt követő héten belül a más gondolkodású vezetők nagy részét elbocsátották, a zsidó származású munkatársak zaklatása is elkezdődött. Goebbels meghirdette a rádió forradalmát, ami a tömegkommunikációs rendszer teljes centralizálását és a munkaszervezet hierarchikus beosztását jelentette. Megszűnt a helyi adók helyi jellege, 1941-től kezdve nevükben is a Birodalmi Adó Lebonyolító Egységeivé váltak. Tulajdonképpen a rádiópolitika is megszűnt, a rádió az egyedüli és teljesen központosított uralkodó politika szócsövévé vált.

1937-ben megalakult a Német Kommunista Párt kezdeményezésére a Német Szabadságadó. Megteremtői, vezetői és szerzői közül legalább Heinrich Mann, Walter Ulbricht, Egon Erwin Kisch és Bertold Brecht nevét kell megemlíteni. A rádióállomás minden politikai támadás és a vétel zavarása ellenére mindaddig dolgozott, amíg a nemzetközi brigádokat vissza nem vonták Spanyolországból. Szerepét azután legnagyobb mértékben a moszkvai német műsor vette át.

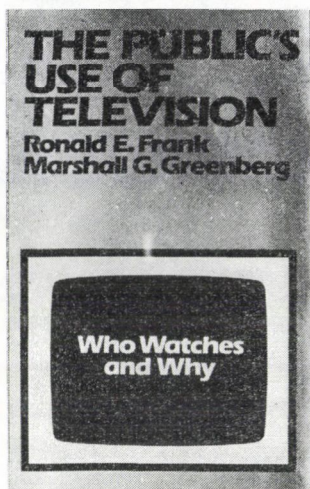
A kötet utolsó „blokkja” a jelenlegi nyugatnémet rádiós hálózat kialakulásával foglalkozik. A megszálló hatalmak övezetenként egy-egy rádiót létesítettek. Az övezetek rádióállomásai azonban hamarosan „irodákat” létesítettek az övezetbe tartozó más tartományok fővárosaiban. Az irodák helyi stúdiókká fejlődtek, amelyek később különváltak és önállósultak. A megszálló hatalmak igazgatási szerepének csökkenésével és a nyugatnémet szövetségi rendszer kialakulásával a rádió — s később a tévé —, a sajtóval ellentétben tartományi hatáskör alá került, s állami monopóliummá vált. A rádióknak egyaránt és „kiegyensúlyozottan” pódiumot kell biztosítani az uralkodó tartományi párt és az ellenzék s minden társadalmilag jelentős csoportosulás számára. Ez az alkotmányjogi rögzített megoldás kizárja mind a párt-rádiót, mind a magán rádióállomások létesítését.

A jogi-szervezeti keretek ötven éven át a fennálló társadalmi, gazdasági és politikai viszonyok erősítését szolgálták. Mégis téves lenne ebből közvetlenül a német rádió reakciós szerepére következtetni. A kifejezetten politikai kérdésekben az ellenzék viszonylag kevés szót kapott a rádióban, de annál fontosabb a liberális baloldali, a szociáldemokrata, sőt a kommunista írók és költők szerepe, akik írásaikkal kétségtelen politikát csináltak. A megszólaltatott szerzők listáján Balázs Béla mellett Johannes R. Becher, Walter Benjamin, Leonhard Frank, Egon Erwin Kisch is ott voltak a két Mann, Csokor, Kästner, Lagerlöf, Musil, Wassermann, Zuckmayer stb. társaságában. A legsötétebb náci idők kivételével az irodalom ott is tudott ellenzéki gondolatokat képviselni, ahol a politikai hírközlés és hírnyelvezet erre nem volt képes.

*Tomka Miklós*



## A televízió az emberek életében



Ronald E. Frank és Marshall G. Greenberg: *The Public's Use of Television (Who Watches and Why)* Beverly Hills és London: Sage Publications, 1980.

A televíziónézés szokásait rendszeresen vizsgáló intézetek (például Nielsen és Arbitron) elsősorban a „televíziós viselkedés” és a „vásárlási szokások” tükrében tanulmányozzák a nézőket. Frank és Greenberg igen részletes kérdőív-repítő széles körű, országos (amerikai) reprezentatív felmérései ezzel szemben annak okait vizsgálják, hogy miért néznek az emberek televíziót, s „hogyan illeszkedik a televíziónézés életükbe”. A szerzők „...különösképpen a szabadidő-tevékenységek egyéni formáit és azokat a pszichológiai szükségleteket kutatják, amelyeket azok kielégítenek”. A szabadidő-tevékenységek kapcsán széles körű országos reprezentatív vizsgálatokat folytattak — a Függelékben a 241. oldaltól láthatjuk igen részletes és példás kérdőívüket, amely magában is külön figyelmet érdemel mind a tömegkommunikáció, mind a kultúrszociológia kutatói körében.

### Tévészés szabad időben

A kötet újszerű, s szerzői szerint csupán három hasonló jellegű elődje létezik (Steiner: *Az emberek televíziót néznek*, Bower: *A televízió és a közönség*, amely nem más, mint Steiner vizsgálatának megismétlése és Katz: „*On the Use of Mass Media for Important Things*” 1973).

Frank és Greenberg kötetét túlmutat három elődjén, amennyiben a televíziót egyrészt igen sokféle szabadidő-tevékenység, érdeklődési kör, témakör szerint, másrészt más tömegkommunikációs eszközök használatával való kapcsolatában vizsgálja. Újszerű abban is, hogy „kifejleszt egy szegmentációs sémát annak bemutatására, hogy a különböző érdeklődési tendenciákat mutató közönségtípusok hogyan nézik a televíziót.”

A részletes és alaposan kidolgozott kérdőívek 139 szabadidő-tevékenységet és érdeklődési kört átfogó tételt tartalmaztak. 59 mutatóval írták le, hogy milyen szükségleteket elégítenek ki ezek a tevékenységek. 150 konkrét televíziós programról tettek fel kérdéseket. További kérdések általában irányultak a televízió-nézésre (például idő, kedvelt műsorok stb.). Külön kiemelték a „public television” (az amerikai nem kereskedelmi csatorna) nézését, továbbá nyolc újszerű műsorkoncepciót is értékelték a válaszadók. A próbefelméréseket követően 1977 végén került sor a vizsgálatra, amelynek során 2500 kérdőívet dolgoztak fel.

A szerzők az érdeklődési körök alapján tizennégy, szegmentumot alakítottak ki (ezen túlmenően a válaszadókat kor és nem szerint további négy csoportba osztották); de természetesen a tizennégy érdeklődési szegmentumot geográfiai, szociális, demográfiai szempontokkal is egybevetették. „Az itt bemutatott érdeklődés szerinti osztályozási rendszer értéke attól függ, hogy milyen kapcsolatban áll a differenciált viselkedési formákkal és mennyiben hasznosítható a közönség televízió-nézésének megértésében, valamint attól, hogy mennyire tudjuk felhasználni ezt a kapcsolatot arra, hogy a tömegkommunikációs eszközökben közvetített tartalmat hatékonyabbá fejlesszük és a megfelelő közönségréteg felé irányítsuk.”

A kötet 5., 6. és 7. fejezetében a szerzők a televízió, a hetilapok, könyvek, filmek, újságok és a rádió használatát írják le a tizennégy érdeklődési szegmentum szerint.

A vizsgálat során kiderült, hogy az érdeklődési körökre épülő szegmentációs rendszer segítségével nyújt az egyéni televízió nézési szokások, a tévénézéssel kapcsolatos döntések megértésében.

Az érdeklődési körök és a demográfiai tényezők szerint csoportosított nézők összehasonlításai során a következő fő eredményt találták: „a tizennégy érdeklődési szegmentum a közönség tagjait olyan kategóriákba sorolja, amelyek meglehetősen eltérnek a hagyományos demográfiai (életkor, nem) elemzéstől. Alig van kapcsolat (átfedés) a két osztályozási rendszer között.”

### Elemzés érdeklődés szerint

A megkérdezettek átlagosan heti 35,7 órát töltöttek tévénézéssel. Négy érdeklődési szegmentum kapcsán találtak a kutatók az átlagnál jelentősen magasabb, a fennmaradó nyolc szegmentumnál az átlagnál alacsonyabb nézettségi időt. Magasabb: hírek, információ; nem szabadtéri játékok és társadalmi tevékenységek; öregkori témák; közös családi tevékenységek.

149 műsor, vagy műsorkategória nézettsége kapcsán az adatfelvételt megelőző négy hét során vizsgálták a nézőket; végül tizenkilenc programtípusba sorolták valamennyi műsört (például: kalandos, gyermekműsor, bűnügyi dráma, dokumentumfilm, játékfilm, sci-fi, sport). Az adatelemzés során (a tizennégy érdeklődési szegmentummal vetették össze a 19 műsортípust), kiderült, hogy „a műsorok és műsортípusok interpretálható és tartalmi kapcsolatban állnak az érdeklődési körökkel, a szükségletekkel, s a demográfiai jellegzetességekkel”.

A kötet 6. fejezetében hasonló adatelemzést végeztek a szerzők a hetilapokkal; az egyes lapokat 15 típusba sorolták (például: üzleti élet, sport, általános hírek stb.) és összevetették a 14 érdeklődési körrel.

A 7. fejezetben csupán vázlatosan mutatják be a könyv olvasást, mozilátogatást, rádióhallgatást, és újságolvasást. Itt elmaraszthatjuk a szerzőket, amiért ezeket az eltérő kommunikációs eszközöket egy kalap alá vették, holott feltevésem szerint az érdeklődési körök, valamint a demográfiai-szociológiai tényezők befolyásolhatják magának az eszköznek a megválasztását is (például a könyv olvas-

sás és a mozilátogatás alapvetően eltérő tevékenységeket jelent).

A 171—194. oldalon az amerikai „public television” nézését, valamint új műsorkoncepciók fogadtatását vizsgálják eltérő demográfiai és érdeklődési kategóriákban — ezek a szempontok nagyon tanulságosak lehetnek a hazai 2. csatorna műsorainak kialakításában.

### Hogyan dönt a néző?

Az Egyesült Államok múltbeli kutatásai nem sok figyelmet fordítottak a televízió nézéssel kapcsolatos viselkedésre, amelyet e vizsgálat során például ilyen kérdések közelítettek meg: tervezi-e a néző előre, hogy mit néz meg? Csalódott-e, ha egy sorozat egyik epizódját nem sikerült megnéznie? Folytat-e másfajta tevékenységet, miatt tévét nézi? Egyedül vagy másokkal együtt nézi a televíziót? Milyen módon befolyásolják más nézők azt, hogy mit néz meg?

A megkérdezettek 55,4 százaléka tervezi előre, hogy mit néz meg a televízióban. Egyes érdeklődési körökkel, valamint a magasabb nézettségi idővel pozitív korrelációban van az előre tervezett televízió nézés: a „hírek és információk”, a „változatos, színes”, valamint „az öregkori témák” esetében gyakoribb az előre tervezett tévénézés. Bizonyos esetekben a nézettségi idő, valamint az előre tervezett műsorválasztás terén kapott eredményeket megerősíti az a szükséglet, amelyet a televízió feltehetően kielégít; például az „öregkori témák” esetében a magányosságból való kiút és a társadalmi integráció eszköze az ilyen műsorok keresése.

Annak ellenére, hogy az előbbi adat tanúsága szerint a nézőknek több mint a fele előre tervezi, hogy mit néz meg, csupán tíz százalékuk mondta, hogy „rendkívül csalódott”, ha egy sorozat egyik epizódját nem nézheti meg (itt is pozitív korrelációkat találtak bizonyos érdeklődési körök és a csalódás mértéke között).

A válaszadók közel kétharmada teljes figyelmét a műsornak szenteli, tehát nem folytat más tevékenységet, amikor televíziót néz. Viszonylag kevesen néznek televíziót egyedül (28,9 százalék). Amint várható, az „öregkori témák” esetében a legmagasabb az egyedüli tévénézés aránya, s az átlagnál magasabb még a „hírek és információk”, valamint a „tár-



gyilagos, pártatlan” témák iránti érdeklődés esetében.

Néhány olyan tényezőt is elemeztek a szerzők, amelyek a televízió-nézéssel kapcsolatos döntéseket befolyásolják. Ki dönt arról a családban, hogy egy műsort megnézzenek? Ez a kérdés összefügg azzal, hogy a válaszadón kívül ki nézi az adott programot, továbbá a befolyásolók felnőttek-e vagy gyerekek? A jelenlevő felnőttek csupán két érdeklődési szegmenumban mutatnak az átlagosnál magasabb befolyást a televízió-nézéssel kapcsolatos döntésekre: „versenyszerű sport és tudomány/technika” valamint „műszaki területek és lakáson kívüli élet”. Amikor gyerekek is jelen vannak, akkor a válaszadók néhány érdeklődési

szegmenumban jobban befolyásolják a televízió-nézést (például: „hírek és információk”), amelynek az is lehet az oka, hogy e műsorok a gyerekeket kevésbé érdeklik.

A kötet igen tömör, informatív, a további sűrítés, szelekció szinte lehetetlen. Úgy vélem, hogy az Egyesült Államokban a televízió-nézéssel kapcsolatos egyik legjelentősebb munka ez, amelynek mind leíró részét, mind szinte a kötet felét kitevő függelékét (s elsősorban kérdőívét) a televízió műsorkészítői, valamint tudományos kutatói figyelmébe ajánlanék, sőt meggondolandó kérdőívének (illetve szempontjainak, részleteinek) hazai kipróbálása is.

*Szekeres Péter*

## Journal of Communication

### A kommunikáció-kutatás távlatai

*A Tömegkommunikációs Kutatók Nemzetközi Szövetségének 1980-as caracasi közgyűlésén Ithiel de Sola Pool előadást tartott a kommunikáció-kutatásról Herbert I. Schiller hozzászólásával. Az előadás után a jelenlevők kérdéseket fogalmaztak meg, amelyeket Cees Hamelink tett fel a két kutatónak. (Ithiel de Sola Pool a politikai tudományok tanára és a kommunikáció-politikai kutatási program vezetője a massachusettsi Műszaki Intézetben. Herbert I. Schiller a kommunikáció tanára a San Diego-i Kaliforniai Egyetemen. Cees Hamelink a hágai Társadalomtudományi Intézet főmunkatársa.)*

*Hamelink:* Milyen alapfeltevésekkel dolgoznak önök, mint kommunikációs kutatók?

*Pool:* Engem az vezetett a kommunikáció területére, és az tartotta ébren érdeklődésemet iránta, hogy a kommunikáció az emberi viselkedés tanulmányozásának egyik módja. Pusztán a tömegkommunikációs információ terjesztésére alakult intézmények vizsgálata nem érde-

kel különösebben. Az emberi viselkedés teljessége érdekel. Ezt többféleképpen lehet tanulmányozni; a közgazdászok a kapcsolatok, áruk és értékek cseréjének értelmében vizsgálják. A szociológusok a szerepkapcsolatok szempontjából nézik. Néhányan — mint például Herb Schiller — az osztályt helyezik a közép-pontba. Számomra azért érdekes a kommunikáció, mert hatásos módja az emberi viselkedés vizsgálatának.

Eltérően azoktól, akik úgy hiszik, az ő megközelítésük az egyetlen helyes út, és más módszerek kevésbé alaposak vagy kevésbé fontosak, én csupán azt mondom, hogy számomra ez érdekes megközelítés. Lehetővé teszi, hogy lényegében az emberi viselkedés bármelyik oldalát vizsgáljuk.

*Schiller:* Annyira személyes leszek, amennyire ez a kérdés megköveteli. Erős a hitem az emberi testvériség, a közösség lehetőségében, abban, hogy az emberek tisztelettel és méltósággal bántanak egymással. Szerintem a kommunikáció olyan eszköz, amely lehetővé teszi, hogy megpróbáljam megérteni, miért állunk olyan messze ettől a lehetőségtől, és hogyan tehetnénk legalább néhány szerény lépést ebben az irányban.

*Hamelink:* Ezek az alapfeltevések szerintem szükségképpen meghatározzák, hogy milyen típusú kutatással foglalkoznak.

*Pool:* Személyes érdeklődésem közép-pontjában főként a politikai részvétel áll: politikai részvétel a fejlett országokban, a fejlődő országokban, az új tömegkommunikációs eszközök használatával. Nem hiszem, hogy ezen az alapszínten

sokban különböznénk egymástól. Ha azonban azt nézzük, hogy konkrétan hogyan valósul meg a politikai részvétel, nagy eltéréseket találunk.

*Schiller:* Az előbb mondottakhoz hozzátenném, hogy én nem hiszem, hogy az emberek egyáltalán emberiek, ha nem társas lények. Életbevágóan fontos, hogy megértsük az emberi lét és az emberi lény társas természetét. Szerintem teljesen értelmetlen az a nézet, hogy valaki egyéni szinten teljesen szabad lehet. Így ha a kutatási területek kiválasztására kerül sor, visszamegyek ezekhez az alapfogalmakhoz, és megkérdem, hogy egy adott időpontban vagy időszakban mi az, ami megakadályozza a társadalmi tényező felismerését az emberi fejlődésben. Ez materialista elemzéshez vezet, mert én elvetem a genetikai magyarázatot. Mindenféle öröklésen alapuló magyarázatot elvetek, így csak a társadalmi intézményes magyarázat marad számunkra. És akkor arra kényszerülünk, hogy a társadalmi intézményeket vizsgáljuk, amelyek egy adott időszakban meghatározzák a viselkedést és az egyén szemléletét.

*Hamelink:* Az általános bevezető után áttérhetünk a részterületekre. Marx valami olyasmit mondott, hogy a filozófusoknak nemcsak magyarázniuk kell a világot, hanem segíteniük kell megváltoztatni. Hogy van ez a kommunikáció-kutatással?

*Pool:* Marx ezt nagyon speciális filozófiai nézetek és elméletek kontextusában mondta. Elfogadom, hogy Marx megállapítása igaz, de nem értek szükségképpen egyet az egész kontextussal, a csomagolással, amelyben megjelenik.

A filozófus akkor tudja leginkább megváltoztatni a világot, ha segíti a megértést, ha jobb módszereket teremt a dolgok elemzésére, ha jobban megközelíti az igazságot.

*Schiller:* Ha nem hisszük, hogy a feladatunk megváltoztatni a világot, akkor azt kell hinnünk, hogy a feladatunk megőrizni a világot. Erről pedig nincs értelme tovább vitatkozni, nem kétséges, hogy melyiket választjuk. Mi elméleti emberek valamennyien tanúsíthatjuk, hogy kollégáink milyen hihetetlen mennyiségű értelmetlen munkát vállalnak el. Ezzel azt akarom mondani, hogy ha valaki elég szerencsés, és olyan helyzetbe kerül, hogy választhat, vagy legalábbis van egy kis mozgástere az elemzési és kutatási terület kiválasztásában, igyekszik célsze-

rű és fontos munkát végezni, amely hozzájárul a változtatáshoz.

*Hamelink:* Ötven év múlva a tömegkommunikáció egészen más lesz, mint most, lesz akkor jelentősége annak, amiről ma itt beszélünk?

*Schiller:* Az biztos, hogy elkészítjük technikával fogunk dolgozni. Már most sok példát láthatunk erre. Ha csodálkozni akarunk, el kell menni egy új gyárba vagy stúdióba, ahol már üzembe helyeztek ilyen berendezéseket. Kész vagyok elhinni, hogy a gépésítés csodálatos dolgokat vihet véghez, és sok előre nem látható kedvező eredménye lesz. Az alternatíva itt van és nem a lehetőségek birodalmán túl. Az új technika azonban önmagában még nem teszi szükségessé a társadalmi viszonyok megváltoztatását. Szükségessé teheti, de ha nincs előrelátás, ha nincs irányítás, az új technikát nagyon gyakran ugyanolyan gyakorlatban fogják használni, mint a történelemben hosszú idők során. Ma van televízió, de ez a televízió egyáltalán nem olyan, amilyennek elképzelték, amikor megjelent az otthonunkban. A jövő a videokazettáké, a kábeltévéé, a műholdas műsorszórásé. Ezek az eszközök már megjelentek, tökéletesedni fognak és el fognak terjedni. De ha nem teszünk gondos előkészületeket, és alapvető társadalmi változtatásokat, nem hiszem, hogy az új eszközök bármelyikét is feltétlenül az ember előnyére fogják használni. Könnyen lehet, hogy az ember kárát látja ezeknek.

*Pool:* Ötven év nem hosszú idő. Éppen most írtam az Egyesült Államokban 1927-ben hozott rádiótörvényről. Meglepett, hogy a kongresszusi és az érintett intézményekben folytatott vitákban felmerült valamennyi kérdés, amelyről ma a műsorszórási politikával kapcsolatban vitatkozunk!

*Schiller:* Lehet, hogy Ithiel Poolnak igaza van abban, hogy ezeket a kérdéseket mind megtárgyalták 1927-ben, amikor a rádiótörvény életbe lépett. Minket kommunikációkutatásokat azonban elsősorban az érdekel, hogy 1927-ben láthatták-e előre, hogy mi fog történni, ha elemezzük, hogyan szerveződtek az intézmények abban az időben? Én azt hiszem, hogy igen. Meg lehetett jósolni, hogy milyen lesz a televízió 1950-ben, amikor tömegkommunikációs eszközzé vált az Egyesült Államokban. Az adott társadalmi struktúrát tekintve elkerülhetetlen volt, hogy a tévé nemzeti katasztrófa legyen, mert szerintem az.

Ugyanígy meg lehetett jósolni az európai fejleményeket is, amelyek azzal kezdődtek, hogy Angliában 1954-ben bevezették a kereskedelmi televíziót, nagyraért a J. Walter Thompson amerikai reklámügynökség közrejátszásával és támogatásával.

Az európai műsorszórás egyre inkább üzleti jellegűvé válik, s ennek minden országban megvannak a sajátos feltételei. Franciaország, Olaszország, Nyugat-Németország tömegkommunikációja egyre inkább kereskedelmi. Skandináviában még bátran kitartanak, de a műhold lecsap rájuk, s végül őket is elűzletesíti. Ezeket a változásokat előre láthatjuk, mert tudjuk, milyen a társadalmi rendszer, mely elűzedezi őket, és milyen dinamikus erők vannak mögötte. Tehát nem mondhatjuk, hogy itt ülünk és képtelenek vagyunk felfogni mi történik.

*Hamelink:* A legtöbben információs analfabéták vagyunk, nem tudjuk igazán, hogyan bánjunk az információval. Hogyan fogunk megbirkózni a következő évtizedben hatványozottan növekvő mennyiséggel?

*Pool:* Egy japán kutatás megpróbálta felmérni a társadalmukban áramló információkat — mennyi információt állít elő a posta, a rádió, a tévé, a sajtó, a telefon stb. A felmérés szerint a japán társadalomban a szavak termelése évente 10 százalékkal nő. A szavak fogyasztása pedig évi 3 százalékkal. Mit jelent ez?

A szavak fogyasztásának felmérésére időmérleg-vizsgálatot végeztek: naponta hány órát néznek az emberek tévét, hallgatnak rádiót stb. Ha megkétszerezük a műsorszóró csatornák számát, kétszer annyi szót termelünk. Ha azonban a hallgatási szokások ugyanolyanok maradnak, a fogyasztás nem változik.

Ha a termelés háromszor olyan gyorsan nő, mint a fogyasztás, jobb eszközöket kell az emberek kezébe adni, hogy feldolgozzák az anyagot, megtalálják benne, amit akarnak. Vegyük a legegyszerűbb példát: ha az embernek egymillió kötetnyi könyvtára van, ez nagyszerű dolog. De ha nincs katalogizálva vagy rosszul van katalogizálva, teljesen reménytelen. Tehát bármilyen eszköz, számítógép vagy bármi más, amely lehetővé teszi, hogy az ember gyorsabban átnézzze ezt az anyagot, és kiválassza, amit akar, nagy segítséget nyújthat az információtömeg kezelésében.

*Schiller:* Én más véleményen vagyok. Először is nem hiszem, hogy információ

túlterhelés lenne. Inkább anti-információs túlterhelésről van szó, egyre növekvő mennyiségű információs hulladék áraszt el minket. Ráadásul — csak a saját társadalmamról beszélhetek, bár másutt is hasonló tendenciákat fedeztem fel — szándékosan támogatjuk az antiinformáció termelésében főbűnös intézményeket. Melyek ezek? Az egyik főbűnös a hirdetési rendszer. Ha az ember a kezébe vesz egy vasárnapi újságot, szinte sajnálja a fát, amit kivágtak a vasárnapi kiadás kedvéért, aminek 99 százaléka azonnal eldobható. A különböző intézmények hihetetlen mennyiségű antiinformációt gyártanak. Ugyanez a helyzet a tudományos vállalkozásokkal is, mert a tudományos ranglétra alsó vagy akár legfelső fokain álló szegény áldozatokat arra kényszerítik, hogy megmutassák, milyen „termékenyek”.

Ithiel azt mondja, hogy egy új elektronikus eszközt kell kifejlesztenünk a válogatásra. Minek? Azért, hogy tíz teherautó-akumulátor szemét közül kiválasszunk egyetlen gyöngyszemet? Én azt mondom, szabaduljunk meg a szeméttől, mielőtt bármit is kezdünk a gyöngyökkel. Az elektronikus eszközök nem oldják meg az óriási mennyiségű lényegtelen információ intézményes termelésének alapvetőbb problémáját.

*Pool:* Elsősorban itt különböznek a nézeteink. A különbség nem abban áll, hogy a gyártott anyag nagy része szeméte vagy sem — feltétlenül az, ebben meg egyezhetünk. Abban sem mindig tér el a véleményünk, hogy mi a szemét. Valószínűleg hasonló az ízlésünk a tévéműsorokat illetően. A kérdés az, hogy ki fog dönteni! Én nem fogadom el, hogy más döntse el helyettem vagy bárki helyett, hogy mit kell kidobni. Szerintem olyan eszközöket kell találni, amelyek mindenkit képessé tesznek a döntésre.

*Hamelink:* Az észak-amerikai társadalomtudósok közötti vita, melyet egy holland kísérő figyelemmel, szerintem a harmadik világ országai számára a kulturális kényszer egyik legkirívóbb példája!

*Pool:* Itt nyilvánvalóan értékproblémák vannak. Mi a fejlődés? Ez több értelmű fogalom, az emberek mást és mást értenek rajta. Szerintem a fejlődés azt jelenti, hogy lehetőséget kapnak sorsuk irányítására olyan emberek milliói, akik ma semmilyen befolyással nincsenek társadalmukra, akik nem tudnak hatni — élelmiszer, pénz hiányában, műveltség vagy politikai szabadság hiányában.

A fejlődés számomra a résztvevő társadalom felé haladást jelenti. Ezért a harmadik világ országai számára azok a kommunikációs eszközök fontosak, amelyek segítségével szót kaphatnak azok, akiknek ma nincs beleszólásuk semmibe.

Biztos, hogy a kormányoknak is szükségük van kommunikációs eszközökre, hogy nemzeti érdekű üzeneteket tudjanak közvetíteni. De én többre értékelem azt, hogy a parasztok lehetőséget kapnak, hogy megszólaljanak, hogy kifejezzék magukat — nemcsak politikai kérdésekben, bár azokban is. Lehetőséget kell kapniuk, hogy hatékonyabban értékesíthessék áruikat, követelhessenek jobb orvosi ellátást vagy bármit, amire szükségük van. Az ilyen típusú kommunikációs eszközök alulról felfelé irányulnak.

Az ilyen alulról felfelé irányuló kommunikáció számára nemcsak a régi technikák hasznosak, bár ezeknek is megvan a maguk szerepe. Fontos az élőszó, a beszélgetés, a dolgok leírása s aztán szétosztása. De vannak új technikák is, amelyek hozzásegíthetnek a résztvevő kommunikációhoz. Többféle módja is van annak, hogy szót kapjon egy falu, amely azelőtt soha nem szólalhatott meg — talán a telefonrendszer, talán az egyszerűbb nyomtatás, pl. a xerográfia vagy az audio anyagok, mondjuk a kazetták révén. Ebben a vonatkozásban a modern kommunikációs technika tanulmányozása igen fontos szerepet játszhat a harmadik világ fejlődésének elősegítésében.

*Schüller:* Én másképp látom. Nem könnyű megmondani, hogy a harmadik világ országai mire jutnak a vitáinkkal, de remélem, hogy két központi téma kerül felszínre. Az egyik, hogy nagyon pontosan meg kell érteni, milyen követendő fejlődési modell állt a fejlődő világ előtt évtizedeken keresztül. Ha ezt megértették, a következő lépésben fel kell ismerünk, hogy ezek a kommunikációs technikák olyan reményteljes lehetőségeket nyújthatnak, amelyekről Ithiel Pool beszélt — bár én ezt kétlem. Tekintve az adott erőviszonyokat, ellenőrzési rendszert és a nyugati modell hatásmechanizmusát, szerintem az új elektronikus technika azokat az üzeneteket és értékeket szállítja a fejlődő világba, amelyek hosszú távon olyan károkat okoznak az embereknek, amelyekről a kollégám épp most beszélt. Ő azt akarja, hogy az emberek szót kaphanak, lehetőséget egy tisztességebb életre. Amit azonban az elektronikus technikával kapnak, az elsősor-

ban kereskedelmi üzenet lesz. Olyan üzeneteket fognak kapni, amelyek például az autóközlekedés üdvösségéről szólnak. Itt nem vitatom az ilyen igények jogosságát. De azokban az országokban, ahol létfontosságú szükségletek vannak, ahol elsősorban az élelmiszer, az orvosi ellátás igényét és hasonló alapvető szükségleteket kell kielégíteni, nagyon szomorú fejlődés lenne, ha az elektronikus eszközök a miénkhez hasonló fogyasztói társadalom modelljét reklámoznák és nevelnék bele az emberekbe — ráadásul a „fogyasztói társadalom” kifejezés nem is tükrözi pontosan, hogy mi folyik a miénkhez hasonló társadalmakban.

## Media Perspektiven

### Luxemburgi rádiós-tévé helyzetkép

Az 1929-ben alapított Rádiókísérleti Társaságból 1931-ben jött létre a CLR, a *Luxemburgi Rádiótársaság*, melynek elnevezése 1954 óta: *Compagnie Luxembourgeoise de Télédiffusion* (CLT). Azonban a luxemburgi rádió- és tévéműsorokat „RTL” (Radio Télé Luxembourg) néven sugározzák — így ismerik Európa-szerte. Egy 1954-es törvény arra kötelezi a CLT-t, hogy programjait szigorú semlegesség és objektivitás jellemezze, biztosítsa a kisebbségek védelmét, vallási és filozófiai meggyőződésük tiszteletben tartását.

Az 1973-ban módosított új alapszerződés értelmében a részvénytársaság jogosult „*valamennyi, a rádió- és tévéadásokhoz hasonló, vagy azokkal valamilyen formában összefüggő tevékenységre*”. Különböző koncessziós szerződések szabályozzák a műszaki berendezések üzemeltetését csak úgy, mint a pénzügyi és a műsorpolitikai kötelezettségeket. A koncesszió többek között kötelezi a társaságot, hogy a vezetőség és a munkatársak többsége, valamint a vezérigazgató luxemburgi állampolgár legyen. Ezen túl a kormány felügyelőt nevezett ki, aki gondoskodik a nagyhercegség jogainak védelméről, ellenőrzi a kötelezettségek betartását. Ezen-



kívül tanácsadói minőségben részt vesz a közgyűlésen és a vezetőségi üléseken. Munkájában két bizottságra támaszkodhat: a műszaki és a műsorbizottságra. Ezekben a bizottságokban állami tisztviselők, a CLT képviselői, valamint luxemburgi művészek vesznek részt.

## Jó üzlet

Mivel a CLT holtversenyben első helyen áll a luxemburgi adófizetők rangsorában, érthető, hogy a kormány éberben őrködik részvényeinek forgalma felett. Az 1995 végéig meghosszabbított új koncessziós megállapodás szerint az állam szigorúan ellenőrzi a társaság részvényeinek forgalmát. A CLT tőkéjének 70 százaléka úgynevezett „A” kategóriájú részvény, amelynek eladásához a kormány engedélyre van szüksége. Ezt elsősorban azokban az esetekben tagadják meg, amikor a tervezett átruházás veszélyezteti az adások semlegességét, a társaság magánjellegét, illetve a részvénytulajdonosok közötti egyensúlyt, vagy ha a vásárló valamilyen külföldi hatalom, politikai szervezet, netán konkurrens vállalat. Csupán a részvények fennmaradó 30 százaléka értékesíthető szabadon.

A CLT évente magas koncessziódíjat fizet a luxemburgi államnak, s mint részvénytársaság — természetesen adót is. Ennek együttes összege nem lehet több az évi forgalom 25 százalékánál. (1979-ben például 1,5 milliárd luxemburgi frank volt.)

Luxemburgban nincs előfizetési díj, ezért a CLT szinte kizárólag reklámból él. A legnagyobb bevételt a francia nyelvű rádióadások reklámbevételei hozzák, ezt követi a német nyelvű rádió és a luxemburgi tévé reklámadásainak jövedelme. Az 1979-es mérlegadatok szerint a CLT évi forgalma 6 milliárd luxemburgi frank (kb. 372 millió DM) volt, tiszta nyeresége kerekén 916 millió luxemburgi frank A társaság nyereség növekedése 1978-tól 1979-re 33 százalékos volt, de csupán 22 millió frank került szétosztásra. Ez további expanziót tett lehetővé, amely ezután 400 új munkatárs felvételét tette szükségessé.

A CLT alaptőkéje 1,2 milliárd luxemburgi frank, ami valamivel több mint egymillió társasági részvény között oszlik meg. A legnagyobb részvényesek:

1. az *Audiofina* — luxemburgi audiovizuális és pénzügyi holding társaság (29,3%),

2. a *Fratel* — egy másik luxemburgi holding társaság, melynek részvényei 96 százalékban az Audiofinához tartoznak, a többi szétszórva, de luxemburgi tulajdonban van (25,3%),
3. a *Compagnie des Compteurs*, a francia—amerikai Schlumberger Ltd. csoport 100 százalékos leányvállalata (12,8%),
4. az *O. P. F. I. Paribas* — Franciaország legnagyobb üzleti magánbankja (10,3%),
5. a *Hachette* francia kiadói csoport (16,5%),
6. a tőke fennmaradó 6,1 százaléka szétosztott tulajdonban van.

Maga a CLT is részvényese számos vállalkozásnak — elsősorban a rokon szakmákban (zene, hangfelvevő, reklám, film stb.), de más területeken is; például a luxemburgi légitársaságban több mint 40 százalékos részesedése van.

## A műszaki bázis

Tíz rádió- és tévéadó van a CLT tulajdonában: egy 2000 kW-os hosszúhullámú, egy 1200 kW-os középhullámú, két rövidhullámú, és három URH rádióadó; továbbá egy C/PAL rendszerű, 100 kW-os körsugárzó, egy L/SECAM rendszerű, 1000 kW-os, 40°—315°-os iránykarakterisztikájú és egy G/PAL rendszerű, 1000 kW-os 357°-os főirányú tévéadó.

Az 1977-es genfi konferencián (WARC) Luxemburg öt csatornát kapott műholdas műsorszórásra. E kis ország Nyugat-Európa szívében orbitális helyzetét tekintve 7 országgal osztozik. Hosszas huzavona után dőlt el a kérdés: a CLT holland, francia, nyugatnémet, belga és amerikai vállalatok részvételével kereskedelmi jellegű műsorszóró műholdat bocsát fél 1985-ben. A vállalkozás tőkéje 400 millió nyugatnémet márka.

## „Európai” rádió

A luxemburgi rádió műsorainak csak kis része készül a luxemburgiak számára; összesen 3400 óra évente. Reggel fél 7-től 9-ig, majd fél 12-től 2-ig és este fél 6-tól 9-ig sugároznak helyi nyelvjárásban („lützelburgisch”) URH-adást, amelyben regionális információk, hazai kulturális és zenei programok kapnak helyet. Szombaton és vasárnap délután fél-fél órási műsorok szólnak az olasz, portugál, spanyol és jugoszláv vendégmunkásoknak.

Lényegesen terjedelmesebb az RTL német programja: évi 7800 óra, ami naponta 19 órányi műsoridőt jelent. A rádiótársaság adatai szerint 1979-ben kb. 6 millió nyugatnémet hallgatójuk volt naponta, ez pedig azt jelenti, hogy az NSZK-ban is ez a legnépszerűbb rádióműsor. Egy 1978/79 telén tartott nyugatnémet vizsgálat csak 3,8 millió hallgatót mutatott ki, ami azért még mindig tekintélyes hallgatóság, különösen Luxemburg 360 ezres összlakosságához viszonyítva. Évek óta egész napos francia nyelvű műsort is sugároznak, amely hallgatottságát tekintve — francia közvélemény-kutatások eredménye szerint — az *Europe 1*. adóval váltakozva áll az élen a francia nyelvű peremadók között. Ha hihetünk a CLT adatainak, akkor e programot naponta 9,3 millióan hallgatják, átlagosan 186,6 percen át.

Esténként 19.30-kor kezdődik a középhullámon a *RTL-London* műsora, amely az utóbbi időben erős konkurenciát jelent a különböző BBC és ILR állomások számára, ugyanis a legújabb megkérdezések szerint naponta 4 millió hallgatót ér el. Különösen az angol fiatalság körében népszerű ez a zenés esti, illetve éjszakai program. Valószínűleg e sikeren felbuzdulva 1979-ben beindítottak egy angol nyelvű szolgáltató műsort is, a Community Radio-t, amely az első megkérdezések szerint élénk visszhangra talált Dél-Angliában, valamint az NSZK-ban állomásozó angol—amerikai katonák körében.

Végül említést érdemel az a zenés esti rádióműsor is, amelyet naponta fél órában sugároznak Belgium flamand lakossága és Hollandia déli része számára.

A luxemburgi televízió naponta 12.30 és 13.30 majd 17.00/18.00 és 22.30/23.00 között sugározza adását francia nyelven, a 7-es VHF és a 21, illetve 27-es (UHF) csatornán. Mivel a Luxemburgot Belgiummal és Északkelet-Franciaországgal összekötő kábelcsatlakozások száma is állandóan növekszik, így az RTL műsora it ezeken a területeken is sokan nézik. A vasárnap kora délután viszont kizárólag a luxemburgiaké: ilyenkor másfél-kétórás magazinműsort közvetítenek honi nyelvjárásban hazai információkkal és kulturális programokkal.

Azt mondhatjuk tehát — a CLT adatai alapján —, hogy a szervezet összesen 40 milliós állandó európai hallgató- és nézőkört lát el. Ez lehet, hogy túlzás, de a napi 30—35 millió fő reálisnak tűnik.

## A képernyőszöveg sikere

Az osztrák televízió (ORF) 1980 januárja óta sugározza kísérleti jellegű képernyőszöveg (teletext) adásait a BBC-től átvett műszaki és szervezeti megoldások alapján. Kezdettől fogva műsorkezdéstől műsorzárásig tart a kiegészítő szolgáltatásnak tekintett ingyenes információközlés. Az ingyenesség azonban csak látszólagos, mert a képernyőszöveg vételéhez szükséges dekóder jelenleg több mint 10 ezer schillinggel drágítja meg a vevőkészülékeket.

Ennek ellenére a vételképes közönség köre gyorsan bővül. Induláskor az ORF és a készülékgyártók 400 véleményvezérnek kölcsönöztek dekóderrel felszerelt televíziót. 1980 őszén 12 ezer háztartásban működött vételképes készülék, s 1981 közepén már kevesen 40 ezerre lehetett számukat becsülni. A mintegy 1,5 százalékos ellátottság magasabb szintet jelent, mint amit ugyanilyen időszak alatt a televízió — 25 évvel ezelőtt — el tudott érni.

Az első évben egy 64 oldal teljesítő-képességű vákuumgenerátoros berendezést használtak, 1980 vége óta egy elvileg korlátlan kapacitású s egyébként is a létező legkorszerűbbnek minősülő rendszer működik.

Két közvélemény-kutató intézet az adáskísérletek kezdetétől vizsgálja a befogadók nézési szokásait és igényeit. Az új közlésmód alapvető műszaki jellemzője, a gyorsaság a fogyasztók viselkedésében is tükröződik. A legfrissebb hírek szalagcím szerű összefoglalása a rádiós hírközlésnél is gyorsabban nyújt információt, így hamar a képernyőszöveg bestsellerévé vált. Épp ezért látszik túl hosszúnak a jelenlegi kapcsolási idő. 100 oldalnyi információkínálattal számolva maximálisan 25 másodpercig, átlagosan ennek feléig tart, amíg a kívánt oldal megjelenik a képernyőn. Ez különösen akkor zavaró, ha több összefüggő oldalt akarunk végigolvasni.

A képernyőszöveg távkapcsolója többféle szolgáltatást kínál. A keverő billentyűvel szöveget, feliratot lehet úsztatni az épp nézett műsor képeire. (Így feliratozott az ORF pl. egy élő adásban közvetített olasz nyelvű operát. A „gyors hír”-gombot hosszabb ideig bekapcsolva lehet tartani, s így automatikusan jelennek meg a képernyőn a különösen fontos események hírei).



A kínálat kezdetben aktuális információkból, televíziós műsortájékoztatóból és hírekből állt. (A legfrissebb tömör hírekből készül összehívásokat naponta akár negyvenszer is cserélhetik.) Újabb gyorssegély-információkat (például az ország összes éjszakai ügyeletet tartó gyógyszerárának telefonszámát) s szórakoztató anyagokat (sakkfeladványokat, napi horoszkópot) is sugároznak.

Külön figyelmet érdemel két sajátos vállalkozás:

A pótvizsgára készülő diákoknak szerveztek meg egy nyári latin nyelvtanfolyamot, ami azonban akkora siker lett, hogy azóta egész évben folyamatosan sugározzák. A szöveg feladatokat is tartalmaz, s az eredmények ellenőrzésére a „megoldás” jelzésű gombot kell használni.

Az utazókat, idegenforgalmi irodákat és szállítási vállalatokat érdekli elsősorban a bécsi repülőtér utastájékoztató számítógépe és a képernyőszöveget szabályozó komputer összekapcsolásával létrehozott szolgáltatás. Az otthoni vagy irodai képernyőkről több órával előre leolvasható a személy- és teherszállító gépek érkezési, indulási ideje s az információkat ötpercenként frissítik fel. Ezáltal csökkenthető az utasok, a közlekedési és szállítási eszközök fölösleges várakozási ideje. Hasonló tájékoztató rendszert készítenek elő a vasúti forgalomról is.

1981 júliusa óta angol nyelvű hírek is olvashatók a képernyőn, melyeket egyenesen a BBC hasonló rendszeréből vesznek át. Ellenszolgáltatásként az ORF világméretű időjárásjelentést ad az angol partnereknek, hasonló frissességgel és gyorsasággal. Valószínűleg ez a világ legelső képernyőszöveges információcsere-megállapodása.



## Számítógépi eszperantó

„Melyik magas szintű nyelvet használjuk?” — teszi fel a kérdést az Economist. Kudarcot vallottak a kísérletek egy olyan

eszperantó létrehozására, amelyet minden fajta komputer ért, és a világ minden programozója elfogad. Jelenleg a programnyelvek bábeli zűrzavara uralkodik. A legutóbbi közös nyelv az ada, amelytől azt várják, hogy az alkalmazás-technikai programozás világnyelve legyen.

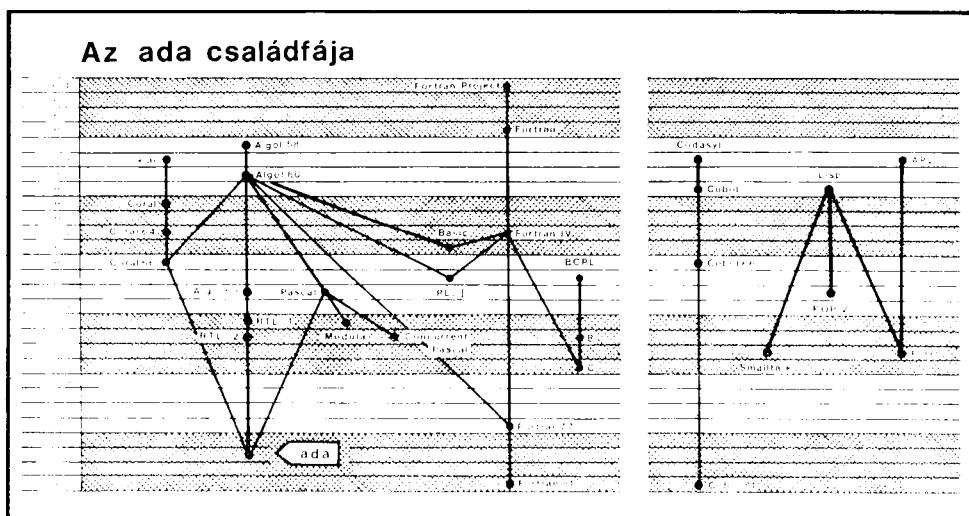
A Pentagon „Magasabb Rendű Nyelvek Bizottsága” (HOLD), megállapította, hogy új közös nyelvre van szükség, és ennek megalkotásához egy sor követelményt állított fel, melynek két csoportja: a „kívánatos tulajdonságok” (pl. programon belül a sorrend) és a „globális jellemzők” (pl. előnyben az olvashatóság és az egyszerűség). Megállapították, hogy az új nyelvnek a három létező nyelv — algol 68, P1/1 vagy pascal — valamelyikén kell alapulnia. A nyelv megalkotására 16 pályamű érkezett be, a versenyből a párizsi CII-Honeywell-Bull került ki győztesen. A nyelvet ekkor adának nevezték el Ada Augusta, a világ első programozója tiszteletére.

A következő időszakban a nyelvet tökéletesítették. Számánál is több csoport írt programot egy valóságos problémára (ami nem tartalmazott 1000—1500 utasításhoz többet). Ezt a nyelvről szóló jelentések és „a nyelv végső specifikációja” követték. (Ez nem azonos a széles körben használt programnyelvvél!)

Elfogadják-e az adát? Ehhez nézzük, mi történt az eldőkkel: A számvezerlésű számítógépek „gépi nyelvét” hamarosan felváltották az assembler nyelvek, amelyeknél a programozók emlékeztető kódokat használhattak. Ennek hátránya egyrészt az volt, hogy külön egy „master assembler”-t kellett írni, ami a gépi nyelvre való fordítást végezte, másrészt pedig a programnyelv szorosan kötődött a géptípushoz. Az időigényes hibajavítás („debugging”) kiküszöbölésére 1957-ben az IBM megalkotta a fortran fordítóprogramot a 704-es számítógépre. Bár egy adott számítógépre tervezték, a fortran rendkívül népszerű lett a tudományos programozásban.

1960-ra az IBM és az USA hadügymisztériuma kifejlesztette a cobolt, az üzleti élet nyelvét. Ugyanakkor Európában napvilágot látott az algol-60, amely a fortranhoz hasonlóan számítógépes feladatok megoldására alkalmas, használata pedig egyszerűbb, mint a fortrané. Európában széles körben használták, az amerikai gépeken azonban alig.

A 60-as évek közepére az IBM a fortran, cobol és algol-60 ötvözésével kifej-



lesztette a PL/I-et, amelynek függetlenednie kellett volna a hardware-től, és a fortran és cobol helyére kellett volna lépnie. Ekkortájt hozták létre a basic nyelvet is, amelyet főleg a mini- és mikroszámítógépeken használnak. Nagy hátránya, hogy sokféle dialektusa lehetetlenné teszi, hogy a programokat több gépen futtassák.

Európában az algol-60 kiterjedt nyelvcsaládjában megszületett a hatalmas számítógépekre írt algol-68 is. Az algol-hoz hasonló pascalt oktatási céllal fejlesztették ki. Ma szinte minden USA gyártmányú számítógép programozható pascal nyelven.

A 70-es években a programozás módszere a program elrendezésének és szerkezetének formai előírásaival fejlődött. A Pentagonnak egy multiprogramozásra alkalmas, szabványosított nyelvre van szüksége, amely könnyen átvihető egyik gépről a másikra.

A szabványosítás érdekében az összes fordítóprogram (compiler) tesztelésére mintegy 1400 ellenőrző programot gyártanak. Ada compiler gyártására számtalan terv létezik:

- 68 000-es mikroszámítógépre (Telesoft)
- VAX számítógépre (Digital Equipment)
- IBM 370-es és Interdata 8132-es számítógépre (a compileren kívül a software más egységeire).

Egyes programozók silány nyelvnek

tartják az adát, és a pascalt részesítik előnyben. Sokan hőbeszédű szintaxisa, nehézkessége és — az algol-68-hoz képest — lazasága miatt aggályoskodnak.

Ezek után kíváncsian várjuk, vajon az ada a „80-as évek fortranja” lesz-e?

## przekazy i

### Külföldi események lengyel tükörben

Jerzy Oledzki, a cikk szerzője 1979 tavaszán végzett felmérése eredményeit, tanulságait ismerteti. Vizsgálata a lengyel sajtó három vezető, illetve legnagyobb példányszámú lapjára — a *Trybuna Ludowa* (900 000), a *Zycie Warszawy* (360 000) és az *Express Wieczorny* (550 000) —, továbbá a 19.30-as tévéhíradóra és a rádió két híresszefoglaló adására terjed ki. (A tévéhíradót a 15 éven felüli lakosság 53 százaléka nézte.)



Megállapításait, következtetéseit összehasonlíttja azokkal a felmérésekkel, amelyeket többé-kevésbé azonos időben, az IAMCR International (Association for Mass Communication Research) szervezésében végeztek 27 országban.

A vizsgált egyhetes időszakban az említett tájékoztatási eszközök első helyen a szocialista országoknak és a fejlett kapitalista államoknak az enyhülésért s a békés egymás mellett élésért tett politikai lépéseivel, gazdasági kapcsolataik fejlődésével, második helyen a közkeleti eseményekkel, végül a harmadik helyen a kínai—vietnami konfliktussal foglalkoztak. A többi 27 országban jóval kisebb teret kapott a Kelet és a Nyugat viszonya, kiváltképpen a SALT—II és a különböző társadalmi-gazdasági berendezkedésű államok együttműködésének a témája.

A *Trybuna Luduban* a teljes terjedelem 73,2, a *Zycie Warszawyban* 58,1, az *Express Wieczornyban* 45,3, a tévéhíradóban a teljes adásidő 26,3, a két rádióműsorban pedig 40,6, illetve 55,4 százalékát tették ki a külföldi események híryanagjai. Ugyanakkor olyan országokban, mint Argentína, Elefántcsontpart, Nigéria, Tunézia, Zambia, Jugoszlávia, a Szovjetunió és a Német Szövetségi Köztársaság, 50 százalék fölött; Egyiptomban és Iránban, Thaiföldön, Görögországban és Izlandon 25 százalék alatt alakult ez az arány. A szerző szerint a lengyelországi magas számok azzal magyarázhatók, hogy az illetékes szervek kevésbé ellenőrizték a külföldről, mint a belpolitikai élet meghatározott területeiről származó híreket, tudósításokat.

A tájékoztatási eszközök külföldi híryanagjának túlnyomó része az európai eseményeket ismertette — alapjában véve azonos mértékben foglalkozott a szocialista és a kapitalista államokkal. Hasonló arányról csupán a jugoszláv sajtóban beszélhetünk, ezzel szemben például a szovjet sajtó csaknem ugyanolyan érdeklődést áruelt Nyugat-Európa államai, mint az ázsiai országok iránt.

Az IAMCR vizsgálatában részt vett 27 országban az arányok kialakulását döntően a földrajzi távolság határozta meg. Más szóval: a külföldi események tájalásának közös vonása a regionális jelleg volt. Ez alól kivételt csak a fejlődő országok képeztek, amelyek ritkán adtak tájékoztatást szomszédaikról és a harmadik világ más államairól. Így Latin-Amerikában alig írtak Afrikáról, a fekete

földrész és a Közel-Kelet országaiban pedig saját földrajzi övezetükkel bántak mostohán.

A külföldi eseményekről szóló híradások, tudósítások leggyakoribb szereplői a magas állású politikusok voltak — mindenekelőtt a szocialista államok és Nyugat-Európa vezetői. A fő hírforrás a PÁP, a Lengyel Távíratí Iroda (48,7 százalék), valamint a lapok, illetve a tévé és a rádió saját munkatársai (38,8 százalék) — beleértve a kiküldött tudósítókat is. Összehasonlításképpen: a szovjet sajtó külföldi tudósításainak 55 százaléka a TASZSZ-tól származott, a magyarénak 16 százaléka az MTI-től. Érdemes megjegyezni, hogy Lengyelországban csupán az esetek 4,7 százalékában, míg Tunéziában 90, Zairéban 87, az Elefántcsontparton 84, Brazíliában 70 százalékban nem jelölték meg a hírforrást.

A szerző a vizsgálat eredményeit összegezve megállapítja: 1980 második felének eseményei beszédesen bizonyították, hogy a lengyel társadalom és közvélemény elégedetlen a sajtóval, a rádióval és a televízióval. Ez az elégedetlenség főleg a tájékoztatás irányzatosságával és tartalmi gyöngéivel, árnyoldalaival szemben nyilvánult meg. Szakmai szempontból a cikkíró szerint az a legmegfelelőbb tájékoztatás, amely az emberek túlnyomó többségének érdeklődésével találkozik, és amely erkölcsi megelégedéssel tölti el az újságírókat s a szerkesztőket.

# Rundfunk und Fernsehen

## Elektronika a szerkesztőségben

1979 elején a nyugat-európai napilapok szerkesztőségeiben 758 elektronikus szövegfeldolgozó berendezés működött, egy évvel később már 1149 (ennek közel felét az NSZK-ban vehették számba). 1981. legelején csak az NSZK-ban 1100 terminál képernyőit használták cikkírássra és szerkesztésre. A 400 napilapkiadó szer-



vezetből 30-ban dolgoztak az új eszközökkel, ez 7,5 százalékos részarányának felelt meg, ám az összpéldányszámnak 21 százaléka készült az elektronika felhasználásával.

Bár már a legkisebb napilapok egymásika is átállt a legkorszerűbb technológiára, a szövegfeldolgozó berendezések zöme a tőke erős, nagy lapok szerkesztőségeiben működik. A 60 ezres vagy kisebb példányszámú lapok szerkesztőségeinek mindössze 3 százalékában, a 60—150 ezer közöttiek esetében 12 százalékban használnak terminálokat, a 150 ezernél nagyobb példányszámú újságoknál viszont már 39 százalékot mértek.

Az elektronika széles körű alkalmazása apokaliptikus kilátásokat vetít a társadalmi felelősségtudattal élő újságírók elé: a szerkesztőségi munka programozása, a rendszeres szakmai képzésről és a kreativitásról való lemondás, a munkafolyamatok automatizálható részegységekre való feldarabolása várható. Ennek ellenére úgy tűnik, hogy az elektronika sem a hivatásbeli szerepek eltorzulásához vezethető kényszerpályát, sem a szakmai haladás sugarútjait nem kínálja automatikusan.

Az újságírók körében végzett vizsgálatok eredményeiből arra lehet következtetni, hogy e hivatás művelői gyakorta képtelenek szakmai szerepeiket reálisan, munkakörülményeiknek megfelelően értelmezni. A tényleges szervezeti helyzet, a döntési szabadság korlátozottsága és a beosztotti alárendeltség viszonyai közepette is sokukban él egy több évtizede anakronisztikus kép hivatásuk társadalmi helyzetéről és személyes lehetőségeikről. Másrészt megfigyelhetők a szerkesztőségi munka demokratikusabb döntési és végrehajtási rendszerének kialakítására való törekvések, a szakszervezeti mozgalom felé irányuló tájékozódás, a munkavállalói jogok érvényesítésének erősödő szándéka. Mindez az újságírók szakmai tudatának változását jelzi.

A következő évtizedek fejlődését az az ellentmondás jellemezheti majd, ami az elektronikus rendszerek bevezetésével előtérbe kerülő döntés-centralizálás és a kommunikáció-politikában szándékolt decentralizálás között alakulhat ki. Az információtermelés ágazatai között nem csupán integráció, hanem a különbségek növekedése is lehetséges, ami új szakmai szerepek létrejöttét, elmélyülő szakosodást is eredményezhet.

Az újságírók körében végzett szociológiai kutatások jelenleg korszerűtlenek, az új technikáról kevésbé vesznek tudomást, pontatlanul meghatározott fogalmakkal dolgoznak. Fennáll a veszély, hogy a vizsgálendő problémákat ismét az információtermelési folyamatok elhanyagolásával próbálják majd meghatározni.



## Betűk a képernyőn

A videotext elektronikus betűcsatorna 1981 nyara óta működik az ARD 4. programján, egyelőre csak kísérleti jelleggel. Híreket, időjárásjelentést, pontos időt, árfolyamokat stb. közül. A program csak egy kiegészítő készülék, a dekóder segítségével fogható.

A Süddeutsche Rundfunk közvélemény-kutatás alapján a tévénezők érdeklődése nem mondható viharosnak, a megkérdezetteknek csak mintegy 5 százaléka érdeklődött „nagyon”, s 13 százaléka „valamennyire” e szolgáltatás iránt.

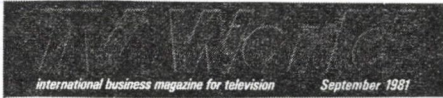
Első pillanatra rendkívül csábítóknak tűnik, hogy percekben belül tájékoztatnak bennünket a világ eseményeiről, ha azonban arra is gondolunk, hogy a televízió és a rádió jóformán óránként közvetíti a legfrissebb híreket, már korántsem olyan vonzó a betűcsatorna, ami mellelleg komoly költséggel is jár. A dekóder ára a 600 márkát is eléri. Az országban élő több mint 4 millió nagyothalló és süket állampolgárnak viszont óriási lehetőségeket jelentene a tájékozódásban és a szórakozásban (pl. krimikhez vetített szöveg közlése stb.). Ehhez azonban a videotext szerkesztősége még túl kicsi: összesen 5 szerkesztőből és 5 asszisztensből áll.

Az Osztrák Rádió teletext szövegprogramja lényegesen változatosabb kínálatot nyújt, mert munkatársi gárdája nagyobb (22 állandó munkatárs). A csökkent hallásúaknak sok műsorhoz közvetít feliratot. „Olyan, mintha az üvegházból hirtelen ajtó nyílna a külvilágra” — jegyezte meg egy csökkent hallású néző.

Félő, hogy a teletext konkurrenciát jelent a videotextnek. A bécsi szerkesztőségben a technikusok egy úgynevezett



kinyomtató készüléket szerkesztettek a teletext számára, és azt a tévékészülékhez kapcsolták. A készülék ugyan még nagyon drága, és nehezen kezelhető, de az eredmény: nyomtatott televízió a teletext-csatorna fakszimile lapjain. A sajtó távolabbi jövője a vezetékes újság, mely lehetővé teszi, hogy minden olvasó saját rotációs gépet, házi nyomdát állítson fel.



international business magazine for television September 1981

## Video a filmművészetben

Francis Ford Coppola amerikai filmrendező a makacs híresztelésekkel ellentétben nem videóra forgatja új filmjét, és stúdiója sem tervezi, hogy a jövőben felhagyna a filmmel, és kizárólag videóra állna át. A filmek továbbra is vetített formában láthatóak a nagy filmszínházak hatalmas vásznain és még sokáig fennmaradnak, dacolva minden jövődéllel, mely azonnali halálukat jósolja.

A Zoetrope, Coppola stúdiója körüli híreszteléseknek az ad alapot, hogy a produkciós folyamat minden szakaszában jelen van a videotechnika és ez nemcsak Coppolára jellemző. Coppola először az Apokalipszis most bevezető montázsához használta a videovágást. Tulajdonképpen éreztetni akarta a vágás iramát anélkül, hogy újra és újra darabokra szabdalta volna a munkakópiát, míg a végleges és tökéletes ritmus megszületik. Nem tett mást, mint válogatott videokazettára átjátszott jelenetek között, és egy rendkívül egyszerű video-vágóberendezésen „megvágta”, megmontírozta azokat. Ezt a nyersen vágott videokazettát vette aztán alapul a vágó, mikor nekilátott a filmmunkakópia vágásának.

Az új film forgatása során Coppola elhatározta, hogy beveti a teljes videorepertoárt, és a Zoetrope vállalaton belül megalakult az elektromos filmesztálya. A video használata már a filmötlet megszületésekor elkezdődött. A schnittvázolatokat egy professzionista Sony videofelvétel segítségével 3/4 hüvelykes szalagra rögzítették. Megfelelő sorrendbe montírozásuk után Coppolának így rendelkezé-

sére állott egy durva, de ugyanakkor teljes „vázlat” anélkül, hogy addig akár egyetlen kocka filmet exponáltak volna. Ami nem tetszett, ki lehetett hagyni, újravágni vagy éppen odébb helyezni az egészen belül.

A következő lépés az volt, hogy Polaroid felvételeket készítettek a helyszínekről — olykor az eredetiről, olykor annak csak modelljéről —, valamint lefotózták a színészeket. E képek is a 3/4 hüvelykes szalagra kerültek, melynek hangeszkijára felvették a forgatókönyv egyes szövegeit. Így módon a filmtabló egyre élénkebb, színesebb lett.

Ezt követte a stúdióban és a helyszíneken zajló próbák videofelvétele. E jeleneteket, amennyiben erre mód volt, a megfelelő helyen bemontírozták az egyre bővülő tablóra, mely így lassanként szinte életre kelt.

Mikor azután eljött a tényleges filmfelvétel, egy újabb videorendszer lépett működésbe. A 35 milliméteres Arriflex és Mitchell kamerákba beépített prizma a bejövő fényt 20 szalékát átirányította a képkapunál elhelyezett videofelvételekbe.

Coppolánál ez a video kisegítő berendezés nem egyszerűen arra szolgált, hogy az operatőrön kívül mások is lássák, mi van a képmegzőben, hanem arra is, hogy a teljes napi felvétel rögzítésék Sony Betamax kazettán. E felvételeket — akárcsak a korábbi fázisokban készültet — Coppola megmontírozta, s így a vágónak nagy vonalakban tudtára adhatta elképzeléseit.

De a Zoetrope vállalat EPP (Electronic Post-Production — elektronikus utómunkálat) rendszere ennél még sokkal többre képes. Lényegében a film finomított vágása is képmagnó szalagon történik. A képen megjelenő kódzámok lehetővé teszik, hogy később az eredeti 35 milliméteres negatívot a képmagnó szerrint pontosan kockára lehessen vágni. A leforgatott negatívról egyébként csak egy színes fényelt munkakópiát húznak le, azért, hogy a későbbiekben ne kelljen az eredeti negatívot rongálni.

E berendezések a kereskedelmi forgalomban minden további nélkül beszerezhetőek. A magnó, például a Sony Betamax nem nagyobb, mint egy hi-fi erősítő, és a kazetta, melyen több órányi műsor is rögzíthető, olyan méretű, mint egy 100 oldalas könyv. A videotechnika terjedésével szinte otthoni játékszerek már napjainkban is.

A vágás igen gyorsan végezhető, a vágó számtalanszor alakíthatja elképzeléseit anélkül, hogy tényleges vágómunkát végezne, hisz adva van a nyírbálás, sorrendesere minden lehetősége; a speciális effektek azonnali kipróbálása; tehát lehet úsztatni és áttűnéseket csinálni a video keverőpult segítségével. A munka során a vágó vagy az időködszámokat figyelve dolgozik, vagy csak a látására hagyatkozik, azaz „röptében” választja ki a vágási pontokat oly módon, hogy megnyom egy gombot abban a pillanatban, mikor a kívánt vágópont a képernyőn feltűnik. Lehetősége van filmvágóként is dolgozni, tehát a jelenethosszt megszabhatja hosszban és kockaszámokban is, ugyanis egy komputerizált „fordító” szerkezet a lábszámban vagy kockaszámokban megadott instrukciókat átteszi az időkódra, végrehajtja a vágást, és a felhasznált időfaktort ismét lábban és kockában írja ki.

Mikor ily módon az egész film „vágása” befejeződött, a komputer írásban is rögzíti a vágó minden egyes döntését; pontosabban a jelenetenkénti utolsó döntést, vagyis csak a végleges vágások kerülnek kiírásra. E scripten rajta lesz minden egyes jelenet pontos hossza, az eredeti tegeres és csapó száma, a speciális effektek, és — ha voltak — a laboratórium számára adott külön instrukciók is. És ami a legfontosabb, a gép közli, ismét csak az automata „fordító” program útján, hogy az eredeti negatív mely lábszámaikat kell egymáshoz illeszteni, hogy a negatív kópia elkészüljön.

Coppolának úgy ítélik meg, hogy mivel az elektronikát ily szervezésen beillesztették a produktív és postproduktív folyamatba, a teljes előállítási költség mintegy harmadrészét képesek megtakarítani. Részben időt spórolnak meg, részben pedig felesleges kopírozásokat.

### Elektronikus háttér

George Lucas, a Lucas-film vezetője — a Csillagok háborúja rendezője — úgy vélekedik, hogy a szuper költségvetésű filmek korszaka hamarosan a végéhez közeledik. Ez az egyik fő oka, hogy oly szorgosan kutatja az elektronikus háttérrendszer technikáját. Ez lehetővé tenné azt a luxust a Lucas és a hozzá hasonló

producerek számára, hogy például az oly hatalmas helyszíneket igénylő felvételüket, mint a Star Wars sivatagi jelenete volt, stúdióban rögzítsék ahelyett, hogy Tuniszba utaznának. Hangsúlyozni kell, hogy ez a technika még csak kísérleti szakaszában tart, szinte még csak a tervezőasztalon létezik. De néhány kinagasló képességű elektronikus szakember és művész, köztük Ed Catmull és Alvy Ray Smith, akik korábban a New York-i műegyetemen voltak, most összegyűltek Lucas megkeresésére Kalifornia északi részében és létrehoztak egy titkos kutatócsoportot. Munkájukkal rendkívül komolyan számolnak, és a Csillagok háborúja most következő, harmadik epizódjában már helyet is kapnak. Az eljárás részben a Hollywoodban már jól bevált speciális effect technikán alapszik, legfőképpen a blue-boxon, „kék-háttér”-en. A színészek kék háttér előtt játszanak (a színészeknek magukon kék szín nem lehet) és a háttér képe úgy kerül kopírozásra, hogy az eredeti felvétel kékjét elektronikusan eltüntetik. A végleges képen a kék helyébe mindenütt az új háttér lép, immár egy képben az előtte játszó színészszel. (E technikát a magyar tévénezők naponta látják. A Tv-híradó gyors háttérváltozásai jönnek így létre.)

A Lucas-film tervei annyiban térnek el ettől, hogy az elektronikus háttér nem festmény lesz, és nem valamely másik kamera közvetítette kép vagy miniatűr díszlet. E háttér maga is teljesen elektronikus úton — digitálisan — előállított kép, melyet komputermemória működtet. A digitális háttér sokkal mozgathatóbb lesz, mint a kétdimenziós festmény vagy a háromdimenziós miniatűr modell, és teljesen valóságúnak tűnik; reális háttérnek az előtérben játszó jelenet mögött. A digitális mozgás pontosabban beprogramozható, akár kockánként mint a rajzfilmekben, csak minden sokkal valóságosabb és sokkal egyszerűbben megoldható.

A filmkészítés jelenlegi technikájára még jó ideig szükség lesz. Ma mosolyogva gondolunk azokra, akik az 50-es évek nagy tévé felfutása idején a film halálát jósolták. A tévé megtalálta a helyét a filmkészítés birodalmában, és aki lehetséges előnyeit tagadná, az mesterségesen lefékezne a filmgyártás haladását is.

# South

*The Third World magazine*

## Harmadik világ, 2001

A kommunikáció legjobb és legolcsóbb formája sok tekintetben mindig a sajtó marad, ám az elektronika és az ezen belül egyre jobban fejlődő űrtechnika csodáival a sajtó nem veheti fel a versenyt.

Napjaink kommunikációjában a következő elektronikus eszközök játszanak szerepet: a telefon, a rádió, a televízió, a telex, a komputerhálózatok és az elektronikus oktatógépek. Az utóbbi kettő kifejlesztése és tökéletesítése a jövő feladata.

Az első kereskedelmi műholdat 1965-ben lőtték fel. Azóta a műholdak teljesítőképessége a sokszorosára nőtt, előállítási és működtetési költségeik jelentősen csökkentek.

A harmadik világnak át kell ugrania több elavult technikát és rögtön az új, fejlett módszereket kell alkalmaznia. Számára a műholdak döntő fontosságúak, mert szükségtelemmé teszik a bonyolult és költséges földi rendszerek kiépítését. A fejlődő országok hatékonyan fel tudják használni az űrkommunikációt nemzeti célokra, és bizonyos szempontból előnyös helyzetben vannak, hiszen nem ruháztak be nagyobb összeget elavult technikákba, sokszor azonban

képtelenek előre jutni, mert a döntéseket nem a hozzáértő technokraták hozzák.

A jövőben több specializált műhold dolgozik majd, melyeket egymással talán ellenséges viszonyban lévő szomszédos országok közösen működtetnek. A rádióhullámok soha nem voltak tekintettel az országhatárookra, a jövő világa nyitott világ lesz.

Van még egy elektronikai találmány, ami a harmadik világ számára éppoly fontos lehet, mint a műholdak, és ez a zsebszámológép. Ez a szerkezet tíz éve jelent meg a piacon, és a matematikai táblázatok egy csapásra elavulttá váltak. Napjaink másik forradalmi újítása az elektronikus könyv, amely akár egy egész könyvtárat helyez egy tenyérbe. Ezek a könyvek beszélni is fognak, tehát akár idegen nyelv tanítására is alkalmasak lesznek, emellett programozhatók, tehát elvileg bármilyen tárgyat taníthatnak. Napi huszonnégy órás munkára képes elektronikus oktatók lesznek, és ha majd gyártásuk milliós méreteket ölt, a mai zsebszámológépek árán vásárolhatjuk meg őket. Napenergiával való működtetésük szükségtelemmé teszi az elemek használatát, alacsony árak miatt a fejlődő országok számára is elérhetőek lesznek, különösen akkor, ha a helyesen alkalmazott reformok és a termelékenység fokozása elősegítik a szegénység fől számolását ezekben az országokban.

A ma még csodának számító elektronikus eszközök mindegyike kapható lesz 2000-ben. Sok csak a keserűséget növeli majd azokban az országokban, ahol még táblára és kretára sem telik. Ha azonban az emberiség egységesebbé válik, mindent elérhet, főként ha erőforrásait nem fegyverekre és tisztításra pazarolja.



# Rövidre fogva

**Sporthírcsere az ASBU-nál.** Az Arab Államok Műsorszóró Egyesülete (ASBU) jóváhagyta a sportközvetítések összehangolására irányuló javaslatokat. A televíziós tagszervezetek listákat állítanak össze az országukban lezajló jelentős sporteseményekről az ASBU számára, amely szétosztja ezeket a listákat a tagok között. Megegyeztek a sporthírek cseréjéről, a fő nemzetközi események közvetítéséről és a szakemberképzésről. Az ASBU javasolta, hogy a tagszervezetek jelöljenek ki egy koordinátort a sporthírcsere ellenőrzésére.

*World Broadcast News*

**Tovább tart a sajtócenzúra Pakisztánban.** A cenzúrát 1979 októberében vezették be, amikor betiltották a politikai tevékenységet. Központi koordinációs szervezetet fognak létrehozni, amely országszerte biztosítja a hírek és kommentárok közlésének egységes politikáját. Eddig előfordult, hogy egyes városokban közöltek olyasmit, amit másutt nem engedtek nyilvánosságra hozni. Ugyanakkor a kormány javított a lapok anyagi helyzetén: emelte a hirdetési díjakat, és az újságírók is nagyobb jövedelemhez jutottak.

*The Times*

**Műsorcsere-megállapodás** született a Szovjetunió és Ciprus között. Az egyezmény a rádiós és televíziós hírekre, dokumentumműsorokra, tudományos, kulturális és gazdasági filmekre, sportközvetítésekre, gyermek- és ifjúsági műsorokra terjed ki. Nem vonatkozik a szigetnek

arra a részére, amelyet a törökök néhány évvel ezelőtt elfoglaltak.

*World Broadcast News*

**Hogy a tévé lelkiismerete tiszta legyen,** a hatvanas évek végén az amerikai városokban kitört zavargások után a tévétársaságok irányelveket dolgoztak ki munkatársaik számára, hogyan tudósítsanak az ilyen eseményekről. A tévékamera pusztán jelenléte is provokatív lehet, ezért a CBS, az NBC és az ABC a lehetőségekhez képest igyekeznek kerülni a feltűnést: nem kapcsolják be a lámpákat, nem tüntetik fel a társaság nevét az autókon, s az élő közvetítéshez engedélyt kell kérni az illetékes vezetőtől. A riporterek nem közlik a pontos helyszínt, az áldozatok számát vagy az okozott kárt, csak ha a hír hivatalos forrásból származik. „Lázadás” helyett a „zavargás” szót használják. A CBS egyik hírszerkesztője szerint az utasítások beváltak; az 1968-as eseményektől eltérően az elmúlt évben nem vádolhatták a televíziót azzal, hogy erőszakot váltott ki.

*The Times*

**A nők egyenjogúságával** foglalkozik a holland műsorszóró szervezetek egyik alkalmazottja. Feladata, hogy feltárja a nők helyzetét a műsorszórás rendszerében. Munkakörét közel két éve létesítették, azóta több kezdeményezés született a nők érdekében. Így például sikerült a nők számára a férfiakkal egyenlő jogokat kiharcolnia a nyugdíjazással kapcsolatban. Vitát indított arról, hogy nagyobb lehetőségeket nyújtsanak a rész munkaidőben dolgozók számára. Gyűléseket szervez, ahol ismertetik és meg-

vitatják a nők helyzetét. Tájékoztató és oktató tanfolyamokat indított a műsor-készítők számára a céllal, hogy tökéletesítsék a műsoraikban tükröződő nőképet.

*NOS Broadcasting News*

**Tájékozódás a Közös Piac országaiban.** Tíz ember közül nyolc naponta nézi a tévéhíradót vagy az aktuális eseményekről készített beszámolót — mutatta ki egy 9000 fős mintán végzett felmérés. Az emberek 59 százaléka tájékozódik a rádió híreiből és 55 százaléka az újságokból.

*Irish Broadcasting Review*

**Rádió és tévé Hollandiában.** A hollandok több, mint háromnegyede színes tévét nézhet otthonában. 1975-ben még csak a lakások 33 százalékában volt színes készülék és 69 százalékukban fekete-fehér. Ma fordított az arány: az otthonok 67 százalékában színes a televízió, és 36 százalékában nézik a műsört fekete-fehérben. Csaknem minden hollandnak van televíziója. A rádióval is jól állnak: csupán a lakások egy százalékában nincs készülék, 28 százalékában kettő is van, 42 százalékában pedig három vagy még több.

*NOS Broadcasting News*

**Él még a vezetékes rádió Máltán.** Műsora a 250 ezer főnyi lakosságból 47 ezer családhoz jut el. Naponta 17 órán át közvetít. Sikere valószínűleg társadalmi szerepének köszönhető: a vezetékek iskolákba, kórházakba, öreg emberek otthonába futnak, a műsorok főleg oktatási és kulturális jellegűek. Az előfizetési díj havonta 1,30 USA dollár, a vakoknak pedig csak egy jelképes összeget, 5 centet kell fizetniük. Az öreg rádió vezetői nem félnek a modern műsorszórás konkurrenciájától, hiszen egész más értékek alapján dolgoznak. Működésükre nézve legfeljebb rossz anyagi helyzetük jelent veszélyt, s az elavult berendezés, amelynek nagy része még a második világháború idejéből való.

*World Broadcast News*

**Hirdetések az indiai rádióban.** A kormány úgy döntött, hogy engedélyezi hirdetések közvetítését az Összindiai Rádió első csatornáján. Eddig csak a kereskedelmi csatornán lehetett reklámot sugározni, amely viszonylag kevés hallgatóhoz jutott el, különösen vidéken. A kormány az első csatornán a műsoridő öt százalékára kor-

látozta a reklámot, amelytől évi 90 millió rúpia (10,5 millió USA dollár) bevételt vár. A hirdetések főleg a családtervezés, az egészségügy, az oktatás, a mezőgazdasági termelékenység területéről és más fejlődéssel kapcsolatos témákról fogják összeállítani.

*World Broadcast News*

**Szaporodnak a rádióállomások Brazíliában.** A következő öt évben megkétszereződik a számuk — jelentette ki az ország Nemzeti Távközlési Hivatalának főigazgatója. Jelenleg 1279 rádióállomás működik Brazíliában — több, mint bármely más országban, kivéve az Egyesült Államokat —, és ez a szám a jelzett időszakban 5000-re fog emelkedni.

*World Broadcast News*

**Televízió Amerikában.** Az amerikai lakások 98 százalékában van televízió, a készülékek 85 százaléka színes. A lakások 51 százalékában több tévét is nézhetnek, és 43 százalékában tíz vagy ennél is több csatorna fogható. A tévészés időtartama egyre nő, jelenleg az emberek általában napi négy órát töltenek a képernyő előtt.

*La Lettre du CEO*

**A rádióra ébred minden ötödik francia.** A CEO (Centre d'Etudes d'Opinion) francia véleménykutató intézet felmérése szerint a franciák 21 százalékának van saját rádióébresztő-készüléke, és 29 százalékuk él olyan lakásban, ahol van ilyen berendezés. A készülékekkel rendelkezők 68 százaléka mindennap ennek segítségével ébred. Azok 13 százaléka, akiknek még nincs rádióébresztőjük, egy éven belül vásárolni szándékozik ilyen készüléket.

*La Lettre du CEO*

**Kétszer annyi családnak lesz rádiója Mozambikban a következő négy évben, mint jelenleg.** Ma nyolc-kilenc családra jut egy készülék, ezzel Mozambik a tizenhatodik Afrika ötven országa közül. A növekedés annak köszönhető, hogy itt szerelnek össze egy egyszerű típusú rádiót a maputoi szerelőüzemben. A keletnémet alkatrészekből készülő rádión egy középhullámú és két rövidhullámú sávon lehet fogni a hazai és külföldi műsorokat. Az üzem a tervek szerint évente 120 ezer készüléket fog gyártani.

*World Broadcast News*

**Ötszázalékos nézettség Indonéziában.** Az indonéz kormány és az Indonéziai Egye-

tem közös tanulmánya kiderítette, hogy a tévénezők többsége naponta mindössze 15—30 percet tölt a képernyő előtt, míg a műsoridő napi 8 óra. A legtöbb kérdezett azt mondta, hogy az állami hírszolgáltatást nem tartja hitelesnek.

*World Broadcast News*

**Műhold-veszély.** „Hogy lehetne szabályozni az A ország műholdjáról B-ben készült pornográf anyagot sugárzó, C-ből származó reklámbevételekkel finanszírozott csatornát — D országból?” A félelmek hatására már körvonalazódik az igény a nemzetközi szabályozás iránt. Az EGK bizottsága tárgyalási dokumentumot készített az ügyről, s ezt a vélemények kipuhatolása végett megtárgyalták az Európa Parlamentben és az Európa Tanácsban. Franciaország és az NSZK már kötelezettséget vállalt, hogy a közvetlen műholdas műsorszórás beindulásával nem sugároznak egyinás területére idegen nyelvű műsorokat.

*Ambassador International*

**Bolgár teletext-rendszert fejlesztettek ki,** melynek vételéhez a normál tv-készülék mellé csupán egy kiegészítő berendezésre van szükség. A „Bultex” jelenleg 999 ún. elektronikus sorral rendelkezik, az előfitők egyelőre menetrendekről, mozi- és színházműsorokról, közlekedésrendszertől hírekről, új könyvek megjelenéséről tájékozódhatnak.

*Medien Brief*

**Az első arab televíziós műhold tervezetét** 1982 első felének végéig kell elkészíteni. Az Arabsatot egy amerikai Columbia űrhajó viszi Föld körüli pályára. Kapacitása 8000 telefoncsatlakozás és 6 tévécsatorna, s várhatóan javítja majd a telex- és a képtovábbítást. Az OPEC hírügynöksége szerint összesen 3 műholdat bocsátanak fel, ebből kettőt Líbia fölé. Egy-egy földi állomást építenek Szaúd-Arábiában és Észak-Afrikában. Elkészültek a tervei a kuvaiti műhold-földállomásnak is.

*Medien Brief*

**Irtják az antennaerdőt Görögországban.** Ezentúl minden egyes lakóépületen egyetlen közösségi rádió- és tévéantenna lehet csak. Az építésügyi és környezetvédelmi miniszter az intézkedést esztétikai okokkal indokolta.

*Wiener Zeitung*

**„Új megoldást” keres a svájci rádió pénzügyi nehézségei leküzdésére.** Elsősorban az előfizetési díjak emelését tervezik 1983-tól kezdődően, másrészt nincs kizárva, hogy a jövőben engedélyezik a rádióreklámot is.

*epd*

**Újságírók, műsorkészítők és technikusok** képzéséről és továbbképzéséről szóló tervet fogadott el a nyugatnémet Rádió-, Tv- és Filmszövetség (RFFU). A rádiósok-televíziósok szakszervezete arra törekszik, hogy mindhárom foglalkozási csoport megfelelő elméleti és gyakorlati képzést kapjon és egységes vizsgán vegyen részt.

*Kirche und Rundfunk*

**A svájci tévéreklám 31%-a** élelmiszereket, 18%-a testápoló cikkeket, 14%-a tisztító- és mosószeret, 11%-a háztartási és lakásfelszerelési tárgyakat hirdet. A reklámfilmek 43%-a 30 mp-es, 36%-a 20 mp-es.

*Neue Zürcher Zeitung*

**Látványosabb videotext-programot** vezetett be a két nyugatnémet tévétársaság: az ARD és a ZDF. Egyelőre a délelőtti műsoridő alatt több, egymás után kapcsoltsorban sugározzák a „Videotext-választék” című blokkot. A következő lépésben az éppen futó program alatt, szöveges sorokban informálnak a legfontosabb eseményekről. A nézőket egyelőre a képernyőn fekete négyzetben látható számkombináció tájékoztatja arról, hogy milyen gombot nyomjanak le készülékükön a kívánt információ megjelenéséhez.

*Frankfurter Allgemeine*

**Repülőtéri jelentés a képernyőn.** Az osztrák teletext-kísérlet keretében a világon elsőnek oldották meg a nézők folyamatos tájékoztatását a repülőgépek indulásáról és érkezéséről. A schwechati repülőtérrel elektronikus úton továbbítják az központjába az adatokat, melyeket egy komputer 5 percenként ellenőriz és pontosít. Így a nézők majdnem olyan precíz tájékoztatást kapnak a gépek pillanatnyi helyzetéről és az esetleges késések időtartamáról, mint a repülőtéri alkalmazottak.

*A. Z.*

**Féltik a reklámot.** Az amerikai Procter and Gamble cég, amely a mosóportól a sütőporig mindent gyárt és évi 125 millió dollárt költ tévéreklámra, visszavonta

hirdetéseit 50 olyan műsorból, melyben túlteng a szex vagy az erőszak. Eddig csak különféle társadalmi szervezetek tagjai és prédikátorok szálltak szembe a tévével, most azonban a legnagyobb reklámozó gyakorolt nyílt kritikát. Még ennél is nagyobb bosszúságot okozott a tévétársaságoknak a Koalíció egy jobb televízióért mozgalom, amely 400 szervezet és 5 millió család támogatásával nyilvánosságra hozta a „botrányosnak” minősített adások listáját és felszólította az amerikaiakat, hogy bojkottálják azokat a cégeket, amelyek e műsorokat reklámmal támogatják. (A listán szerepel a Charlie angyalai is.)

*Frankfurter Allgemeine*

Viták az előfizetési díjak körül. A két nyugatnémet tévéállomás csalódással fogadta a pénzügyeikkel foglalkozó bizottság javaslatát: 1984. január 1-től összesen 2,25 márkával emelik az előfizetési díjakat. Az ARD elnöke szerint a bizottság a ma és a holnap feladatait tegnapelőtti anyagi eszközökkel akarja megoldani. A ZDF felügyelője pedig kijelentette: amennyiben a tartományok elfogadják a javaslatot, a ZDF-nek lényegesen csökkentenie kell feladatkörét és korlátoznia kell műsorait.

*Neue Zürcher Zeitung*

Ausztriában új médiatörvény lépett életbe január elsejével. A „legszemélyesebb életszféra” védelme reményt nyújt arra, hogy a bulvárlapok ezután óvatosabban bánnak az emberek családi és magánéletével. „A büntetőeljárások kimeneteléről szóló utólagos közlés joga” pedig a médiumok áldozatainak számát csökkentheti. Alapjában azonban az új törvény annyira liberális, hogy az eddigi gyakorlaton nem sokat változtat. A „belső sajtószabadság” pl. továbbra sem jelenti azt, hogy az újságíró meggyőződése a lap vagy az intézmény „alapirányával” ellentétes lehet.

*Weg und Ziel*

A teheráni kormány felszólította a lakosságot, hogy „bojkottálják a külföldi rádióadók perzsa nyelvű műsorait.” Egyidejűleg betiltották az olyan rádiókészülékek behozatalát az országba, melyeknek frekvenciatartománya lehetővé teszi a nagy számú hazai, illegális URH-adó vételét.

*Neue Zürcher Zeitung*

Kizárólag filmeket vetítenének a negyedik francia tévéprogramban, melynek bevezetését most vizsgálja a francia postai igazgatóság. Az eddigi háromtól eltérően az új program vételéhez deklárációra lesz szükség, melynek évi díja kb. 750—800 frank. Összehasonlításképpen: a nemrég fel-emelt „normál” előfizetési díj fekete-fehér tévé esetében évi 221 frank.

*Neue Zürcher Zeitung*

36 ezer osztrák vár telefonra. A múlt év első felében 42 ezer állomást szereltek fel, ezzel az előfizetők száma összesen 1,2 millió. Ebből Bécsben 780 ezer. Az autótelenfonon még ritkaság: száma Kelet-Ausztriában kb. 700. A teletext-kísérletbe bekapcsolt háztartások száma: 126, a tavaly márciusi kezdéstől júniusig megduplázódott.

*Die Presse*

Műholdas hírközlőrendszer Argentínában. Az argentin hatóságok 38 földi állomás felépítését rendelték meg egy amerikai cégtől kerek 30 millió dollárért. Argentína már most is használ egy Intelsat műholdat belső hálózata tehermentesítésére.

*Neue Zürcher Zeitung*

„À la carte tévé” Svájcban. A svájci nézők 6 héten át maguk választhatták ki a hétfői, a szerdai és a péntek esti tévéműsört. A kísérlet keretében a lapok közölték a választható programok listáját. Hétfő estére 34 világhírű játékfilmből lehet választani, szerdára 6 részes western, krimi, illetve sci-fi sorozatokat ajánlottak, míg a pénteki nap a zenés műsoroké és a látványos sportközvetítéseké volt. A műsor előtt élő kérdésben jutalom-sorsolást rendeztek a legtöbb szavazatot kapott programra tippelő nézők között.

*Neue Zürcher Zeitung*

Két éven belül piacra kerülnek a Matsushita és Toshiba cég minitelevíziói. 1980 júniusában Kyotóban, egy nemzetközi konferencián mutatták be a prototípust. A numerikus órák és zsebszámológépek példája alapján a japánok az aktív helyett a passzív szisztémát választották, amely sokkal kevesebb energiát fogyaszt. A folyékony kristálylapos képernyő fekete-fehér képet ad. A Matsushita-készülék képernyője 36 × 48 mm, súlya 640 g és elemmel működik. A Toshiba-tévé méretei 170 × 80 × 16 mm, 300 g súlyú és

31 × 41 mm-es képet ad. A két zsebtévő igen hasonló egymásra, képminőségük ugyanaz.

*La Recherche*

**Amerikai műsorinvázió Kanadában.** Az angol anyanyelvű kanadaiak a tévézésre fordított idejük 74 százalékát töltik idegen műsorokkal, a francia nyelvűek 38 százalékát áldozzák ugyanerre. A fiataloknál ez az arány 83 százalék az angol, és 45 százalék a francia nyelvűeknél. „Nemzeti identitásunk forog kockán” — mondta Francis Fox kanadai tájékoztatási miniszter a vezetékes műsorsugárzó állomások májusi kongresszusán. „Olyan minőségű programot kell nyújtunk a kanadaiaknak, amelyet igényelnek, ehhez pedig meg kell teremtenünk egy hazai, rentábilis produkciós ipart” — mondta a miniszter.

*Le Monde Dimanche*

**Audiovizuális programot** dolgozott ki a Videopress nemzetközi újságíró szervezet az új csehszlovákiai gazdaságirányítási intézkedésekről — gazdasági vezetők, propaganda szakemberek, külkereskedelmi és tanácsi dolgozók, valamint a pénzügyi szervek számára. A 25 perces illusztráló és értelmező műsor előnye, hogy vetítés közben minden egyes táblázatnál vagy sémánál meg lehet állni, s az adott kérdéstről részletes magyarázatot lehet tartani. Az 5 × 5 cm-es Leica formátumú diaposzítívek Pentacob, Aspectomat és Kodak típusú felszerelésekkel vetíthetők; a hanganyagot hagyományos

magnetofonszalagra vették fel, tehát bármely klubban vagy oktatási helyiségben előadható.

*Technické Noviny*

**Jugoszláv segítség a fejlődőknek.** Jugoszlávia távközlési szakértőket küld az el nem kötelezett és fejlődő országokba, hogy segítse a műsorszórási szakemberek képzését.

*WBS/MTI*

**A Perzsa-öböl menti országok** tájékoztatási miniszterei tanácskozásukon szorgalmazták, hogy hozzanak létre egy közös öböl menti tévéállomást, valamint mikrohullámú láncot. Ez a terv része a szóbanforgó államok: Szaúd-Arábia, Kuvait, Irak, Egyesült Arab Emírségek, Bahrein, Katar és Omán új nemzetközi tájékoztatási stratégiájának. A miniszterek megállapodtak abban, hogy erősíteni fogják az arab országok és az USA népei közötti viszonyt, és hogy felállítanak egy öböl menti regionális információs és dokumentációs központot.

*World Broadcast News/MTI*

**Az idei labdarúgó-világbajnokságra** a Spanyol Televízió összesen 13 800 millió pezeta (169 millió dollár) beruházással számol. A televízió arra kérte a spanyol kormányt, járuljon hozzá 810 millió pezetával azokhoz a költségekhez, amelyek „nem fognak visszatérülni a bajnokság után”.

*WSB/MTI*

Günter Wallraff

## Újságíróként a BILD-nél

A BILD a felsőfokból él. A legnagyobb, a legkisebb, a legszegényebb, a leggazdagabb, a legkövérebb — ha valamire ezek a jelzők ráhúzhatók, igazi BILD-sztori. Schwindmann, a szerkesztőségünk vezetője azt mondja: „Az a fontos, hogy sztorikat szállítson nekünk.” Őt magát nem áldotta meg a sorsa dús fantáziával, így aztán a főporkoláb szerepét tölti be. Ott léptet az irodán keresztül-kasul és megtanítja az embereket kesztyűbe dudálni: „Írni, írni, írni!”

*Hannoveri időm alatt egyetlenegy alkalommal érem meg, hogy Schwindmann maga is ír. A Rigolletto bemutatása kapcsán — a többi lap kedvezően fogadta — előtört a temperamentuma: „Ami korbáccsal kellett volna betanulni, az csupa petyhüdség, híjával van minden energiának.”*

### A toronyház

Tudom tehát, mi a tennivalóm. Már második munkanapomon előhozok egy szuperlatívuszt: Hannover legmagasabb házat. Valahol azt olvastam, hogy azok a gyermekek, akik toronyházakban laknak, különösen agresszívekké válnak, mert nincs hol játszaniuk. Cikken munkacíme így hangzik: Hogyan élnek Hannover legmagasabb lakóházában. Ötletemet nyomban elfogadják, kiküldenek riportra.

Mármost ennek a toronyháznak a felső emeletén egyáltalán nem élnek gyermekek, csak gyermektelen párocskák és magánosok. A lakások negyven százaléka pedig üresen áll. A házat, amelyet egy holland társaság épített Hannover város támogatásával, úgy tervezték, hogy ügyet sem vetettek a lakók szükségleteire. A legfelsőbb emeletek lakosztályai tetőteraszokkal egyetemben esztendőnk óta jórészt üresen állnak: a lakáskeresők sokasága természetesen nem rendelkezik 450 000 márkával, hogy ilyen öröklakást vásároljon magának.

Minthogy tehát az építőtársaság anyagilag beun van a kutyaszorítóban,

\* Részletek a szerző „„Der Aufmacher Der Mann der beim BILD Hans Esser war” című könyvéből. Kiepenheuer u. Witsch Kiadó. Köln, 1977.

olyan költségeken takarékoskodik, amelyen a fűtés és karbantartás. Így aztán ez a viszonylag új toronyház közel áll a pusztuláshoz.

Ez volt tehát nyomozásom eredménye: Hannover legmagasabb házának igazi sztorija. Ez azonban *így* nem lehet a BILD sztorija. A szerkesztőségvezető még egyszer odakiül, hogy beszéljek néhány ott lakó neves személyiséggel. Van például egy futballista – ő azonban nincs otthon. Azután egy fotómodell, aki egyszer már szerepelt a BILD-ben. Amikor megérkezem, azonnal felveszi a legezotikusabb ruháját, a barátja pedig gondoskodik róla, hogy fotogén pózban üljön – hátha ismét megjelenik a képe a BILD-ben. Meghíratásom szerint megkérdezem, hogy – mivel gyermekek nincsenek – mi van egyéb különleges idefent. A fotómodell barátja elmeséli – szavai a cikkben a lány ajkáról hangzanak el –, hogy amikor odakint vihar van, néha mozog a csillár és a poharak megcsörrennek a szekrényben. A férfi – tisztviselő, aki nem akarja, hogy a neve szerepeljen – rendelkezik az igazi BILD-ösztönnel, és kérdésekre, hogy akkor ugye az edényben levő víz is fodrozódik, azonnal igen-nel felel.

Visszatérve a szerkesztőségbe, először egy hosszabb kéziratot fogalmazok, hogy azért mégis beletegyek egyet s mást az első látogatásom alkalmával tapasztaltakból. A szerkesztőségvezető elolvassa, és kijelenti: „Nem így! Kontrasztal kell kezdenie... De ezt majd megtanulja.” Azután ő fog neki igazi lírai érzékkel: „Így élnek Hannover legmagasabb házában: vihar idején kiloccsan a víz a fürdőkádból. Odalent csillogó fénytenger, és fenn...”

Fodrozódik a víz: „tehát a víz kiloccsan a fürdőkádból” – megy ez, mint a karikacsapás: egy csavarás és az igazságból megszületett a BILD-sztori, az izgalmas, a bizsergető. A szuperlatívusz: a legmagasabb ház. A kontraszt: álomszép panoráma és áradás sújtotta fürdőszoba. A cselekvő sze-

mély: egy fotómodell. Ez a kötésminta. Hamar megtanulom, hogy a kontraszt nem lehet ellentmondás. Egyfajta ellentmondás ez lett volna: a város és az adófizetők támogatásával létrehozott épület egynéhány divatmajom szolgálatában – egyébként átengedve az enyészetnek. Az ellentmondás gondolatokra gerjeszt, a kontraszt csupán hangulatokat vált ki.

*„A BILD az unalom ellenszere is, átsegít azon a képtelenségen, hogy kezdjünk valamit a világgal, amely körülvesz bennünket.”*

*(A BILD-Zeitung házi használatra szánt elemzéséből)*

### Bombaszállítók

A BILD-nél nincsenek reszortok, mint más újságoknál, ahol olyan emberek ülnek, akik különböző speciális, bonyolult szakterületekre dolgozták be magukat. Itt mindenki mindenről ír, abból, amiről szó van, nem kell értenie semmit, neki csupán „a sztorit” kell látnia: a benne rejlő kuriózumot, az abnormist, és ha az csupán mákszemnyi is, megfelelően „fel kell fűjnia”. Nem az indíték és a folyamat az érdekes, hanem az, amit belőle egy dörzsölt fickó ki tud hozni. Ha valamely gyilkosság, öngyilkosság vagy baleset nem hozható össze valamilyen borzalmas vagy kusza sandasággal, akkor a szerkesztőségvezető így szól: „Hol itt a sztori? Nem látom a sztorit!”

Március 11-én például meglát egy sztorit: találtak egy második világháborús tizmázás bombát. Engem küldenek oda. Egy kommandó a bombát hatástalanítás végett az egyik gyakorlótérre vitte, amelyet a tábori vadászok hermetikusan lezártak. A kordon előtt igen sok újságíró. Egyik sem mehet át rajta. Nekem azonban, így szól az utasításom, interjút kell készítenem azzal az emberrel, aki a



bombát ideszállította. Szólok tehát a katonáknak, megmondom, hogy a BILD-Zeitungtól vagyok, ugye tudják, milyen értelemben fogunk beszámolni az esetről, egyébként kellemes kapcsolataink vannak a feletteseikkel, és ha netán nem eresztenének minket be, az valamennyi érintett számára igen kényelmetlen lehet. Némi huzavona után — anélkül, hogy bármiféle igazolványt fel kellett volna mutatnom — egy osztagnyi katona kísér a bombáig.

Elkészítem az interjúmat. Március 12-én jelenik meg a következő cím alatt: *Aki a bombát szállította: „Nem kapunk veszélyességi pólléket”*. Én azt is beírtam a szövegembe, hogy a rendőrségnek, midőn kiürítette a bomba lelőhelyének környékét, elkerülte a figyelmét egy nagyothalló idős aszszony, aki közvetlenül a döglött bomba közelében lakik. Sőt, a néni az ablakból nézte végig a bombával való foglalatosságát. Ez nem jelenhet meg. A sztori kétségtelenül eredeti lett volna, és mert hátborzongató, tehát BILD-szerű. De — és ez az, amiről még meg kell tanulnom, hogy mi az, ami nem BILD-szerű — rossz fényt vetett volna a rendőrségre. A bomba sofőrjétől nemcsak az érzése felől, a félelméről kérdezősködtem, hanem arról is, hogyan vetődött ebbe a szakmába. Kollégájával azelőtt munkások voltak, egyikük a Volkwagennél, a másikuk fűtésszerelő. A részleges foglalkoztatás bevezetése miatt mindkettőjüknek kiegészítő keresetről kellett gondoskodniuk, így szegődtek el ehhez a halálkülönítményhez (ti. néha egy-egy ilyen döglött bomba mégiscsak felrobban). Ezt is megírtam. Kihúzták. Az egyik szerkesztő így vélekedik: „Hogy azelőtt mit csináltak ezek a balfaszok, az senkit sem érdekel!”

Számomra a legfontosabb az volt: első alkalom, hogy magamban érzem a BILD hatalmát, azt, hogy igazolvány nélkül, kirekesztett kollégáim szemeláttára katonai osztag kísér a zárt területre, mivel senki sem akarja kockáztatni, hogy ujjat húzzon a BILD-del.

## Hidegbetörés

Bartz kollégámra egyre agresszívebben reagál Schwindmann. Egy napon felcsipett egy információt, amely szerint Mallorcán hidegbetörés van, az üdülők, ahelyett, hogy a délvidéki napot élveznék, dideregnek a zimankós időben. Már diktálja is a nagybetűs címet: „Káosz, eső, jégverés”. Most még valaki menjen ki a repülőtérre, hogy egy pár hazatérőt kifaggasson. Michael Bartzra esik a választás.

Megérkezik Mallorcáról az első gép: valamennyi utas leburnulva, sugárzó arccal. Bartz így szól hozzájuk: „A mallorcai rossz időjárás, a hideg miatt vagyok itt, a sikerületlen üdülésük miatt.” Az első hazatérő így válaszol: „Rossz idő vagy eső nem volt, csak csodálatos napsütés.” Bartz kitart a hideg mellett, még mindig a szerkesztőségvezető információinak hisz: „De mi tudjuk, hogy nem így volt, jelentéseket kaptunk ottani levelezőinktől. Talán ön nem is Mallorcán volt?” De, a gép Mallorcából jön, és a többi hazatérő is csak a ragyogó napsütésről mesél. Bartz feladja. Felhívja Schwindmann: „Schwindmann úr, semmi sem igaz a rossz időjárásból és a hidegből, mindenki barnára sülle érkezett haza.” Schwindmann ráförmed: „Kérdezze meg őket újra, ne legyen már annyira hülye!”

Bartz megvárja a következő gépet: ismét csupa napbarnította utas. Az egyik turista, egy maratoni futó, elmeséli neki, hogy egy alkalommal egy bárban töltötte az idejét. Ezzel a résszel tér vissza Bartz a szerkesztőségbe. Ebből csinálja meg Schwindmann a cikket: „Mélységes keserűség és csalódottság — szabadságosok, akik a hidegből érkeztek.”

Willi Wetzel, a BILD cikkének egyik áldozata és 2 óra 24 percével az NSZK egyik legjobb maratoni futója, utóbb álmétkodva töpreng: „Egyáltalán minek veszik ezek maguknak a fáradságot, hogy akárkit is megkérdezzenek, ha már előre tudják, mit

akarnak írni. Igazán megtakaríthaták volna, hogy valakit külön kiküldjenek a reptérre. Remek vakáció volt, 24–30 C°, úgyhogy gyakran az ország belsejébe utaztunk, mert a partot túlságosan forrónak találtuk. Sosem esett. Naponta edzettem Mallorcán. Ha olyan hideg lett volna, amilyenről a BILD írt, akkor nem teljesíthettem volna az edzéstervemet, s az nem lett volna jót az izmaimnak. Hogy én az eső és hideg miatt a *night-clubban* csellengtem, az ugyancsak szintiszta hazugság. Egyetlenegy alkalommal voltam ott, mégpedig egy közös látogatás keretében, amely a Neckermann-féle úti-programban szerepelt. Ismerősök meg barátaim, szintén sportolók, jókat derültek rajtam itthon: »Vén iszákos! És teaztmesélted nekünk, edzeni voltál?«

... Az a szegény idős hölgy, akiről a BILD riportjában szintén szó esik, s állítólag könnyes szemekkel tért haza: »Két évig spóroltam és semmi, csak eső«, jó ismerősöm. Meglehetősen jó módú, nagyszerűen összeszedte magát, és tavasszal megint odautazik. Mindnyájan alaposan leharulva és jókedvűen jöttünk vissza, ezt még a BILD fekete-fehér fotóin is jól ki lehet venni. Azt gondolom, hogy a BILD-Zeitung-tól már nem is vár egyebet senki. Csak a saját ismeretségi körömből három olyanról tudok, akiknek a szavait a BILD teljesen elferdítette. Vajon az a szólás: »Úgy hazudik, mintha nyomtatva volna!« nem a BILD-Zeitunggal egyidőben keletkezett?»

Én úgy gondolom, ez régebbi keletű – felelem Wetzelt úrnak –, de a BILD-nél naponta „aktualizálódik”.

Schwindmann-nak számolnia kellett azzal, hogy sok hazatérőt kikérdeznek majd a rossz idő felől az otthon maradt barátok és rokonok, akik olvasták a BILD-et. Ha Alfred K. düsseldorfi lakos egy tizenkét méter magas fűrtoronyról lezuhanyván, puhán ér földet és közben a nemzeti himnuszt éneкли, azt senki sem tudja utólag megvizsgálni. A mi esetünkben azonban száz-

számra járnak-kelek Hannoverben a barnára sült eleven ellenbizonyítékok... Honnan vette hát Schwindmann ezt a végtelen pimaszságot? Egyszerű a válasz: az ő szemében a BILD-olvasókat nem szabad komolyan venni. Inkább hisznek saját érzéki csalódásukban, semmint abban, hogy a BILD hazudik. Vagy tudják, érzik, sejtik a hazugságot, de képtelenek elszakadni a BILD-től. Hozzá vannak kötve, szenvédelyükké vált.

A BILD kábitószerjellege természetesen nem csupán a fogyasztóira hat, hanem időlegesen az előállítói közül is egyikre-másikra. A „mallorcai zimankó” esetében például Schwindmann még Bartz kiküldése előtt megittasodott attól az ötletétől, hogy a szabadságra nem menőkben kárörömöt vált ki. Utóbb, amikor a zimankó kútba esett, már képtelen volt visszakozni. Michael Bartz kolléga nem volt sem olyan cinikus, hogy egyszerűen csak hazudjon, sem annyira „zseniális”, hogy saját hazugságaiban hinni tudjon. Így aztán ő lett a szerkesztőségben a játék elrontója, aki vaskalapos moráljával mindig akkor gyűjtja fel a vilányt, amikor a buli kedélyessé kezd válni. Ennek megfelelően is bántak vele.

Amilyen kevés köze van a BILD-nek ahhoz, ami a tradíció és a tudomány szerint a hírlapot teszi, éppoly kevésbé újságolvasó a BILD olvasója. Ő, eltekintve a Szövetségi Liga labdarúgó-eredményeitől, nem igényel sem információt, sem eligazító kommentárt, tehát semmi olyasmit, amihez igénybe kellene vennie a fejét. Kizárólag hangulatot és szórakoztatást, érzékenyülést és borzongást vár. A BILD-olvasó nem világosságot akar, hanem 35 pfennig ára érzelmet, stimulálószeret, kábitószerpótlékot.

„A BILD-Zeitung vonzása hallhatlanul nagy: az embereknek szükségük van erre az újságra, az általa keltett ingerekre, ösztönzésére, provokációi-

*ra és védelmére. Az emberek egyúttal védekeznek is ettől az újságtól való függőségük ellen, kritizálják, megvetik, elutasítják. Végül mégsem bírnak ellenállni a „BILD-bűvöletnek”, enélkül az újság nélkül nem lehet meglenni – a BILD-et muszáj olvasni!”*

*(A BILD házi elemzéséből)*

### Csak semmi félelem!

A BILD-olvasónak nem szabad félnie. A félelemnek megvannak az okai, le lehet őket írni, fel lehet fogni, lehet ellene védekezni. A félelem aktivizál – a családban, a munkahelyen, a társadalomban, a politikában. Ezért a BILD olvasója ne féljen: ő legyen csupa szorongás, a BILD olvasóját a tehetetlen remegés racionálisan már fel nem fogható állapotába kell juttatni. Mindenféle veszélyek fenyegetnek, kiszámíthatatlan veszélyek, míg azután a „sors” le nem csap.

Egy 52 éves, idő előtt nyugdíjba került asszonyt az egyik hannoveri kórházban nyomorékká operálnak. Trikolit főriporter a sztorimat átkölti: „A sors igazán nem volt kegyes Margarete Nickelhez...” Vagy: egy férfi munkanélkülivé lesz, iszik, öngyilkosságot követ el. A BILD-ben: „Egy 50 éves, hannoveri, erősáramú elektroműszerésszel csúnyán elbánt a sors...” Pech, senkit sem lehet érte felelőssé tenni.

A BILD az egyének „kis, végzettszerű szorongása” mellett állandóan olyan hatalmakat idéz meg, amelyekkel senki sem szállhat szembe. Az újra meg újra visszatérő meteoritoktól kezdve, amelyek a földet megsemmisítéssel fenyegetik, a világűrből folyamatosan érkező látogatókig. A repülő csészéaljak már réges-rég itt vannak körülöttünk, ezt a BILD által irányított olvasónak a legteltesebb komolysággal hinnie kell. Akinek ilyen roppant hatalmú lények

ket kell elviselnie, annak a földi problémái igazán szóra sem érdemesek. A BILD az *ufókat*, azaz a repülő csészéaljakat éjnek idején, a holdvilág fényében landoltatja a Bodeni-tó vidékén, vagy – mint az itt következő példában – változatosság okából a fasiszta Chilében:

*„Űrből érkezett lények ragadták el az őrmestert!”*

*Arica (Chile), május 18.*

*A chilei hadsereg egyik őrmesterét hír szerint földöntúli lények repülő csészéaljon elrabolták. Több chilei újság is beszámol erről a hihetetlen esetről.*

*Egy katonai járőr április 15-én egy, a bolíviai határ mentén tett ellenőrző útja során valószerűtlenül vakító fényt látott. Egy őrmester elindult a fény irányába. A jelenség néhány perc múlva eltűnt.*

*Az őrmester 15 perc elteltével bukkant fel emberei között. Kimerülten lihegett: „Bajtársak!” – és eszméletlenül esett össze.*

*Állát több napos szőr borította. Arcvonásai egyértelműen arra utaltak, hogy valami teljesen érthetetlen dologt élt át. Karórájának mutatója ugyan csupán 15 perccel mutatott többet, de a dátummutató április 20-át mutatott – öt nappal többet. Amikor az őrmester rövid idő elteltével magához tért eszméletlenségéből, nem emlékezett semmire.”*

Most a BILD-olvasó is kombinálhat: hova tűnt a sok ezer politikai fogoly? Az *ufók* ragadták el őket? Mert a chilei koncentrációs táborokról bizony semmit sem tud meg a BILD olvasója.

*„Sok BILD-olvasónak egy rendezett, áttekinthető és megfogható világ utáni vágyakozása – olyan világé, amelyet az emberek a BILD-ben keresnek és meg is találnak – magában foglalja a szorongást is ettől a – segítség nélkül meg nem érthető – világtól. Hála tekintélyének, ez a hírlap átveszi az olvasótól azoknak*

*az eseményeknek a rendezését, megrostálását és értékelését, amelyek a jelenlegi világot képviselik.*

*Azáltal, hogy a BILD-Zeitung egy már rendezett és kommentált gyűjteményét szállítja mindannak, ami a világban végbemegy — és mindezt tömören, pregnánsan, határozottan —, azzal a megnyugtató bizonyossággal szolgál, hogy ezzel a világgal mégiscsak szembe lehet nézni és fel lehet fogni.”*

*(A BILD-Zeitung házi elemzéséből)*

Villám, *ufók* és söröshordó-robbanások: igen! A tényleges veszélyek, amelyek napról napra milliőket fenyegetnek, és amelyek ellen tenni is lehetne valamit, a közúti közlekedésben és a munkahelyeken, ahol évente  $\pi$ -ezer ember hal meg — azok nem érdekesek. Annál nagyobb az álmélkodásom, amikor Schwindmann engem jelöl ki az Üzemi balesetek a Contiál témájára. Mióta téma ez? Hamar kiderül, hogy Schwindmann a Continental Gumiművek üzemi lapjában azt olvasta, hogy a balesetek számának növekedése a munkások emberi kudarcaira, kihagyásaira és a túlzott alkoholfogyasztásra vezethető vissza. Ez már BILD-téma valóban.

De téma nekem is. Itt végre megláthatom, meddig juthat „Hans Esser” — Günter Wallraff a lapnál. Beszélék az érintettekkel, vendégmunkásokkal és szakszervezeti bizalmiakkal, meginterjúvolom a Conti biztonsági mérnökét is. Eredményeimet bemutatom Schwindmann-nak, több helyet kérek tőle, körülbelül száz sort. Ő azt mondja: „Írjon csak le előbb mindent, ami kihozható a dologból!”

Így kezdem: „Szaporodnak a balesetek a Contiálnál... Az üzemi házilapja, a *Continental intern* a balesetek számának növekedéséért az emberi kudarckokat, kihagyásokat és az alkoholt teszi felelőssé. A Conti munkásai és a szakszervezeti bizalmiak vi-

szont a rossz munkafeltételekben, az akkordhajszában és az elavult, már nem biztonságos gépekben látják a baleseti mérleg növekedésének okait.”

Schwindmann elutasítja a cikkeket: „Így ez nem megy. Túl hosszú, túl sok benne az indirekt mozzanat! Kezdje el egy látványos esettel. Csinálja még egyszer, de semmiképpen se lépje túl a negyven sort.” Negyven sor a BILD-ben húsz gépelt sornak felel meg. Ez lehetetlenné teszi a legerősebb idézet benmaradását: „Az üzemnek ez a része, ahol szinte kizárólag görögök, törökök, jugoszlávok és arabok dolgoznak, valóságos csatatér — panaszolja Herbert, a szakszervezeti bizalmi. — Csak úgy hullanak a lemetszett ujjak, sorban égnék meg a karok. A munkatársakat hajtja az akkordláz. Hogy elérjék a teljes akkordbért, a 11 márka 70-et, a munkásoknak több mint a fele nyolc és fél órán át szünet nélkül dolgozik. Minden tizediknek volt már balesete. Az öreg gépeken a présszerszámok néha maguktól lezuhanak.”

Elkészítem a rövidített változatot. Amikor leadom, már csak mi ketten, Schwindmann és én vagyunk a szerkesztőségben. A szerkesztőségvezető átfutja az írást és felsóhajt: „Szar!” Szorítja őt az idő, a cikk helye ki van hagyva a lapban, és a kéziratot nagyon gyorsan át kell adni a szedőteremnek. Schwindmann nekigyürkőzik, kihúzza a cikkből, belekontárkodik, de egészen kicsavarni már nem tudja. Mindenesetre arra még rákényszerít, hogy egy új zárómondatot írjak hozzá: „Hannover más nagyüzemeiben a balesetek száma nem emelkedett, a Volkswagen-nél egyenesen csökkent 7 százalékkal.” Ami másnap megjelenik a lapban, már nem az én sztorim, de nem is az, amit rendszerint olvasni lehet a BILD-ben. Nem sokkal munkakezdés után felhív a Continental sajtófőnöke, és úgy támad rám, mintha a beosztottja volnék: „Nem ehhez vagyunk szokva a BILD-től, ilyesmit csak balos csoportok csinálnak. Már ezek a kifejezések: akkordhajsza, profit...”

A cikk, ahogyan végül megjelent, lényegében *kétharmadában* az üzemi vezetőség információiból és *egyharmadában* az érintettek és a szakszervezetiek adataiból tevődött össze. Én, Hans Esser (tehát a BILD) tartózkodtam bármiféle saját értékeléstől. A Conti-főnökség kifogásainak címzettje tehát voltaképp a szakszervezet lehetett volna. Ámde a Conti sajtófőnöke hova fordul a legnagyobb természetességgel? Az ő hírlapjához. Az ő BILD-Zeitungja, ha a nagyiparról van szó, igazán nem szóvirág, hanem rendes birtokos névmás.

A BILD szerkesztőségében, ez kétségtelen, nincs jelen semmiféle szakszervezet. A kollégák nem tagjai szakszervezetnek, nem is olvasnak, még kevésbé értékelnek bármiféle szakszervezeti lapot.

A BILD-Zeitung világképében nem is szerepel semmi olyan, amiben a szakszervezet valamire használható volna. Ha a kisembereknek gondjaik vannak: a BILD harcol önérte! Minden egyébről kifogástalanul gondoskodnak a vállalkozók.

A szerkesztőségi konferencián javasoltam, hogy el kellene menni egyszer reggel hétkor a Munkahivatalba és riportot kellene készíteni egy ottani délelőtről. Még be sem fejeztem, amikor a témát máris elutasították, megfojtották, lesöpörték az asztalról. „Nem téma!” Indoklás semmi.

Abban az időben éppen Hannoverben tartózkodik *Sigi Trikoelit*, a BILD főriportere, aki mint egyszemélyes készütségi különítmény a külső szerkesztőségeket szokta „megtanítani kesztyűbe dudálni”, ő helyettesíti a szerkesztőségvezetőt szabadsága idején. Egy reggel a városba küld, készítsek riportot a játékterekben „ögyel-

gő” fiataikorúakról. Kiket találok ott? Munkanélküli srácokat, mindenekelőtt külföldieket, akik már tucatnyi alkalommal kerestek valami munkát, és végül feladták. Többek közt találkozem egy tizennégy éves fiúval, aki a szemközti pizzasütődében dolgozik és napi tizenkét órai munkával havi 600 márkát keres.

Felhívom Trikoelitot, elmesélem neki, mit tapasztaltam. „Hagyja akkor – mondja –, jöjjön vissza, nehogy valami szociális témát csináljon belőle! Van a maga számára egy bűbájos témám. Az anyag stuttgarti, magának kell *áthannoverizálni*. Kutassa fel a város legszebb kerti törpéjét. A kerti törpe éppen most ünnepli századik születésnapját, odaadom magának néhány kertitörpe-üzlet címét, csináltasson egy fényképet, és azután jöjjön ide.”

#### Akire felnézhet az ember

A BILD-Zeitungban lehetetlen szatírárt írni. Bármennyire túlélezünk, kitekerünk, eltorzítunk, elhülyítünk, megbolondítunk egy sztorit – ennek az újságnak a kontextusában az olvasók mindent komolyan vesznek.

Azt a feladatot kapom, készítsek interjút Paul Kühne nyugalmazott szövetségi határőr tábornokkal. A tábornok, amikor még aktív volt, az ellenség képének felidézésére és felfrissítésére sajtóügyis őrnagyát az NDK néphadseregének egyenruhájába bűjtatta, és lejátszott vele egy keletnyugati egyfelvonásost az einbecki Rotary Club\* és a hamelni Lyons Club számára. Egy Kühne-mondás az aktív időkből: „Egy utca kiürítése, vagy házak megszállása a szövetségi határőrségnek való feladat lenne; akkor aztán szigorúan odasóznánk.” Maiho-

\* Rotary Club: Amerikában és Angliában elterjedt, főként értelmiségieket, szabad pályán tevékenykedőket tömörítő egyesület.

fer így nyilatkozott az ő határőr generálisáról: „Kühne derék öreg harcos. Félni lehetne tőle, ha nem liberális demokrata kezében volna a parancsnoklási jog.”

Egy tévés forgatócsoporttal hajtunk ki hozzá Einbeckbe. Első kérdése: „Olvasható lesz a történet a BILD-en kívül más lapban is?” Én homályosan utalok a BILD és a Quick közti együttműködésre. Mire Kühne: „A Quickkel rendben van a dolog, hiszen még mindig Franz Josef Strauß áll mögötte. A BILD is a mi lapunk, belőle mindig tudja az ember, mi a helyzet. De a Stern, ez a kormánylap!... Egyébként én természetesen a CDU-nak vagyok a tagja, ezt nyugodtan megírhatja.”

Azután működni kezd a kamera, és én kérdőre fogom ezt a feladatkör nélküli figurát: „Kéznél van a határidőnaplója?” „Igen, egy pillanat.” „Mit csinált a legutóbbi négy hét alatt?”

„10-én, csütörtökön: 20 órakor Panorama Lovasegylet, közgyűlés. Szombaton, március 12-én beszélgetés a vadászterületemen tevékenykedő vadásztársakkal, előtte, 11 órakor már volt egy megbeszélésem a Volkswagen főnökével. 15-én megint Rotary Club. Szerdán, 16-án 10.45-kor hannoveri tiszti iskola. Hétfőn, március 21-én, ez 11 órakor volt, Genseher 50. születésnapja Bonnban, a Beethoven-csarnokban. Március 2-án megbeszélés Hannoverben egy úrral a BP-től (British Petrol), nem direkt üzleti tárgyalás...” És sorolja tovább 10 percen át.

Azután felolvasást tart a Rotary Club tagsági kalendáriumból „széltében-hosszában a kerten át”.

Csupa pénzember: nőgyógyászok, mélyépítési vállalkozók, sörgyárosok stb. „széltében-hosszában a nép körében”.

„Az olvasók szemszögéből a BILD-Zeitung felcserélhetetlen profittal

rendelkezik a hírközlő mechanizmusban: a BILD-Zeitung olyan újság, amely szemmel tartja a nép igényeit, amely magasra értékeli a nemzeti érdekeket, olyan újság, amely tudja mit akar, és azt kellő keménységgel és agresszivitással keresztül is viszi.”

(A BILD-Zeitung házi elemzéséből)

A könyvespolcon még a régi náci salabakterek. „Mit olvasott utoljára?” „Anne-Marie, utoljára melyik könyvet olvastam?” Utóbb hivatalosan Weizsäckerben egyezünk meg. Nem, a tábornok már igazán nem nagy stratégia. Utolsó főparancsnoki tevékenységéről, amelyre egy pusztai tűz alkalmával került sor, azt mondja: „A legnagyobb csatám a második világháború óta”. Majd minden átmenet nélkül: „Szomszédom, az állatvédő egyesület elnöke őszinte örömet leli az én drótszűrőterrier-tenyésztésemben.”

És azután ez így jelenik meg a BILD-sztoriban: „Utolsó parancsnoklása: három vadászkutyaival. A BILD-Hannover látogatása Kühne nyugállományú szövetségi határőr tábornoknál. Ő mentette meg a pusztánkat.”

Mi óriásit nevetünk ezen a szatírán, úgyhogy hirtelen elfog a szorongás. Mi lesz, ha Kühne panaszt emel? A telefonhívás, amittől tartottam, jön is, de — Kühne a barátom! „Príma a cikk, dr. Lenz, a sörgyári igazgató is nagyon sikerültnek találta. Ezt okvetlenül meg kell ismételnünk.”

Még egy példa: a BILD-ben idézem Habsburg Ottó ő császári fenségét: „Egyáltalán nem akarom, hogy engem folyton az ő császári fenségével szólítsanak meg, távolságot teremt köztem és a nép között, lehet engem egészen egyszerűen von Habsburg doktornak szólítani”. Nem nevet senki. Sem valamelyik kollégám, sem Schwindmann. És a „fenség”-től sem érződik semmi ugratási szándék.

Egy alkalommal telefonon hívom, és bugyuta titkára, valami „von und

zu” jelzésű örökös gróf jön a telefonhoz, istentelenül fontoskodó alak, aki elhasznál vagy húsz mondatot, hogy megoldja azt a problémát, miképpen lehetséges hozzájutnom a Habsburg-ház legidősebb leányának az eljegyzéséről készült fényképhez. A 2. számú titkárnőnél kikötve, szaván fogom Ottót és „von Habsburg doktor urat” kérem. A vezetékben kattanas: „Fenség, önt keresik a telefonon!”

Éz az ember túlélte önmagát? Akár-hogyan is, Strauss dichimnuszot zengett róla, ő maga azzal büszkélkedik, hogy a világ valamennyi részébe – Tajvantól Braziliáig – tucatnyi újságnak írja rendszeresen a kommentárjait. Sokáig a fasiszta Portugáliában élt, Vietnámban az *amik* körben hordozták, mint nemesi lapitudósítót, mint a front hangulatát emelő nagygyút. Most hébe-hóba a BILD-nek is ír.

„Az embereknek szükségük van valakire, akire felnézhetnek” – hangzik a jelmondata.

A BILD-nek pedig szüksége van a hozzá hasonló reakciós főnemesi Ottókra, hogy az olvasói felnézhessenek rájuk. Míg csak meg nem mered a nyakszirtjük!

A császárfi William S. Schlammmal, a szélsőjobb publicistájával együtt a *Zeitbühne* című lap kiadója.

„Hogy végre a jobboldalon, az NPD-vel,\* egyetemben kezd kifejlődni egy őszinte és hamisítatlan tömörülés, a német demokrácia gyógyulását tanúsítja...” – írta Schlammm a Springer konzern *Welt am Sonntag*-jában.

Springer Schlammmnak: „Drága William... jó, hogy létezik az Ön figyelmeztető hangja. Szívből az Ön Alex Springerje.” És ekképpen írt a Habsburgék Ottója: „Ön, tisztelt Schlammm úr, nem csupán átélte... az öreg biro-

dalom utolsó napjait, hanem befogadta magába a szellemét is... Harcoljon tovább!... Beszéljen hozzánk igaz, hamisítatlan németességgel. Vessen tovább. Az aratás be fog érni.”

### Ragadozó halak

A BILD manipulál. De ezzel nincs vége. Tudniillik az a tudat, hogy a BILD manipulál, eltorzít és meghamisít, informátorait is arra ösztönzi, hogy erre állítsák be magukat. Így a leírt eszkalációhoz – a riporter valamit szörnyszülötté ferdít, a szerkesztőség-vezető még precízebbé teszi a nyakatekert irányt, s a központ is rátesz egy lapáttal – hozzájön még egy fokozat: az informátor, aki szeretné a nevét a lapban olvasni. Ezért igazságát már eleve a BILD szájaizének megfelelően adja elő. Így kerülnek a BILD-Zeitung-ba még vezető szociáldemokrata politikusoknak is gyakran lélegzetelállítóan lapos és ostoba, reakciós nyilatkozatai.

A nagy politika vihara tükröződik a hannoveri vizespohárban is. Schwindmann kezembe nyomja a Linné Társaság meghívóját: *Akvárium- és terrárium-kiállítás*.

„Minket kizárólag a piranhák érdekelnének – mondja Schwindmann –, a többi nyavalyás halat nyugodtan elfelejtheted. Egy igazán szép, hátborzongató sztorit akarok. Vigyél magaddal fényképszet.”

A Linné Társaság elnöke, Peter Wilhelm rendkívül örül, amikor odanyomakodunk. Elcipel a legkülönfélébb medencékhez, hogy bemutassa a bíbor-sügért, a csokoládéguramit, amely az ivadékát a szájában hordja, és az elevenszülő félcsőrös csukákat, közben elmagyarázza tulajdonságaikat és viselkedésüket.

\* NPD: Nationaldemokratische Partei Deutschlands (Német Nemzeti-demokrata Párt); az NSZK-ban működő újfasiszta párt.



Az udvariasság kedvéért eleinte még belemegyek a dologba, de azután nyíltan kijelentem: „Mint magánembert nagyon érdekel a kiállítás egésze, de engem a BILD egyesegyedül és kizárólag a piranhák miatt küldött ide. Hol találhatóak ezek a jószágok?” Az elnök egy kis akváriumhoz vezet, amelyben egypár jelentéktelen, hitvány halacska úszik.

Kérdés: „De hát az Amazonas-vidéken ezek a halak gyakran támadnak meg embereket, legalábbis ezt olvasni kalandregényekben, azonkívül olykor-olykor az újságban is.”

Válasz: „Akkor az bizonyosan a BILD-Zeitung volt.”

Azután ismét megpróbálja a figyelmet a többi díszhalra terelni. Az órára nézek. Egy negyedórán belüli lejár az idő, amit Schwindmann kiszabott. „Nem akarok udvariatlan lenni – mentegetőzöm az akvárium-egyesület elnökénél – de igazán nem tehetek róla, ha a BILD kizárólag azokra a harmokra kíváncsi. Nincs értelme. A többi halra legfeljebb egy félmondatban tudok csak kitérni. Undorodom is a munkámtól – jelentem még ki neki, és: – amúgy is csak átmenetileg csinálom.”

Ekkor az akváriumbarát is feloldódik: „Ha már ennyire becsületes hozzá-  
m, én is elárulhatom önnek az igazságot. A piranhákat kizárólag a BILD-Zeitungnak szánt csalétekként hoztuk ide. Úgy gondoltam, ezek miatt a vérszomjas rablóhalak miatt a kezét-lábát törö a BILD. Különben egyetlen sort sem kapnánk.”

Ebben igazat adhatok neki, és mindketten örülünk, hogy ilyen kerülőút segítségével a kiállítást el fogják özönlenni a látogatók. „Hanem a tény önmagában még nem elég – adom értékére az elnöknek –, szükségem van valami hátborzongatóra.”

Odahozza a piranha-akvárium gazdáját, egy lezser fiatalembert, aki a házi-  
sított állatokkal egyenesen baráti vi-

szonyban áll, legalábbis nyoma sincs rajta félelemnek. Ő meséli el, hogy a piranhák csak bizonyos életkortól és csak óriási rajokban válnak veszélyessé. Ezzel persze a sztori már meg is halt volna. Tehát nem tágítok: „Itt, Hannoverben nem történt még sohasem valamilyen baleset?” Amaz nyomban felfogja, mire megy ki a játék. „De, nyolc éve történt valami. A Tartományi Múzeum akváriumának vezetőjét, akié ezek a kis jószágok voltak, megharapta egy hal, mert az illető minden elképzelhetőt hibásan csinált. Egy csaknem üres akváriumból akarta átrakni a halakat, és az egyik hal halál-félelmében belemart az ujjbegyébe. Egy egészen kis darabkát leharapott, amit azután sikerült visszavarnni.” Feljegyzem az „áldozat” nevét.

Ezt követően még tájékozodom a piranhák különleges sajátosságairól. Az akvarista az akvarisztikai lexikonból idéz.

Tulajdonságaik közül egyik-másik igen ismerősnek rémlett számomra: rendkívül agresszívnek, rajostul rontanak rá a fajtaidegenekre és a sérültekre, mindent felfalnak, ami gyengeséget árul el, ami valami hiányjelenséget mutat . . .

A sztoriban azután befejezésképpen egy mellékmondatban megemlítem a „balesetet”. A szerkesztőségvezető, aki már írás közben idegesített az olyan kérdéseivel, mint: „A biztonsági távolság elegendő? A látogatókat nem fenyegeti közvetlen veszély?”, ebből a mellékmondatból nagy betűs főcímet csinál: *Piranhák a múzeumigazgató kezéből darabokat martak ki. Orvosok varrták vissza.* Kövér betűs a sztori indítása is:

*Merő félreértésből történt. Günter Kluge, a hannoveri Tartományi múzeum igazgatója, tisztítás során benyúlt az irodájában álló akváriumba. Nyomban 147 borotvaéles fog mélyedt a kezébe, és kitéptek egy darab húst: ilyen a piranháknak, a világ legveszedelmesebb édesvízi halainak a vérszomjassága! Hé!*

*darabot ezek közül az Amazonas-vidéki halak közül megtekinthet holnap 11 órától kezdve a wahrenwaldi szabadidő-otthonban. Egyébként Günter Klugénak szerencséje volt. A fogságban tenyésztett hal kiköpte a húsdarabot, és azt a kórházban visszavarrhatták a múzeumigazgató ujjára.*

Az a tény, hogy az eset óta már 8 év telt el, nyomtalanul elsikkadt. Ezt a BILD-nél úgy hívják: aktualizálás.

Azután következnek – sokkal szűkszavúbban – a kiállítással kapcsolatos adatok azzal az utalással, hogy a piranhákat a kiállítás bezárása után elárverezik. Már-már elhatároztam, megveszem őket, hogy megajándékozzam velük – címerállatként – a BILD szerkesztőségét. De azután mégis megszántam a halakat.

A cikk megjelenése után a múzeumi-igazgató, aki éppen betegen fekszik otthon, elképesztő mennyiségű levelet kap szenzációra éhes embertársaitól és részvéltáogatáson fogadhatja barátait, akik egy pillantást szeretnének vetni megbzsett kezére. Nem követel helyreigazítást. Bármelyik vidéki lap főszerkesztője legalábbis egy paprikás hangú levelet kapott volna. Minden, ami történt: egy fölöttébb illedelmes interjú a Neue Hannoversche Presse egyik számában a piranha áldozatával; ebben a riportert megírta „ennek és egyéb vértől csöpögő történeteknek az igazságtartalmát”. A cikkben egy „bulvárlapról” van szó. A BILD nem szerepel név szerint.

Az akvaristák elnöke sem tiltakozik. Meg van elégedve, hiszen igen sok a látogató (egyetlen héten 6000), akik azután kénytelenek sajnálkozva megállapítani, hogy az ártalmatlan piranhabébik aligha mehetnének el a rémületkeltést oktatni.

## Kis és nagy csalások

A BILD-nél az igazság gyakran még a sorok között sem olvasható, sokkal inkább a sorok, mármint a kinyomta-

tott sorok alatt vagy helyett. Nyomtatásra az kerül, ami növeli a példányszámot. Klasszikus elv, egyszerű és mindig, mindenütt alkalmazható. A gyorsuló idő gyors zszurnalizmust követel. Az írási rádiusz pontosan 360 fokot ölel fel.

Hogy az olvasók elhisznek-e mindent, mindaddig mellékes, ameddig vásárolják a BILD-et. A szórványosan érkező kritikus hangú olvasóleveleket ignorálják, gyanússá csak akkor lesz a dolog, ha a „primitívok” tömegestül tiltakoznak, ha igazán megmakacsolják magukat.

Mint például a jósnő esetében. Ha nem volnának jósök, a BILD kénytelen lenne kitalálni őket. Hogy léteznek olyanok, akik hisznek a saját „jóvendülésükben”, az nem csupán jó a BILD-nek, az maga a BILD. Most egy aszszonyról van szó, egy jelentéktelen csalóról. A BILD felkarolja, jóindulattal írja meg ügyleteit.

A naiv asszony – a BILD által tüzelve – elérkezettnek látja élete nagy lehetőségét, amelynek révén milliós örökség bekapcsolásával világméretű szélhámosnővé „fejlesztheti” magát. Mert – ennyi látnoki képessége azért van – egy ilyen egzotikus sztori a BILD-ben olyan tőkét jelent, amit bőven kamatoztathat. A BILD-hír élénkíti az üzletet és még nagyobb csalások alapját teremtheti meg. Igazában a BILD segítette hozzá a jósnőt, hogy valóban „szeriőz” legyen, valódi „jeles személyiség”.

A „jóskárosult” olvasók azonban rohamba kezdenek, panaszt emelnek. A becsapottak és átejtettek valósággal ostromolják a szerkesztőséget. Fennáll a veszélye, hogy felteszik a kínos kérdést: ki a bűnös? Ilyen szituációban mit tesz a szakmáját alaposan értő szerkesztőségvezető? Csavarint egyet a dolgon, és a támogatásból vád lesz. A szereplők maradnak, csak a darab változik. Most ez lesz a címe: Egy jósnő becsapja a BILD olvasóit.

Schwindmann: „No, ez remekül sikerült. Most egyszerűen csinálunk belőle még egy negyedik sztorit”.

A felújított darab három napig maradt műsoron, sőt most már a nagy színházban játsszák – a BILD országos kiadásában. Az utolsó napon ez a címe: Az FBI nyomoz Madame Vionville után. A sztori feltupirozódik,

bírósági végrehajtók kapcsolódnak bele az ügybe, ugyanis a jósnő szökésben van. Egy jelentéktelen csalóból főbenjáró bűnököt elkövető, veszedelmes gonosztevő lett. A BILD nyugodtan elkövethet hibákat, elvégre érti a módját, hogyan fordítsa őket a maga javára.

*Fordította: József László*

# CONTENTS

- Tamás Szecskő: Analysis and originality 3  
Sándor Fekete: The press and its freedom 5  
„How can I speak about a picture  
I have not seen in the original? —  
István Wisinger conversates with Dr.  
Tibor Vámos, director of the Research  
Institute for Computer Science and  
Automation of the Hungarian Academy  
of Sciences 21

## CLOSE UP

- Mihály Hoppál: What we do with  
beliefs 25  
Katalin Hanák: Radio messages about  
women 33  
Judit Pataki, Edit S. Molnár: We have  
no „fabulous” wishes 42

## EXCHANGE OF VIEWS

- Erzsébet Berkes: The borders of our  
agora 50  
Ervin Tamás: Are we so cheap? 53  
Sándor Hári: To have a clear view —  
within and over the boundaries of a  
county 55  
János Avar: Objectivity from afar 56

## WORKSHOPS, METHODS

- Tamás Vitray: To the sea Hungarians!  
The profession of collective immortality  
— Tamás Nádor conversates with  
journalist Pál E. Fehér 59  
András Székely: Problems with the  
nice books 75

## TECHNOLOGY

- Dr. Gyula Tófalvi: Communication  
through optical fibres 83

## ONCE MORE

- Life restarts — Interview with György  
Marosán 89

## MEDIA HISTORY

- Miklós Szabó: The day of the  
proclamation in the Hungarian Radio 95  
Imre Csaba: How much an editor-in-chief  
is worth 100

# СОДЕРЖАНИЕ

- Тамаш Сечкő: Анализ и санобытность 3  
Шандор Фекете: Печать и её свобода 5  
«Как я могу говорить о картине,  
подлинника которой ещё не видал»  
— Иштван Визингер разговаривает  
с академиком др. Тибором Вамошем 21

## КРУПНЫМ ПЛАНОМ

- Михай Хоппал: Как мы пользуемся  
повериями? 25  
Каталина Ханак: Вести радиопрограмм  
о женщинах 33  
Юдит Патаки—Эдит Ш. Молнар:  
Нет у нас «чудесных» желаний 42

## ОБМЕН МНЕНИЯМИ

- Эржебет Беркеш: Границы нашего форума 50  
Эрвин Тамаш: Так дешево ли мы? 53  
Шандор Хари: Чисто видеть —  
внутри и вне границ комитата 55  
Янош Авар: Объективность издали 56

## МАСТЕРСКИЕ МЕТОДЫ

- Тамаш Витрай: На море, венгры!  
Мастерство коллективной бесмертности  
— Тамаш Надор разговаривает с  
Палом Э. Фехером 59  
Андраш Секэй: Беды красивых книг 75

## ТЕХНИКА

- Д-р. Дюла Тофалви: Светосвязь 83

## ЕЩЁ РАЗ

- Жизнь начинается заново — Интервью с  
Дёрдем Марошаном 89

## ПРОШЛОЕ

- Миклош Сабо: День прокламации в  
здании Венгерского радио 95  
Имре Чаба: Сколько стоит главный  
редактор? 100

## OUTLOOK

---

- Éva Szécsi: New administration —  
new mass communication ? 106  
Károly Csala: Foreign television films 112  
Sándor Böcz: The sacrilegous Heikal 121  
Tamás Ungvári: Subjective notes  
about the British television 130  
Ferenc Horváth J.: The BILD is being  
printed 137  
Radio broadcasting in Austria 144

## PUBLIC OPINION

---

- About the danger of war and Soviet—  
American relations 147  
After Sadat 149

## PERISCOPE

---

- About books — From periodicals —  
News in brief 151

## BROWSING

---

- Günter Walraff: Working as a journalist  
at the BILD 181

## ПАНОРАМА

---

- Эва Сечи: Новая система — новая  
массовая коммуникация? 106  
Карой Чала: Зарубежные телефилмы 112  
Шандор Бёц: Гейкал, кошунственный 121  
Тамаш Унгвари: Субъективные записки  
об английском телевидении 130  
Й. Ференц Хорват: Сейчас  
печатается БИЛД-Цайтунг 137  
Радиовещание в Австрии 144

## ЗОНД

---

- О военной опасности и о советско-  
американских отношениях 147  
После Садата 149

## СМЕСЬ

---

- О книгах, их журналов,  
коротко 151

## ПЕРЕЛИСТЫВАНИЕ

---

- Гюнтер Валлрафф: Журналистом  
в редакции БИИЛД-Цайтунга 181

**Terjeszti a Magyar Posta**

**Előfizethető a hírlapkézbesítő postahivataloknál, a Posta Központi Hírlap Irodánál: (Budapest, V., József nádor tér 1. 1900) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215 96162 pénzforgalmi jelzőszámra.**

**Külföldön terjeszti a KULTÚRA Külkereskedelmi Vállalat (H—1389 Budapest, Postafiók 149.). Amennyiben a megrendelés a KULTÚRA Külkereskedelmi Vállalatnál történik, átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H—1850 Budapest), a KULTÚRA 024/7. számú számlájára. A JEL-KÉP a Szovjetunióban, az NDK-ban, Csehszlovákiában, Lengyelországban, Romániában és Bulgáriában kizárólag a helyi postahivatalokban fizethető elő.**

**Felelős kiadó: a Tömegkommunikációs Kutatóközpont igazgatója**

**HU ISSN 0209—584X**

---

82. 18407 Petőfi Nyomda, Kecskemét  
INDEX: 25 421

